

«Η ζώνη των Μακρών Τειχών: συμμετοχή στη συγκρότηση του Αστικού Τοπίου της Ευρύτερης Μητροπολιτικής Περιοχής της Πρωτεύουσας και στη Σύνδεση Αθήνας-Πειραιά»

Ασπασώ Κουζούπη_PhD

Μεταδιδακτορική ερευνήτρια Σχολής Αρχιτεκτόνων Μηχανικών ΕΜΠ, Διδάσκουσα Τμήματος Αρχιτεκτόνων Μηχανικών ΠΘ, Δρ & Διπλ Αρχιτέκτων Μηχανικός ΑΠΘ, Αρχιτέκτων [Αστικού] Τοπίου ΜΑΣ.ΕΘ.ΛΑ., Εικαστικός ΑΣΚΤ

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ:

Κωνσταντίνος Μωραΐτης PhD, Ομότιμος Καθηγητής Τομέα III «Αρχιτεκτονικής Γλώσσας, Επικοινωνίας, Σχεδιασμού», Σχολής Αρχιτεκτόνων Μηχανικών ΕΜΠ

Το παρόν τεύχος παρουσιάζει
τα αποτελέσματα της Μεταδιδακτορικής έρευνας
της Ασπασώς Κουζούπη, PhD,
η οποία έλαβε χώρα
την περίοδο Νοέμβριος 2018- Δεκέμβριος 2022,
στην Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών ΕΜΠ,
με επιβλέποντα τον Κωνσταντίνο Μωραΐτη PhD, Ομότιμο Καθηγητή
του Τομέα III «Αρχιτεκτονική Γλώσσα, Επικοινωνία, Σχεδιασμός» της
Σχολής Αρχιτεκτόνων Μηχανικών ΕΜΠ.

Η παρούσα **μεταδιδακτορική έρευνα** της γράφουσας [υπό την επίβλεψη του Ομότιμου Καθηγητή ΕΜΠ Κώστα Μωραΐτη] με τίτλο **«Η ΖΩΝΗ ΤΩΝ 'ΔΙΔΥΜΩΝ' ΜΑΚΡΩΝ ΤΕΙΧΩΝ: ΩΣ ΤΟΠΙΟ, ΩΣ ΠΑΛΙΜΨΗΣΤΟ ΥΠΟΔΟΜΩΝ, ΩΣ ΣΥΝΔΕΣΗ ΑΘΗΝΑΣ-ΠΕΙΡΑΙΑ»**, συγχρηματοδοτείται από την Ελλάδα και την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο) μέσω του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Ανάπτυξη Ανθρώπινου Δυναμικού, Εκπαίδευση και Διά Βίου Μάθηση», στο πλαίσιο της Πράξης **«ΕΝΙΣΧΥΣΗ ΜΕΤΑΔΙΔΑΚΤΟΡΩΝ ΕΡΕΥΝΗΤΩΝ/ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΩΝ - Β κύκλος» (MIS 5033021) που υλοποιεί το Ίδρυμα Κρατικών Υποτροφιών (ΙΚΥ).**

«Χαίρε που αρμόζεις τη ζώνη του Οφιούχου»

Οδυσσέας Ελύτης, **το Άξιον Εστί** [1959]

Operational Programme
Human Resources Development,
Education and Lifelong Learning
Co-financed by Greece and the European Union

Ευχαριστίες:

Ο επιβλέπων την μεταδιδακτορική αυτή έρευνα, Καθηγητής Κωνσταντίνος Μωραΐτης, στήριξε το εγχείρημά μου με ενθουσιασμό και όρεξη, από την πρώτη φορά που εξέφρασα την επιθυμία να διερευνήσω -όντας ήδη Διδάκτωρ ΑΠΘ- την ζώνη των Μακρών Τειχών. Η βιωματική αγάπη του ίδιου για τον Πειραιά, και η πίστη του στην σημασία της σύνδεσης επινείου και πρωτεύουσας μέσω της ανάδειξης της ζώνης των Μακρών Τειχών, εξακολουθεί να είναι για εμένα πηγή έμπνευσης τροφοδοτικής, όσον αφορά το όραμά μου της ανάδειξης της σημασίας της εν λόγω ζώνης ως παλίμψηστου συνόλου. Η διερεύνησή μου συνεπώς συνεχίζεται, πάνω στις οπτικές και τα ερωτήματα που έχω θέσει, καθώς η εν λόγω ζώνη βρήκε την θέση της ανάμεσα στα ερευνητικά μου ενδιαφέροντα. Τον ευχαριστώ εξίσου για την εμπιστοσύνη που μου έδειξε και μου δείχνει προσκαλώντας με να δώσω διαλέξεις στο πλαίσιο του μαθήματός του στο διεθνές μεταπτυχιακό πρόγραμμα Erasmus Mundus A.L.A. [Architecture Landscape Archaeology], όπως και για την επικουρική διδασκαλία που με κάλεσε και πραγματοποίησα σε μαθήματα του προπτυχιακού και μεταπτυχιακού κύκλου σπουδών της Σχολής Αρχιτεκτόνων Μηχανικών του ΕΜΠ. Επιπλέον τον ευχαριστώ για την έμπρακτη στήριξή του, όσον αφορά την διοργάνωση του διαπανεπιστημιακού εργαστηρίου που διοργάνωσα στα πλαίσια της εν λόγω ΜΔ έρευνας. Για την υλοποίηση του εν λόγω εργαστηρίου θα ήθελα να απευθύνω τις ευχαριστίες μου στον τέως Κοσμήτορα της Σχολής Αρχιτεκτόνων Μηχανικών του ΕΜΠ, Καθηγητή Παναγιώτη Τουρνικιώτη καθώς διευκόλυνε την διεξαγωγή του εργαστηρίου εν μέσω των περιορισμών της πανδημίας [με φυσική παρουσία και τηρώντας όλα τα πρωτόκολλα ασφαλείας]. Θέλω ολόκαρδα να ευχαριστήσω τον νυν Πρόεδρο του Τμήματος Αρχιτεκτόνων Μηχανικών Πανεπιστημίου Θεσσαλίας, Καθηγητή Κώστα Μανωλίδη, όπως και την Γενική Συνέλευση του ΤΑΜ.ΠΘ, για την απόφασή τους να τεθεί το εργαστήριο αυτό υπό την αιγίδα του εν λόγω Τμήματος. Επίσης δεν θέλω να παραλείψω να ευχαριστήσω την Άλκηστη Ρόδη, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια του Τμήματος Αρχιτεκτόνων Πανεπιστημίου Πατρών, για τις συμβουλές της στον σχεδιασμό της υλοποίησης του εν λόγω εργαστηρίου, αλλά και τον αρχιτέκτονα MSc ΤΑΜ.ΠΘ Γιώργη Νουκάκη για την συμμετοχή του ανελλιπώς στην διδακτική διαδικασία συζήτησης με τις σπουδαστικές ομάδες.

Στο σημείο αυτό απευθύνω ευχαριστίες και στους συμμετέχοντες με διαλέξεις και περιπατητικές διαλέξεις Καθηγήτριες και Καθηγητές ΑΕΙ της ημεδαπής και του εξωτερικού [Δεμίρη Κωνσταντίνα Ομότιμη Καθηγήτρια ΣΑΜ_ΕΜΠ, Καναρέλης Θεοκλής Καθηγητής ΤΑΜ.ΠΘ, Καπετάνιος Ανδρέας Επίκουρος Καθηγητής Τμήματος Ιστορίας Ιόνιου Πανεπιστημίου, Μάρδα Νέλλη

Καθηγήτρια ΣΑΜ_ΕΜΠ, Μπαμπάλου Μπούκη Ομότιμη Καθηγήτρια ΣΑΜ_ΕΜΠ, Μωραϊτης Κωνσταντίνος Ομότιμος Καθηγητής ΣΑΜ_ΕΜΠ, Ρόδη Άλκηστης Αναπληρώτρια Καθηγήτρια ΤΑΜ.ΠΠ, Τζώρτζη Τζούλια, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Department ABC Πολυτεχνείου Μιλάνο], και στις εμπνευσμένες και με αξιόλογο ερευνητικό έργο Διδάκτορες [Θεοχαράκη Αννίτα, PhD, Μυωφά Νικολίνα PhD, Τζιρτζιλάκη Ελένη, PhD], τις.τους Υποψήφιος.ους Διδάκτορες [Μάρου Θάλεια ΕΙΔΙΠ ΤΑΜ.ΠΘ, Δευτεραίος Πάνος, Σκουνάκη Ιουλία, Χαρίκλεια Χάρη], τους αρχιτέκτονες [Νουκάκης Γιώργης] τους ειδικούς των ΓΣΠ [Κιούσης Πάνος, Κυριακού Πέτρος], τις.τους Ιστορικούς-Θεωρητικούς της Τέχνης [Βιτάλη Δάφνη] και της Αρχιτεκτονικής[Catsaros Christophe], τις.τους Αρχαιολόγους της Εφορείας Αρχαιοτήτων Πειραιώς και Νήσων [Αναγνωστοπούλου Άννα Μαρία, PhD, Σκιαδαρέση Ειρήνη, Συρόπουλος Γιάννης].

Ο τρόπος που παρουσίασαν οι αρχαιολόγοι ΕΑΠΝ Ε. Σκιαδαρέση και Ι. Συρόπουλος την ζώνη των Μακρών Τειχών στην ημερίδα που συνδιοργάνωσα μαζί με την Ανθή Ντόβα, αρχαιολόγο ΕΑΠΝ [την οποία ευχαριστώ θερμά] στα πλαίσια των 'Αρχαιολογικοί Διάλογοι 2018' ήταν από τα εφελθήρια της έμπνευσής μου για την ενασχόλησή μου με την εν λόγω ζώνη. Για την συγγραφή μέρους των παρουσιαζόμενων εισηγήσεων σε διεθνή και πανελλήνια επιστημονικά συνέδρια, θέλω να ευχαριστήσω για την στενή συνεργασία και την έμπνευση τις αρχαιολόγους Ειρήνη Σκιαδαρέση, Άννα Μαρία Αναγνωστοπούλου, PhD, και τον αρχαιολόγο Γιάννη Συρόπουλο, όπως επίσης για την συμβολή τους στην τοπογραφική επιτόπια αποτύπωση σημείων από τα εμφανή τμήματα του Νότιου Σκέλους, τον Πάνο Κιούση, Χωτοτάκτη μηχανικό ΑΠΘ με μεταπτυχιακό στα Geomatics και τον Πέτρο Κυριακού Τοπογράφο μηχανικό ΕΜΠ. Θέλω επίσης να ευχαριστήσω από την Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών ΕΜΠ για την ευγενική συνεργασία τον Δρ Ε. Τσίγκα [από το Εργαστήριο Χωρικού Σχεδιασμού και Γεωγραφικών συστημάτων Πληροφοριών του Τομέα Πολεοδομίας & χωροταξίας], από την βιβλιοθήκη/αναγνωστήριο του κτιρίου Μπουμπουλίνας τις κυρίες Κομποθανάση Ηρώ και Οικονόμου Αφροδίτη, και από το Γραφείο Μεταπτυχιακών <σουδών και Έρευνας τον κ. Α. Καλευρά και την κυρία Ι. Γεωργοπούλου. Τέλος θα ήθελα να ευχαριστήσω τις παρούσες και τους παρόντες κατά την παρουσίαση της ΜΔΕ στις 12/12/2022, στο αμφιθέατρο του Τομέα III της Σχολής Αρχιτεκτόνων Μηχανικών ΕΜΠ.

Κλείνοντας, θέλω ολόψυχα και ολόκαρδα να ευχαριστήσω τους αγαπημένους μου ανθρώπους Ιερώνυμο Ζ., Νέστορα, Ζ-Κ, Ρέα Ζ-Κ: για την καθημερινή υποστήριξη, αντοχή, εμπύχωση και την αγάπη τους, αλλά και τους προγόνους μας.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ:

	ΕΝΟΤΗΤΕΣ	ΥΠΟΕΝΟΤΗΤΕΣ	ΣΕΛΙΔΕΣ
1	<u>Εισαγωγή</u>		7
2	Διαφάνειες παρουσίασης ολοκλήρωσης ΜΔΕ		12
3	ΔΗΜΟΣΙΕΥΣΕΙΣ [που εκδόθηκαν έως τις 11.01.2023]	Σε επιστημονικό περιοδικό με κριτές Σε συλλογικό τόμο διαδικτυακά Σε πρακτικά συνεδρίου με επιστημονική επιτροπή	75
4	Δημοσιεύσεις σε Πρακτικά Συνεδρίων με επιστημονική επιτροπή υπό δημοσίευση [μη εκδομένα έως 11/1/2023]		113
5	Φυλλάδιο & πρόγραμμα Δια-Πανεπιστημιακού εργαστηρίου WORKSHOP στα πλαίσια της ΜΔΕ,		178

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Αναζητώντας το Αττικό αρχαιολογικό τοπίο στο Λεκανοπέδιο της Αττικής , συνειδητοποιούμε πως πολλά έχουν αλλάξει:

-οι κοίτες των ποταμών έχουν τσιμεντωθεί ή/και εκτραπεί ή/και υπογειοποιηθεί,

-οι κοιλάδες, οι πεδινές-αγροτικές περιοχές, αλλά και πολλοί λόφοι χτίστηκαν τόσο πυκνά που χάνεται έως και το ανάγλυφο της τοπογραφίας·

-οι θέες-φυγές προς τα βουνά που στεφανώνουν το λεκανοπέδιο, και προς τις σημαίνουσες εξάρσεις της Ακρόπολης, του Φιλοπάππου κτλ είναι συχνά περιορισμένες, και ορατές μόνο από κάποιες οπτικές γωνίες.

Κάποια στοιχεία όμως παραμένουν παρόντα, ως διαχρονικά τεκμήρια του αρχαιολογικού τοπίου: ανάμεσά τους ένας διπλός αρχαιολογικός άξονας, που συνεχίζει να υφίσταται ως χάραξη μέσα στον αστικό ιστό, πάνω στα ίχνη των παράλληλων Μακρών Τειχών.

Υλοποιημένα ως δύο ψηλές παράλληλες ευθείες δομές που απείχαν μεταξύ τους το σταθερό μήκος του ενός σταδίου [183μ], περιέκλειαν μία διαμήκη ζώνη: «προστάτευαν έναν διάδρομο συνολικής έκτασης μόνον 1,51 τετραγωνικά χιλιόμετρα» [Conwell D. ,2008: 4].

Ως σύνθετος θεωρητικός στόχος της Μεταδιδακτορικής Έρευνας τίθεται η -εφαρμοσμένη στην ‘μελέτη περίπτωσης’ των ‘δίδυμων’ Μακρών Τειχών- διερεύνηση των ‘Παλίμψηστων Υποδομών’ ως δυναμικού εργαλείου ανάγνωσης και παρέμβασης στο πολεοδομικό τοπίο.

Το ερώτημα που αποτελεί τον πυρήνα της Μεταδιδακτορικής Έρευνας, θα μπορούσε να συνοψιστεί ως εξής:

Θα μπορούσε ένα τόσο σημαντικό, διαχρονικά, Παλίμψηστο Υποδομών –όσο τα ‘δίδυμα’ Μακρά Τείχη- να λάβει τον ρόλο ενός εργαλείου ή/και προτύπου αναδιοργάνωσης του αστικού τοπίου στις περιοχές που διατρέχει; Θα μπορούσε να υπερβεί την τοπική του διάσταση, και να αναλάβει εν νέου –με αναπροσδιορισμένο τρόπο- τον υπερτοπικό χαρακτήρα της συνδετήριας Ζώνης μεταξύ Αθήνας και Πειραιά?

Η Υπόθεση Εργασίας είναι πως ένα τέτοιο εργαλείο-πρότυπο δύναται να συνδέσει την Ιστορική Διάσταση του Παλίμψηστου Υποδομών εντός του πολεοδομικού ιστού, και τις πολιτισμικά σημαίνουσες εκφάνσεις ενός μνημειακού ‘δίδυμου’ άξονα και των μεταβολών του μέσα στον χρόνο, με την σύγχρονη ανάγκη των πόλεων για ένταξη ‘πράσινων υποδομών’ και δικτύων βιώσιμης κινητικότητας στον ιστό τους.

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ

Η παρούσα ερευνητική πρόταση έχει την φιλοδοξία να συστήσει μία καινοτόμο μεθοδολογία προσέγγισης, κατανόησης, ανάγνωσης, ανάλυσης, και διαχείρισης των Παλίμψηστων Υποδομών, ως Χωρο-χρονικών Κόμβων. Στοχεύει στην προσέγγιση, μέσω μίας πλειάδας Μεθοδολογικών Εργαλείων, των αρθρώσεων και συναρθρώσεων του σύγχρονου αστικού ιστού με την Ζώνη των διαχρονικών αξόνων των δίδυμων Μακρών Τειχών. Η εξέλιξη της διαμήκους αυτής Ζώνης στο χρόνο, και οι συναρθρώσεις της με τον αστικό ιστό των όμορων περιοχών μέσα από το διαθέσιμο χαρτογραφικό αρχείο χρίζουν διερεύνησης. Τα αποτελέσματα της εν λόγω χαρτογραφικής διερεύνησης, αποτελούν έναν πρώτο σχεδιαστικό στόχο της προτεινόμενης Μεταδιδακτορικής Έρευνας.

Οι δυνητικές μελλοντικές επιλύσεις της Ζώνης των 'δίδυμων' Μακρών Τειχών προτείνεται να διερευνηθούν υπό το πρίσμα της πολεοδομικής και περιβαλλοντικής διάστασης του αρχαιολογικού τοπίου. Στεκόμαστε αφενός στον τρόπο που τίθενται οι στόχοι της βιώσιμης ανάπτυξης σε συσχετισμό με την υλικές και άυλες ποιότητες, λαμβάνοντας υπ' όψιν την οδηγία της UNESCO για τα Ιστορικά Αστικά Τοπία [HUL, 2011]. Αφετέρου ανατρέχουμε στις 'πράσινες υποδομές' [Green Infrastructure], που είναι ένα από τα σύγχρονα Μεθοδολογικά Εργαλεία για τον Πολεοδομικό και Στρατηγικό ανασχεδιασμό του αστικού τοπίου.

ΕΦΑΡΜΟΓΗ ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑΣ

Η διερεύνηση της ζώνης των Μακρών Τειχών διενεργήθηκε μέσω:

- ο επιτόπιων/ εμπειρικών χαρτογραφήσεων και καταγραφών,
- ο αναζήτησης σε ιστορικά και χαρτογραφικά αρχεία,
- ο έρευνας βιβλιογραφικής ιστορικών πηγών και δημοσιεύσεων όσον αφορά την περιοχή, αλλά και σύγχρονων δημοσιεύσεων όσον αφορά τα εργαλεία σχεδιασμού του πολεοδομικού τοπίου,
- ο έρευνας δια του σχεδιασμού νέων διαγραμματικών χαρτών και σχεδίων προτάσεων επαν-ανάγνωσης και ανα-διάρθρωσης της εν λόγω ζώνης

Κατά την διερεύνηση αυτή αναδύθηκαν τα ακόλουθα 5 Μεθοδολογικά Εργαλεία, τα οποία συγκροτούν της ενότητες επαν-ανάγνωσης του αστικού και πολεοδομικού τοπίου της ζώνης των Μακρών Τειχών :

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΚΟ ΕΡΓΑΛΕΙΟ 1

Η ΓΕΩΠΟΛΙΤΙΚΗ σημασία της ζώνης των Μακρών Τειχών

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΚΟ ΕΡΓΑΛΕΙΟ 2

Το ΠΑΛΙΜΨΗΣΤΟ ΥΠΟΔΟΜΩΝ της ζώνης των Μακρών Τειχών

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΚΟ ΕΡΓΑΛΕΙΟ 3

Οι ΚΑΤΑΤΜΗΣΕΙΣ της ζώνης των Μακρών Τειχών

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΚΟ ΕΡΓΑΛΕΙΟ 4

Οι Άτυπες ΚΥΑΝΕΣ & ΠΡΑΣΙΝΕΣ υποδομές, οι ΧΩΡΟΧΡΟΝΙΚΟΙ ΚΟΜΒΟΙ, τα δυνάμει ΔΙΚΤΥΑ ΒΙΩΣΙΜΗΣ ΚΙΝΗΤΙΚΟΤΗΤΑΣ και η ΒΙΟΠΟΙΚΙΛΟΤΗΤΑ της ζώνης των Μακρών Τειχών

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΚΟ ΕΡΓΑΛΕΙΟ 5

«ΠΟΛΙΣ = ΦΥΣΗ» * Αναζητώντας τη ταύτιση στη ζώνη Μακρών Τειχών

[*] Αριστοτέλης, Πολιτικά

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ: Συμβολή Μεταδιδακτορικής Έρευνας

Στην έως τώρα διαθέσιμη βιβλιογραφία η ιστορική συγκυρία δημιουργίας της διαστρωμάτωσης του παλίμψηστου της ζώνης των Μακρών Τειχών, δεν αντιμετωπίστηκε μεθοδικά. Η ΜΔ έρευνα αυτή αναδεικνύει την μοναδικότητα και την σημαίνουσα ιστορική διάσταση αυτής της συνθήκης. Καθιστά ξεκάθαρο πως

επιβάλλεται η διαχρονική ανάδειξη του παλίμψηστου υποδομών συνολικά.

Τα Μακρά Τείχη λειτούργησαν ως όριο και οχυρωμένο σύνορο την εποχή της κλασσικής αρχαιότητας. Διερευνήθηκαν αφενός οι κατατμήσεις που επέφεραν ως τεράστιο οχυρωματικό έργο στο αρχαίο αγροτικό τοπίο. Διερευνήθηκαν επίσης ως πολυεπίπεδο εννοιολογικό όριο που ανα-προσδιόρισε τον χώρο, διαιρώντας τον βάσει του δίπολου ‘εντός Πόλης’ <vs> ‘εκτός Πόλης’, ενέχοντας γεωπολιτικές διαστάσεις. Τέλος διερευνήθηκε το παλίμψηστο υποδομών και οι ιστορικές συγκυρίες που το δημιούργησαν στη ζώνη των Μακρών Τειχών.

Στην παρούσα Μεταδιδακτορική έρευνα αναδεικνύεται ως κύρια αδυναμία της ζώνης των Μακρών Τειχών την κατάτμηση του αστικού τοπίου από τις γκρίζες υποδομές, μεταφορικές κυρίως αλλά και τις γκρίζες υποδομές παροχέτευσης των ποτάμιων ομβρίων του Ιλισσού και του Κηφισσού. Κατόπιν υποστηρίζεται πως θα μπορούσε με επιτυχία στην ζώνη των Μακρών Τειχών η έλλειψη διασυνδέσεων που προάγουν την βιώσιμη κινητικότητα, να δώσει τη θέση της σε ένα πυκνά αρθρωμένο σύστημα συνδέσεων και δημόσιων χώρων.

Επισημάνθηκε, από επιτόπιες διερευνήσεις της ζώνης των Μακρών Τειχών, πως η έλλειψη σύνδεσης των θυλάκων πρασίνου μεταξύ τους είναι αισθητή. Είτε γραμμικά αναπτυσσόμενοι, είτε επιφανειακά, είτε σημειακά, είτε εκτεταμένοι αλλά εγκλεισμένοι πίσω από περιφράξεις, είναι παρόντες, μα αποκομμένοι μεταξύ τους. Οι θύλακες πρασίνου απέχουν από το να συγκροτούν ένα εύληπτο και προσβάσιμο στους πολίτες δίκτυο αστικών πράσινων υποδομών. Συνδράμουν στην αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής μα με τρόπο που δεν έχει μελετηθεί ποσοτικά. Η σύνδεση μεταξύ των θυλάκων χλωρίδας δύναται να δημιουργήσει ένα δίκτυο μητροπολιτικής σημασίας, εφόσον το δίκτυο αυτό σχεδιαστεί με στόχο να αποτελέσει ένα τοπίο συνέργειας των πράσινων υποδομών με το αρχιτεκτονικό τοπίο των ιστορικών βιομηχανικών κελυφών [διατηρητέων κελυφών] , τα ανεσκαμμένα

τμήματα των Μακρών Τειχών και την συνολική αντίληψη του αρχαιολογικού τοπίου της ζώνης.

Η Οδός Πειραιώς αποτελεί έναν άξονα που επίσημα αναφέρεται ως «Αναπτυξιακός Άξονας Μητροπολιτικής Ακτινοβολίας της οδού Πειραιώς» [OXE_BAA_Πειραιά]. Αυτός ο emphaticός χαρακτηρισμός της Πειραιώς συγκαλύπτει και αποκρύπτει την λανθάνουσα συγκλονιστική συνέργεια ανάμεσα στο αρχαιολογικό τοπίο ΚΑΙ το ιστορικό βιομηχανικό τοπίο της ζώνης των Μακρών Τειχών. Η μεταδιδακτορική έρευνα προσθέτει στην συνήθη μονοδιάστατη προσέγγιση της Οδού Πειραιώς ως την 'κύρια όψη' της ανάδειξης ή ανάπλασης του ιστορικού άξονα σύνδεσης Αθήνας και Πειραιά, τον άξονα του Νότιου Σκέλους, αλλά και την μεταξύ τους ζώνη. Η πορεία του Νότιου σκέλους προτείνεται να διεκδικήσει εξίσου την σημασία της 'κύριας όψης'. Στις δημοσιεύσεις της ΜΔ έρευνάς μου που ακολουθούν στο παρόν τεύχος, υποστηρίζω πως το ιστορικό βιομηχανικό και αρχαιολογικό απόθεμα της ζώνης των Μακρών Τειχών χρήζει να αντιμετωπιστεί με χειρισμούς ανάδειξης του συνολικά, που λαμβάνουν υπ' όψη τους τις τοπικές κοινότητες κατοίκων και την ανάγκη προσαρμογής των αστικών τοπίων στην κλιματική αλλαγή.

Operational Programme
Human Resources Development,
Education and Lifelong Learning
Co-financed by Greece and the European Union

Η παρούσα μεταδιδακτορική έρευνα της γράφουσας [υπό την επίβλεψη του Ομότιμου Καθηγητή ΕΜΠ Κώστα Μωραΐτη] με τίτλο «**Η ΖΩΝΗ ΤΩΝ 'ΔΙΔΥΜΩΝ' ΜΑΚΡΩΝ ΤΕΙΧΩΝ: ΩΣ ΤΟΠΙΟ, ΩΣ ΠΑΛΙΜΨΗΣΤΟ ΥΠΟΔΟΜΩΝ, ΩΣ ΣΥΝΔΕΣΗ ΑΘΗΝΑΣ-ΠΕΙΡΑΙΑ**», συγχρηματοδοτείται από την Ελλάδα και την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο) μέσω του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Ανάπτυξη Ανθρώπινου Δυναμικού, Εκπαίδευση και Διά Βίου Μάθηση», στο πλαίσιο της Πράξης «**ΕΝΙΣΧΥΣΗ ΜΕΤΑΔΙΔΑΚΤΟΡΩΝ ΕΡΕΥΝΗΤΩΝ/ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΩΝ - Β κύκλος**» (MIS 5033021) που υλοποιεί το Ίδρυμα Κρατικών Υποτροφιών (ΙΚΥ).

Operational Programme
Human Resources Development,
Education and Lifelong Learning
Co-financed by Greece and the European Union

«Η ζώνη των Μακρών Τειχών: συμμετοχή στη συγκρότηση του Αστικού Τοπίου της Ευρύτερης Μητροπολιτικής Περιοχής της Πρωτεύουσας και στη Σύνδεση Αθήνας-Πειραιά»

Μεταδιδακτορική Έρευνα της
Ασπασώς Κουζούπη, PhD
υπό την επίβλεψη του Ομότιμου Καθηγητή
Κωνσταντίνου Μωραϊτή, PhD
στον Τομέα ΙΙΙ της Σχολής Αρχιτεκτόνων Μηχανικών ΕΜΠ

«Η Ζώνη των 'δίδυμων' Μακρών τειχών: ως Τοπίο, ως Παλιμψηστο Υποδομών, ως Σύνδεση Αθήνας και Πειραιά»

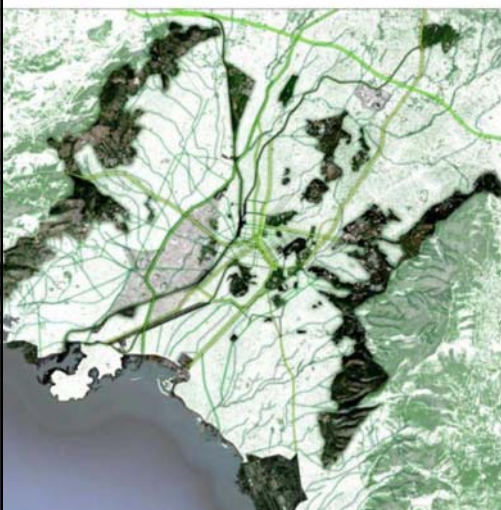
Επιχειρησιακό Πρόγραμμα
Ανάπτυξη Ανθρώπινου Δυναμικού,
Εκπαίδευση και Διά Βίου Μάθηση
Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Η παρούσα έρευνα συγχρηματοδοτείται από την Ελλάδα και την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο) μέσω του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Ανάπτυξη Ανθρώπινου Δυναμικού, Εκπαίδευση και Διά Βίου Μάθηση», στο πλαίσιο της Πράξης «Ενίσχυση Μεταδιδακτορικών ερευνητών/ερευνητριών - Β' Κύκλος» (MIS-5033021), που υλοποιεί το Ίδρυμα Κρατικών Υποτροφιών (ΙΚΥ).

1

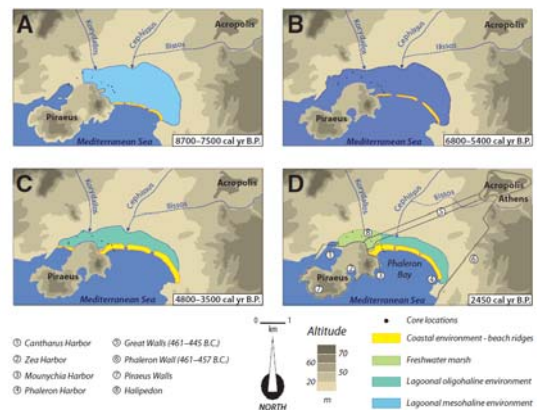
'State of the art' Επιστημονικές εργασίες Αναφορές -Αφητηρίες Μεταδιδακτορικής έρευνας

Σ. Μουζακίτης, Κ. Μωραϊτής:
«προσδιορισμός δικτύων 'πράσινων' χώρων στην ευρύτερη περιοχή του μητροπολιτικού συγκροτήματος της πρωτεύουσας.»

Από το ερευνητικό πρόγραμμα «Μεταλλασσόμενοι Χαρακτήρες και Πολιτικές στο Κέντρο Πόλης Αθήνας και Πειραιά.»

• Εικόνα, λεζάντα από το Μωραϊτής Κ. (2015): *Η Τέχνη του Τοπίου: Πολιτιστική επισκόπηση των νεωτερικών τοπικών θεωρήσεων και διαμορφώσεων*. Ελληνικά Ακαδημαϊκά Ηλεκτρονικά Συγγράμματα και Βοηθήματα. Αποθήκη Κάλυπτος, σ321

«Γέσσερις Χάρτες που δείχνουν την παλαιογεωγραφική εξέλιξη του Πειραιά κατά το Ολόκαινο.

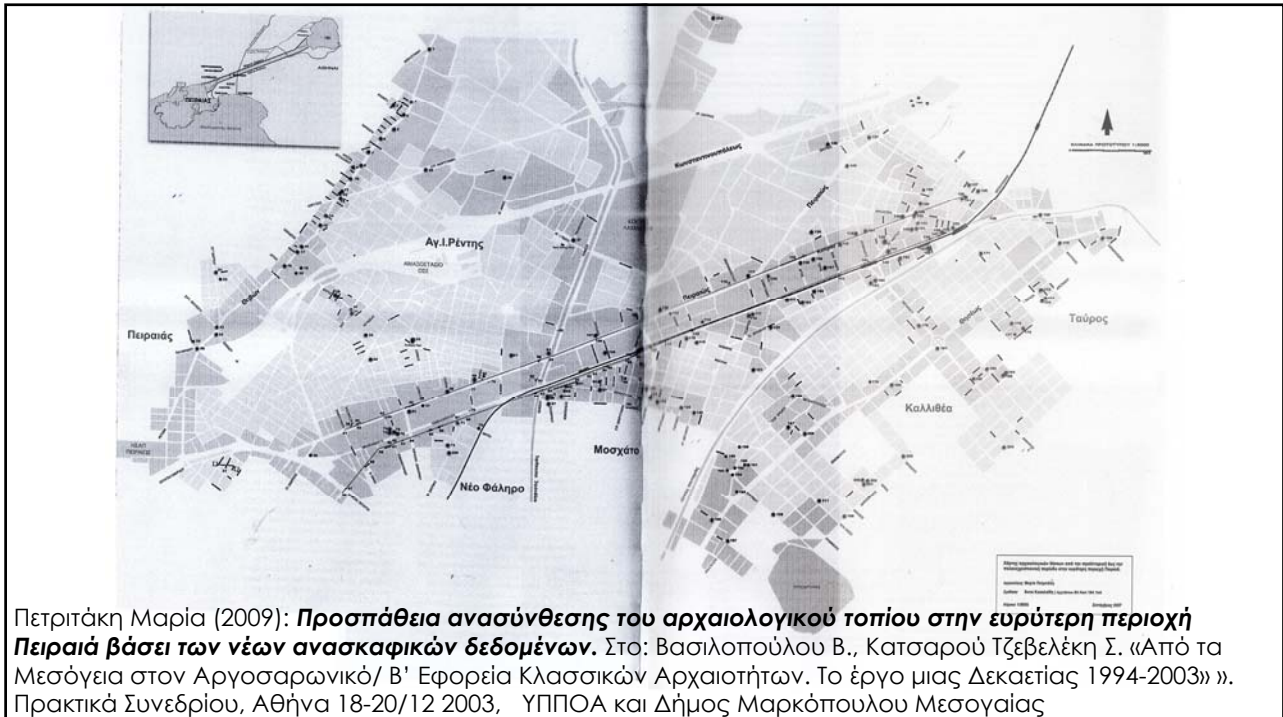
A] Ύστερη Μεσολιθική έως Μέση Νεολιθική περίοδος, 6750-5550 πΧ

B] Ύστερη Νεολιθική έως Τελική Νεολιθική περίοδος 4850-3450 πΧ

C] Πρώιμη έως Μέση εποχή του Χαλκού
D] Κλασική περίοδος του 5ου αιώνα πΧ»

Εικόνα και λεζάντα από το • Goiran, J.-P., Panfiliopoulos, K. P., Fouache, E., Triantaphyllou, M., & Etienne, R. (2011). Piraeus, the ancient island of Athens: Evidence from Holocene sediments and historical archives. *Geology*, 39(6), 531-534. doi:10.1130/g31818.1

2

3

Αεροφωτογραφία 1945: το παλίμψηστο υποδομών διακρίνεται ως σύμπλεγμα ιχνών στο τοπίο

4

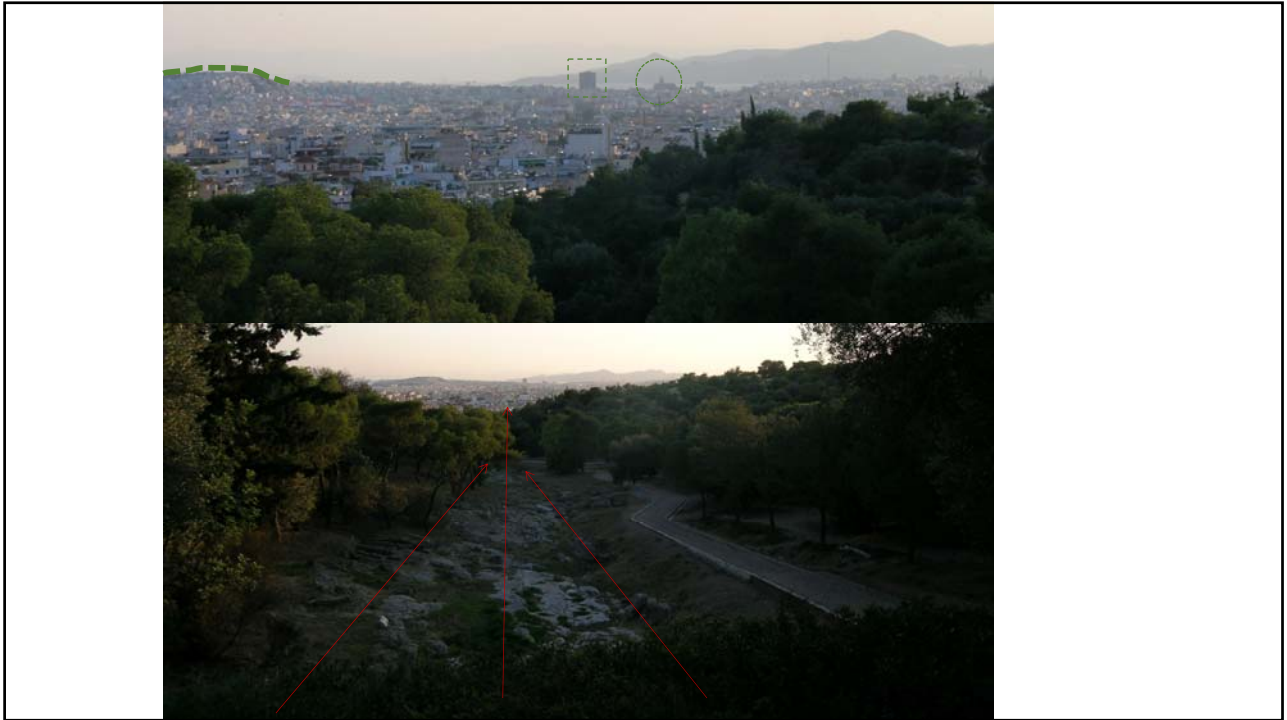
Το Βόρειο σκέλος των Μακρών Τειχών ταυτίζεται σε μεγάλο μέρος του με τον μεταφορικό άξονα της Οδού Πειραιώς, κάτι που γίνεται εμμέσως αντιληπτό από την εξαιρετική θέα στην Ακρόπολη που έχουν οι οδηγοί που κατευθύνονται προς Αθήνα.

5

6

7

8

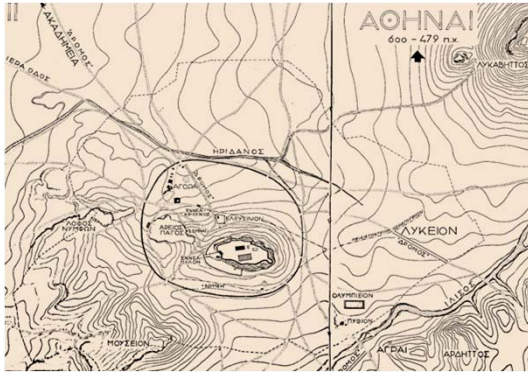
9

10

ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ:
ΣΥΝΘΗΚΕΣ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑΣ ΤΟΥΣ

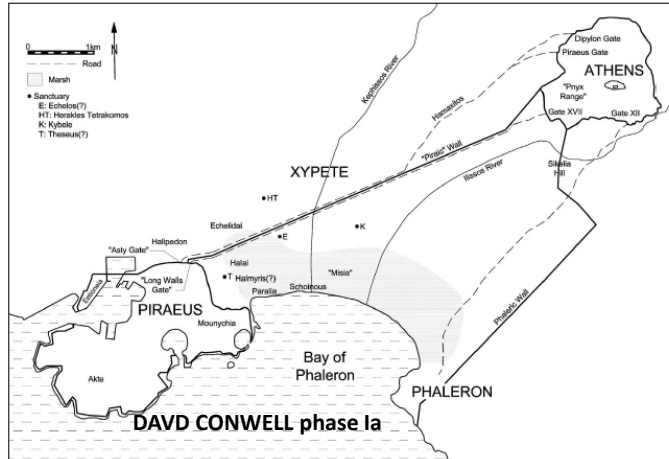
Ο Αρχαϊκός Πυρήνας της Αθήνας
Δοκιμάστηκε και κλονίστηκε από τους
Περσικούς πολέμους, κήκε ολοσχερώς
κατά την εκστρατεία του Ξέρξη [480 πΧ]

Τραυλός Ι. (1993):
**ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΚΗ ΕΞΕΛΙΞΙΣ ΤΩΝ ΑΘΗΝΩΝ, από των
προϊστορικών χρόνων μέχρι των αρχών του 19ου
αιώνος.** Β' έκδοση Αθήνα: Καπόν.

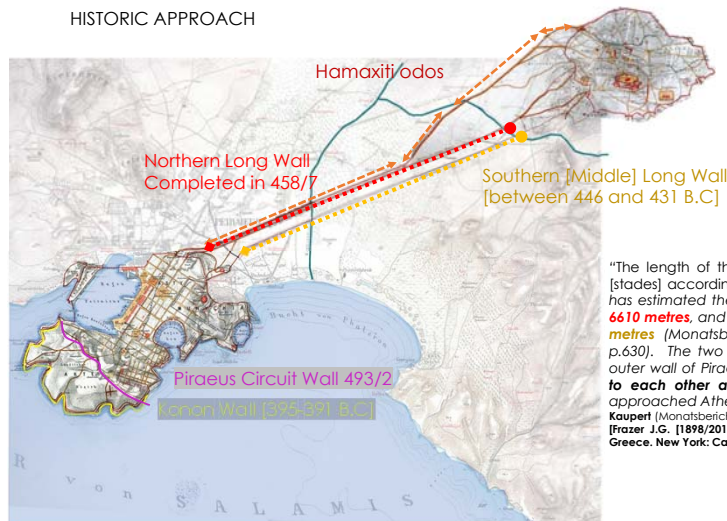
"Since they were determined to focus on naval strength while maintaining the primacy of Athens, the best way for the Athenians to ensure the safety of the upper city was to connect it physically to the harbors"

«εφόσον ήθελαν οπωσδήποτε να εστιάσουν στην ναυτική δύναμη κρατώντας παράλληλα την πρωτοκαθεδρία της Αθήνας, ο καλύτερος τρόπος να διασφαλίσουν την ασφάλεια της πόλης ήταν να την συνδέσουν στη κυριολεξία με τα λιμάνια.»

• Conwell D.H. [2008]: **Connecting a City to the Sea. The history of the Athenian Long Walls.** Brill Mnemosyne Supplements 293 : Leiden; Boston.

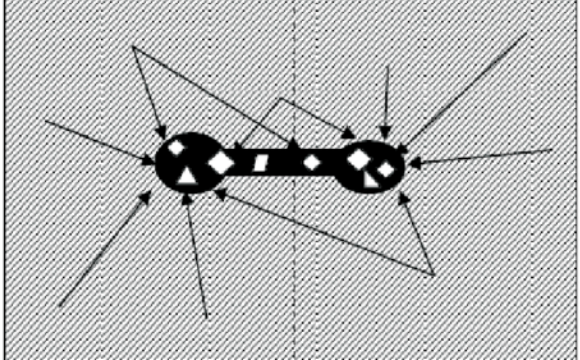
HISTORIC APPROACH

Synthesized map based on the maps by
Curtius E. Kaupert J.A. (2008) *Karten Von Attica*, [commentary by Kores M.] Athens: Melissa.

Phases of the Long Walls according to Conwell D.H. (2008):
Connecting a City to the Sea. The history of the Athenian Long Walls. Brill Mnemosyne Supplements 293 : Leiden; Boston.

"The length of the Long Walls was 40 Greek furlongs [stades] according to Thucydides (ii. 13. 9). Mr Kaupert has estimated the length of the **Northern Long Wall at 6610 metres**, and that of the **Southern Long Wall at 6620 metres** (Monatsbericht of the Berlin Academyn 1879, p.630). The two walls, starting from two points in the outer wall of Piraeus, first converged, then ran parallel to each other at a distance of 184 meters till they approached Athens, when they again diverged"
Kaupert (Monatsbericht of the Berlin Academyn 1879, p.630) via Frazer [Frazer J.G. [1898/2012]: *Commentary on PAVSANIAS' Description of Greece.* New York: Cambridge University Press. Pp40]

"two neighbour cities form a dipole"

διάγραμμα [Scheme] του αστικού δίπολου

Από το άρθρο
Τ. Metaxas (2009) Urban Dipoles in Greece: Economic Development Opportunities for Larissa-Volos Dipole in Thessaly Region. In: Zagreb International Review of Economics and Business · January 2009

Η σημασία του αστικού δίπολου

[διαφορετική από εκείνη που συνήθως σήμερα χρησιμοποιείται στην χωροταξία]

δημιουργείται κατά την κλασική αρχαιότητα

13

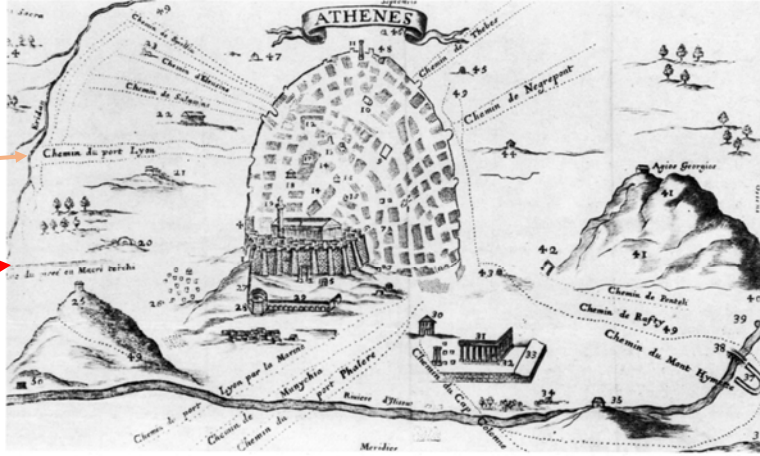
Μεθοδολογικό Εργαλείο 2

ΠΑΛΙΜΨΗΣΤΟ ΥΠΟΔΟΜΩΝ

ζώνης Μακρών Τειχών

14

“Chemin du port Lyon”

“Rue du pirée ou Mackri teichi”

Χαρτογραφική μαρτυρία του 17^{ου} αιώνα: δύο διαφορετικές πορείες χρησιμοποιούνται για τον Πειραιά.

Πιθανότατα ο Βορειότερος ταυτίζεται με την Αμαξιτή Οδό [σημερινή πορεία της Οδού Πειραιώς] Ενώ ο Νοτιότερος με την «δια της Κοίλης οδό», ή οποία περνά από την οδό Κύπρου στον Ταύρο

Spon 1676, *Eix. 116. Ai 'Aθῆναι και τὰ περίξ (σχέδιον Spon 1676).*
 VIA Τραυλός Ι.[1993]:
ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΚΗ ΕΞΕΛΙΞΙΣ ΤΩΝ ΑΘΗΝΩΝ, από των
 προϊστορικών χρόνων μέχρι των αρχών του 19ου
 αιώνος. Β' έκδοση Αθήνα: Καπόν.

15

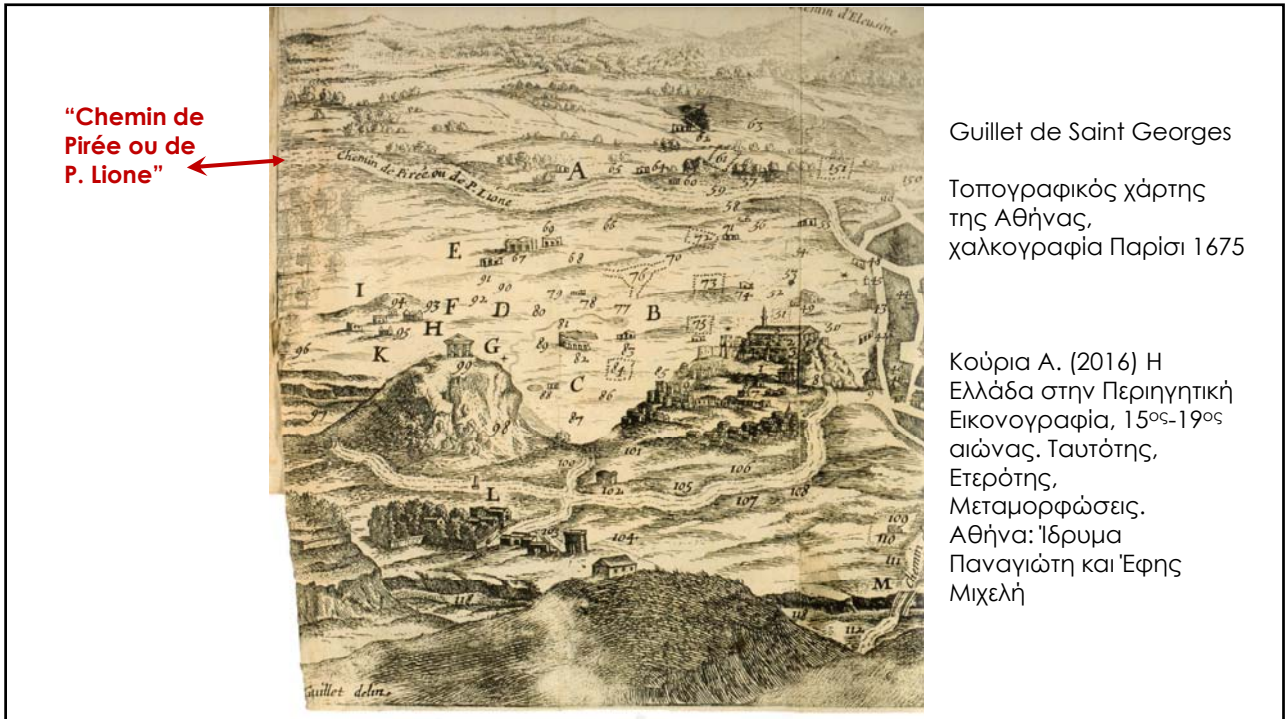
“Strada del Pireo o di Porto Leone”

χαρτης 17ου αιώνα της Αθήνας του Vincenzo Coronelli-

Κούρια Α. (2016) Η Ελλάδα στην Περιηγητική Εικονογραφία, 15^{ος}-19^{ος} αιώνας. Ταυτότης, Ετερότης, Μεταμορφώσεις. Αθήνα: Ίδρυμα Παναγιώτη και Έφης Μιχελή

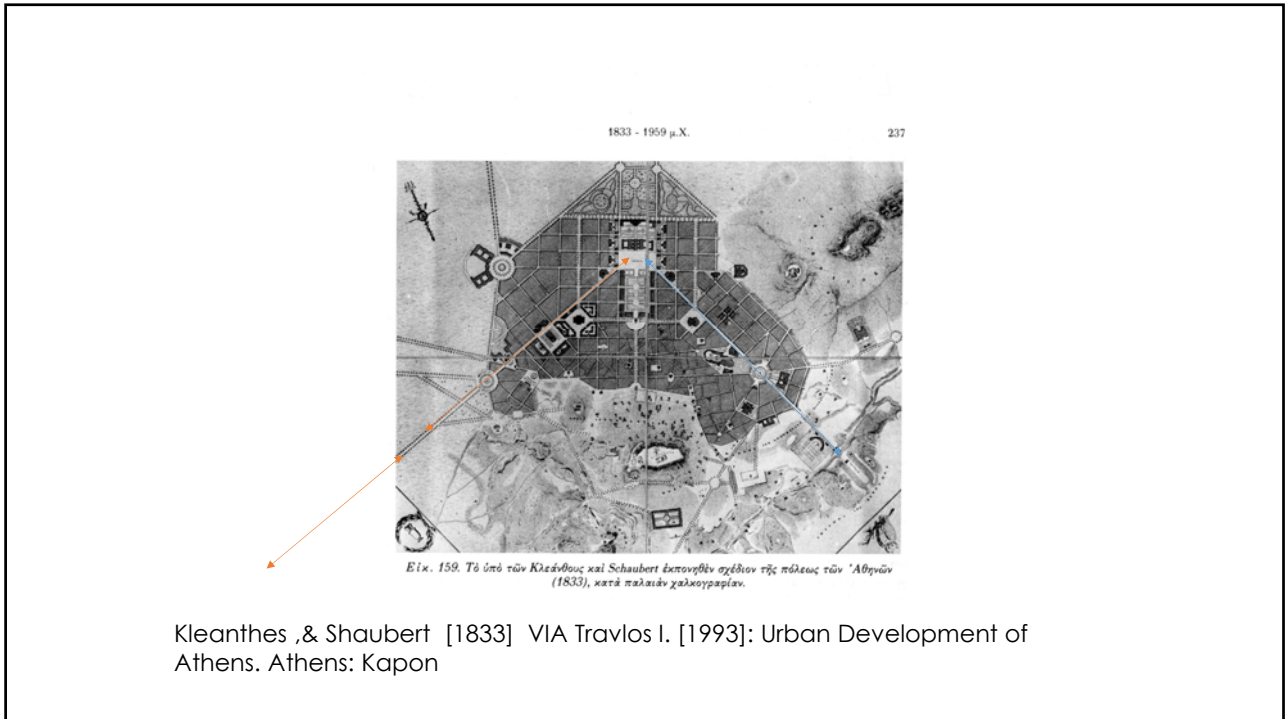
16

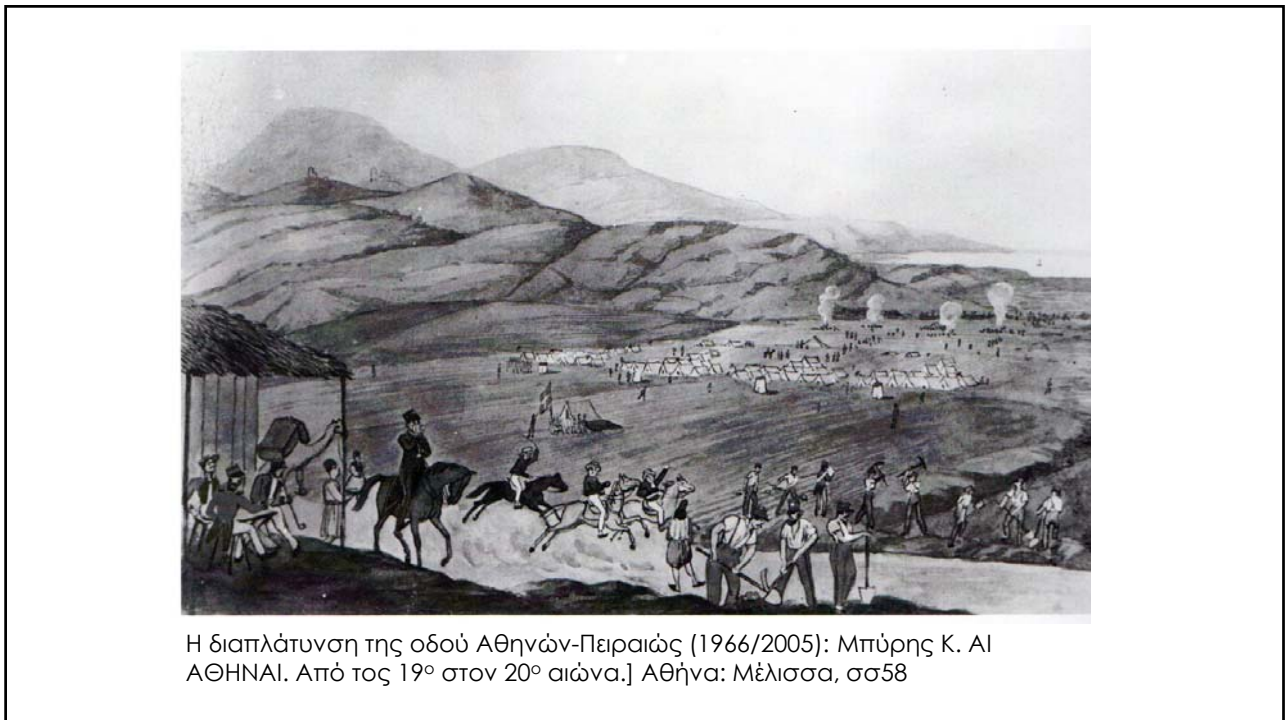
17

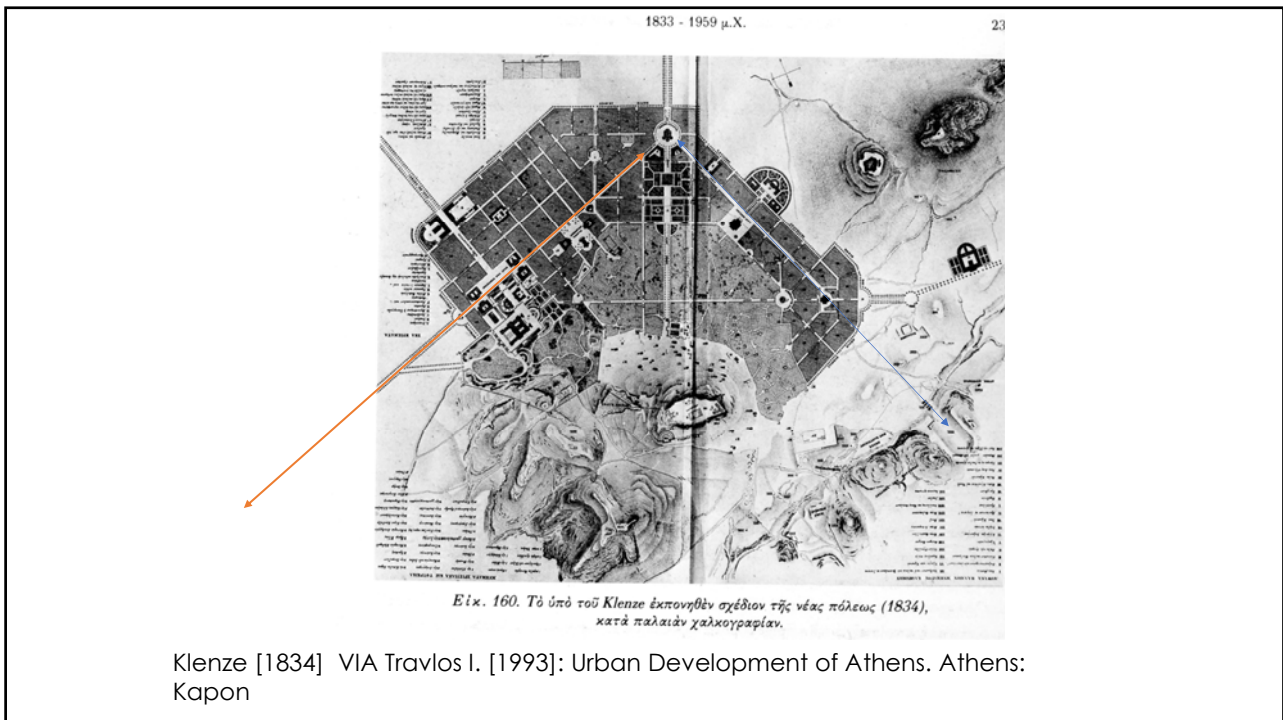
18

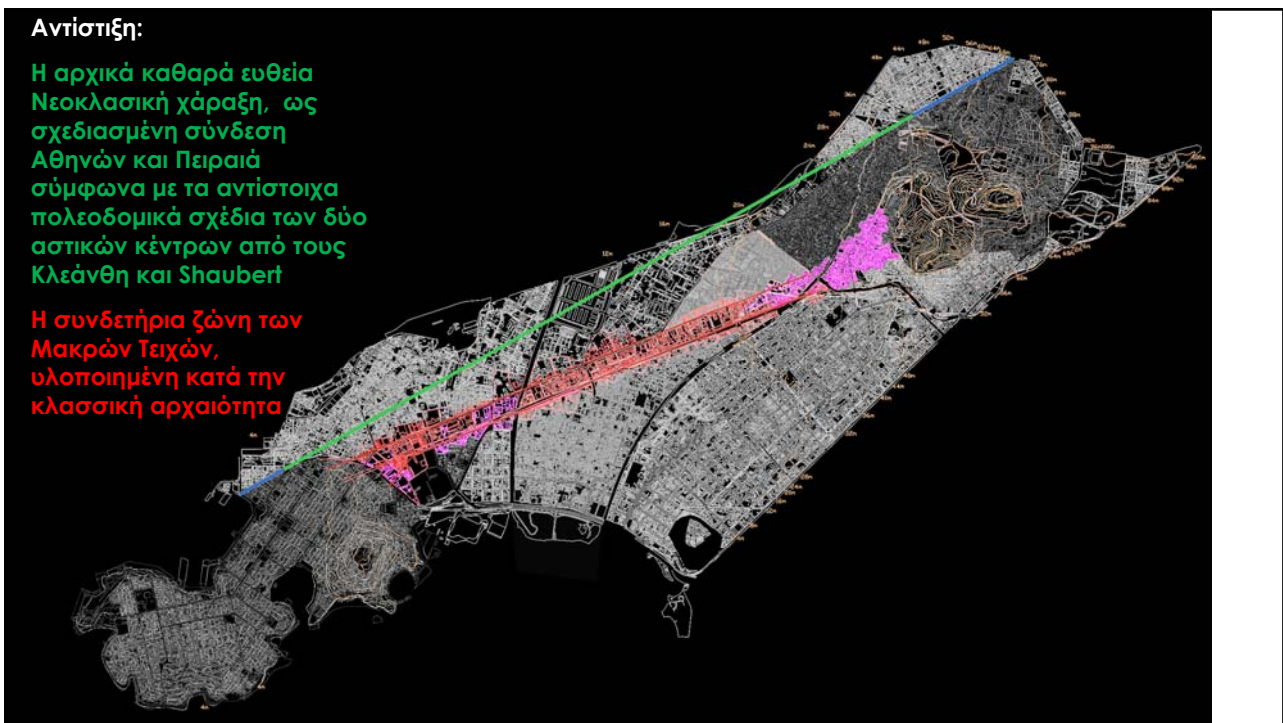
19

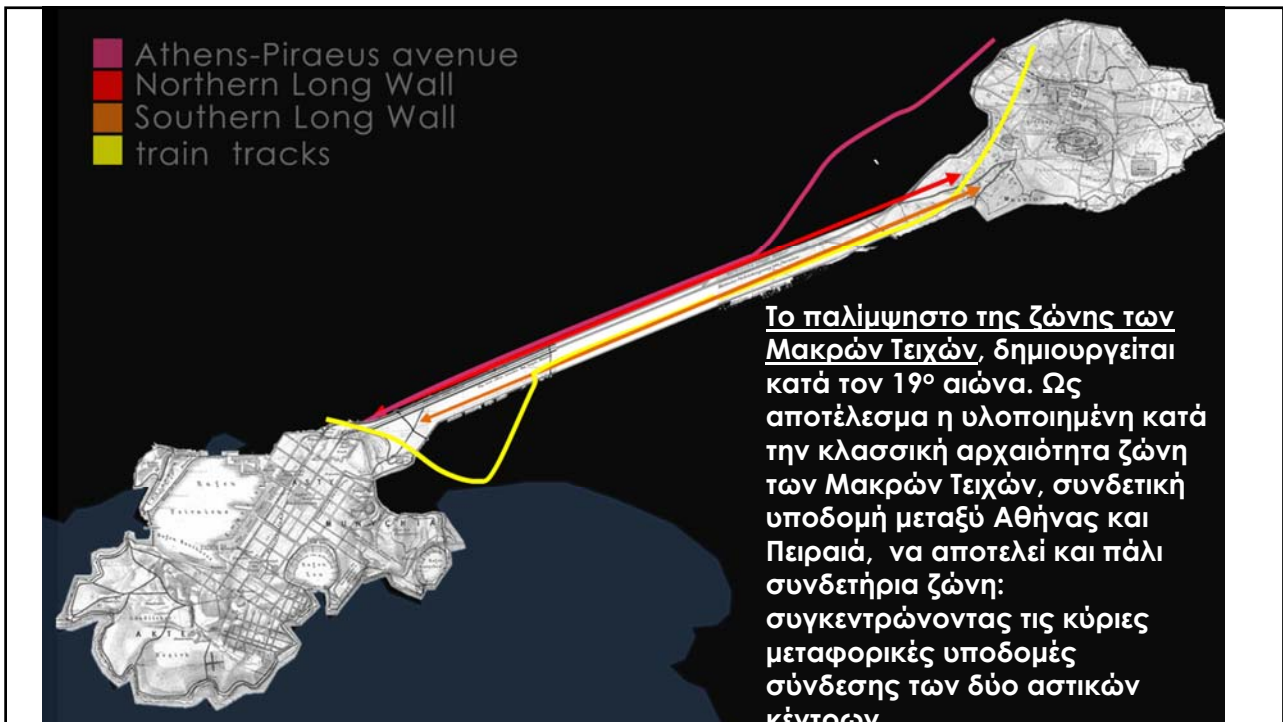
20

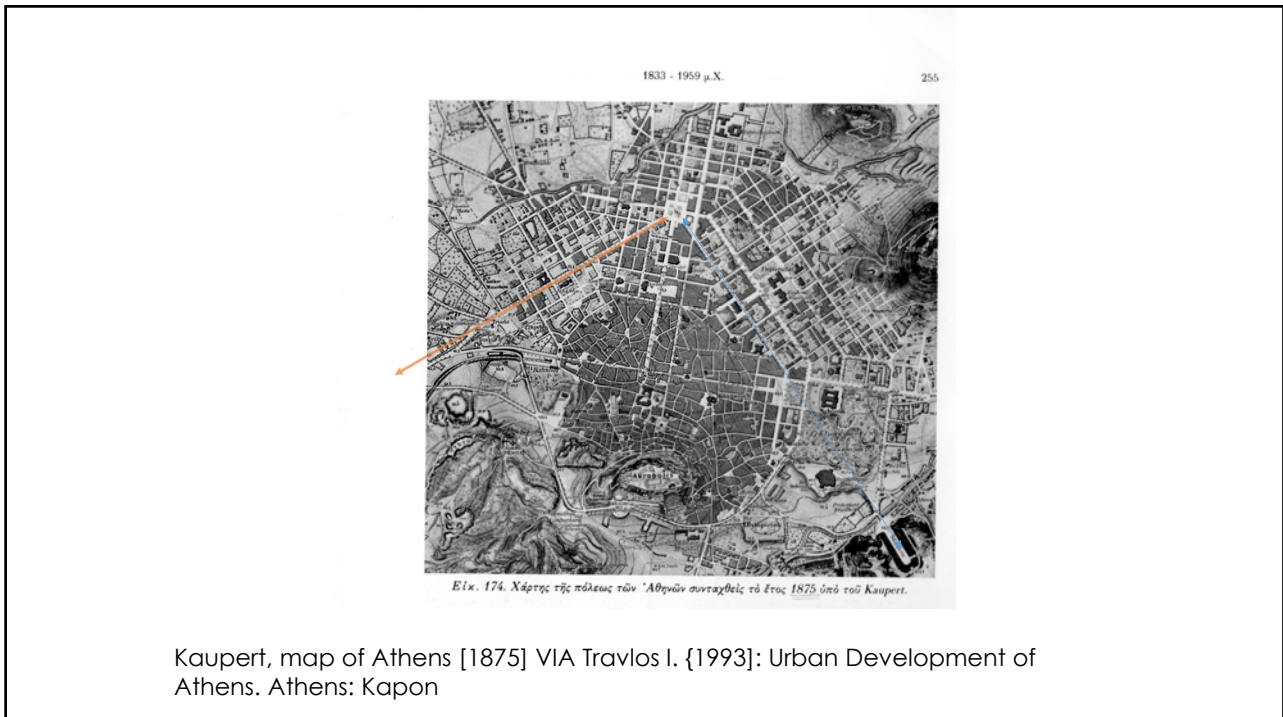
21

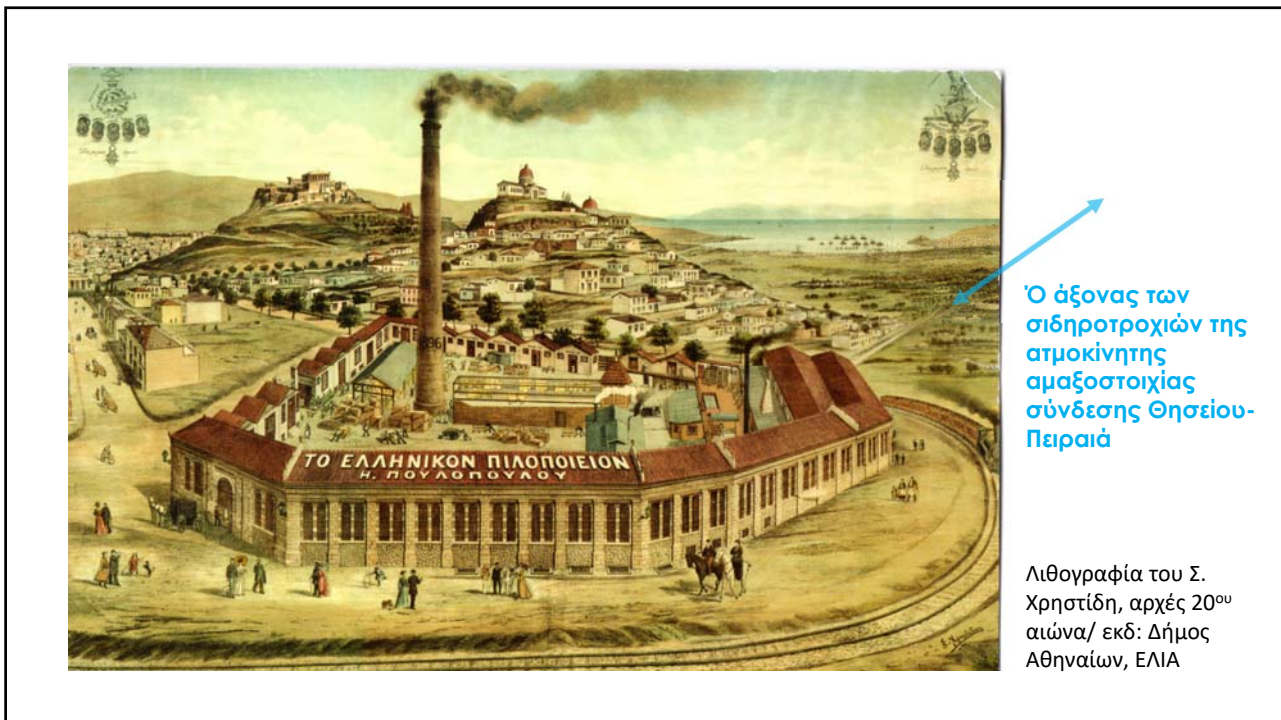
22

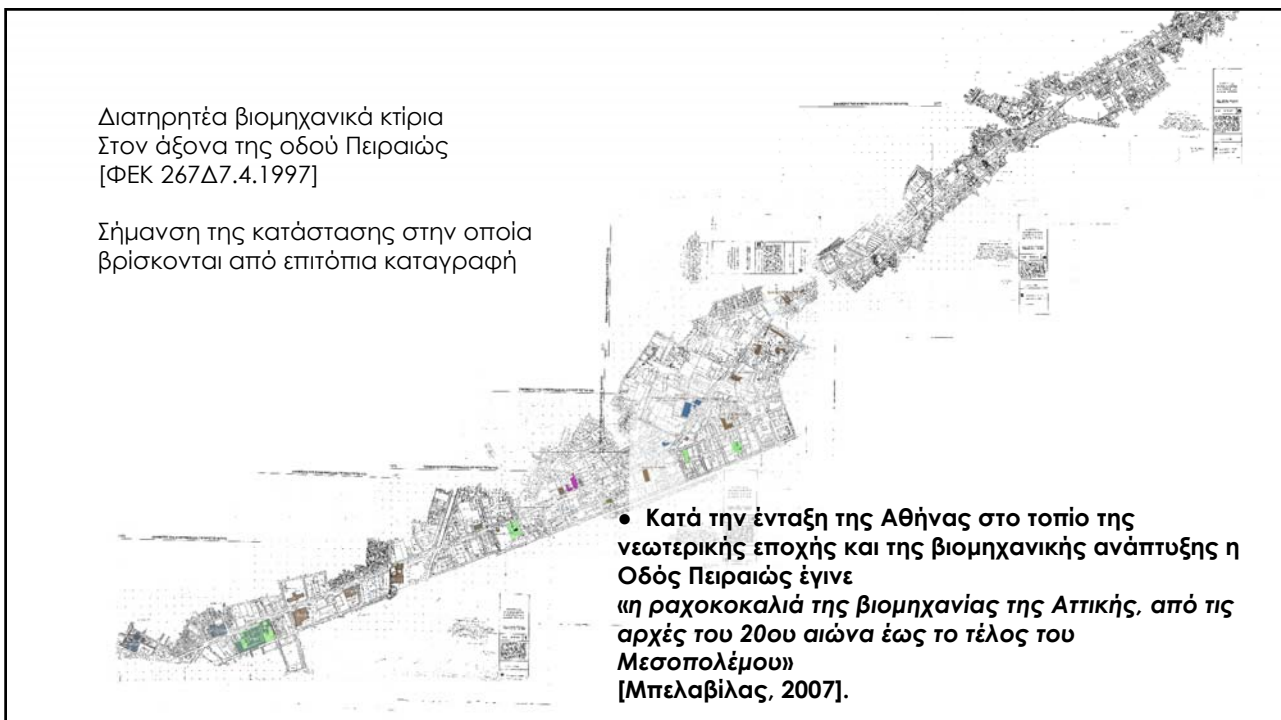
23

24

25

26

Με την αποβιομηχάνιση πολλά από τα βιομηχανικά κελύφη άδειασαν, μα πολλά εξ' αυτών δεν έδωσαν τις θέσεις τους σε άλλα καθώς για την συγκεκριμένη περιοχή ισχύουν πολεοδομικές ρυθμίσεις προστασίας των ιστορικών βιομηχανικών κελυφών.

Συγκεκριμένα, από το 1995 στο πλαίσιο «Ανάπλασης και Ανάδειξης της Ταυτότητας της Οδού Πειραιώς» από το ΥΠΕΧΩΔΕ έχουν γίνει κηρύξεις πουαρίθμων διατηρητέων κελυφών και όψεων βιομηχανικών κτιρίων.

Ο χαρακτηρισμός της οδού Πειραιώς ως 'ιστορικού-παραδοσιακού άξονα' [ΦΕΚ 510Δ/1996] προηγήθηκε της κήρυξης ως διατηρητέων 88 βιομηχανικών συγκροτημάτων στην ζώνη επαφής της [ΦΕΚ 267/Δ/7.4.1997]

27

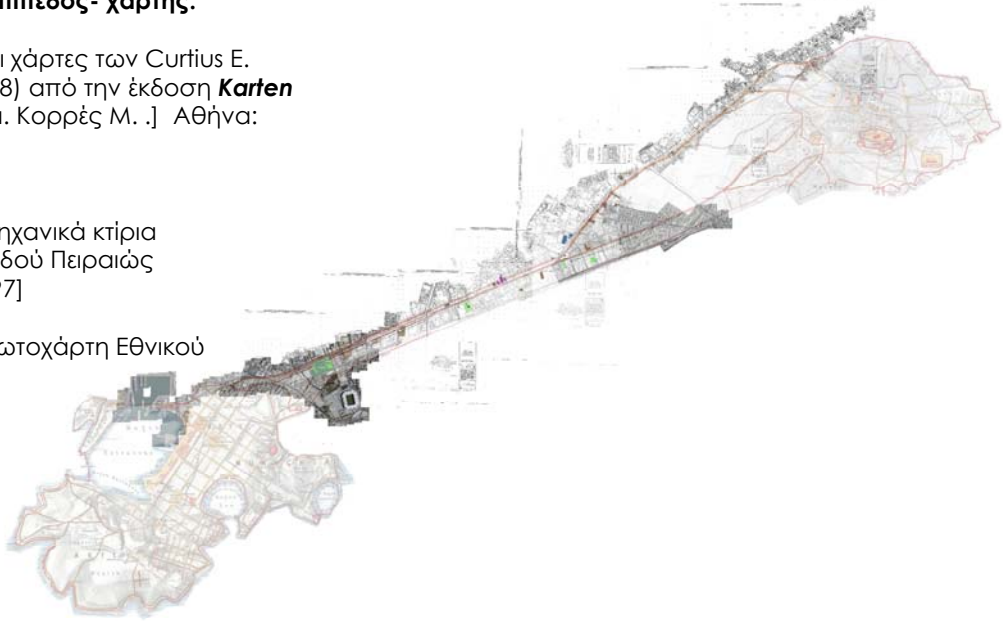
28

Σύνθετος –πολυεπίπεδος- χάρτης:

- Ανασυντεθειμένοι χάρτες των Curtius E. Kaupert J.A. (2008) από την έκδοση **Karten Von Attica.**/ [επιμ. Κορρές Μ. .] Αθήνα: Μέλισσα

-Διατηρητέα βιομηχανικά κτίρια
Στον άξονα της οδού Πειραιώς
[ΦΕΚ 267Δ7.4.1997]

-Τμήματα ορθοφωτοχάρτη Εθνικού
κτηματολογίου

29

Κατάτμηση του Αστικού Ιστού:
Γκρίζες μεταφορικές υποδομές
που δημιουργούν φράγματα
και δυστοπικούς χώρους,
ελλιπές δίκτυο βιώσιμης
κινητικότητας

30

Μεθοδολογικό Εργαλείο 3

ΚΑΤΑΤΜΗΣΕΙΣ

ζώνης Μακρών Τειχών

31

32

33

34

35

36

37

38

39

40

41

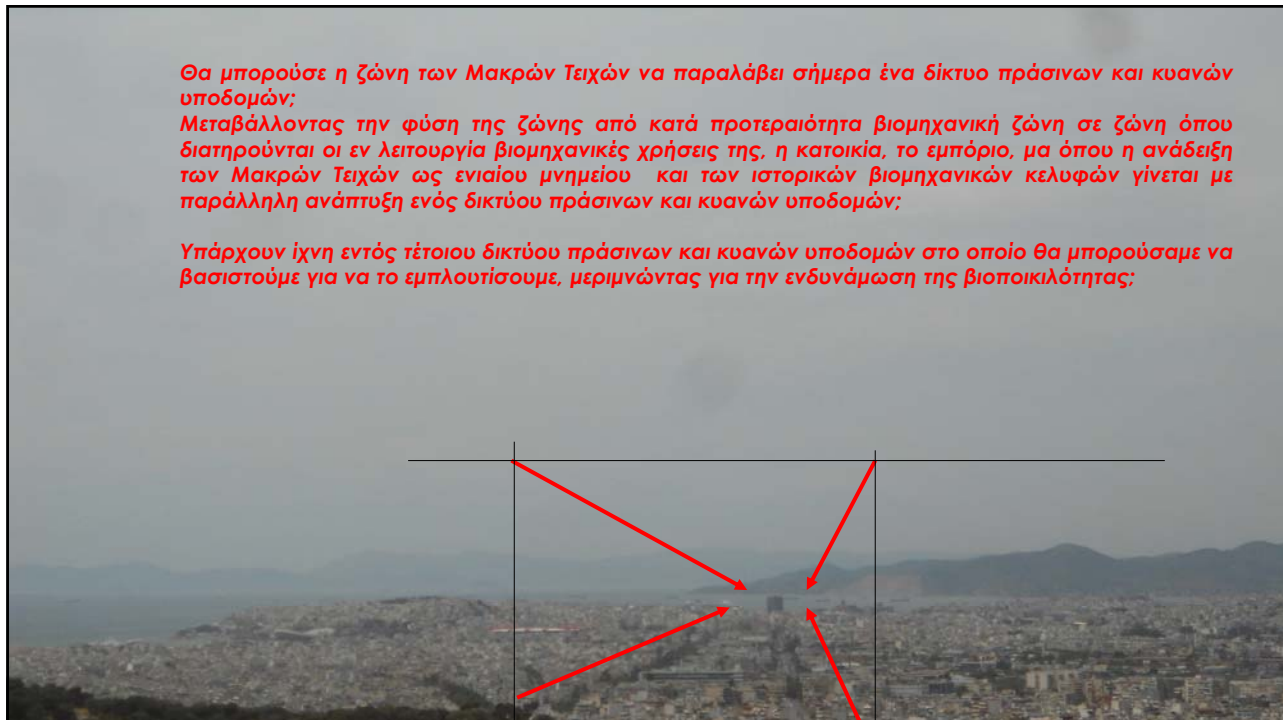

42

Μεθοδολογικό Εργαλείο 4

Άτυπες ΚΥΑΝΕΣ, ΠΡΑΣΙΝΕΣ υποδομές, ΧΩΡΟΧΡΟΝΙΚΟΙ ΚΟΜΒΟΙ ΒΙΩΣΙΜΗ ΚΙΝΗΤΙΚΟΤΗΤΑ ζώνης Μακρών Τειχών

43

44

Διαχείριση νερού:
Γκρίζες υποδομές,
Δυνάμει Κυανές υποδομές. Η ανάπτυξη της κοίτης
του Ιλισσού.

45

Διαχείριση
νερού:
Δυνάμει Κυανές
υποδομές.
Ιστορική αντλία
νερού στο δήμο
Μοσχάτου,
πλησίον του
σταθμού ΗΣΑΠ

46

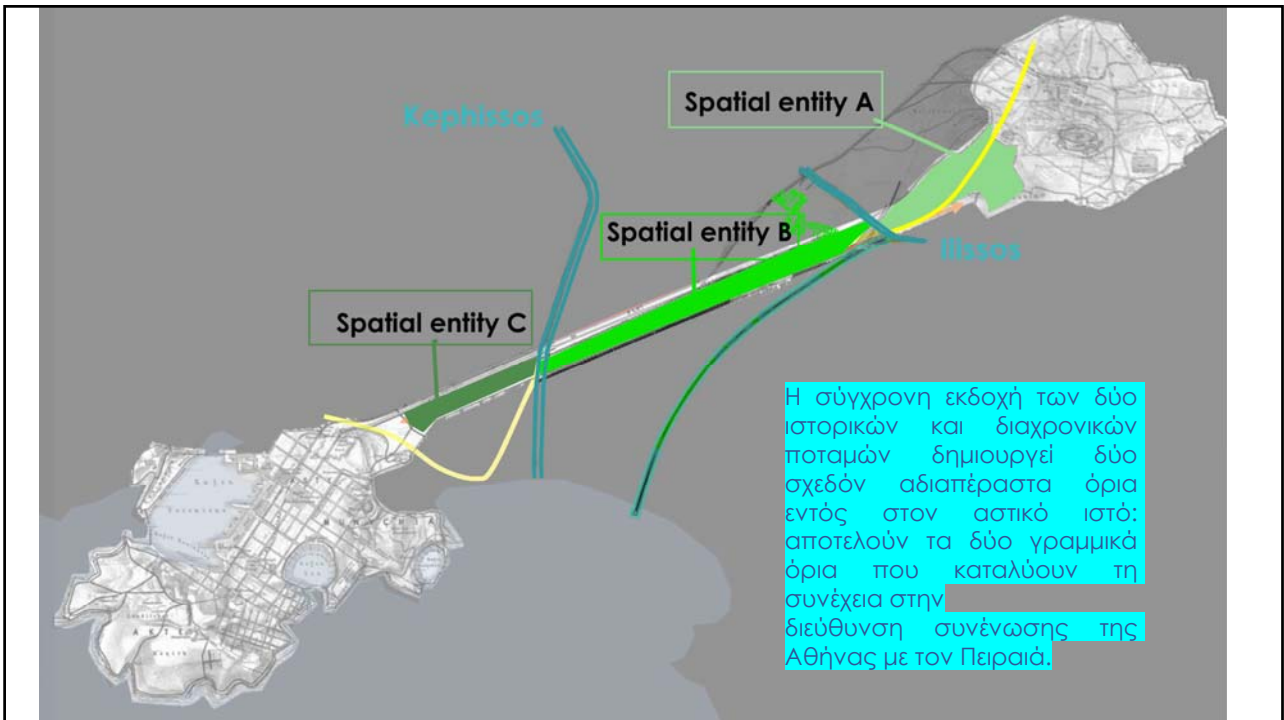
Διαχείριση νερού:
Δυνάμει Κυανές υποδομές.
Συνεχής ροή διαυγούς, φαινομενικά
πεντακάθολου νερού, στο δήμο
Μοσχάτου, έναντι του σταθμού
ΗΣΑΠ,
Και ως επακόλουθο φύτεται μια
μεγάλη καλαμιά.

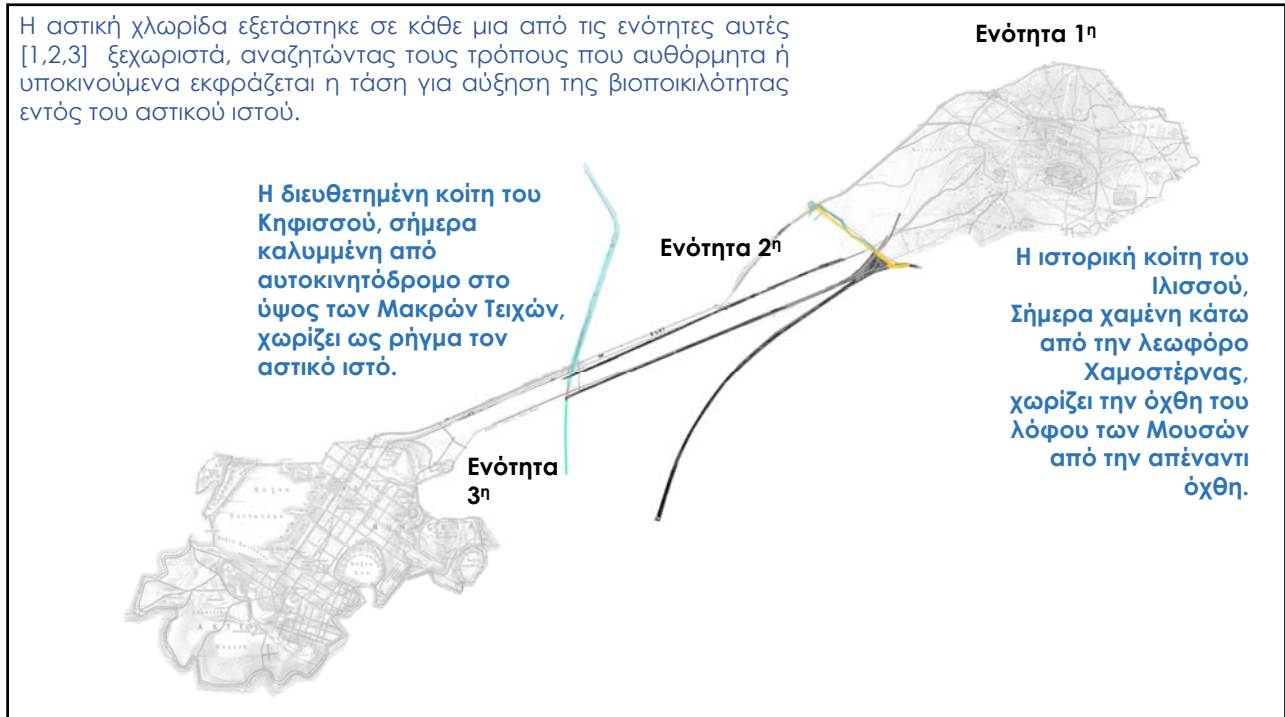
Διαχείριση
νερού:
Το νερό
φαίνεται
Να
κατευθύνεται
προς την
τσιμεντένια
κοίτη του
Κηφισσού

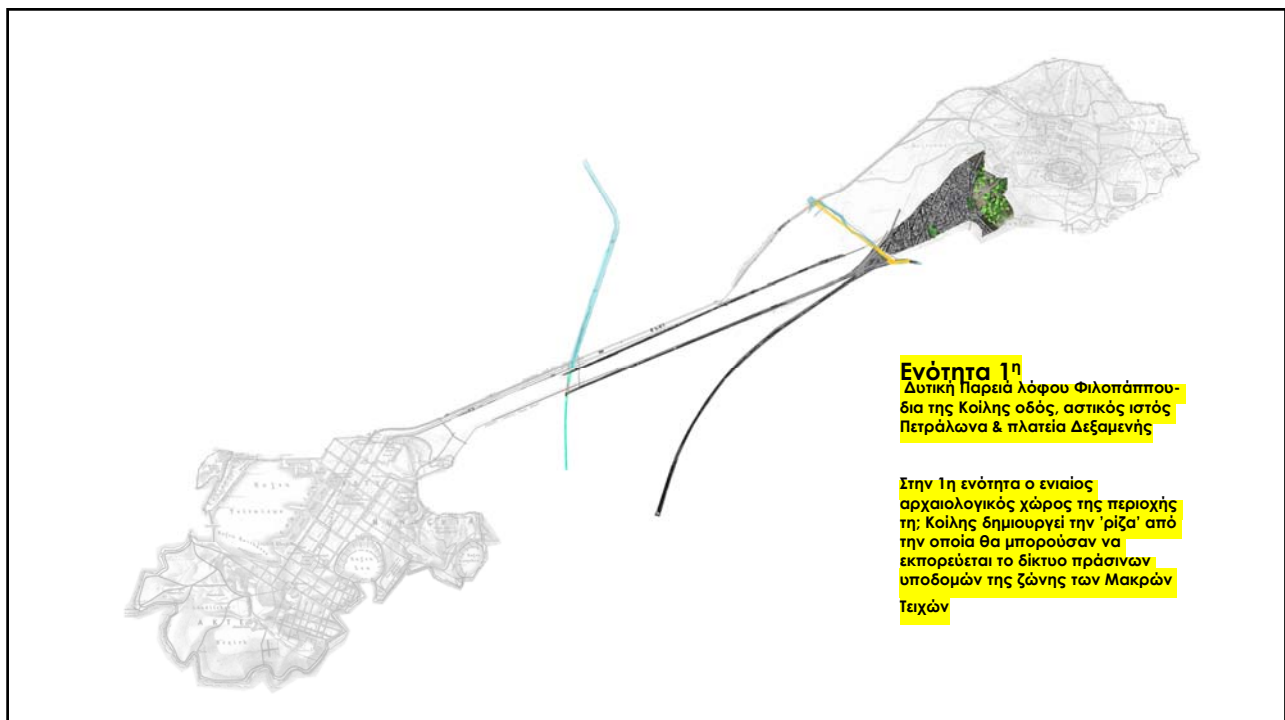
47

48

49

50

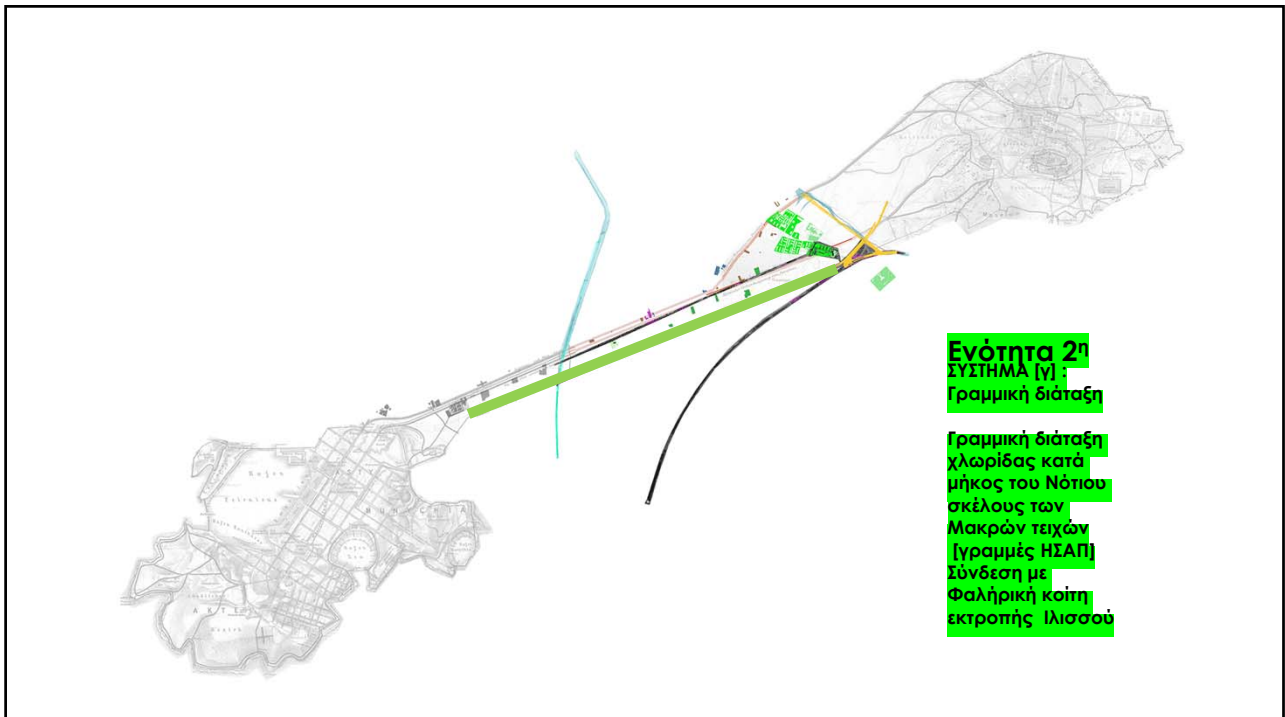
51

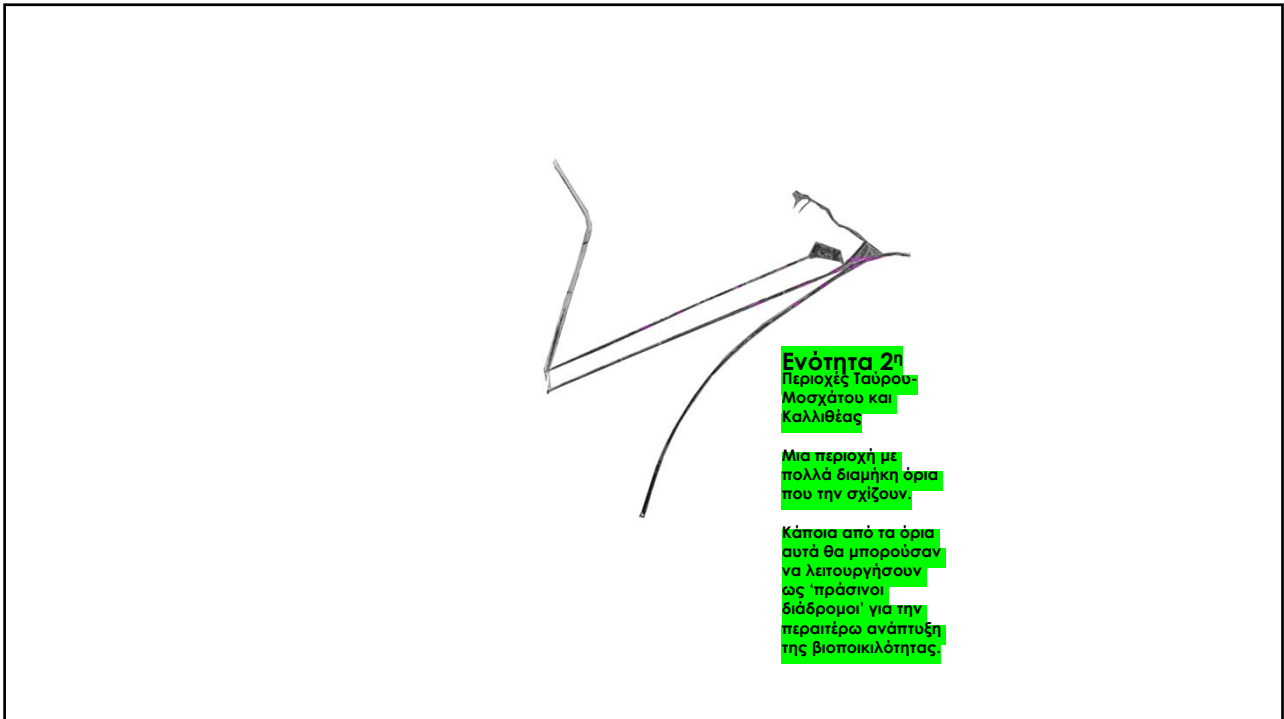
52

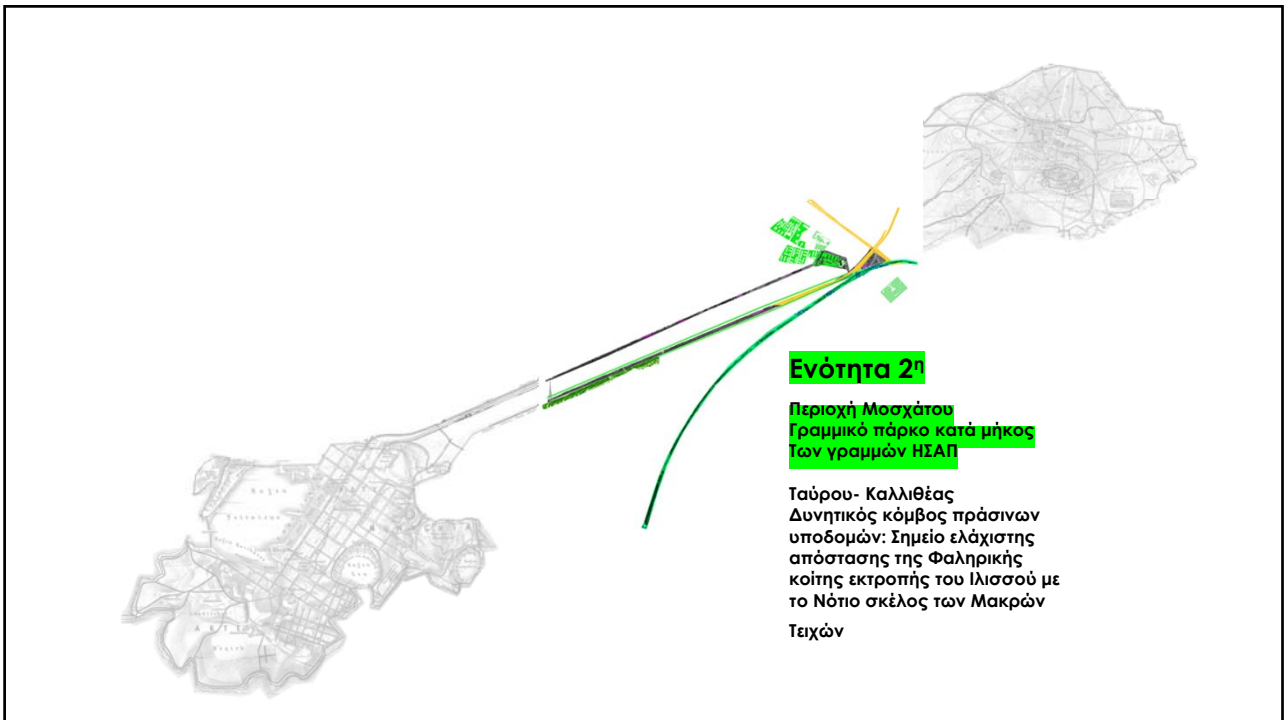
53

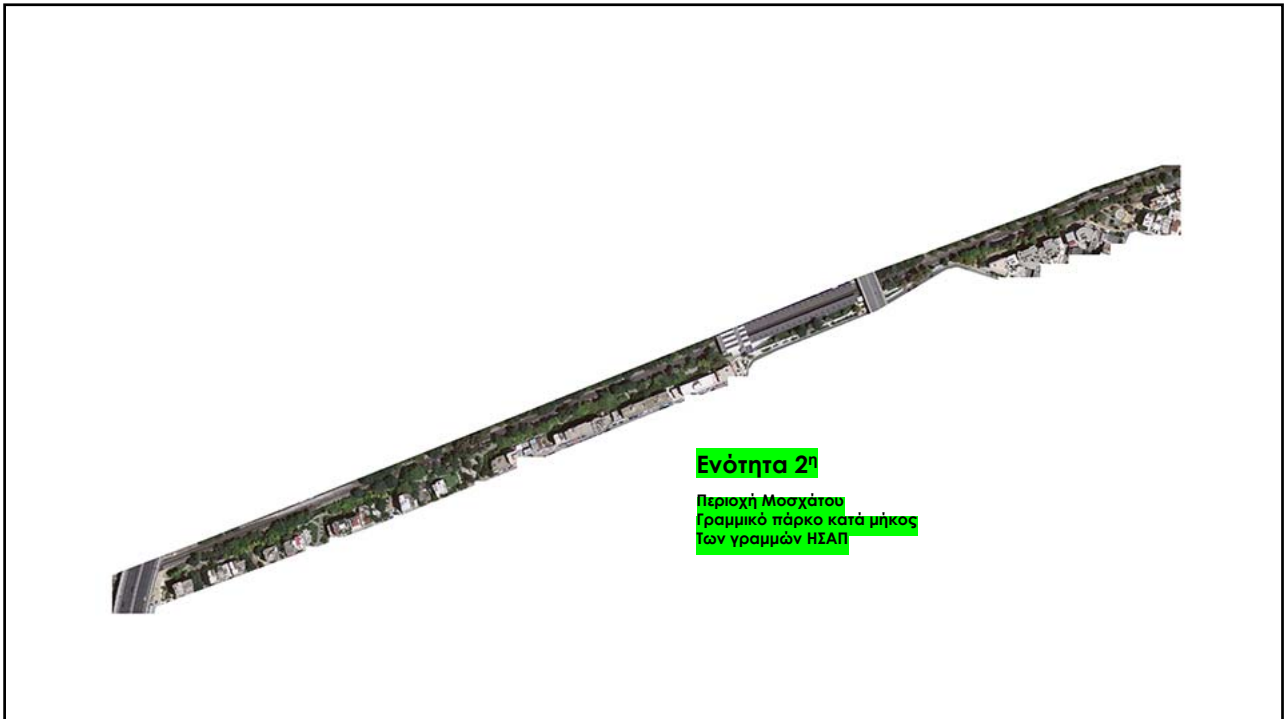
54

55

56

57

58

59

60

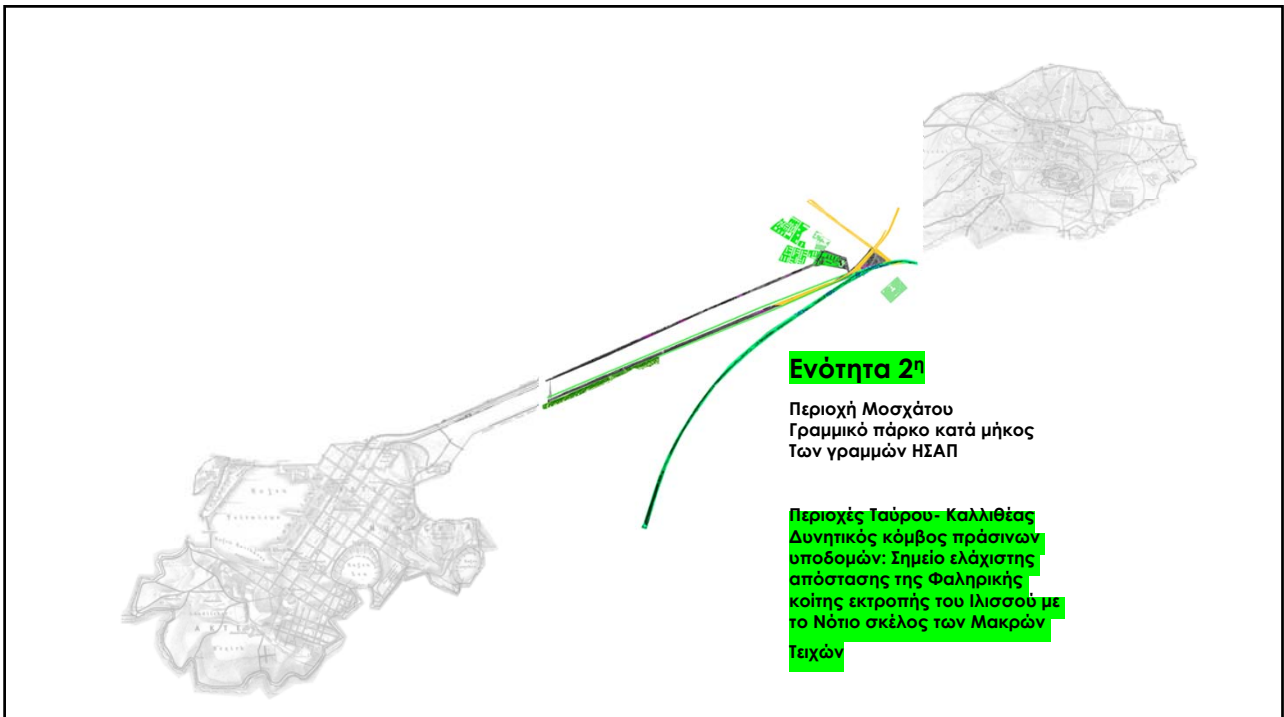
61

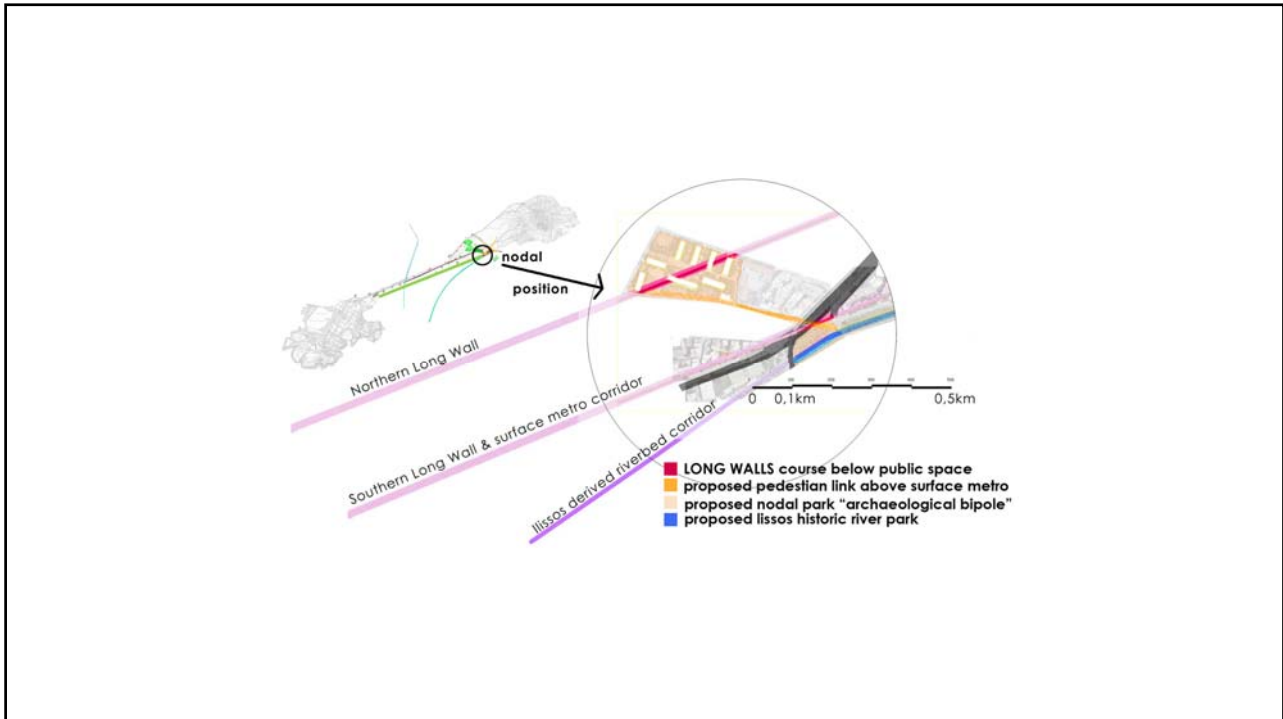
62

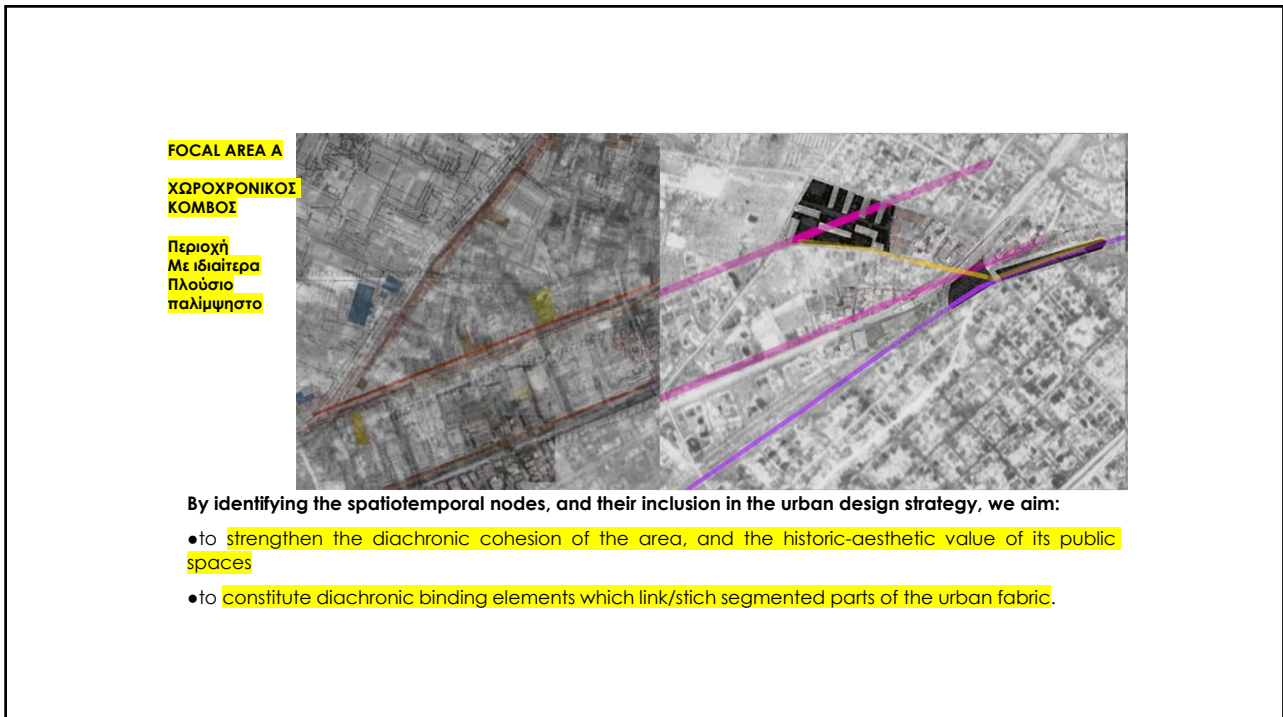
63

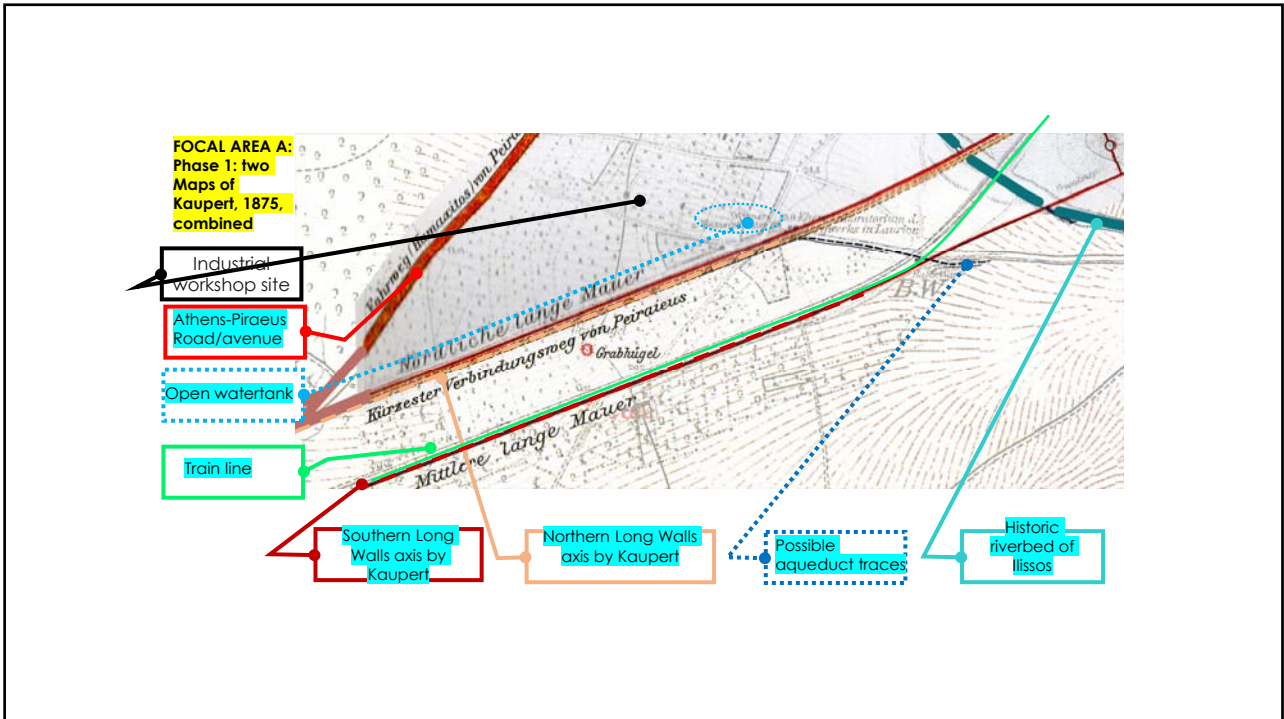
64

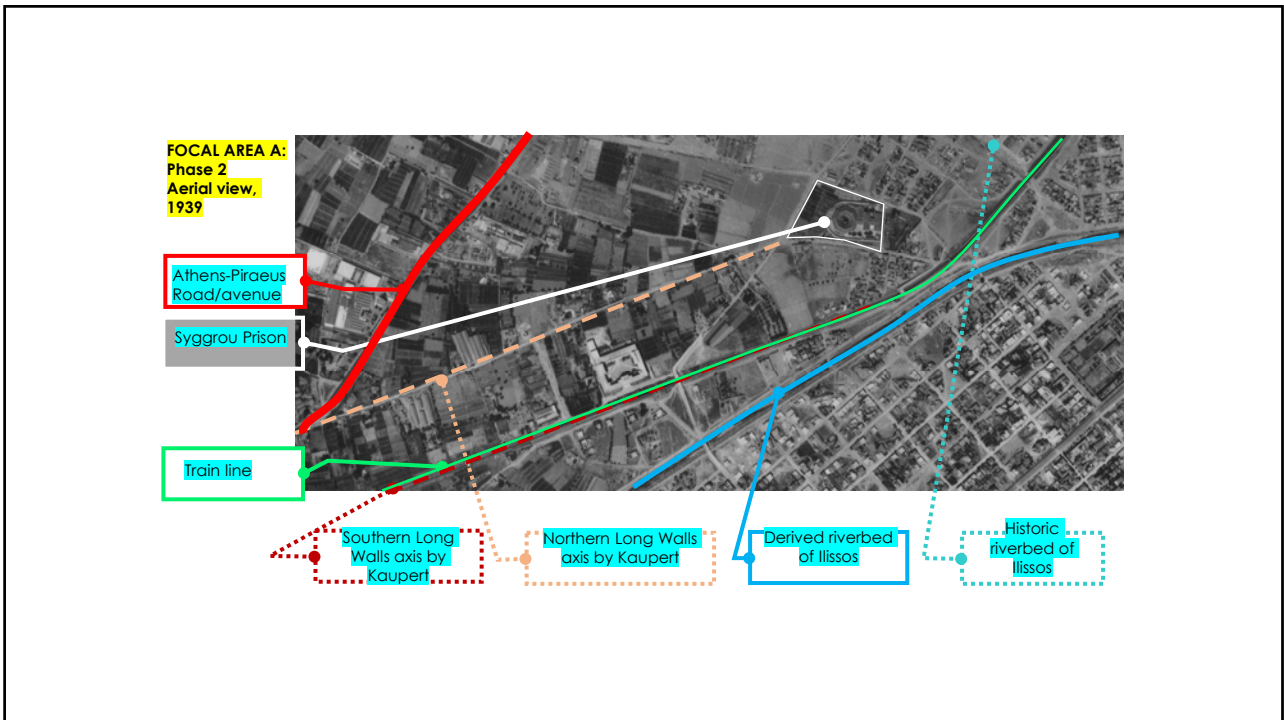
65

66

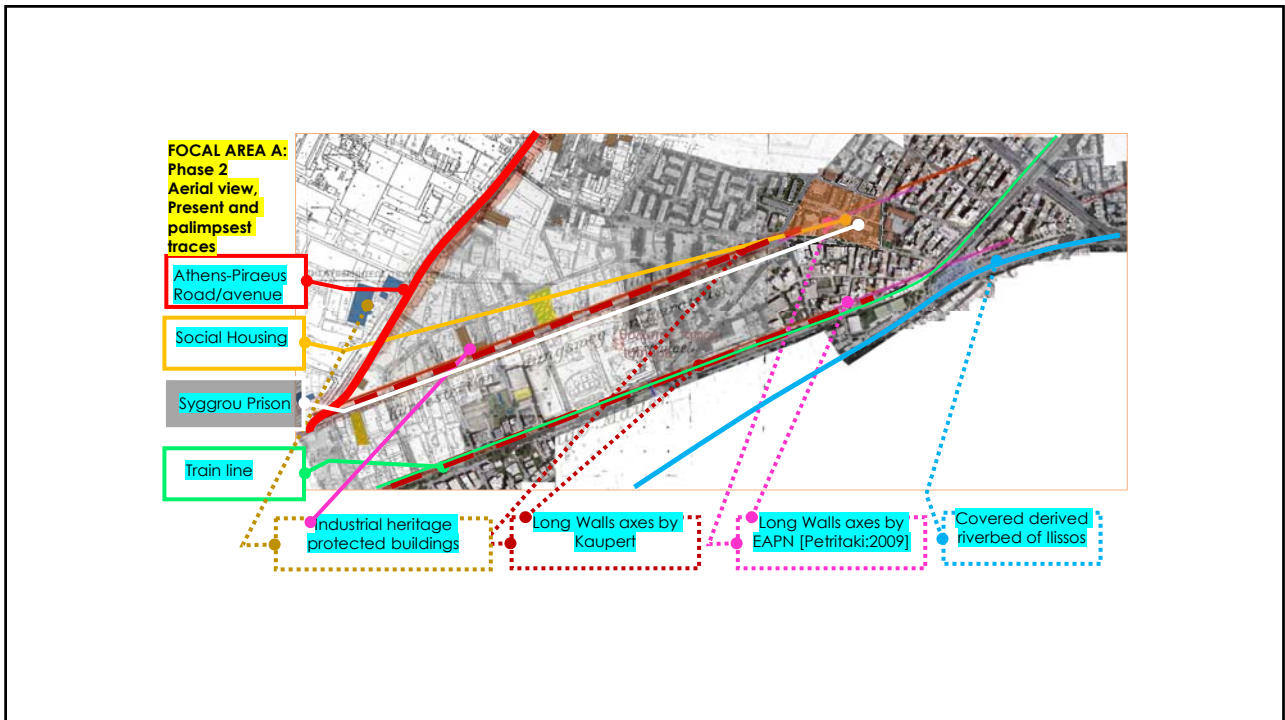
67

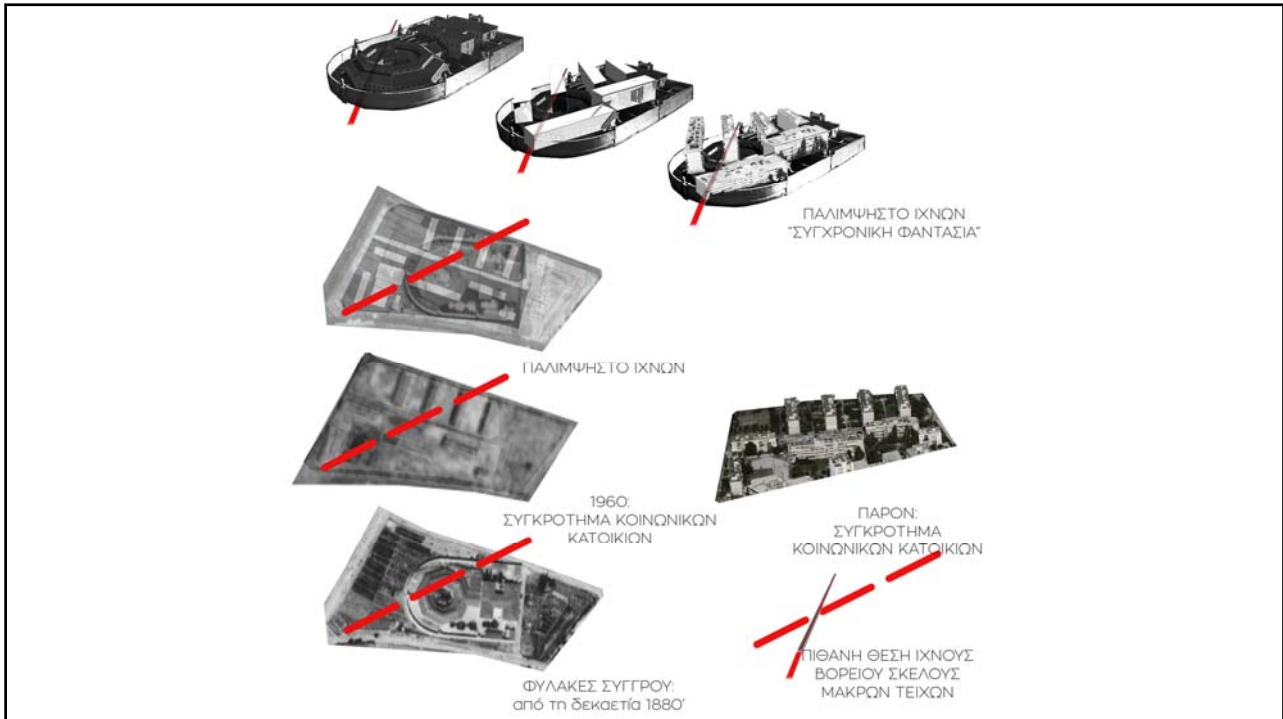
68

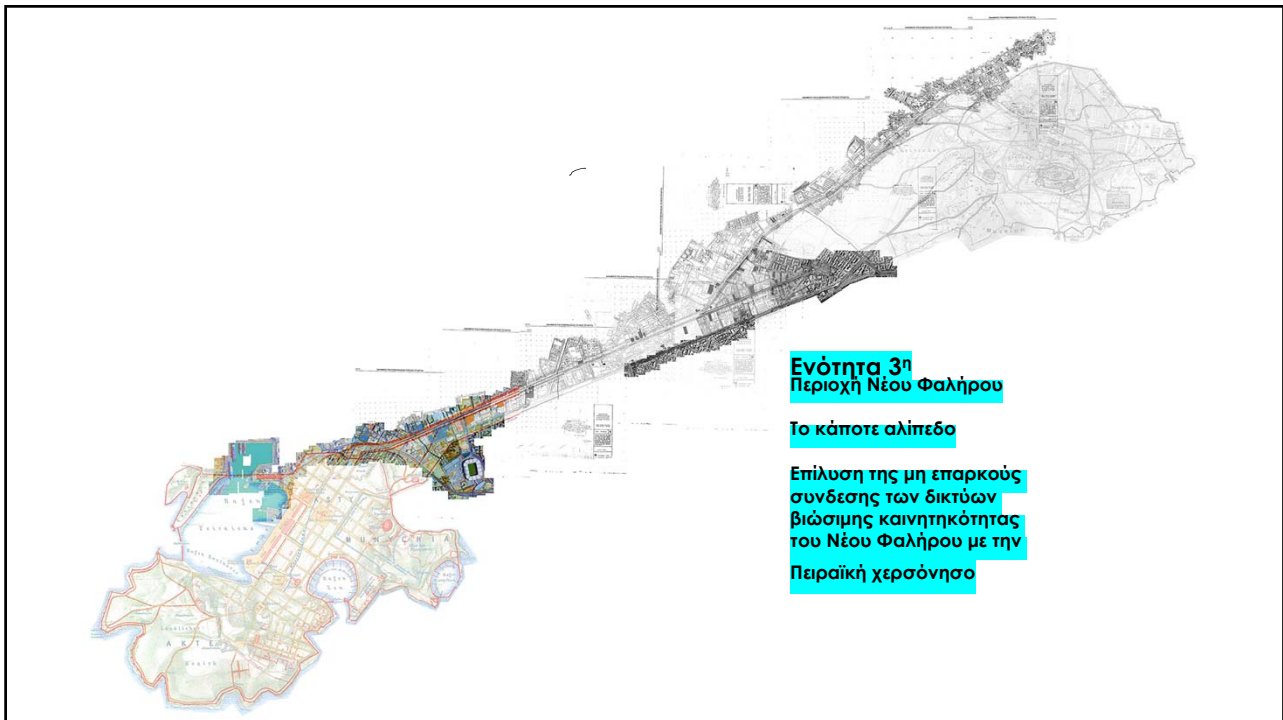
69

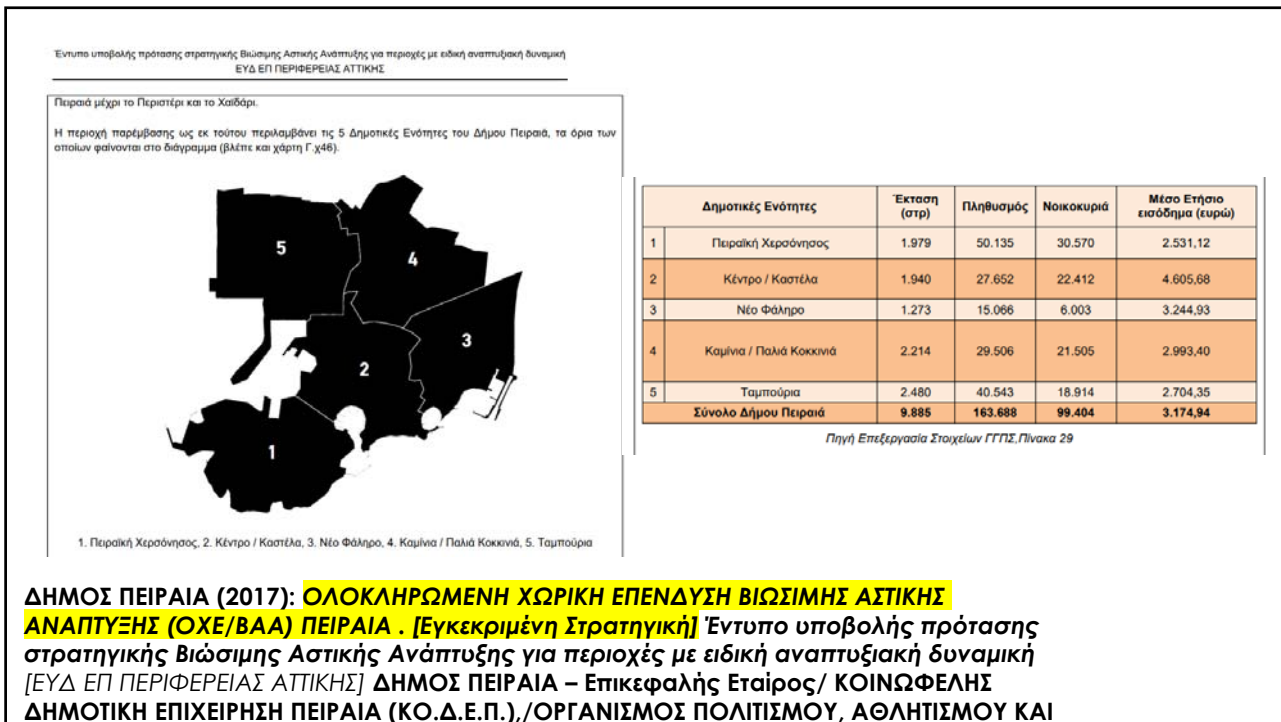
70

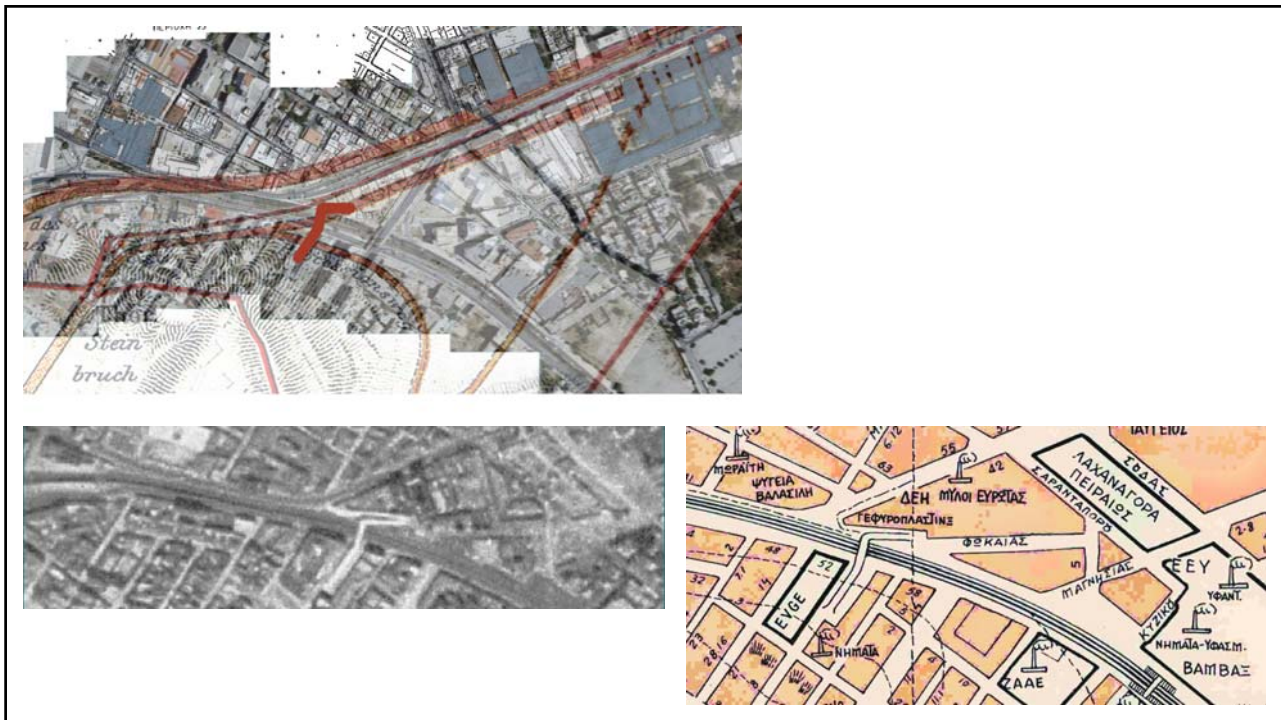
71

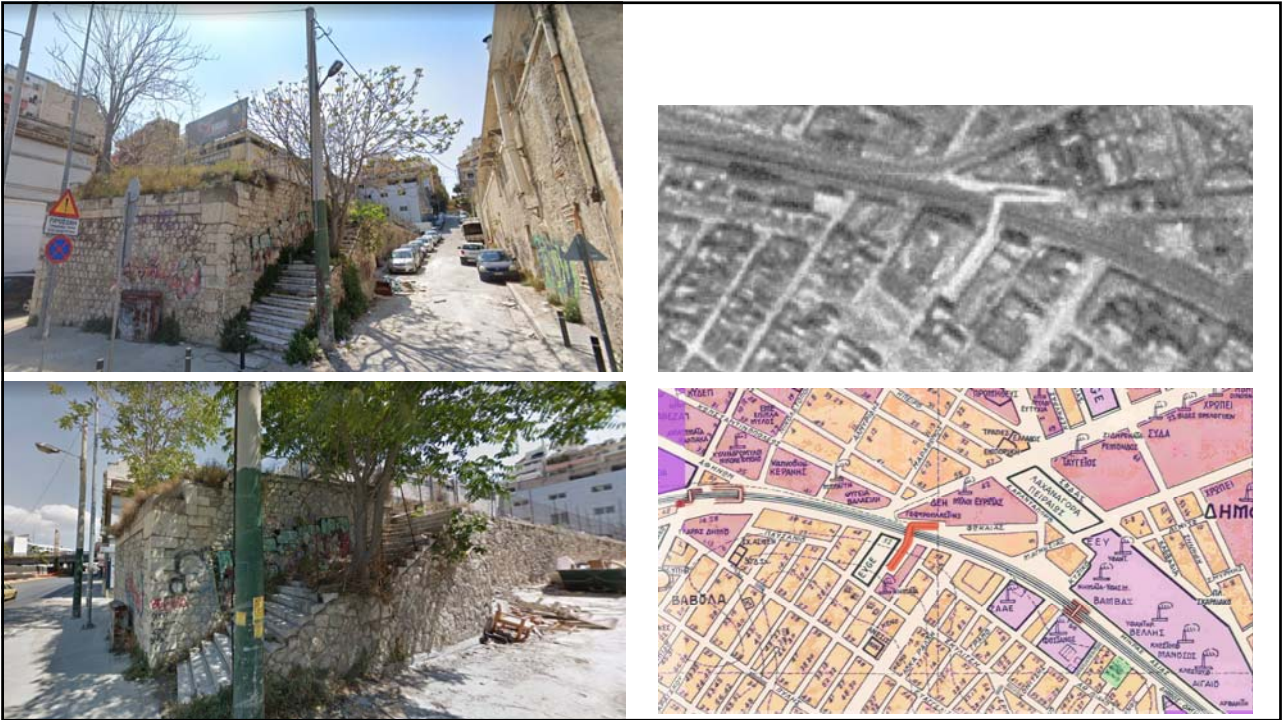
72

73

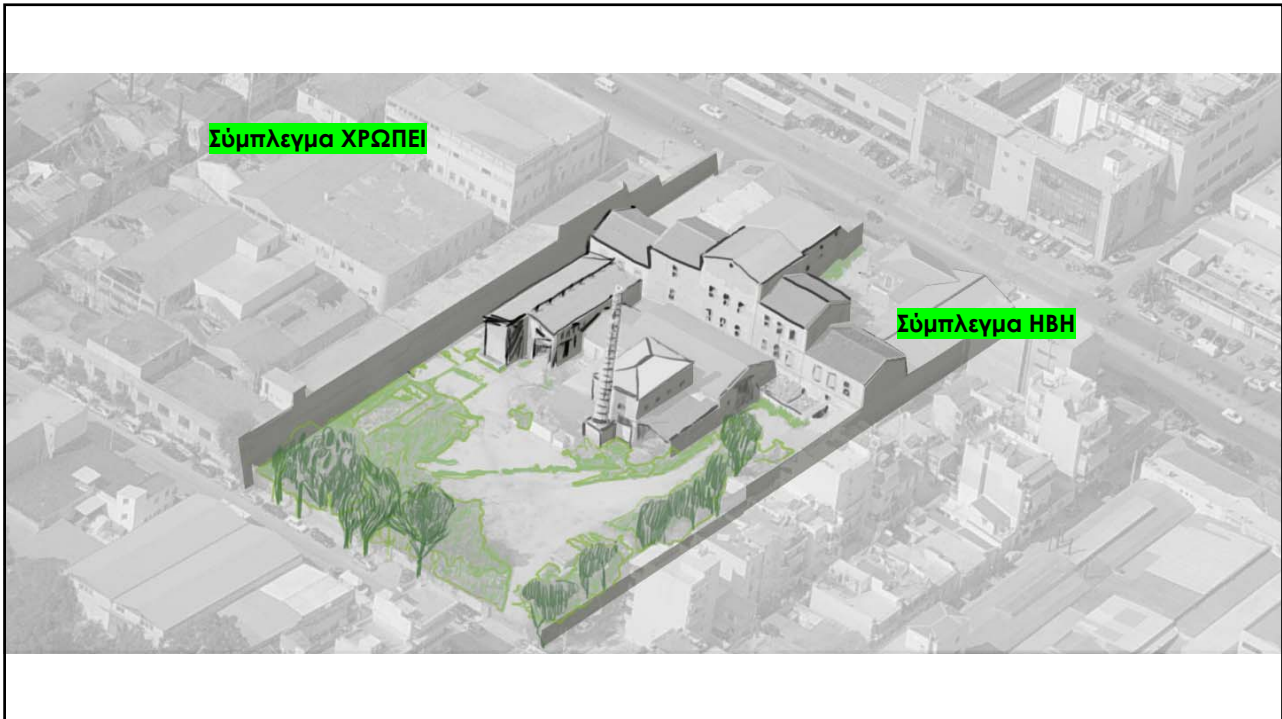
74

75

76

77

ΟΧΕ_ΒΑΑ Πειραιά , σελ 96

«Επιπλέον αυτών **ο Πειραιάς αποτελεί την κατάληξη του Αναπτυξιακού Άξονα Μητροπολιτικής Ακτινοβολίας της οδού Πειραιώς και βρίσκεται σε άμεση γειτνίαση με τον Φαληρικό Όρμο**, από τον οποία εκκινεί ο έτερος Αναπτυξιακός Άξονας Μητροπολιτικής Ακτινοβολίας του Θαλάσσιου Μετώπου. **Ο μιν πρώτος της οδού Πειραιώς με έμφαση στις πολιτιστικές λειτουργίες και στις δραστηριότητες αναψυχής**, ενώ εκείνος του θαλάσσιου Μετώπου, με προσανατολισμό στην εξασφάλιση του ανοίγματος του μητροπολιτικού συγκροτήματος της Αθήνας προς το παραλιακό μέτωπο και της λειτουργικής διασύνδεσης με αυτό, με την ανάπτυξη χρήσεων πολιτισμού, τουρισμού, αναψυχής και αθλητισμού μητροπολιτικής εμβέλειας, καθώς και στη διασφάλιση της συνέχειας και της προσπελασιμότητας της παράκτιας ζώνης για όλους τους κατοίκους και τους επισκέπτες της πόλης.

ΔΗΜΟΣ ΠΕΙΡΑΙΑ (2017): ΟΛΟΚΛΗΡΩΜΕΝΗ ΧΩΡΙΚΗ ΕΠΕΝΔΥΣΗ ΒΙΩΣΙΜΗΣ ΑΣΤΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ (ΟΧΕ/ΒΑΑ) ΠΕΙΡΑΙΑ . [Εγκριμένη Στρατηγική] Έντυπο υποβολής πρότασης στρατηγικής Βιώσιμης Αστικής Ανάπτυξης για περιοχές με ειδική αναπτυξιακή δυναμική [ΕΥΔ ΕΠ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΣ ΑΤΤΙΚΗΣ] ΔΗΜΟΣ ΠΕΙΡΑΙΑ – Επικεφαλής Εταίρος/ ΚΟΙΝΩΦΕΛΗΣ ΔΗΜΟΤΙΚΗ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗ ΠΕΙΡΑΙΑ (ΚΟ.Δ.Ε.Π.),/ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ, ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ ΚΑΙ

78

ΟΧΕ_ΒΑΑ Πειραιά, σελ 41

Η ύπαρξη πολύ σημαντικών ενοτήτων πολιτιστικών χώρων / αρχαιοτήτων της πόλης: τα Μακρά Τείχη και το Κονώνειο σε όλο το μήκος της Πειραικής, οι Αστικές Πύλες και η Ηετιώνεια Ακτή, οι Νεώσοικοι της Ζέας και το Ναυτικό Μουσείο της Ελλάδος, το Ελληνιστικό Θέατρο στον προαύλειο χώρο του Αρχαιολογικό Μουσείο Πειραιά, οι κήποι της Τερψιθέας και ο Τινάνειος Κήπος, οι δύο ανασκαφές αστικών ιπποδρόμων και ρωμαϊκών οικοδομικών τετραγώνων στην Τερψιθέα και στου Βρυώνη, το Δημοτικό Θέατρο και τα νεοκλασσικά των μεγάλων λεωφόρων, της Αγοράς, του Πασαλιμανίου και της Καστέλας κ.α.. **Επιπλέον διαθέτει το βιομηχανικό απόθεμα** της Ακτής Βασιλειάδη, της Ηετιώνειας Ακτής, των γραμμών του ΟΣΕ Αγ. Διονυσίου Λεύκας, την ίδια την περιοχή του Αγίου Διονυσίου, την περιοχή των Καμινιών, την ενότητα εργοστασίων Δηλαβέρη, Ρετσίνα, Εργοστασίου - Μηχανοστασίου το ΟΣΕ, **την οδό Πειραιώς και την ενότητα ΧΡΩΠΕΙ.**

ΟΧΕ Πειραιά, σελ 75

Κηριακό Απόθεμα και Απόθεμα γης: Ενδεικτικά Κτήριο Παλιός Ραλλείου Σχολής για εκπαιδευτική χρήση, **Σύμπλεγμα ΧΡΩΠΕΙ**, Πρώην Στρατόπεδα Παπαδογιωργή και Σακελιώνα

Μεθοδολογικό Εργαλείο 5

ΠΟΛΙΣ = ΦΥΣΗ

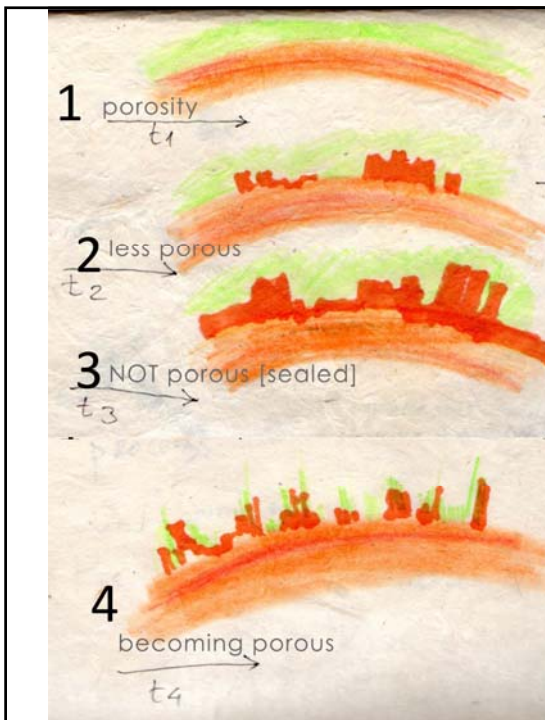
Αναζητώντας τη ταύτιση στη
ζώνη Μακρών Τειχών

79

80

«Μία κοινωνία με περισσότερες κώμες σχηματίζει την τέλεια πόλη, που έφτασε να γίνει αυτάρκης, δημιουργήθηκε για να γίνει ευκολότερη η εξασφάλιση των αναγκών και διατηρείται για να ζουν καλύτερα οι πολίτες. Γι' αυτό κάθε πόλη υπάρχει εκ φύσεως όπως ακριβώς και οι πρώτες κοινωνίες: η πόλη είναι ο τελικός σκοπός τους η δε φύση είναι τελικός σκοπός όπως είναι κάθε τι όταν φτάσει στην τέλεια ανάπτυξή του, τούτο λέμε ότι είναι η φύση του καθενός. [...] Η αιτία και ο σκοπός των όντων είναι το σημαντικότερο αγαθό. **Συμπεραίνουμε λοιπόν ότι η πόλη υπάρχει εκ φύσεως και ότι ο άνθρωπος είναι φύσει κοινωνικό όν**»

Αριστοτέλης[4^{ος} αι ΠΧ, 1993]: ΠΟΛΙΤΙΚΑ Ι_ βιβλίο πρώτο_3], (μτφ φιλολογική ομάδα Κάκτου.) Αθήνα: Κάκτος

81

Carl_Wilhelm_Kolbe

Auch ich war in Arkadien

[I_Too_Was_in_Arcadia_]

('Ημουν και εγώ στην Αρκαδία
'Η «Εγώ επίσης ήμουν στην
Αρκαδία»)

«εμφανέστατο Ρομαντικό υπόβαθρο τοπιακής φυτικής υπερτροφίας. Η κλασικιστική αναφορά συνυπάρχει με τη Ρομαντική υπερβολή του φυσικού υποβάθρου.»

Από το
Μωραΐτης Κ. (2015): **Η Τέχνη του Τοπίου: Πολιτιστική επισκόπηση των νεωτερικών τοπιακών θεωρήσεων και διαμορφώσεων**.
Ελληνικά Ακαδημαϊκά Ηλεκτρονικά Συγγράματα και Βοηθήματα. Αποθετήριο Κάλλιπος. Σελ 341

82

83

84

85

86

87

88

89

90

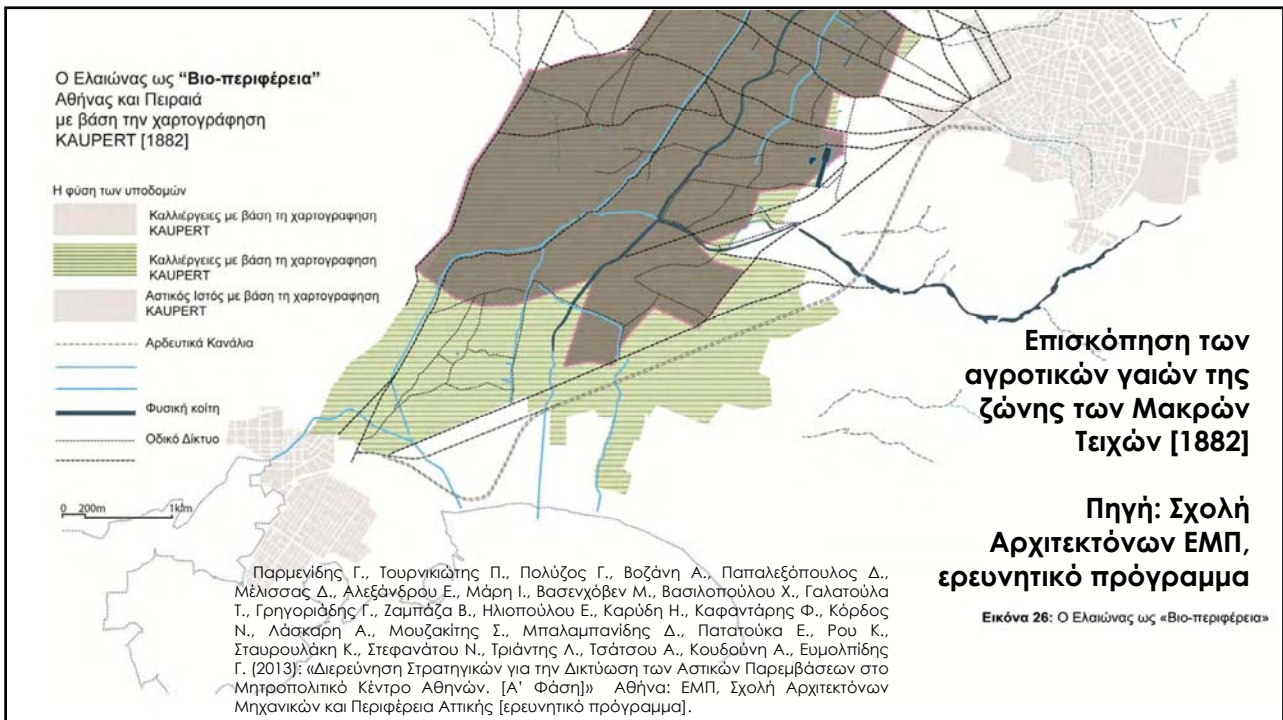

91

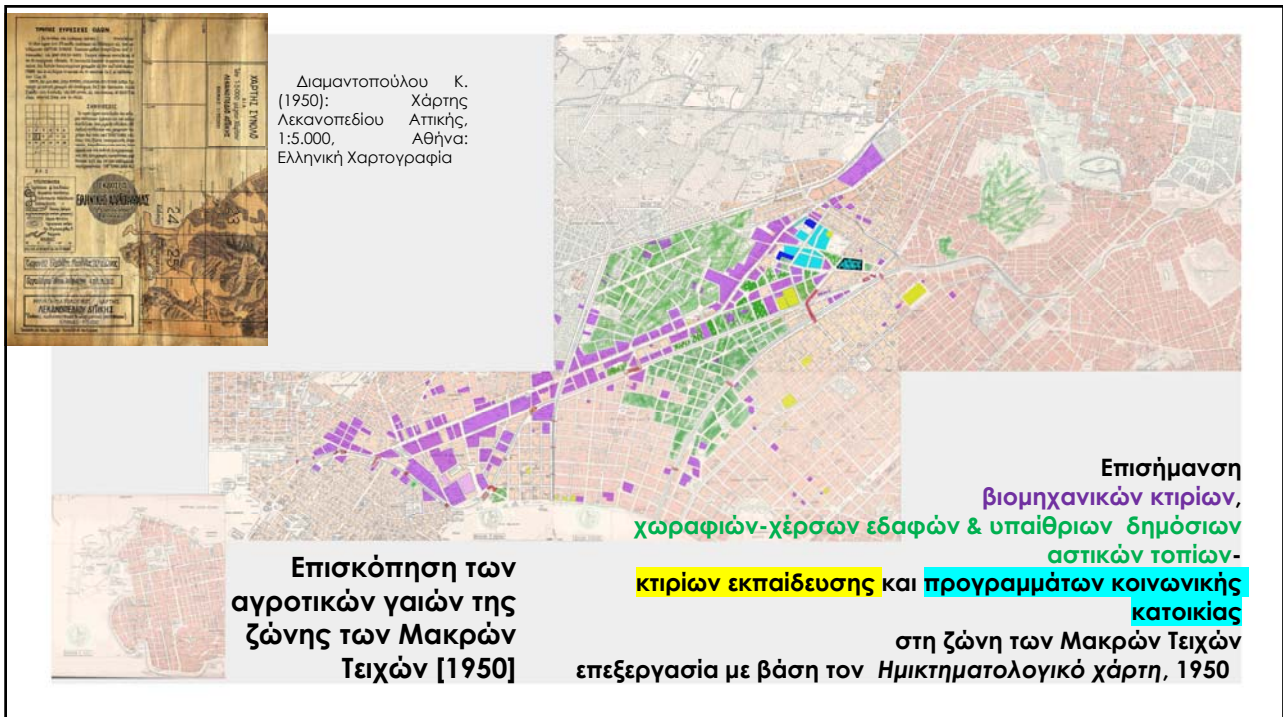
Δίπολο Άστυ<>ύπαιθρος:
Η διάβρωση της αντίθεσης από λανθάνουσες
αστικές πράσινες Υποδομές

92

93

94

95

Θα μπορούσαμε ως εκ τούτου να αναγνωρίσουμε στα φύοντα ερείπια της ζώνης των Μακρών Τειχών κάποιες από τις ωφέλιμες παροχών οικοσυστημάτων [Millenium Ecosystem Assessment, 2005]; Αυτός θα ήταν ένας τρόπος να επιβεβαιώσουμε πως τα φύοντα ερείπια πέρα από την οποιαδήποτε αισθητική ή φιλοσοφική τους αξία, έχουν την δυνατότητα να αποτελέσουν μικρές αλλά χαρακτηριστικές ψηφίδες αστικών πράσινων υποδομών, που μπορούν συνδεδόμενες με ένα ευρύτερο δίκτυο να συμβάλλουν στην αειφορική εξέλιξη της ζώνης των Μακρών Τειχών.

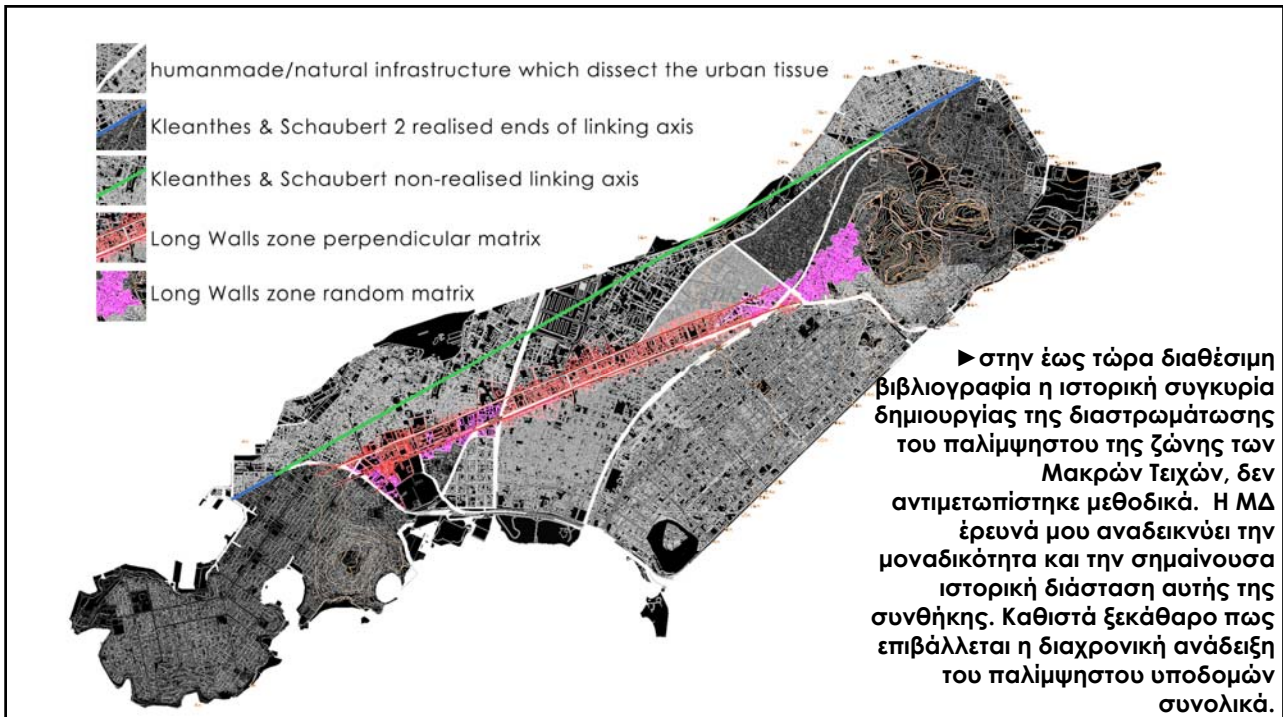

96

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Συμβολή Μεταδιδακτορικής Έρευνας

97

98

- Στην παρούσα Μεταδιδακτορική έρευνα αναδεικνύεται ως αδυναμία της ζώνης των Μακρών Τειχών την κατάτμηση του αστικού τοπίου από τις γκρίζες υποδομές, μεταφορικές κυρίως αλλά και τις γκρίζες υποδομές παροχέτευσης των ποτάμιων ομβίων του Ιλισσού και του Κηφισσού.
- Υποστηρίζω πως θα μπορούσε με επιτυχία στην ζώνη των Μακρών Τειχών η έλλειψη διασυνδέσεων που προάγουν την βιώσιμη κινητικότητα, να δώσει τη θέση της σε ένα πυκνά αρθρωμένο σύστημα συνδέσεων και δημόσιων χώρων.

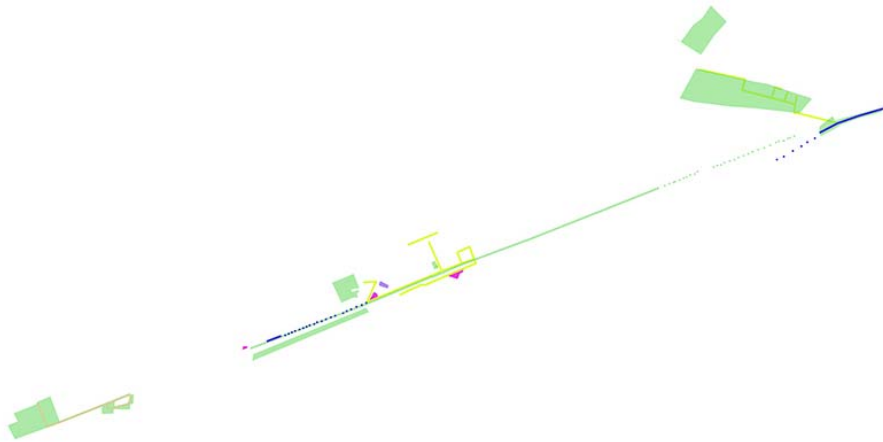

- Η Οδός Πειραιώς αποτελεί έναν άξονα που αναφέρεται ως «Αναπτυξιακός Άξονας Μητροπολιτικής Ακτινοβολίας της οδού Πειραιώς» [ΟΧΕ_BAA_Πειραιά]

Μα αυτός ο εμφατικός χαρακτηρισμός της Πειραιώς συγκαλύπτει και αποκρύπτει την λανθάνουσα συγκλονιστική συνέργεια ανάμεσα στο αρχαιολογικό τοπίο ΚΑΙ το ιστορικό βιομηχανικό τοπίο.

99

- Όπως επισημάνθηκε, από επιτόπιες διερευνήσεις της ζώνης των Μακρών Τειχών, η έλλειψη σύνδεσης των θυλάκων πρασίνου μεταξύ τους είναι αισθητή. Είτε γραμμικά αναπτυσσόμενοι, είτε επιφανειακά, είτε σημειακά, είτε εκτεταμένοι αλλά εγκλεισμένοι πίσω από περιφράξεις, είναι παρόντες. Συνδράμουν στην αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής μα με τρόπο που δεν έχει μελετηθεί ποσοτικά. Η μελέτη αυτή, όπως και των φυτοκοινοτήτων τους και του τρόπου που στηρίζουν την αστική βιοποικιλότητα, θα μπορούσε να αποτελέσει μια επόμενη εκπορευόμενη έρευνα.

- Στο παρόν, οι θύλακες χλωρίδας βρίσκονται αποκομμένοι μεταξύ τους και απέχουν από το να συγκροτούν ένα εύληπτο και προσβάσιμο στους πολίτες δίκτυο αστικών πράσινων υποδομών.

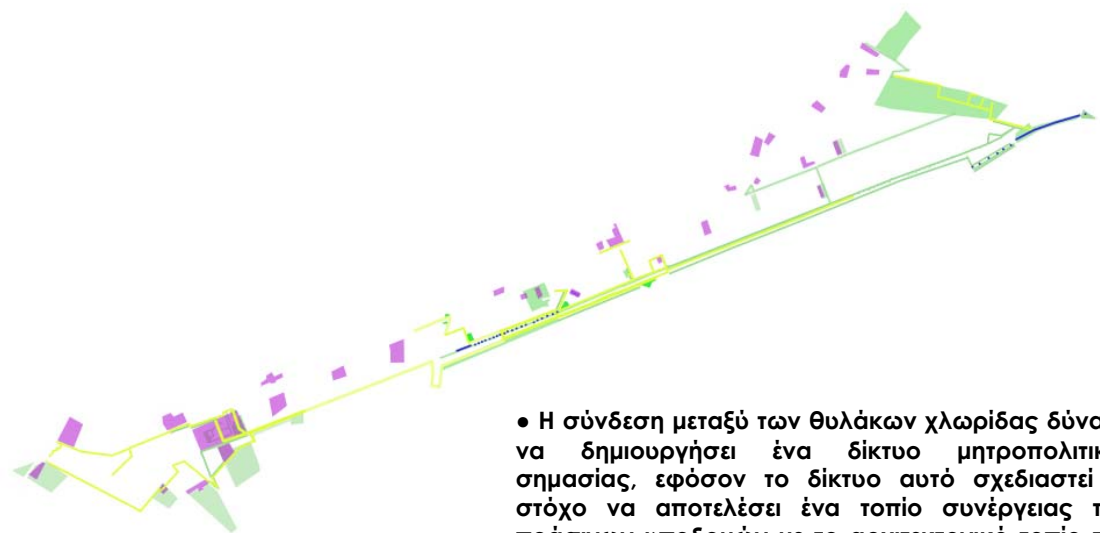
100

- Αφενός οι ήδη υπάρχοντες θύλακες πρασίνου στην εν λόγω ζώνη είναι κάθε άλλο παρά αμελητέοι, και μένει να ενεργοποιηθούν και να συνδεθούν μεταξύ τους.

- Αφετέρου, οι ροές νερού της περιοχής, θα μπορούσαν να αντιμετωπιστούν με την μια σχεδιαστικές πρακτικές που μετατρέπουν τις υπάρχουσες γκρίζες υδραυλικές υποδομές εντός αστικών τοπίων που περιλαμβάνουν συστήματα κυανών υποδομών.

101

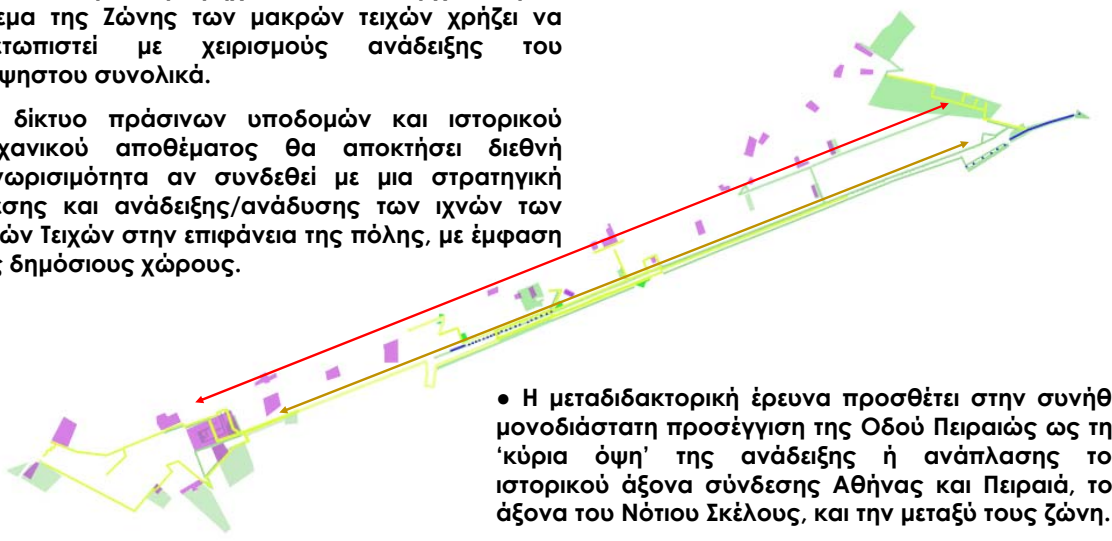

- Η σύνδεση μεταξύ των θυλάκων χλωρίδας δύναται να δημιουργήσει ένα δίκτυο μητροπολιτικής σημασίας, εφόσον το δίκτυο αυτό σχεδιαστεί με στόχο να αποτελέσει ένα τοπίο συνέργειας των πράσινων υποδομών με το αρχιτεκτονικό τοπίο των ιστορικών βιομηχανικών κελυφών [διατηρητέων κελυφών].

102

• Στις δημοσιεύσεις της ΜΔ έρευνάς μου υποστηρίζω πως το ιστορικό βιομηχανικό και αρχαιολογικό απόθεμα της Ζώνης των μακρών τειχών χρήζει να αντιμετωπιστεί με χειρισμούς ανάδειξης του παλίμψηστου συνολικά.

• Το δίκτυο πράσινων υποδομών και ιστορικού βιομηχανικού αποθέματος θα αποκτήσει διεθνή αναγνωρισιμότητα αν συνδεθεί με μια στρατηγική σύνδεσης και ανάδειξης/ανάδυσης των Ιχνών των Μακρών Τειχών στην επιφάνεια της πόλης, με έμφαση στους δημόσιους χώρους.

• Η μεταδιδακτορική έρευνα προσθέτει στην συνήθη μονοδιάστατη προσέγγιση της Οδού Πειραιώς ως την 'κύρια όψη' της ανάδειξης ή ανάπτυξης του ιστορικού άξονα σύνδεσης Αθήνας και Πειραιά, τον άξονα του Νότιου Σκέλους, και την μεταξύ τους ζώνη.

• Η πορεία του Νότιου σκέλους προτείνεται να διεκδικήσει εξίσου την σημασία της 'κύριας όψης'.

103

Μάλιστα διακρίνεται και αποδίδεται διακριτή βαρύτητα και σημασία στο Νότιο Σκέλος διότι:

1/
 Ο άξονας του Νότιου Σκέλους είναι ήδη μια ραχοκοκαλιά βιώσιμης κινητικότητας καθώς πάνω του κινείται η επιφανειακή γραμμή του μετρό, η οποία μπορεί κάλλιστα και αποτελεσματικά να αρθρωθεί με άλλα δίκτυα βιώσιμης κινητικότητας (περιπατητικά, ποδηλατικά

104

2/

Ενώ το Βόρειο Σκέλος βρίσκεται σκεπασμένο σχεδόν σε όλο το μήκος του από τις οδούς Πειραιώς και Κύπρου, και στο παρόν δεν έχει αναδειχθεί με τρόπο που να καθίσταται το ίδιο ορατό στην επιφάνεια της πόλης, **το Νότιο Σκέλος, σε μεγάλο μέρος του ακολουθεί -χωρίς να ταυτίζεται απολύτως με αυτές- τις γραμμές του ΗΣΑΠ, και έχει ως εκ τούτου ήδη ανασκαφεί και αναδειχθεί τμηματικά στον δημόσιο χώρο της πόλης και από τις δύο πλευρές των γραμμών [Ταύρος, Μοσχάτο].**

105

3/

Ενώ το Βόρειο Σκέλος βρίσκεται σε έναν οδικό άξονα με κυκλοφοριακό φόρτο και ελάχιστη και τοπικά εκδηλωνόμενη βλάστηση, κατά μήκος του Νότιου Σκέλους βρίσκεται ήδη σε λανθάνουσα κατάσταση ένας ευμεγέθης και στο μεγαλύτερο μέρος του συνεχής, μακρύς και κατά τόπους πλατύτερος ή στενότερος 'πράσινος διάδρομος'.

106

4/

Το Νότιο Σκέλος θα μπορούσε επομένως να λάβει τον ρόλο της ραχοκοκαλιάς του δικτύου αρχαιολογίας-βιομηχανικής ιστορίας και Αστικών Πράσινων Υποδομών: ενοποιώντας το δίκτυο των ανεσκαμμένων αρχαιολογικών χώρων, και προσθέτοντας σε αυτό επιπλέον θέσεις ανασκαφής εκεί όπου τα Μακρά Τείχη περνούν κάτω από τον δημόσιο χώρο της πόλης μας

[Κουζούπη, Αναγνωστοπούλου, Σκιαδαρέση, Συρόπουλος, Μωραΐτης, 2021

Θεσσαλονίκης και Βρυούλων, Ταύρος

γωνία Διστόμου και Καραϊσκού

<https://tiemathasimera.blogspot.com/2018/11/blog-post.html?m=0>

107

- Η πρότασή μου επομένως αναφορικά με την ανάδειξη των Μακρών Τειχών ως παράλληλου πολιτισμικού αποθέματος σε συνδυασμό με την βιομηχανική κληρονομιά της περιοχής, εστιάζει εξίσου στο Βόρειο και το Νότιο Σκέλος.

- Στις περιοχές της ζώνης των Μακρών Τειχών που η κοινωνική ιστορία είναι ιδιαίτερα πλούσια και σημαντική [όπως λ.χ στην περιοχή του Ταύρου] ο σχεδιασμός προτείνεται να γίνει συμπεριλαμβάνοντας και ουσιαστικές ζυμώσεις με τους κατοίκους στα πλαίσια μεθοδολογιών που δίνουν έμφαση στη σημασία του συμμετοχικού σχεδιασμού

108

Επίμετρο:

Συμπεριληψιμότητα

διοργάνωση
workshop

109

Συμμετέχουσες και συμμετέχοντες τελειόφοιτοι και απόφοιτοι της Σχολής Αρχιτεκτόνων Μηχανικών ΕΜΠ και του Τμήματος Αρχιτεκτόνων Μηχανικών ΠΘ κατά τη διάρκεια περιπατητικής διάλεξης και συζήτησης στην «Υπαιθρια Έκθεση Γλυπτικής» στο λόφο Φιλοπάππου, παρουσία των δημιουργών του εν λόγω έργου, Μπούκη Μπαμπάλου. Και Αντώνη Νουκάκη, μαζί με την ΜΔ ερευνήτρια.

Η περιπατητική διάλεξη έλαβε χώρα στα πλαίσια του δια-πανεπιστημιακού εργαστηρίου **«Σχεδιάζοντας τη συνύπαρξη με τα Μακρά Τείχη στην επιφάνεια της πόλης»**, που διοργανώθηκε στα πλαίσια της ΜΔ έρευνας.

110

13.09-25.09

ΣΧΕΔΙΑΖΟΝΤΑΣ ΤΗ ΣΥΝΥΠΑΡΞΗ με τα Μακρά Τείχη στην επιφάνεια της πόλης

Φορέας Υποδοχής:
 Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών Εθνικού Μεταβίου Πολυτεχνείου

Υπό την Αιγίδα του Τμήματος Αρχιτεκτόνων Μηχανικών Πανεπιστημίου Θεσσαλίας

σε Συνεργασία με το Τμήμα Αρχιτεκτόνων Μηχανικών Πανεπιστημίου Πατρών
 με τη βοήθεια της Εταιρείας Αρχιτεκτονικών Παράδειγματων

Οργάνωση εργαστηρίου

Συντονισμός
 Κουζουλί Ασημάδα: ΠHD Μεταδιδακτορική Ερευνήτρια Σχολής Αρχιτεκτόνων Μηχανικών ΕΜΠ
 Αρχιτέκτων ΑΠΘ, Αρχιτέκτων Τοπίου ΜΠΣ,Ε.Π.Π.Α, Εκπαιδευτής Δ.Α.Τ.Τ. Διδάσκουσα ΤΑΜ ΠΠ

Σύμβουλοι Προγράμματος:
 Μουράτης Κωνσταντίνος(Διευθύνων Σύμβουλος): ΠHD, Ομ. Καθηγητής Σχολής Αρχιτεκτόνων Μηχανικών ΕΜΠ
 Ρούθη Αλεξάνδρα: ΠHD, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια ΤΑΜ Πανεπιστημίου Πατρών

Διδακτική ομάδα

Υπεύθυνη Διδασκαλία:
 Κουζουλί Ασημάδα ΠHD Διδάσκουσα Τμήμα Αρχιτεκτόνων Μηχανικών Πανεπιστημίου Θεσσαλίας

Συν-διδασκαλία:
 Μουράτης Γεώργιος: Αρχιτέκτων ΕΜΠ Μsc Σουλβώσας ΤΑΜ ΠΠ

Διδασκαλία ειδικών προσεγγίσεων
 Τζορτζάνη Ελένη: ΠHD Αρχιτέκτων - Community Artist, Διευθ. νομαδική αρχιτεκτονική
 Κωνσταντίνος Δυβάρης: ΠHD, Επιστήμονας Καθηγητής Τμήματος Στοιχείων Πανεπιστημίου
 Σουλβώσας Γεώργιος: ΥΔ Πανεπιστημίου Αγρού, Αρχιτέκτονας - Μουσικολόγος

Διεπιστημονική ομάδα

Συνάντηση με τα Μακρά Τείχη ως αρχαιολογικό απόθεμα
 Αρχαιολογική Άννα Μαρία: ΠHD, Αρχαιολόγος ΕΑΦΝ
 Στεφανίδη Ερηνή: Αρχαιολόγος ΕΑΦΝ
 Σωφροσύνη Γιάννης: Αρχαιολόγος ΕΑΦΝ

Μελέτη υδρολογίας ποταμού (Βασού) / φυσικών-κοινωνικών πιεσών ποταμού (Βασού)
 Δημητράκης Γιάννης: Γεωλόγος Μηχανικός ΕΜΠ, ΥΔ ΕΜΠ Τομέας Υδατικών Πόρων
 Νουμάκης Γεώργιος: Αρχιτέκτων ΕΜΠ Μsc Σουλβώσας ΤΑΜ ΠΠ
 Χρήση Χρήση Χρήση: Αρχιτέκτων ΑΠΘ ΜΑ „ΑΔΚΤ, ΥΔ Σχολής Αρχιτεκτόνων Μηχανικών ΕΜΠ

Υφιστάμενη κατάσταση του χώρου των μη ανακατασκευασμένων τμημάτων των Μακρών Τειχών
 Κλάσος Γιάννης: Χωροτάκτης ΤΧΤ/ΤΑ_ΑΠΘ Μsc Geomatics
 Κωνσταντίνος Ρεπτόρας: Τοπογράφος ΕΜΠ
 Κουζουλί Ασημάδα: ΠHD MSc Ερευνήτρια Σχολής Αρχιτεκτόνων Μηχανικών ΕΜΠ

Γραφιστική επίλυση τεύχους
 Χαριζάβου Ελένη: Αρχιτέκτων, απόφοιτη ΤΑΜ ΠΠ

Διεπιστημονική Κριτική επιτροπή σπουδαστικών προτάσεων (αλφαιριθμητική)

Βροντία Μαρία: ΠHD Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Τμήματος Αρχιτεκτόνων Μηχανικών ΠΠ
Μοραλητή Μαρία: Επίκουρη Καθηγήτρια Σχολής Αρχιτεκτόνων Μηχανικών ΕΜΠ
Μησιμίδου Μπουκίη: Ομότιμη Καθηγήτρια Σχολής Αρχιτεκτόνων Μηχανικών ΕΜΠ
Σκοταρίδου Ερηνή: Αρχαιολόγος ΕΑΦΝ

111

BAGANA Sophia
 FOTIADOU Katerina
 HARBI Argyro
 ORLIS John

ΣΧΕΔΙΑΖΟΝΤΑΣ ΤΗ ΣΥΝΥΠΑΡΞΗ με τα Μακρά Τείχη στην επιφάνεια της πόλης
 25 - 13 Σεπτεμβρίου 2021

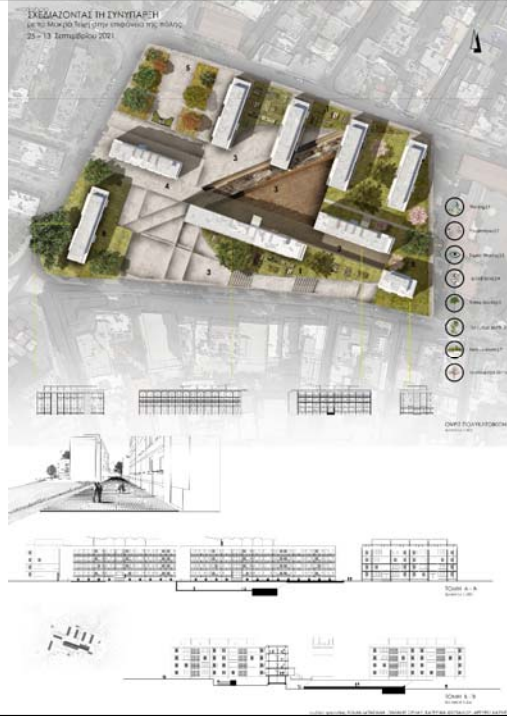
Επίπεδο +0.00
 Επίπεδο -0.50
 Επίπεδο -4.00

Σχεδιαστική διερεύνηση επιλεγμένης περιοχής της ζώνης των Μακρών Τειχών, πέριξ του σταθμού ΗΣΑΠ Ταύρος, στα πλαίσια του δια-πανεπιστημιακού εργαστηρίου «Σχεδιάζοντας τη συνύπαρξη με τα Μακρά Τείχη στην επιφάνεια της πόλης».

1^η ομάδα συμμετεχόντων σπουδαστών

112

BAGANA Sophia
FOTIADOU Katerina
HARBI Argyro
ORLIS John

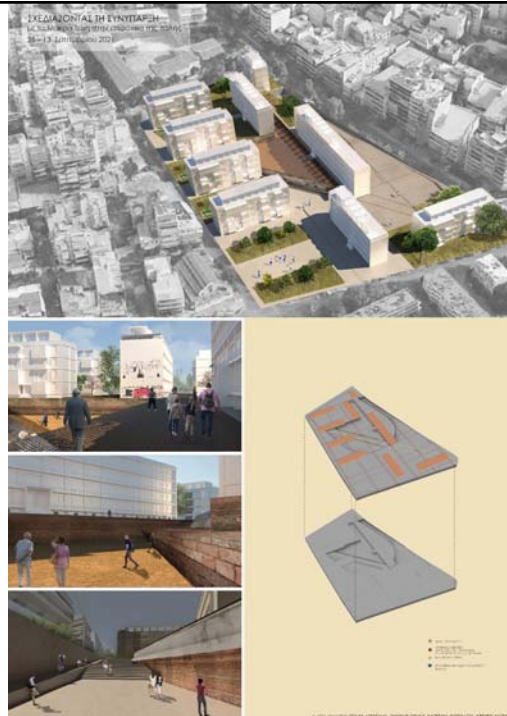

Σχεδιαστική διερεύνηση επιλεγμένης περιοχής της ζώνης των Μακρών Τειχών, πέριξ του σταθμού ΗΣΑΠ Ταύρος, στα πλαίσια του δια-πανεπιστημιακού εργαστηρίου **«Σχεδιάζοντας τη συνύπαρξη με τα Μακρά Τείχη στην επιφάνεια της πόλης»**.

1^η ομάδα
συμμετεχόντων
σπουδαστών

113

BAGANA Sophia
FOTIADOU Katerina
HARBI Argyro
ORLIS John

Σχεδιαστική διερεύνηση επιλεγμένης περιοχής της ζώνης των Μακρών Τειχών, πέριξ του σταθμού ΗΣΑΠ Ταύρος, στα πλαίσια του δια-πανεπιστημιακού εργαστηρίου **«Σχεδιάζοντας τη συνύπαρξη με τα Μακρά Τείχη στην επιφάνεια της πόλης»**.

1^η ομάδα
συμμετεχόντων
σπουδαστών

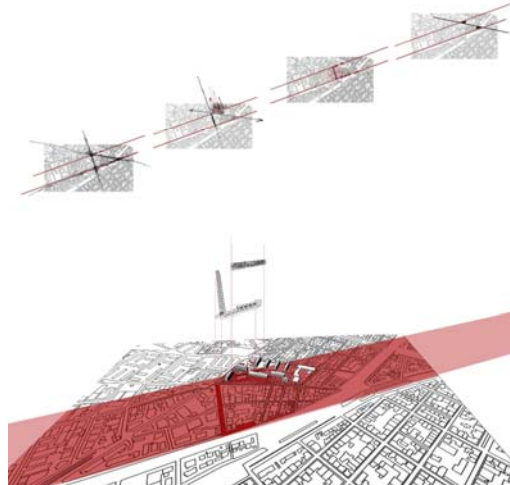
114

ADAMOPOULOU Virginia
DOUKA Tanya
PAPAIOANNOU Prokopis
VREDA Demetra

ΕΝΤΟΣ ΕΚΤΟΣ ΚΙ ΕΠΙ Τ' ΑΥΤΑ ΤΩΝ ΤΕΙΧΩΝ

Αδριατικού Βαλγιά - Βρέντα Διόγγορα - Νισόα Φιλιππί - Παπαϊοάννου Προκόπιος

ΜΕΑ - ΕΣΟ
ΑΥΤΟΝΟΜΟ ΣΥΣΤΗΜΑ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗΣ
ΑΙΧΜΗΣ ΣΚΕΛΩΣΗ - ΚΑΘΕΤΗ ΑΠΟΣΤΑΣΗ
ΒΟΡΕΙΟ ΣΚΕΛΩΣΗ - ΚΟΚΚΙΝΙΚΗ ΠΥΛΩΝΙΔΗ
ΝΟΤΙΟ ΣΚΕΛΩΣΗ - ΚΑΤΑΔΥΤΗ ΣΤΗΝ ΕΣΟΡΙΑ

Σχεδιαστική διερεύνηση επιλεγμένης περιοχής της ζώνης των Μακρών Τειχών, πέριξ του σταθμού ΗΣΑΠ Ταύρος, στα πλαίσια του δια-πανεπιστημιακού εργαστηρίου **«Σχεδιάζοντας τη συνύπαρξη με τα Μακρά Τείχη στην επιφάνεια της πόλης»**.

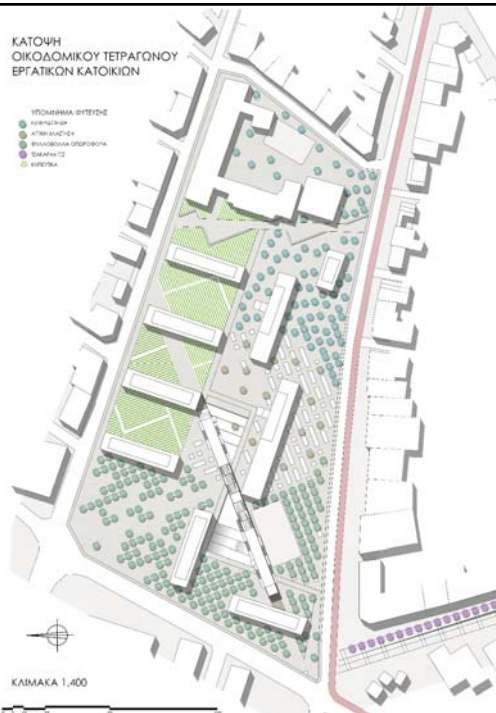
2^η ομάδα
συμμετεχόντων
σπουδαστών

115

ADAMOPOULOU Virginia
DOUKA Tanya
PAPAIOANNOU Prokopis
VREDA Demetra

ΚΑΤΟΨΗ ΟΙΚΟΔΟΜΙΚΟΥ ΤΕΤΡΑΓΩΝΟΥ ΕΡΓΑΤΙΚΩΝ ΚΑΤΟΙΚΙΩΝ

ΥΠΟΛΟΙΠΗ ΦΥΣΙΣ
● κήποι
● κήποι
● κήποι
● κήποι

Σχεδιαστική διερεύνηση επιλεγμένης περιοχής της ζώνης των Μακρών Τειχών, πέριξ του σταθμού ΗΣΑΠ Ταύρος, στα πλαίσια του δια-πανεπιστημιακού εργαστηρίου **«Σχεδιάζοντας τη συνύπαρξη με τα Μακρά Τείχη στην επιφάνεια της πόλης»**.

2^η ομάδα
συμμετεχόντων
σπουδαστών

116

ADAMOPOULOU Virginia
DOUKA Tanya
PAPAIOANNOU Prokopis
VREDA Demetra

ΑΝΑΒΙΩΣΗ ΤΟΥ ΤΕΙΧΟΥΣ

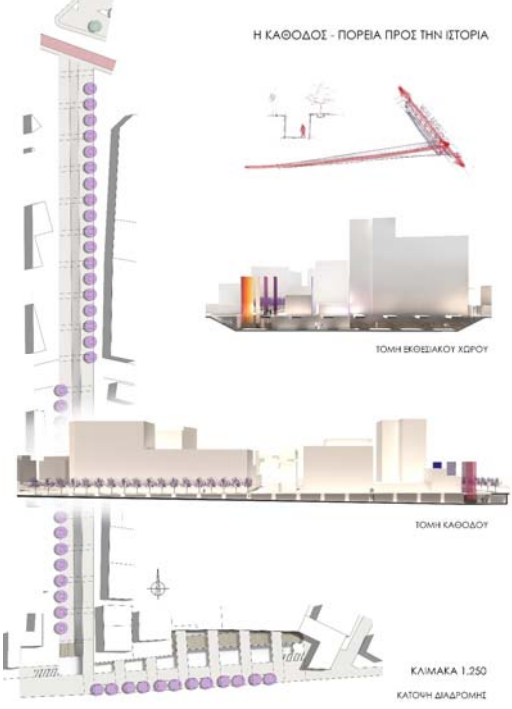
Σχεδιαστική διερεύνηση επιλεγμένης περιοχής της ζώνης των Μακρών Τειχών, πέριξ του σταθμού ΗΣΑΠ Ταύρος, στα πλαίσια του δια-πανεπιστημιακού εργαστηρίου «**Σχεδιάζοντας τη συνύπαρξη με τα Μακρά Τείχη στην επιφάνεια της πόλης**».

2^η ομάδα
συμμετεχόντων σπουδαστών

117

ADAMOPOULOU Virginia
DOUKA Tanya
PAPAIOANNOU Prokopis
VREDA Demetra

Η ΚΑΘΟΔΟΣ - ΠΟΡΕΙΑ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ

Σχεδιαστική διερεύνηση επιλεγμένης περιοχής της ζώνης των Μακρών Τειχών, πέριξ του σταθμού ΗΣΑΠ Ταύρος, στα πλαίσια του δια-πανεπιστημιακού εργαστηρίου «**Σχεδιάζοντας τη συνύπαρξη με τα Μακρά Τείχη στην επιφάνεια της πόλης**».

2^η ομάδα
συμμετεχόντων σπουδαστών

118

ΒΟΥΝΤΙΟΥΚΟΥ Dora
ΔΙΜΟΠΟΥΛΟΣ Konstandinos
ΔΟΥΤΣΙ Georgia
ΓΟΥΜΑΣ Loukas

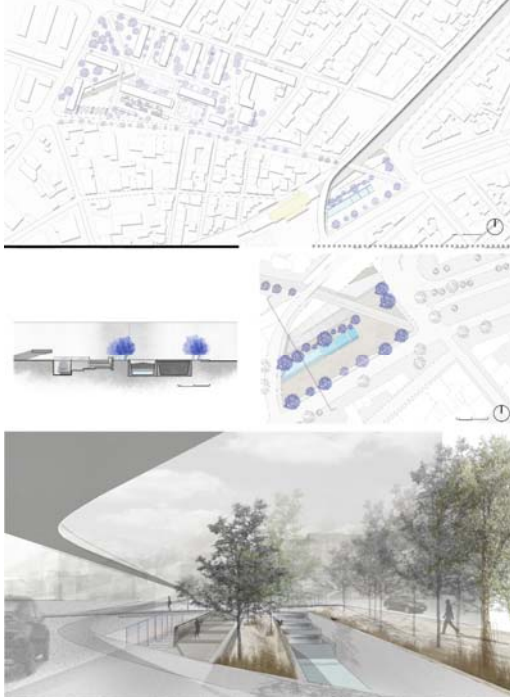

Σχεδιαστική διερεύνηση επιλεγμένης περιοχής της ζώνης των Μακρών Τειχών, πέριξ του σταθμού ΗΣΑΠ Ταύρος, στα πλαίσια του δια-πανεπιστημιακού εργαστηρίου «**Σχεδιάζοντας τη συνύπαρξη με τα Μακρά Τείχη στην επιφάνεια της πόλης**».

3^η ομάδα
συμμετεχόντων σπουδαστών

119

ΒΟΥΝΤΙΟΥΚΟΥ Dora
ΔΙΜΟΠΟΥΛΟΣ Konstandinos
ΔΟΥΤΣΙ Georgia
ΓΟΥΜΑΣ Loukas

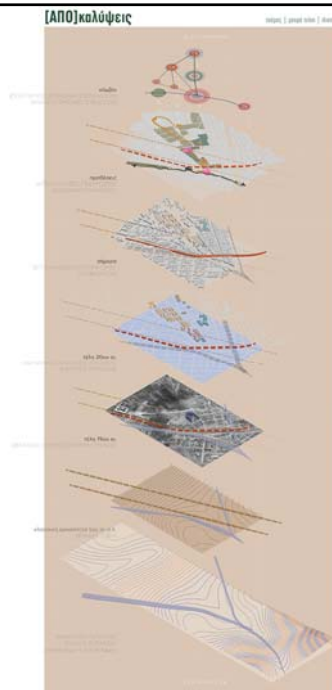

Σχεδιαστική διερεύνηση επιλεγμένης περιοχής της ζώνης των Μακρών Τειχών, πέριξ του σταθμού ΗΣΑΠ Ταύρος, στα πλαίσια του δια-πανεπιστημιακού εργαστηρίου «**Σχεδιάζοντας τη συνύπαρξη με τα Μακρά Τείχη στην επιφάνεια της πόλης**».

3^η ομάδα
συμμετεχόντων σπουδαστών

120

KANARAKI Eva
KIOUSIS Panos
SERVETAS Adrianos

Σχεδιαστική διερεύνηση επιλεγμένης περιοχής της ζώνης των Μακρών Τειχών, πέριξ του σταθμού ΗΣΑΠ Ταύρος, στα πλαίσια του δια-πανεπιστημιακού εργαστηρίου «**Σχεδιάζοντας τη συνύπαρξη με τα Μακρά Τείχη στην επιφάνεια της πόλης**».

4^η ομάδα
συμμετεχόντων
σπουδαστών

121

KANARAKI Eva
KIOUSIS Panos
SERVETAS Adrianos

Σχεδιαστική διερεύνηση επιλεγμένης περιοχής της ζώνης των Μακρών Τειχών, πέριξ του σταθμού ΗΣΑΠ Ταύρος, στα πλαίσια του δια-πανεπιστημιακού εργαστηρίου «**Σχεδιάζοντας τη συνύπαρξη με τα Μακρά Τείχη στην επιφάνεια της πόλης**».

4^η ομάδα
συμμετεχόντων
σπουδαστών

122

KANARAKI Eva
KIOUSIS Panos
SERVETAS Adrianos

Σχεδιαστική διερεύνηση επιλεγμένης περιοχής της ζώνης των Μακρών Τειχών, περίξ του σταθμού ΗΣΑΠ Ταύρος, στα πλαίσια του δια-πανεπιστημιακού εργαστηρίου «**Σχεδιάζοντας τη συνύπαρξη με τα Μακρά Τείχη στην επιφάνεια της πόλης**».

4^η ομάδα
συμμετεχόντων
σπουδαστών

123

Ευχαριστώ για την προσοχή σας!

Ασπασία Κουζούπη, PhD

μεταδιδακτορική ερευνήτρια Σχολής Αρχιτεκτόνων ΕΜΠ
Διδάσκουσα Τμήμα Αρχιτεκτόνων Μηχανικών ΠΘ
Δρ Αρχιτέκτων ΑΠΘ, αρχιτέκτων τοπίου MAS_ETH
a.space.ia@gmail.com

Operational Programme
Human Resources Development,
Education and Lifelong Learning

Co-financed by Greece and the European Union

Η παρούσα **μεταδιδακτορική έρευνα** της γράφουσας [υπό την επίβλεψη του Ομότιμου Καθηγητή ΕΜΠ Κώστα Μωραΐτη] με τίτλο «**Η ΖΩΝΗ ΤΩΝ 'ΔΙΔΥΜΩΝ' ΜΑΚΡΩΝ ΤΕΙΧΩΝ: ΩΣ ΤΟΠΙΟ, ΩΣ ΠΑΛΙΜΨΗΣΤΟ ΥΠΟΔΟΜΩΝ, ΩΣ ΣΥΝΔΕΣΗ ΑΘΗΝΑΣ-ΠΕΙΡΑΙΑ**», συγχρηματοδοτείται από την Ελλάδα και την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο) μέσω του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Ανάπτυξη Ανθρώπινου Δυναμικού, Εκπαίδευση και Διά Βίου Μάθηση», στο πλαίσιο της Πράξης «**ΕΝΙΣΧΥΣΗ ΜΕΤΑΔΙΔΑΚΤΟΡΩΝ ΕΡΕΥΝΗΤΩΝ/ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΩΝ - Β κύκλος**» (MIS 5033021) που υλοποιεί το **Ίδρυμα Κρατικών Υποτροφιών (ΙΚΥ)**.

124

• Κουζούπη Α. (2022): Re-visiting representations of 'nature' and city through the Long Walls zone. Στο: *UoU scientific Journal* #3 special issue 'Representations' / University of Alicante.

• Κουζούπη Ασπασία, Μωραΐτης Κωνσταντίνος (2021): ANTI ΕΠΙΛΟΓΟΥ: Γεωμετρικές υποδείξεις: άυλοι κανόνες, κοινωνικά ήθη και πρότυπα πολιτικής συγκρότησης. Στο: *Άυλες Δομές και η Υλικότητα των αιτών πραγμάτων: Κείμενα για τον αρχιτεκτονικό σχεδιασμό, το τοπίο, την άυλη κληρονομιά και την ανθρώπινη σκέψη*[συλλογικός τόμος υπό έκδοση]

• Κουζούπη Α. (2021): "Infrastructural Palimpsests as Urban Landscape Design Tools." στο: *Glossary of MATERIART / Materiart_Art_and_Science_of_Materiality_in_Architectural_Design_Education*. Ankara: TOBB University of Economics and Technology, Department of Architecture. European Erasmus+ Program <https://www.materiart.org/glossary-i-1/infrastructural-palimpsests>

• Κουζούπη Α., Κιούσης Π., Κυριακού Π., Σκιαδαρέση Ε., Συρόπουλος Γ., Αναγνωστοπούλου Α.Μ., Μωραΐτης Κ. (2022): «Αναζητώντας τη Συνέργεια Ανάμεσα στο Αρχαιολογικό και Ιστορικό-Βιομηχανικό Τοπίο της Ζώνης των Μακρών Τειχών» Στο: *Πρακτικά / 6ο Πανελλήνιο Συνέδριο Πολεοδομίας, Χωροταξίας & Περιφερειακής Ανάπτυξης, Βόλος 29/9-1/10 2022*

• Κουζούπη Α. (2022) : «Ξηγιμότυπα Αποβιομηχάνισης: Picturesque-Sublime και Μακρά Τείχη. Από το *ruin porn* στις αστικές πράσινες υποδομές» στο: Νικηφορίδης Π., Σιναμίδης Ι.[επιμ] *Πρακτικά του Πανελληνίου Συνεδρίου «Τα Κάστρα της Βιομηχανίας» ΤΕΕ/ΤΚΜ, Θεσσαλονίκη 12-14/5 2022*, Εισήγηση 5/ Θεματική Ενότητα: Καταγραφή και αξιολόγηση των άυλων και υλικών τεμνηρίων της βιομηχανικής κληρονομιάς.

• Κουζούπη Α. (2021) «Investigating Biodiversity along the Long Walls zone, between Athens and Piraeus » στο: *Proceedings 8th Mediterranean Congress of Aesthetics, Interim Conference of the International Association of Aesthetics, September 2021*. [υπό έκδοση].

• Κουζούπη Α., Syropoulos J., Skiadaresi E., Anagnostopoulou A.-M., Moraitis K. (2022): "The Athens-Piraeus Parallel Long Walls Zone: between Infrastructure and Society" στο: *Proceedings of the Conference 2021 ICAHM Annual Meeting: Archaeological Heritage Management: Towards a People-centered Approach*, 21 – 24 June 2021 *Journal: Conservation and Management of Archaeological Sites, Routledge, Taylor & Francis Group*

ΔΗΜΟΣΙΕΥΣΕΙΣ

[που εκδόθηκαν έως τις 11.01.2023]

Operational Programme
Human Resources Development,
Education and Lifelong Learning
Co-financed by Greece and the European Union

Re-visiting representations of 'nature' and city through the Long Walls zone

Παλίμψηστο Υποδομών
πόλις ως φύση
ζώνη Μακρών Τειχών, αστικός
μεταβολισμός
infrastructural palimpsest
polity as nature
long walls zone
urban metabolism

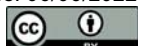
Kouzoupi, Aspasia¹

¹National Technical University of Athens, School of Architecture, Athens, Greece.
0000-0002-2642-5387
a.space.ia@gmail.com

Citation: Kouzoupi, A. (2022). "Re-visiting representations of 'nature' and city through the Long Walls zone" UOU scientific journal #03, 112-125.
ISSN: 2697-1518. <https://doi.org/10.14198/UOU.2022.1.10>

This document is under a Creative Commons Attribution 4.0 International license (CC BY 4.0)

Date of reception: 21/03/2022
Date of acceptance: 06/06/2022

Τα Μακρά Τείχη της κλασικής αρχαιότητας, συνδέοντας την Αθήνα με τον Πειραιά, επέδειξαν μια σημαντική αλλαγή όσον αφορά την αναπαράσταση του μέσα και του έξω. Η υπονοούμενη αντίθεση “μέσα / έξω” διερευνάται σε σχέση με τις έννοιες “φύση” και “πόλη». Μπορούμε να διαβάσουμε τη ζώνη των Μακρών Τειχών σε συσχετισμό με την Αριστοτελική θεώρηση της “πόλης ως φύσης”; Το “παλίμψηστο υποδομών” είναι αναμφισβήτητο η δομή που αντιπροσωπεύει την ιδιομορφία της ζώνης των Μακρών Τειχών σήμερα. Η ζώνη των Μακρών Τειχών κατά τη διάρκεια της κλασικής αρχαιότητας και από τους νεωτερικούς χρόνους έως σήμερα, υπήρξε ένας επιμήκης χώρος που αντιπροσωπεύει την κινητικότητα, μεταξύ Αθήνας και Πειραιά. Ιστορικά, ο χαρακτήρας της περιοχής έχει υποστεί αξιοσημείωτες αλλαγές: από τύποις αστική περιοχή στην αρχαιότητα, μετατράπηκε σε αγροτική και κατά τον 19ο και 20ό αιώνα σε ιστορική βιομηχανική ραχοκοκαλιά μεταξύ Αθηνών και Πειραιά. Σήμερα θα μπορούσε να χαρακτηριστεί αντίστοιχα ως ζώνη αποβιομηχάνισης. Η κατανόηση της περιοχής ως παλίμψηστο θέτει υπό αίρεση την τάση για μαζική ομοιογενή αστική εξάπλωση. Το παλίμψηστο αποκαλύπτεται ως εγγενής αξία του εδάφους της ζώνης των Μακρών Τειχών, που δομεί την παρουσία ιστορικών ιχνών. Μαρτυρά την άρθρωση μεταξύ αστικού και αγροτικού τοπίου, σε μια εκτεταμένη χρονική κλίμακα. Ο κατακερματισμός του τοπίου από τις υποδομές αναδεικνύεται ως μια άλλη πτυχή του παλίμψηστου των υποδομών, σχετική με το δίπολο “αγροτικό” έναντι “αστικού”. Η συζήτηση επικεντρώνεται τελικά στην αναπαράσταση των χωροχρονικών ιχνών σε μια συγκεκριμένη περιοχή της ζώνης των Μακρών Τειχών: η μέσω χαρτογράφησης διερεύνηση στο πλαίσιο ενός ακαδημαϊκού εργαστηρίου αναδεικνύει το εξαιρετικά πλούσιο παλίμψηστο των διαστρωματώσεων υποδομών στο τοπίο. Επομένως η ζώνη των Μακρών Τειχών δεν μπορεί να χαρακτηριστεί ως “αστική περιφέρεια” αλλά ως ζώνη ιστορικής πολυπλοκότητας, συγκρίσιμη με εκείνη ενός ιστορικού αστικού ιστού.

The Long Walls of Classical Antiquity, linking Athens and Piraeus, illustrate a significant shift in the representation of inside and outside. The implied antithesis ‘inside vs outside’ is investigated in relation to concepts of ‘nature’ and their relation to ‘city’. Can we read the Long Walls zone in relation to the Aristotelian view of ‘polity as a natural construct’? The ‘infrastructural palimpsest’ is arguably the structure which represents the idiosyncrasy of the Long Walls zone today. The Long Walls zone during classical antiquity and since neoteric times to present times, has been an elongated space representing mobility. Historically, the area’s character has been under noticeable changes: from quasi-urban in antiquity, it changed to rural, and then became Athens-Piraeus’ historical industrial backbone during the 19th and 20th century. Today it could be characterized as part of the Athens-Piraeus’ rust belt. Understanding the area as a palimpsest could challenge the actual tendency to massive homogenous urban sprawl. Palimpsest is revealed as an intrinsic value of the Long Walls zone’s ground/soil, structuring the presence of historical traces. These testify to the articulation between urban and rural landscape, along an extended timescale. The segmentation of landscape by infrastructure emerges as another facet of the infrastructural palimpsest, relevant to the di-pole ‘rural’ vs ‘urban’. The discussion ultimately focuses on the representation of spatiotemporal traces in a specific area among the Long Walls zone: investigated through mapping within an academic project, the exquisitely rich palimpsest of infrastructural layers and their embedded landscape traces emerges. Thus, the Long Walls zone cannot be characterized as ‘urban periphery’ but as a zone of historic complexity, comparable to that of a historic urban matrix.

INTRODUCTION- ARCHAEOLOGICAL BACKGROUND: A SCHEME IMPOSED ON THE LANDSCAPE

The Northern Long Wall, built during the first half of the 5th c. BCE linked Athens with the Piraeus peninsula. It was 'cloned' during the 2nd half of the same century, and thus the 'Middle' or 'Southern' Long Wall was built. I'm using the word 'clone' as the two elongated structures were parallel along most of their course and of almost equal length. Before the formation of the Middle Long Wall, another Long Wall, namely the Phaleric Long Wall, formed an oblique pair with the Northern Long Wall; the Phaleric Wall linked Athens to the port of Phaleron, the importance of which gradually faded. (Conwell, 2008). Still, the adjective 'Middle' Long Wall reflects the original spatial distribution, as it was built between the initial oblique pair (Fig. 1A). What emerges from the enigmatic emergence of the Middle Long Wall, as a parallel structure to the Northern Long Wall, is a 'device': is it extreme anthropogenic transformation, or a *'cunning counsel'*, of goddess Athena? This *'device'* -aka *'metis-μήτις'* - attributed to a deep-rooted and fortified place, locus of the mythical Cecrops' city or "*whatever within his border Cecrops contains*" (Herodotus via Dougherty, 2014) the property of a naval node. The aspiration to expand Athens' topological importance without displacing it, was pursued through the Long Walls. Athenians aimed to render Athens a coastal city while keeping its diachronic position in the topography. The rich palimpsest of mythological, architectural, and political traces deployed in the landscape around the Athenian Acropolis was thus bound to Piraeus peninsula, which comprised 3 fortified new ports located in 3 gulfs.

What has been attributed

repeatedly to the pair of Long Walls connecting Athens and Piraeus during classical antiquity (5cBCE), is that they formed an elongated defensive corridor¹. Indeed, whilst the surface of the protected area was about 1.5km², its length was beyond 30 times its width², and this analogy could partially justify the use of the term 'corridor'. However, for architects a corridor is usually considered as an in-between space, a connective space, the materialization of a link; therefore, I was surprised to discover that the double Long Walls fortifications protected a bond: more than the specific area which lied between them, they were meant to render the link between two significant urban poles 'unbreakable'. What attracted my interest to the parallel Long Walls is that today, the course of this corridor can still be discerned in aerial views and satellite photos, even whilst the Long Walls remnants are still mostly buried under the urban surface. This article investigates the persistence of this *'device's'* traces in time, since its traces are still structuring the city's surface today.

SPATIAL REPRESENTATIONS IN THE LONG WALLS ZONE: MOBILITY AND ACCESSIBILITY, OPEN VS CLOSED, INFRASTRUCTURAL PALIMPSEST (STATE OF THE ART)

Linking the Long Walls to Mobility

Can a gigantic, elongated and static structure such as the Long Walls represent fluid and immaterial qualities such as 'autonomy' or mobility? If yes, what is the "tare" that the massive fortification leaves behind as a connotation? According to Dougherty, the decision to connect

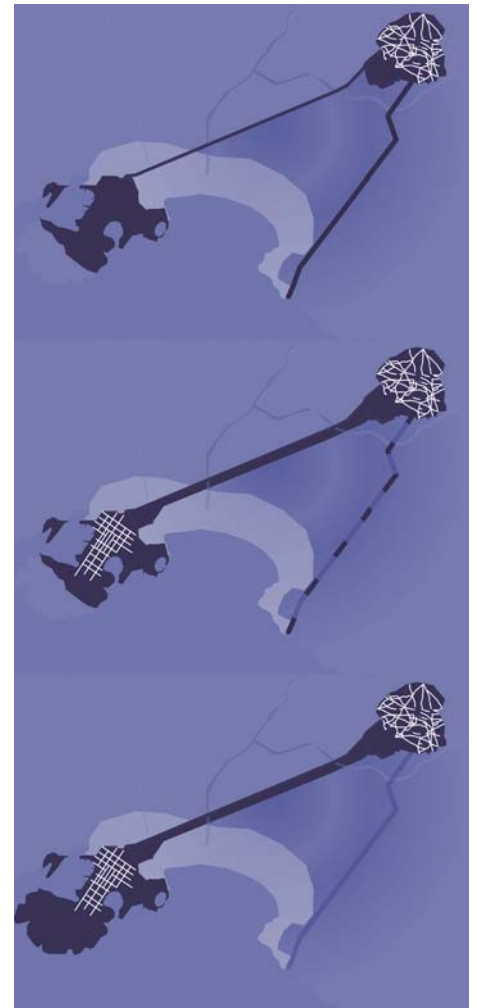

Fig. 1A - A corridor as a new way of representing 'Inside VS Outside' / 1A: map sequence based on the paleogeological maps by [Goiran et al., 2011] and historic data and maps, showing the Phaleric Wall and the Long Walls.

Athens with Piraeus through the Long Walls "*radically transformed the Athenian civic experience on many levels from the material to the imaginary*" (Dougherty, 2014). More than the defensive function usually attributed to the Long Walls, I shall argue that they represented an ideal urban dipole, which combined and juxtaposed a historic nucleus with a new naval node. By protecting the bond between these two discrete facets of urbanity, the values protected by the Long Walls were both material and immaterial.

'Autonomy' during war and during peace, understood as the possibility of a city-state to forge its own decisions, was a fundamental democratic value. The protection of this 'autonomy' was directly relevant to the

further evolution of classical Athens' nautical supremacy in the Mediterranean: for the flourishing of trade and commerce, for deploying economic and strategic alliances, for strengthening its war fleet. Was 'autonomy' protected by the Long Walls fortifications? The theoretical and imaginary dimension of 'autonomy' is also to be considered, in relation to the perpetually evolving discourse and quest for the ideal polity that flourished during that time in Athens. However, an investigation of the Mediterranean landscape's micro-ecology³, reveals that instead of 'autonomy', the Athens-Piraeus dipole bound by the Long Walls, represented a complicated network. This network consisted of transporting raw materials, their 'consumption' and processing, the making and export of artifacts; it made possible the mobility linked to central markets and markets overseas, and the mobility of taxes. These networks of interdependencies flourished while protected by the Long Walls, as we may find in a contemporaneous speech of Pericles; *"while the magnitude of our city draws the produce of the world into our harbor, so that to the Athenian the fruits of other countries are as familiar a luxury as those of his own."*⁴ (Thucydides, trans. Crawley, 1950). The fruits and goods of other countries travelled across the Mediterranean to Athens's port. The artifacts handcrafted in Athens would reach via Piraeus various Mediterranean loci. The Long Walls supported the resilience of this flux.

The study of the urban ecology of classical Athens, has brought us today to a different reading: did the Long Walls exhibit Athens's non-autonomy, in terms of material resources? The non-autonomy of Athens during the 5th c BCE is obvious: the total population of Athens (c.a. 250.000 including slaves and non-citizens) exceeded what the plain of Attica could support; as proven by the

diaspora of Athenian silver coins around the Mediterranean, an indication of how much grain needed to be imported from the island of Euboea, North Africa, and the Black Sea (Tainer, 2019, 88-89). The flow of goods to and from Piraeus and Athens, for sure left imprints in the landscapes of the places which were at the other end of the network, closer or further away; these should have been further studied if the aim was to grasp fully the role of the Long Walls in the urban metabolism of the Athens-Piraeus dipole during the classical period.

Linking the Long Walls to Accessibility

Before the 5c BCE a vast marshland, Halipedon, set apart the Piraeus peninsula from the rest of the Attic plain, hindering access from inland (Goiran et al., 2011)⁵; the peninsula was scarcely inhabited, with only scattered settlements linked to fishing activities. To reach the Piraeus peninsula, the Northern Long Wall forced its way into that marshland. Within the marshes, its foundation was reinforced laterally with the construction of artificial embankments made using blocks of stone and massive quantities of broken stones [Plutarch via Conwell, 2008:6]. This lateral reinforcement of the Northern Long Wall could be also understood as some sort of land-forming structure, a robust link between the peninsula and firm land. In this way, the Northern Long Wall's construction may have contributed to the institution of accessibility towards the peninsula and thus contributed to Piraeus's further urbanization after 460BCE⁶. Reaching the gate of the circuit wall of Piraeus at the Northern foot of the Northern Long Wall, the major transport artery joining Athens to Piraeus was referred to as the '*Hamaxitos*' road (Xenophon via Conwell, 2018) It was the main '*Extra Muris*' road between the urban dipole, and remained in regular use when the

Middle Long Wall was completed; furthermore its function persisted diachronically.

Representations of Open and Closed Schemes, Imposed by the Long Walls

Another question which arises in terms of what is being represented, is whether the scheme that the parallel Long Walls imposed on the Attic plain's rural landscape, was an open scheme or an enclosed scheme. Arguably it was both.

To begin with, the construction of the Long Walls was an imposed scheme which had interrupted the rhythm of life on the plain, "for the straight sections of the structures obviously ignored the borders of individual farm plots, and they probably turned some roads into dead ends" (Conwell, 2008). As Frazer reported, the sayings of Aristides: *"By the completion of the Middle Long Wall from Athens to Munychia the capital and its port were converted into one vast fortress, a day's journey in circumference (Aristides Or. Xiii), without a single break in the circuit wall except at the gates and the mouths of the harbours."* (Aristides via Frazer⁷, 1898). These descriptions form the impression of a closed scheme, which could be represented as a single-circumference fort which included two 'urban poles': Piraeus and Athens (Fig. 1B). Indeed, this scheme functioned as an enclosure and shelter for refugees from all over the Attic plain, during multiple invasions against Athenians in the periods 435-425 and 403-404. (Conwell, 2008)

Much more interesting - in architectural and political terms - is the representation of another essential facet of the Athens-Piraeus di-pole relationship. We refer to the representation of democratic ideals and the theoretical/philosophical quest for an ideal polity, discussed in classical Athens; such ideals were

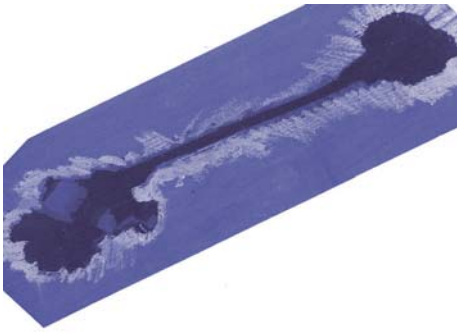

Fig. 1B - 2d-model of the Long Walls zone as enclosed scheme, collage model by author.

reflected by a political philosopher and planner, Hippodamus in the first urban plan of Piraeus⁸. If we consider the classical urban fabric of Piraeus as a materialised reflection of a democratic social structure, could that reflection be understood as a representation of the mobility of the democratic ideals between classical Athens and Piraeus? It is unlikely that ideals needed any fortified corridor to flow unhindered between the two urban poles, notwithstanding that Piraeus was urbanised after it was walled. The Long Walls zone in this respect connected an old organic urban nucleus with a newly designed rectilinear urban fabric.

Based on the way Aristotle describes Hippodamus' innovation as 'the division of cities' and 'distribution of urban ground', it becomes clear that an ideological concept for society was implicated in planning Piraeus (Mazza, 2009). The innovation lies in the representation of a democratic social concept through urban planning, and the aim to materialize that plan. Therefore, Piraeus was not a replica of Athens. Piraeus was planned to represent the new urban concept. The new city was addressed to 3 classes of society whose activities expanded beyond the fort-walls: craftsmen-artisans, farmers, warriors. The craftsmen were producing exportable goods, the fleet warriors' practice was directed towards the sea, whilst the farmers cultivated the rural soils of Attica. This

Fig. 1C - Opening Athens to the Mediterranean, or "The Auto-referent City": diagram by Yannis Orlis, student at the Department of Architecture, University of Thessaly, in the framework of the course 'Landscape Theory' 2020-21, taught by A. Kouzoupi.

last feature could be considered as a characteristic of an open system. The Long Walls could be represented thus as the opening of an old, fortified nucleus towards the Mediterranean (Fig. 1C).

Neoteric⁸ Facets of Mobility: The Long Walls zone's Infrastructural Palimpsest

The dipole-fort was challenged many times in antiquity and the demolition of the Long Walls occurred repeatedly, followed by their reconstruction. However, the 'enclosed-and-open' scheme introduced by the Long Walls' begun to deteriorate in the 3rd c BCE, when '*no sea-power exercised the sort of control in the Aegean that would have justified their restoration*'⁹. Ultimately, only their foundations remained after Sulla's total demolition of the

Long Walls superstructure, and the reuse of that material for the siege of Piraeus. (Conwell, 2008). Its glorious gigantic mass had completely deteriorated since the 1st c BCE. In the 19th century, the scheme once imposed on the rural landscape of the Attic plain by the classic Long Walls, was no longer prominent. Yet, what survived as a partially erased scheme, became in the 19th century an organic part of the daily life: shaping the mobility and property limits around it.

Since the 19thc the parallel Long Walls foundations have been buried below the two major transport axes linking Athens, the modern Greek capital, to its major port, Piraeus. Thus, a *substantial infrastructural palimpsest* was constituted. The Athens-Piraeus Avenue, and the first trainline of the Greek republic, were respectively built above the Northern and Southern Long Walls (Fig. 2). The term 'infrastructural palimpsest', coined by Bernardo Secchi¹⁰ (Secchi, 2012) is, according to my argumentation, the prominent conceptual representation of the Long Walls zone today. Duplicating, on the contemporary city surface, the fortification axes of classical antiquity, the functional transport infrastructure of the modern Greek capital gave again substance to the dipole Athens-Piraeus, in a peculiar neoteric way. Within and along the Long Walls zone, industrial complexes flourished during the 19th- 20th century. Yet the paradox about this admirable spatial distribution, is that it has not been the result of a symbolic act, which aimed to represent a revival of the Athens-Piraeus classical urban dipole.

The enigma of the Long Walls' infrastructural palimpsest formation, has not yet attracted enough attention. The story begins with the urban plans of Athens and Piraeus; commissioned by the early Greek state, both were designed as

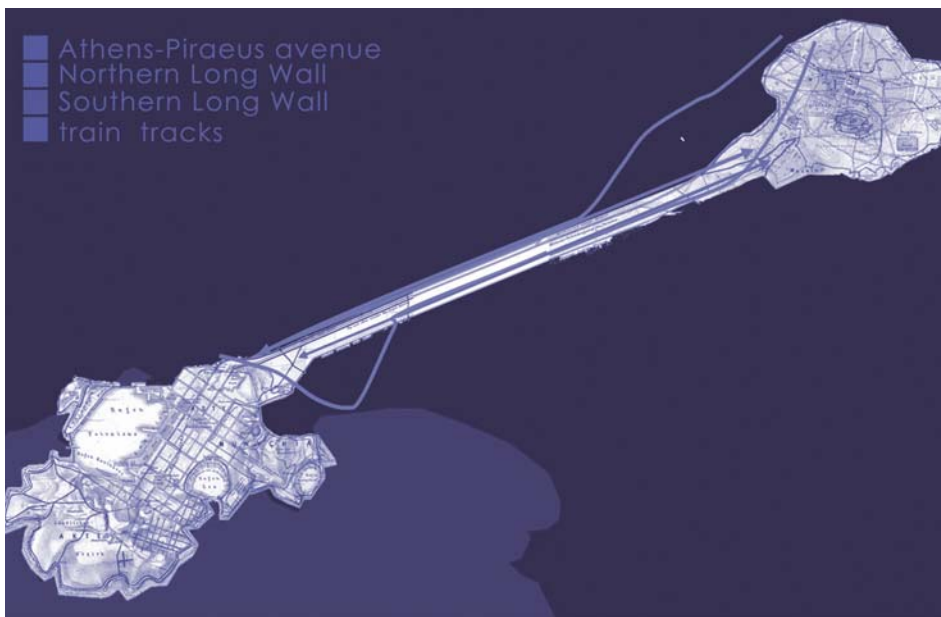

Fig. 2 - This synthesized map is based on a collage of the author based on maps by Curtius E. Kaupert J.A.

two distinct urban centers, by a prominent duo of architects/urban planners: Kleanthes and Schaubert. Commissioned in 1832, the first urban plan of Athens was meant to create a symbolic representation: “a new plan, of equal value to the ancient glory and majesty of that city, and worthy of their contemporary era.” (Bastea, 2008). According to the urban plan the duo devised for Athens, the capital's new centre was placed ‘Extra Muris’, yet was bound by a node of three central axes to the ‘ancient city's glory’. These three axes formed the symbolic, geometrical centre of the neoteric city. (Biris, 2005/ Sariyiannis, 2000, Bastea 2008). Two of them emanated from significant monumental loci of the classical city: the ancient city stadium and the foot of Acropolis hill. While the third, Western axis, extended from their intersection, heading towards the urban periphery, and Piraeus. Did this axis represent the Athens-Piraeus diachronic relationship? In 1834 the duo completed the urban plan of Piraeus and introduced, as the major avenue giving access to the port, the very extension of that same straight axis (Belavilas, 2007). Thus the proposed form initially attributed to the neoteric Athens-Piraeus link, has been

a single gesture joining the two neoteric urban centres. (Biris, 2005:58) This new avenue did not coincide in space with any of the axes of the classical Long Walls, nor with any functional road of the 19th century: most of its length needed to be traced anew through the fields. Kleanthes suggested to complement the function of this grandiose new straight avenue by a secondary road network, comprising the still functional ancient paths which were associated with the Long Walls. Another urban planner, Klenze, thought of the practical complications a new single axis would generate, by crossing private land and fields. Klenze suggested to create the linking avenue between Athens and Piraeus by the mere widening of the diachronically existing path/road (Fig.2, Fig.3), instead of tracing the new single-gesture road proposed by Kleanthes and Schaubert. Indeed, in 1835¹¹ the existing functional path, most likely duplicating the ancient *Hamaxitos* road¹², (Fig.2) was eventually widened (Biris, 2005, Adelhoven 1837). As Bastea has shown, the juxtaposition of the neoclassical urban plan proposed by Kleanthes and Schaubert, and Klenze's amendment of that plan, can be argued to

have gone beyond the practical, theoretical facets; the latter was commissioned to make the initial plan of Athens more rational, more grounded to the existing reality of the area during that epoch, more consistent in respect to the historic and practical dimension of the landscape. (Batsea pp 1669); according to Batsea, the colonial dimension of the urban plan of Neoclassical Athens was emanating mainly from the initial Kleanthes and Schaubert plan: represented by the clear geometric design, which was imposed on the topography. Whilst Klenze, in theoretical terms, could be perceived as an advocate of a more organic geometry, of a ‘southern’ city, with smaller public squares and main axes that followed the topography (Batsea, 2008).

The Northern Long Wall and *Hamaxitos* road *infrastructural palimpsest*, therefore, was not achieved by an act which had aimed at a neoteric ‘revival’ of the ancient Long Walls axes. A similar incidence occurred 35 years later, as the first trainline linking Athens and Piraeus overlapped along most of its course with the Southern Long Wall's axis (Fig.2, Fig.3). A second, parallel infrastructural palimpsest was then created; simultaneously the Long Walls zone was re-created. Evidently, the tracing of the modern transport infrastructure based on the ancient foundations, can be understood as a geometry imposed by the enduring practical dimension of the landscape. Almost ‘accidentally’ landscape imposed its diachronic function. The double infrastructural palimpsest coincidence is not a mere product of neoclassical design: rather a product of ‘common sense’, or a ‘common device’, acknowledging the power of a deeply rooted habit. It must be highlighted that both transport axes - Piraeus Avenue and the train line- are still functional today, based above the parallel Long Walls foundations.

MATERIALS AND METHODS: EXPERIENTIAL MAPPING AT THE LONG WALLS ZONE

The approach followed in the present research has been based on a methodology which considers experiential mapping as a tool for triggering a mutual relationship between an entangled observer and landscape (Kouzoupi, 2018). It is based on a concept of mapping that follows the *orchid-and-wasp* analogy (Deleuze & Guattari, 1987), where the map is an interface or a representation of the relationship between intruder [wasp and observer] and intruded [orchid and landscape]. Mapping is approached therefore as a representation of the way we get entangled with urban spatiotemporal manifolds. In situ spatiotemporal experiences are considered as multifaceted, intrinsic to the appreciation of the site. The maps-representations of the Long Walls zone presented in chapters (3 and 4) have been the result of an oscillation between in situ experience, and its diachronic and contemporary representations, such as philosophical and scientific views, historic maps and plans of archaeological findings, historic and present aerial views, archive material.

Disjuncture VS Bonding: infrastructure representations within the Long Walls zone

The Long Walls used to cut through the Attic plain during classical times, to unite the two cities into a dipole. They imposed new tracks of mobility and interrupted many pre-existing ones belonging to the rural network. Thus, they created a quasi-urban corridor, interrupting the agricultural fields and the fertile riverbanks of the Kephessos and Ilissos rivers. They were

defining an innovative - for that era - articulation between natural landscape elements and urbanity. Their straight linear shape was not curved or interrupted by any landscape feature, such as the two rivers, or the Halipedon marsh. Their urban-planned form ran straight through any kind of ground, unaffected by the landscape. This complex legacy, of imposing infrastructures which segment the landscape and leave no space for interaction between 'natural' and 'artificial', consists of a practice we still have to deal with, both architects and landscape architects.

Of course, the 'Extra Muris' Attic plain continued to encompass predominantly fields, from

antiquity till the first half of the 20th century C.E. However, the Long Wall strip's accessibility, attracted a great deal of the industrial complexes settled between Athens and Piraeus in the 19th and 20th century CE. So, the Athens-Piraeus industrial 'strip', accessible thanks to the urban transport lines, ran among the fields of the surrounding rural landscape for many decades. It functioned as an attractor for industrial complexes and developed a distinct architectural identity which is still visible¹³ (Vatavali, Belavilas, 2007): This industrial strip somehow interrupted the rural properties of the plain that surrounded it.

The infrastructural transport

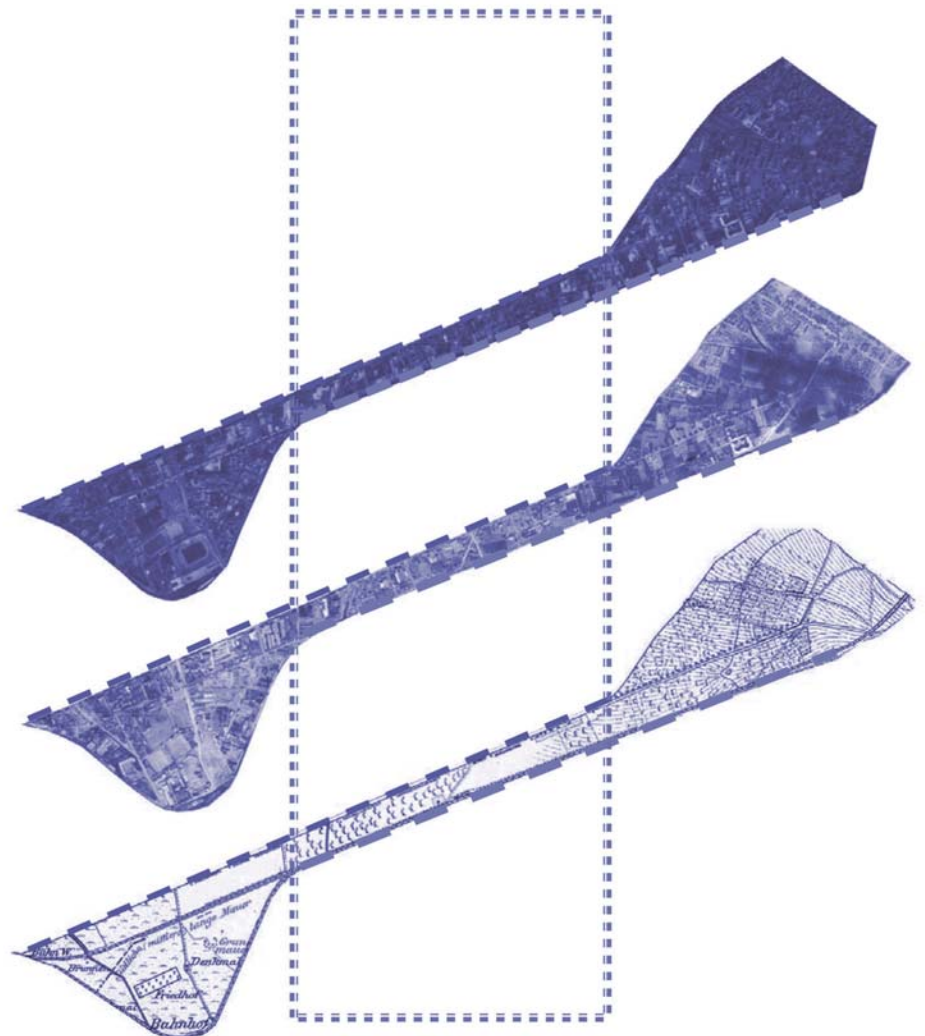

Fig. 3 - The Long Wall's zone infrastructural palimpsest, 19th-20th century CE, 3 cutouts by author. The upper cut along the Athens-Piraeus avenue. The lower cut is along the Athens-Piraeus train line. The area where the two major transport axes both follow the Long Walls, is underlined. The area where these 2 neoteric infrastructure tracks are parallel is framed. / 1. Cutout from Aerial View 1972, / 2. Cutout from Aerial View 1945 / 3. Cutout from 1882 map of Curtius E. Kaupert J.A.

The palimpsest ground of the Long Walls zone

It is evident that during recent years, most of the fields around Athens and Piraeus have been thoroughly affected, by the pressure of urban sprawl. The Long Walls zone, at present part of Athens-Piraeus' rust belt, is not an exception. Yet, the urban sprawl loses its chaotic geometry when confined into a rectilinear planned zone, like the Long Walls zone. Precisely, the parallel axes of the Long Walls infrastructural palimpsest are still amazingly present in the aerial and satellite views of the area. The perpendicularity of the urban matrix along most of the zone accentuates its influence within the urban tissue (5). This perpendicularity can be understood as the articulation of this urban matrix to the Long Walls parallel axes. Referring to another article by Bernardo Secchi, which investigates the construction of the urban ground, it becomes clear that the Long Walls zone presents an idiosyncratic complexity regarding articulation of spaces: private and public, archaeological-historical and contemporary, infrastructural and collective. Therefore, the Long Walls zone could not be considered as urban periphery, since *"What connotes the historical city, and in an opposite sense also the periphery, is the great articulation of the spaces."* (Secchi, 1986). To focus on the historicity of the ground's materiality, which bears the palimpsest traces, is a way of deciphering the zone's history, as an oscillation between urban and rural.

The proposed reading here of the Long Walls zone does not seek to highlight the ruins of classic antiquity as a static, dominant monument. Since we read the industrial monuments as part of the area's ground complexity, their re-integration to the contemporary urban tissue is also of extreme importance.

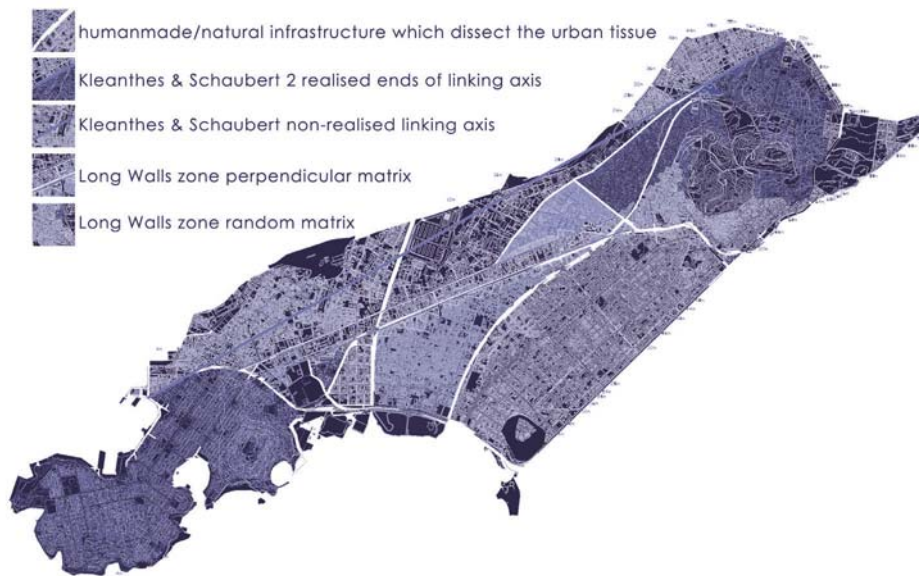

Fig. 4 - Segmentations of the urban fabric by modified riverbeds, heavy traffic avenues, and trainlines; the Long Walls zone has affected the shapes of urban blocks. In the map features the parallel/perpendicular matrix order, and diverse/random matrixes across the Long Walls zone.

Fig. 5 -The representation of the Southern Long wall below the surface metro train line, today (fictional representation by author).

axes which were superimposed on the classic Long Walls foundations in the 19th century, continue to divide the urban landscape today; the Athens-Piraeus avenue, and the surface metro line, consists of a fracture in the urban tissue. (Fig.3). However, under the light of the infrastructural palimpsest, these modern transport axes reveal the parallel tracks that the Long Walls followed. It is

admirable to observe how the shape and geometry of the parallel Long Walls, affected the geometry of the industrial spatial distribution; a large part of the industrial complexes was confined in plots between the two antique parallel axes, reproducing a rectilinear modular matrix (Fig.4).

Whilst hiding the Long Walls's foundations (Fig.5), the neoteric infrastructure tracks create valuable viewing corridors throughout the contemporary urban landscape. The view towards the Acropolis of Athens is amazing along the part of Piraeus Avenue which follows the Northern Long Wall (Belavilas 2007). The view towards the Nymphs' hill is splendid from any pedestrian bridge along the extent of the surface metro train line which follows the Southern Long Wall. These tracks divide the urban ground, but they unify the contemporary's city's perspectives with its archaeological landscape features. Moreover, the courses of the Ilissos and Kephissos rivers, also dissect the urban landscape today, as they have been heavily modified by infrastructure; especially in those areas where they have been covered by major avenues.

Following Secchi's description, this zone should be read in relation to society and its general movement: "*In palimpsests of infrastructure we can recognize a long history of general movement of the society, its economy and culture*" (Secchi, 2012). Along their c.a. 6 km of length, both Long Walls tracks are being excavated in rescue excavations, by archaeologists¹⁴; the excavated sites have enabled the approximate delineation of the course of the Long Walls (Petritaki], 2003) The Long Walls foundations are visible in the city's surface only at a few sites today; often, after the excavations there follows a survey of the findings and re-covering of the unearthed site: especially when the Long Walls are located below transport infrastructure. Even when the archaeological traces are covered and safeguarded beneath the ground, a dystopic, isotropic repetition, reminding 'no-stop-city' as anticipated by Archizoom¹⁵, threatens the zone's surface. Contemporary urban sprawl, by propagating surface homogeneity, risks to cover and conceal the Long Wall zone's meaningful ground.

REPRESENTATION AS SYNTHESIS: CONTINUITY AND DISCONTINUITY WITHIN THE LONG WALLS ZONE (RESULTS)

Entangling Representations with time: Resetting 'Inside' & 'Outside'

Among the places which I identified - by in situ and archive/ bibliographic research - as being extremely rich in palimpsest traces, within the Long Walls zone, is an area in Tavros district. It is an area where the Northern Long Wall intrudes upon a neighbourhood, inhabited mainly by refugees since the 1920's (Myofa, 2020). There, the infrastructural palimpsest's

social dimension is pronounced, as the archaeological traces lay below public spaces and social housing blocks. I realised that a specific social housing complex was probably built above the intersection of the Northern Long Wall with the historic traces of Sygrou prison. (Fig. 6,A,B). The Southern Long Wall almost intersects with the underground derived riverbed of Ilissos in the vicinity (Fig. 6A). In this area manifold landscape qualities intersect, setting and resetting the notions of 'inside' and 'outside'.

The notion of *outside* can bear a double meaning: *exclusion* or *confinement*. By investigating the notion of outside in that area's palimpsest, we follow a time-respective approach. At the lower level of the palimpsest (c.a. -3 to -4 m, below urban surface) we should find the parallel Long Walls traces. In classical antiquity, when functional, they contributed to a concept of outside synonymous with a vast, open, rural landscape. Furthermore, *outside* of the Long Walls could mean off the structured urban space, and apart from the system of relations the polity and its connections intertwined across the Mediterranean. *Outside* during siege could mean beyond the city's protected limits, and an exposure to lethal danger. When invading armies attacked Athens, the inhabitants of the rural Attic plain would seek refuge within the Long Walls zone. This refuge represented a shelter, thus inside, but in terms of everyday life, for sure enclosed - especially farmers - away from their usual activity, outside their quotidian life (*Aristophanous, Aharnai*). Closer to the surface, yet still underground (c.a. -1m below urban surface) lies a part of the Sygrou prison's foundations traces; it was constructed in the late 1880's, placed on the far-side [rural side] of the old Ilissos riverbed, and close to the river's intersection with the train line linking Athens to Piraeus (1869).

The Ilissos river was diverted in early 1900's, and its constructed riverbed almost intersected with the Southern Long Wall, in the prison's vicinity. When the prison operated, in the 19th-20th c., the prison circumference wall created an enclosed space which is considered as outside, since it is exclusion from society. Up to the mid' 1940's, both criminal and political inmates were occasionally confined in Sygrou prison, for sure during the period leading up to the civil war. Multiple linear infrastructural elements, used to segment space around the prison: '*natural landscape infrastructure*' (Stockman, 2013) like the initial riverbed, and anthropogenic infrastructure like the neoteric trainline - still operating as a surface metro line - and the train bridges the diverted riverbed.

The concept of inside can be interpreted in relation to the long Walls zone, as synonym with the notions of shelter, enclosure, and inclusion. The parallel Long Walls forged in classical times the notion of *inside* bearing geopolitical connotations: *inside* the urban dipole, *inside* the fortified and protected zone, *inside* the network of relations of the urban dipole. Of course, the Long Walls zone during classic antiquity was also used as a linear receptacle for refugees, during attacks and states of siege. When in siege, inhabitants dispersed into small rural settlements of the Attic plain ephemerally settled among the parallel Long Wall structures. (Conwell, 2008) Due to the fact the Athenians were under siege for many months during numerous years, and remained enclosed within the urban dipole and the Long Walls, an infectious disease decimated the city's population, which brought about a negative aspect of the notion of *inside*. During neoteric and modern times, as the industrial belt between Athens and Piraeus was associated to the Long Walls zone, the character of the zone was modified into a place

of labour and production. The notion of *inside* thus acquires in this respect, both a new spatial and a social meaning. The train line and Piraeus Avenue made the zone accessible, for workers, for engineers and manufacturers, for transporters of raw materials and products. The decision to convert the district of Tavros to a receptacle for refugees in the 1920's, created synergy with the proximity to the industrial production sites. Moreover, a rare piece of history can be retrieved in the area of Tavros, where the prison Sygrou buildings were located. After the prison ceased to operate, the

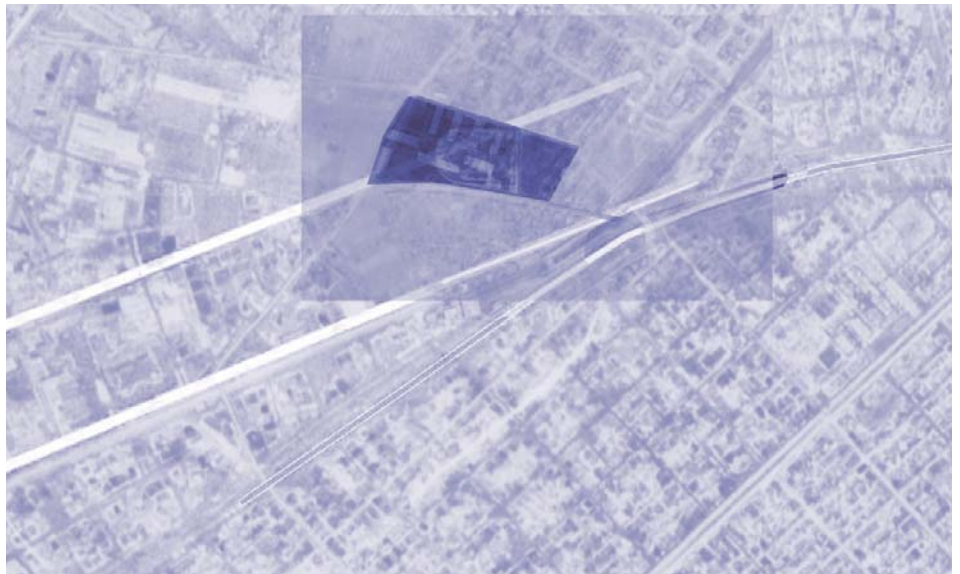

Fig. 6A - As shown a part of the Northern Long Wall was covered by the curvilinear building of Sygrou prison [1887-1950's] and since 1960 by the social housing complex.

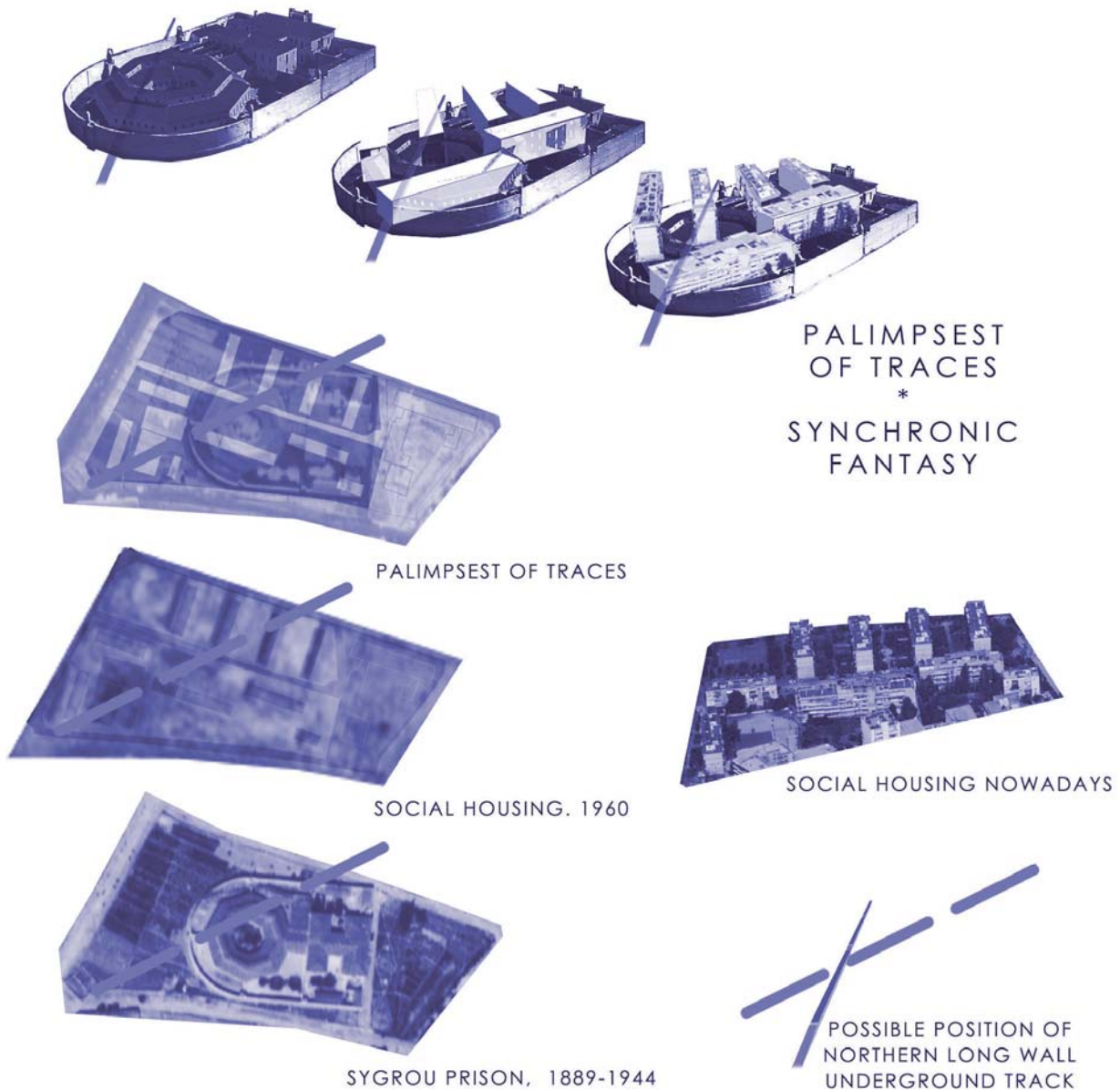

Fig. 6B - Synchronic representation of the palimpsest involving the Northern Long Wall, the former position of the Sygrou prison, and a social housing complex, . / (6A&6B) Collage of historic and contemporary photos & aerial views, by the author.

buildings were transformed by political refugees and economic immigrants spontaneously into shelters, for a period of a few years. They collectively stated their claims and achieved their relocation into apartments of the new social housing complex (Fig. 6B) which was built in the place of the demolished prison building, in 1960 (Myofa, 2020). That social housing complex today, is a material trace of this amazing social history and the immaterial palimpsest of this area, the social importance of which is exquisite. Among the inhabitants today, there are still people who have lived part of this remarkable history. *Inside* in that case takes the complex meaning of a twofold metamorphosis: a hostile enclosure (prison) was transformed into a set of provisional shelters, and then into a house complex, essentially homes.

I realised that within this area the palimpsest traces could play a role of connectivity, repairing the urban tissue, now fragmented by linear infrastructures. The majority of the significant historic traces are latent in the area's substratum: both Ilissos riverbeds are at present covered, the Long Walls reach the surface only at a few areas, and Sygrou prison's material traces are also underground. Of course, the layers of significant social history should not be disregarded: they survive within the area's oral history, as embodied and immaterial traces.

Mapping to Represent continuity within the Long Walls Zone

The workshop "Designing Coexistence with the Long Walls on the surface of the city" (13-25 / 9/2021), was realised in the framework of my Postdoctoral Research; I coordinated it under the auspices of the Department of Architecture UTH, and was hosted by the School of Architecture

of NTUA. This workshop was triggered by the realization of the disconnect between contemporary urban functions (city life) and the Long Walls, and my findings on the exceptionally rich archaeological, historical and social palimpsest of the focus area, Tavros (Fig.7).

The learning objectives of this workshop were the following:

- To raise the awareness of young participants about the rich palimpsest of the Long Wall zone and in particular the focus area.
- To cultivate the importance of inclusiveness in reading and in highlighting the palimpsest of the place, the different historical

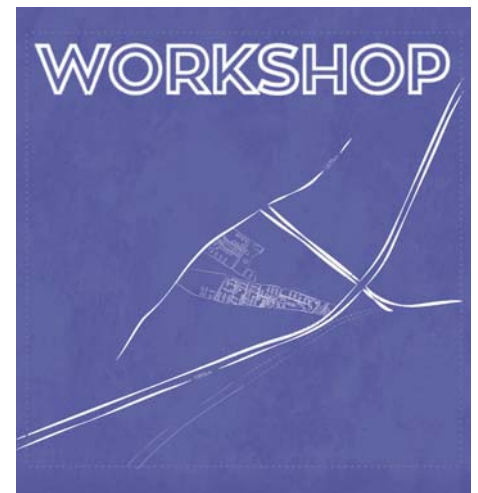

Fig. 7 - Workshop leaflet, under the auspices of the University of Thessaly, and NTUA./ Image credits: graphic design by Eleni Charcharidou, architect UTH, based on a map by the author.

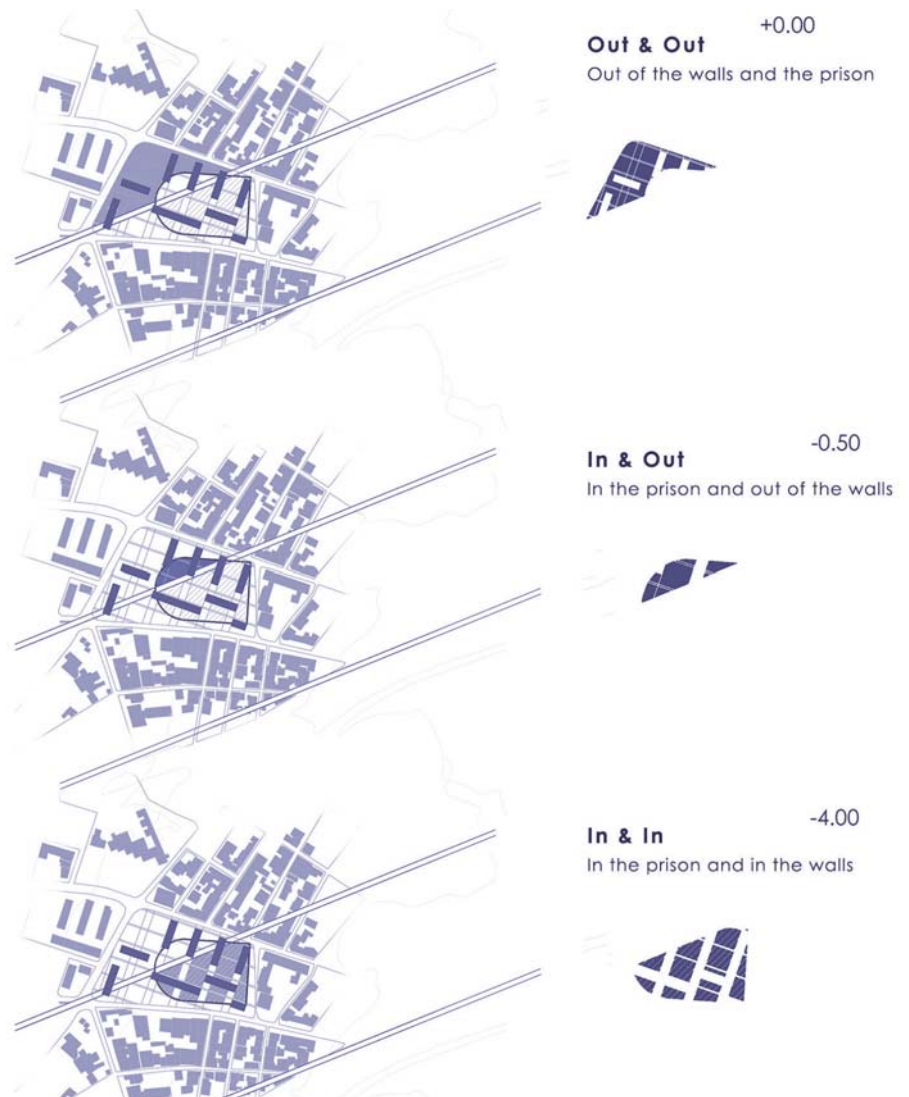

Fig. 8 - Representing outside / inside: Out&Out, Out&In, In&In, structural mapping of the relation between 'inside' and 'outside' in the area of the Northern Long Wall, the Sygrou prison, and the social housing palimpsest. In the context of the workshop "Designing co-existence with the Long Walls on the city surface", organized in collaboration with UTH and NTUA, Students Team: Bagana Sophia, Charbi Argyro, Fotiadou Katerina, Orlis Yannis.

periods, the ancient and the modern history of the place.

- To integrate the experience of space, in reading and highlighting the palimpsest through empirical mapping, and the search for reinterpretations of public space from the traces left or narrated by the inhabitants of the area.

The four teams of students and young architects which took part in the design workshop, were primarily asked to focus on their own subjective mapping of the investigated area. Among the theoretical concepts represented, two are presented here:

- The antithesis of 'inside<>outside' (Fig.8) as it appears among the traces of the Long Walls and the trace of Sygrou prison's circumference, can stand as a base for the further development of a proposal that seeks to unearth and exhibit simultaneously different phases of the area's palimpsest by the tool of digging at different depths.

- Selected layers of the area's palimpsest (Fig. 9) were presented one on the top of the other from the oldest [bottom] to the contemporary (top): Ilissos' historically alternating riverbed, the Long Walls construction - 5thc. BCE, the trainline and Sygrou prison construction - second half of 19th c. CE, the diverting of the Ilissos' riverbed and building of social housing complexes - 20thc. CE, the area at present. It becomes clear that the Long Walls zone initially had been a insert into a rural landscape, while today it is a strip of the urban landscape.

DISCUSSION AND CONCLUSIONS: REPRESENTATIONS OF 'CITY' AND 'NATURE' AND THE LONG WALLS ZONE

It is appealing to suppose that the landscape-image of an open-

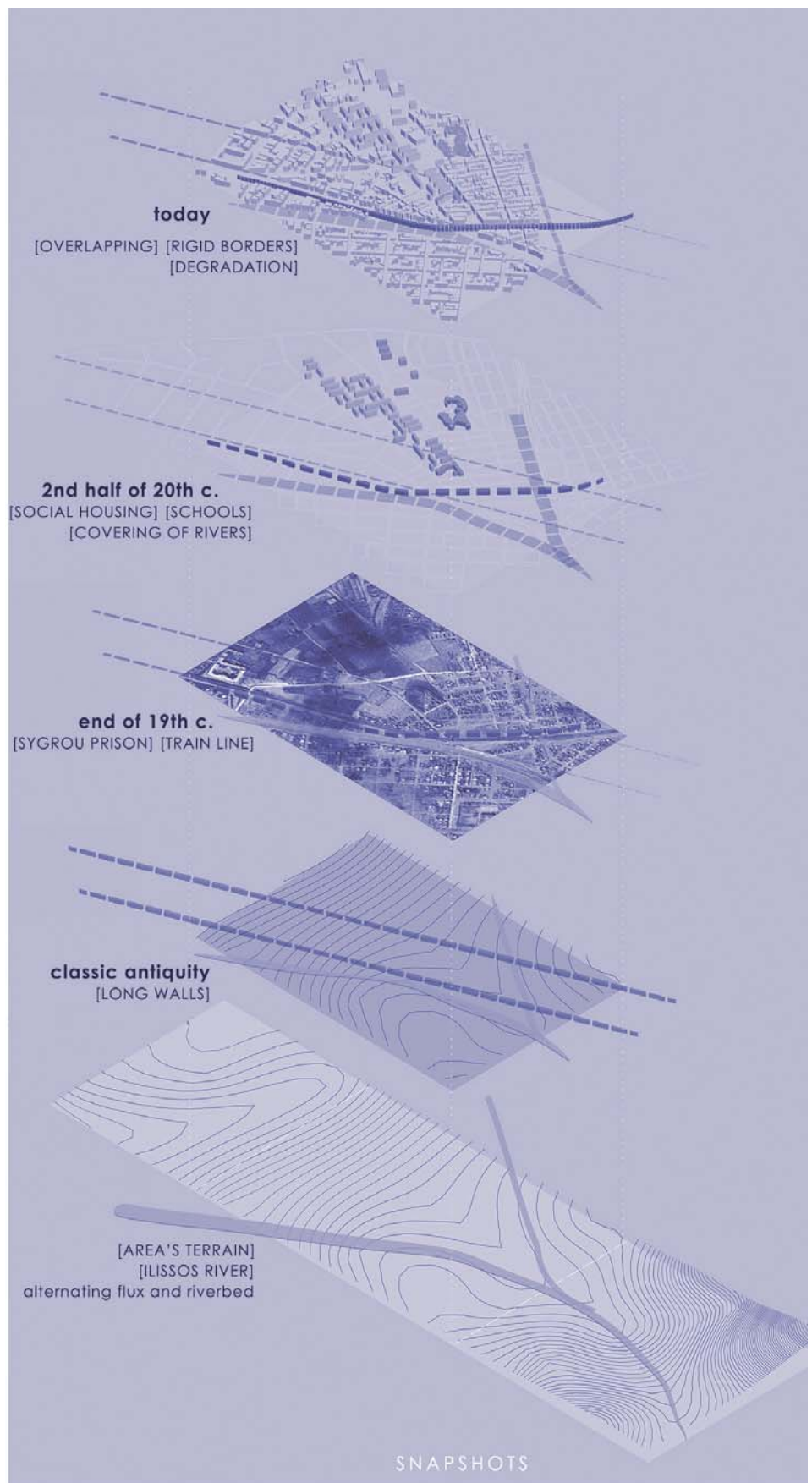

Fig. 9 - Mapping continuity and dis-continuity between 'natural' and 'civic' infrastructures: structural mapping of the relation between the different layers of the landscape's palimpsest, ' in the area of the Northern & Southern Long Walls, the Sygrou prison, the social housing and the riverbed of Ilissos. In the context of the workshop "Designing co-existence with the Long Walls on the city surface", organized in collaboration with UTH and NTUA, Students Team: Kanaraki Eva, Kiouisis Panos, Servetas Adrianos.

yet-secluded city-node, separated from its agricultural and 'natural' environment, and inclusive to a vast network of overseas relations, was a way to represent 'autonomy' in classical antiquity. In our contemporary view, the emphatically pronounced bond between Athens and Piraeus exhibits rather dependence on the network of over-seas trade. Now outdated, yet once possibly exemplary, this concept of 'autonomous Athens' could have functioned as a pre-representation of the Aristotelian understanding of the 'autonomous polis' or polity or city-state¹⁶: "*Hence every city-state exists by nature, inasmuch as the first partnerships so exist; for the city-state (πόλις) is the end [τέλος] of other partnerships, and nature is an end (τέλος), since that which each thing is when its growth is completed (τελεσθείσης) we speak of as being the nature of each thing, [...] Again, the object for which a thing exists, its end, is its chief good. From these things therefore, it is clear that the city-state is a natural growth (των φύσει η πόλις εστί), and that man is by nature a political animal, [...]*" (Aristotle, 1959:9). Aristotle argues that the polity 'is a natural growth', dismantling completely the 'modern' yet now obsolete reading of the antithesis 'city vs nature' which has been dominant in the 20th century. Aristotle presents the urban-and-political context and environment of the polity as the natural environment for political animals, namely citizens, in this case, men; If urbanity is the 'nature' 'of Anthropos, according to Aristotle, what would be a representation of the 'urban nature' in those terms if not an anthropocentric situation? Any strictly anthropogenic ecosystem is dystopic, especially if looked at under the lens of the Anthropocene.

The western theoretical approaches that fuelled an inconsistent antithesis between 'nature' and 'civilisation' or 'culture' for centuries, stand in the opposite way to how Aristotle

defined polity as 'nature'. In the context of modernity, the signifier/term 'nature' was contrasted with 'urbanity' which was again treated as the epitome of civilisation, perceived this time as distinct from nature (Ritter, 2004:np). The dystopic environments potentially produced by the prevalence of this antithesis have been effectively represented in the 20th c. by art/architecture (i.e. "*The Continuous Monument*", 1969, by Superstudio¹⁷) and literature masterpieces such as the novel 'We' by Sergei Zamiatin. Zamiatin immaterially constructs a dystopic totalitarian urban environment, enclosed, and separated from 'nature' a Wall made of green glass. (Zamiatin, 1917/20169) This Green Glass Wall represents the bi-pole urban<>natural, and materializes it as a practically unbreakable, uncrossable boundary. It creates an analogy using material of immaterial massive Walls that segment our perception and the continuity of our inhabited space, like the walls of fortifications.

The projection of Zamiatin's understanding of segmentation to the ancient polis/city, its reading as a distinct, secluded anthropocentric structure and aimed solely for humans - disregarding the conviviality with other forms of life - fauna, flora -, could be argued to represent a structure anticipating the Anthropocene; yet we should not forget that this is an anachronistic perspective which we cast on the classical Long Walls from our present standpoint. The segregation between natural dynamics and urbanity could ideally collapse from within, in the Long Walls zone. Thriving derelict industrial complexes, and also areas where one can see their ancient, excavated foundations among weeds are such manifestations. It seems 'Nature' today has invited itself as an evolving process within the Long Walls zone, inverting the meaning of seclusion¹⁸.

ACKNOWLEDGMENT

I would like to thank: the supervisor of my Post-Doctoral research, Konstandinos Moraitis, PhD, Professor Emeritus School of Architecture NTUA for the inspiration and support.

Architect MSc Yiorgis Noukakis for being member of the Teaching team of the workshop mentioned, along with the visiting members of the teaching team, Eleni Tzirtzilaki PhD architect & community artist, Andreas Kapetanios PhD archaeologist Assistant Professor at Ionian University, Ioulia Skounaki archaeologist, PhD candidate University of the Aegean.

All the students that took part in that workshop. The archaeologists of the Ephorate of Antiquities of Piraeus and Islands Skiadaresi E, Syropoulos J, and Anagnostopoulou A.-M, for their support and enthusiastic collaboration..

This research is co-financed by Greece and the European Union (European Social Fund-ESF) through the Operational Programme «Human Resources Development, Education and Lifelong Learning» in the context of the project "Reinforcement of Postdoctoral Researchers - 2nd Cycle" (MIS-5033021), implemented by the State Scholarships Foundation (IKY).

BIBLIOGRAPHY

ADELHOVEN Ferdinand. Plan Topographique d' Athenes et de ses environs. [1:20.000]. Athens: Royal Lithographic Inspector, 1837. [accessed from the Historic Archive of Piraeus municipality]

ARISTOPHANOUS, Acharnes [trans. Elmsley P.] Lipsiae: Sumptibus G. Nauckii, 1830, reached via <https://onlinebooks.library.upenn.edu>

ARISTOTLE. Politics [trans. Rackham, H.]. Cambridge MA: Harvard University Press, 1959

BARTOLI Sandra., LINDEN Silvan., WURST Florian. Licht-Luft-Scheisse. Archaeologies of Sustainability, Perspectives on Ecology and Modernity. Hamburg: adocs, 2019.

BELAVILAS Nikos/ ΜΠΕΛΑΒΙΛΙΑΣ Νίκος Οδός Πειραιώς [Piraeus Street]. in: Το Τέλος των Γιγάντων. Βιομηχανική Κληρονομιά και Μετασχηματισμοί των Πόλεων, 5η Πανελλήνια Επιστημονική Συνάντηση ΤΙΣΣΗ. Volos 22-25 November 2007

BIRIS Kostas./ ΜΠΙΡΗΣ Κώστας. Αι Αθήναι, από του 19ου εις τον 20ον Αιώνα. [Athens from the 19th to the 20th Century] Athens: Melissa 2005 [1966]

CONWELL David H. Connecting a City to the Sea. The History of the Athenian Long Walls. Leiden-Boston: Brill Mnemosyne Supplements, 2008.

DELEUZE Gilles, GUATTARI Felix. A Thousand Plateaus Capitalism and Schizophrenia. [trans. MASSUMI B.] Minneapolis: University of Minnesota Press, 1987

DOUGHERTY Carol. Ships, walls, men: Classical Athens and the Poetics of Infrastructure. In: *Space, Place and Landscape in Ancient Greek Literature and Culture*. Cambridge University Press, 2014, Pp 130-170.

FRAZER James George. [ed] Pausanias' Description of Greece / Vol 2. Cambridge: Cambridge University Press, 1898/2012.

GOIRAN, Jean-Philippe, and others. Piraeus, the ancient island of Athens: Evidence from Holocene sediments and historical archives. In: *Geology*, 39(6), 2011, 531-534. doi:10.1130/g31818.1

GOLDSTONE Jack A. The Problem of the 'Early Modern' World. In: *Journal of the Economic and Social History of the Orient*. Vol. 41, No3, 1998, pp249-284.

HORDEN Peregrine, PURCELL Nicholas. *The Corrupting Sea. A Study of the Mediterranean History*. Blackwell Publishing. 2000.

CURTIUS Ernst, KAUPERT Johannes A. Karten Von Attica [commentary by Korres M.] [Berlin 1904] Athens: Melissa Publishing. 2008.

KOUZOUPI Aspasia, Investigating Biodiversity along the Long Walls Zone, Between Athens and Piraeus. Conference Proceedings, 8th Mediterranean Congress of Aesthetics Interim Conference of the International Association for Aesthetics, Athens 2021. (in press)

KOUZOUPI Aspasia, The Concept of Map in the Homeric Odyssey. In: Boundas K., Tentokali V., Architectural and Urban Reflections after Deleuze and Guattri. London, New York: Rowman and Littlefield, 2019. [n.p.]

LIDDELL H., SCOTT R., Μέγα Λεξικόν της Ελληνικής Γλώσσας, [Great Lexicon of the Greek Language] Athens: εκδ. Ιωάννης Σιδέρης, 2007, VOL III pp.228.

MYOFA Nikolina. Neighbourhood of social housing estates in Tavros. In: www.Athenssocialatlas.gr/en/article/social-housing-in-tavros, 2020, [n.p.]

PERTITAKI Maria/ ΠΕΤΡΙΤΑΚΗ Μαρία. Προσπάθεια ανασύνθεσης του αρχαιολογικού τοπίου στην ευρύτερη περιοχή Πειραιά βάσει των νέων ανασκαφικών δεδομένων. [Effort to re-constitute the archaeological landscape in the wider area of Piraeus, based on the new archaeological excavation data] in: ΒΑΣΙΛΟΠΟΥΛΟΥ Β., ΚΑΤΣΑΡΟΥ ΤΖΕΒΕΛΕΚΗ Σ. Από τα Μεσόγεια στον Αργοσαρωνικό/ Β' Εφορεία Κλασικών Αρχαιοτήτων. Το έργο μιας Δεκαετίας 1994-2003 Conference Proceedings, Athens 18-20/12 2003, ΥΠΠΟΑ και Δήμος Μαρκόπουλου Μεσογαίας, 2009. [n.p.]

RITTER Joachim. Landscape and the aesthetic appreciation in Modern society. In: KAVVATHAS Dionisis [ed]: Το Τοπίο [The Landscape], Simmel, G., Ritter, J., Gombrich, E.H., Athens.; Potamos publ., 2004, pp. 33-97.

SARIYIANNIS Yiorgos/ ΣΑΡΗΓΙΑΝΝΗΣ Γιώργος. Αθήνα 1830-2000, Εξέλιξη-Πολοδομία-Μεταφορές. [Athens 1830-2000, Evolution, Urbanism, Transportations] Athens: Συμμετρία, 2000

SECCHI Bernardo. Palinsesti Infrastrutturali, [Infrastructural Palimpsests] in: FERLENGE Alberto et al [eds] : L' Architettura del Mondo. Infrastrutture, Mobilità, Nuovi Paesaggi. Minalo: La Triennale Di Milano, Editrice Compositori, 2012, pp. 176-181

SECCHI Bernardo, Progetto di Suolo, [Project of the Ground] in: Casabella, n.520-521, 1986, pp.19-2

STOKMAN Antje "On Designing Infrastructure Systems as Landscape." in: Girot C. et al. [eds] " Topology" / Landscript 3, Berlin: jovis, 2013, pp. 285-311,

TAINTER Joseph. Scale and Metabolism in Ancient Cities. In: HALL Myrna H.P., BALOGH Stephen B. [eds] Understanding Urban Ecology, Cham: Springer, 2019, Pp. 85-99

THUCYDIDES. History of the Peloponnesian War. [trans CRAWLEY R.] New York & London: Dutton & Dent, 1950.

VATAVALI Fereniki, BELAVILAS Nikos, / ΒΑΤΑΒΑΛΗ Φερενίκη, ΜΠΕΛΑΒΙΛΑΣ Νίκος. Ο Μετασχηματισμός της Οδού Πειραιώς. [The Transformation of Piraeus Street]. in: Το Τέλος των Γιγάντων. Βιομηχανική Κληρονομιά και Μετασχηματισμοί των Πόλεων, 5η Πανελλήνια Επισημημονική Συνάντηση ΤΙC C I H. Volos 22-25 November 2007

ZAMIATIN Yevgeny I. We. / Εμεις [Κουσκουεράκη Ε./ translation] Athens: Exarcheia, 2016

NOTES

¹CONWELL D. H. (2008): CONNECTING A CITY TO THE SEA. The History of the Athenian Long Walls. Leiden; Boston: Brill Mnemosyne Supplements, pp.203.

²Sterling B, 2009, Do Good Fences Make Good Neighbors? What History Teaches Us about Strategic Barriers and International Security. Georgetown University Press, Washington D.C., pp. 36-37 The Northern Long Wall was ca. 5.94 km long -and built between 462-458 BCE-, the Southern Long Wall 5.98 km long -and built between 446-431-, they were parallel along most of their course, and the in between distance was ca. 183m [Conwell, 2008: 4].

³Microecologies as approached by Horden p., Purcell N. (2000): The Corrupting Sea. A Study of the Mediterranean History. Blackwell Publishing.

⁴Thucydides presents Pericles' Funeral Oration / THUCYDIDES. The History of the Peloponnesian War. [trans. Crawley R.] London: Dent J. M.; New York: E. P. Dutton. 1950.

⁵Goiran, J.-P., Pavlopoulos, K. P., Fouache, E., Triantaphyllou, M., & Etienne, R. (2011). Piraeus, the ancient island of Athens: Evidence from Holocene sediments and historical archives. *Geology*, 39(6), 531-534.

doi:10.1130/g31818.1.

⁶James George Frazer is referring to the "Middle Long Wall" in his commentary on Pausanias.

⁷Mazza L. (2009): Plan and Constitution: Aristotle's Hippodamus: Towards an 'Ostensive' Definition of Spatial Planning, in : The Town Planning Review [Liverpool University Press], Vol. 80, No. 2 (2009), pp. 113-141 <https://www.jstor.org/stable/27715094>

⁸The term 'neoteric' is used instead of the terms 'modern' or 'early modern', taking under account that, anticipating the 'modern', the 'early modern' period is attributed ambivalently; the term 'early modern' is usually known as a period between 1400-1800 CE, either refers to the period 1800-1914 CE [Goldstone, 1998]. The term 'neoteric' stems from the ancient Greek verb 'νεωτερίζω', and is interpreted as "to attempt changes, innovation"[Liddell-Scott, 2007] and is used in this article to refer to the period of drastic changes in the new Greek state which followed the Ottoman occupation, that is after 1832.

⁹Cowell, 2008: 191

¹⁰Secchi B. (2012) : "Palinsesti Infrastrutturali", in: Ferlenga A. et al [ed] : L' Architettura del Mondo. Infrastrutture, Mobilità, Nuovi Paesaggi. Minalo: La Triennale Di Milano, Editrice Compositori, pp. 176-181

¹¹Also testified by the map by F. Adlehoven, [1837]

¹²Spon in his 17th century map had noted two paths/roads, under the name "Chemin du Port Lion" and "rue du Piree ou Makri Teichi"; his testimony could be an indication of the diachronic function, in the plain, of the Hamaxitos ancient road Von Attica., first published in Berlin 1904. Athens: Melissa 2008.

¹³A long list of industrial buildings along the Athens-Piraeus Avenue [88 buildings] are considered as monuments, and are protected by law since 1995.

¹⁴At present the Ephorate of Antiquities of Piraeus and Islands is responsible for the 'Long Walls monument' along most of its course.

¹⁵Archizoom Associati, No-Stop City, 1971, project d'Andrea Branzi, video 9min, FRAC -centra Val De Loire.

¹⁶Aristotle, Politics

¹⁷<https://www.moma.org/collection/works/934>

¹⁸Sandra Bartoli [lecture, 13.1.2022] highlighted the quest for the outbursts of 'urban nature' as a tendency within cities which were practically secluded, like West Berlin during the cold war; referring to Wolfram Kunick's mapping of flora societies, which had invaded an enclosed derelict space within the no man's land., [Bartoli et al. 2019]

ΟΡΓΑΝΩΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

ΠΡΟΔΡΟΜΟΣ ΝΙΚΗΦΟΡΙΔΗΣ
ΠΡΟΕΔΡΟΣ

ΕΛΕΝΗ ΑΝΔΡΕΟΥ
ΑΝΤΙΠΡΟΕΔΡΟΣ

ΚΑΙΘΗ ΠΕΤΡΙΔΟΥ
ΓΡΑΜΜΑΤΕΑΣ

ΑΓΓΕΛΙΚΗ ΑΝΤΩΝΙΟΥ

ΣΩΣΑΝΑ ΚΑΡΛΑ

ΣΟΦΟΚΛΗΣ ΚΩΤΣΟΠΟΥΛΟΣ

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΜΕΡΤΖΙΑΝΗΣ

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΜΠΕΛΙΜΠΑΣΑΚΗΣ

ΝΙΚΟΛΕΤΑ ΠΑΡΘΕΝΟΠΟΥΛΟΥ

ΔΗΜΟΣΘΕΝΗΣ ΣΑΚΚΟΣ

ΙΟΡΔΑΝΗΣ ΣΙΝΑΜΙΔΗΣ

ΣΤΕΛΛΑ ΣΙΣΚΟΥ

ΓΙΑΝΝΗΣ ΣΤΑΥΡΟΥ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

ΜΙΧΑΗΛ ΝΟΜΙΚΟΣ
ΠΡΟΕΔΡΟΣ
ΟΜΟΤΙΜΟΣ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ Α.Π.Θ.

ΚΩΣΤΑΣ ΑΔΑΜΑΚΗΣ
ΟΜΟΤΙΜΟΣ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ Π.Θ.

ΙΩΑΝΝΗΣ ΑΙΣΩΠΟΣ
ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ
ΠΡΟΕΔΡΟΣ ΤΜΗΜΑΤΟΣ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΩΝ Π.Π.

ΑΜΑΛΙΑ ΑΝΔΡΟΥΛΙΔΑΚΗ
ΠΡΟΪΣΤΑΜΕΝΗ ΓΕΝΙΚΗΣ ΔΙΕΥΘΥΝΣΗΣ
ΑΝΑΣΤΗΛΩΣΗΣ, ΜΟΥΣΕΙΩΝ ΚΑΙ
ΤΕΧΝΙΚΩΝ ΕΡΓΩΝ ΥΠ.ΠΟ.Α.

ΜΑΡΙΑ ΑΡΑΚΑΔΑΚΗ
ΑΝΑΠΛΗΡΩΤΡΙΑ ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑ
ΤΜΗΜΑ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΩΝ Α.Π.Θ.

ΑΘΗΝΑ ΒΙΤΟΠΟΥΛΟΥ
ΕΠΙΚΟΥΡΗ ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑ
ΤΜΗΜΑ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΩΝ Α.Π.Θ.

ΟΛΓΑ ΒΟΓΙΑΤΖΟΓΛΟΥ
ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΟΣ

ΜΑΡΙΑ-ΜΑΡΓΑΡΙΤΑ ΒΥΖΑΝΤΙΑΔΟΥ
ΔΡ ΑΡΧΙΤΕΚΤΩΝ
Δ.Π.Π.Κ.Α. / ΥΠ.ΕΣ.
ΤΟΜΕΑΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ-ΘΡΑΚΗΣ

ΒΑΣΙΛΗΣ ΓΚΑΝΙΑΤΣΑΣ
ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ
ΣΧΟΛΗ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΩΝ Ε.Μ.Π.

ΜΑΡΙΑ ΔΟΥΣΗ
ΑΝΑΠΛΗΡΩΤΡΙΑ ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑ
ΤΜΗΜΑ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΩΝ Α.Π.Θ.

ΕΙΡΗΝΗ ΕΦΕΣΙΟΥ
ΟΜΟΤΙΜΗ ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑ Ε.Μ.Π.

ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΖΥΓΟΜΑΛΑΣ
ΠΡΟΪΣΤΑΜΕΝΟΣ ΤΜΗΜΑΤΟΣ
ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ ΝΕΩΤΕΡΩΝ ΜΝΗΜΕΙΩΝ
ΚΑΙ ΚΙΝΗΤΩΝ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΩΝ ΑΓΑΘΩΝ
Υ.Ν.Μ.Τ.Ε.Κ.Μ. / ΥΠ.ΠΟ.Α.

ΠΑΤΡΑ ΘΕΟΛΟΓΙΔΟΥ
ΑΡΧΙΤΕΚΤΩΝ - ΑΝΑΣΤΗΛΩΤΡΙΑ
ΕΛ.ΕΤ. ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ ΚΑΙ
ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ / ΠΡΟΕΔΡΟΣ Δ.Ε.
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΟΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΚΑΛΙΑΜΠΑΚΟΣ
ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ
ΣΧΟΛΗ ΜΕΤΑΛΛΕΙΟΛΟΓΩΝ Ε.Μ.Π.

ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΚΑΛΟΓΗΡΟΥ
ΟΜΟΤΙΜΟΣ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ Α.Π.Θ.

ΕΥΑΓΓΕΛΙΑ ΚΑΜΠΟΥΡΗ
ΕΠΙΤΙΜΗ ΠΡΟΪΣΤΑΜΕΝΗ
Υ.Ν.Μ.Τ.Ε.Κ.Μ. / ΥΠ.ΠΟ.Α.

ΝΑΤΑΣΑ ΚΑΠΑΝΔΡΗΤΗ
ΕΠΙΚΟΥΡΗ ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑ
ΤΜΗΜΑ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΩΝ Δ.Π.Θ.

ΙΩΑΝΝΗΣ ΚΙΖΗΣ
ΟΜΟΤΙΜΟΣ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ Ε.Μ.Π.

ΡΕΝΑ ΚΛΑΜΠΑΤΣΕΑ
ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑ
ΣΧΟΛΗ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΩΝ Ε.Μ.Π.

ΠΕΤΡΟΣ ΚΟΥΦΟΠΟΥΛΟΣ
ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ
ΤΜΗΜΑ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΩΝ Π.Π.

ΑΜΑΛΙΑ ΚΩΤΣΑΚΗ
ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑ
ΣΧΟΛΗ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΩΝ Π.Κ.

ΣΤΥΛΙΑΝΗ ΛΕΦΑΚΗ
ΑΝΑΠΛΗΡΩΤΡΙΑ ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑ
ΤΜΗΜΑ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΩΝ Α.Π.Θ.

ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΛΙΑΝΟΣ
ΟΜΟΤΙΜΟΣ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ Δ.Π.Θ.

ΑΣΠΑΣΙΑ ΛΟΥΒΗ
ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΟΣ

ΕΛΕΝΗ ΜΑΪΣΤΡΟΥ
ΟΜΟΤΙΜΗ ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑ Ε.Μ.Π.

ΣΤΑΥΡΟΣ ΜΑΜΑΛΟΥΚΟΣ
ΑΝΑΠΛΗΡΩΤΗΣ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ
ΤΜΗΜΑ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΩΝ Π.Π.

ΜΑΡΙΑ ΜΑΥΡΟΕΙΔΗ
ΙΣΤΟΡΙΚΟΣ - ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΗ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΟΣ
ΠΡΟΕΔΡΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΤΜΗΜΑΤΟΣ TICCHI

ΝΙΚΟΣ ΜΠΕΛΑΒΙΛΑΣ
ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ
ΣΧΟΛΗ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΩΝ Ε.Μ.Π.

ΕΛΕΝΗ ΜΠΕΝΕΚΗ
ΙΣΤΟΡΙΚΟΣ

ΛΑΚΜΗΝΗ ΠΑΚΑ
ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑ
ΠΡΟΕΔΡΟΣ ΤΜΗΜΑΤΟΣ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΩΝ
Α.Π.Θ.

ΤΑΣΗΣ ΠΑΠΑΪΩΑΝΝΟΥ
ΟΜΟΤΙΜΟΣ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ Ε.Μ.Π.

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΠΑΡΘΕΝΟΠΟΥΛΟΣ
ΑΡΧΙΤΕΚΤΩΝ / ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΟΣ /
ΟΙΚΟΝΟΜΟΛΟΓΟΣ / ΕΠΙΤΙΜΟΣ
ΓΕΝΙΚΟΣ ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ ΤΕΩΣ
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΥ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ-ΘΡΑΚΗΣ

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΠΑΤΡΙΚΙΟΣ
ΕΠΙΚΟΥΡΟΣ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ
ΤΜΗΜΑ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΩΝ Δ.Π.Θ.

ΗΛΙΑΣ ΠΕΡΤΖΙΝΙΔΗΣ
ΠΟΛΙΤΙΚΟΣ ΜΗΧΑΝΙΚΟΣ -
ΑΝΑΣΤΗΛΩΤΗΣ ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ ΚΕ.Δ.Α.Κ.

ΒΑΣΙΛΙΚΗ ΠΕΤΡΙΔΟΥ
ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑ
ΤΜΗΜΑ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΩΝ Π.Π.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ ΠΛΥΤΑΣ
ΗΛΕΚΤΡΟΛΟΓΟΣ ΜΗΧΑΝΙΚΟΣ
ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΠΟΛΥΧΡΟΝΟΠΟΥΛΟΣ
ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ
ΠΡΟΕΔΡΟΣ ΤΜΗΜΑΤΟΣ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΩΝ
Δ.Π.Θ.

ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΣΚΟΥΤΕΛΗΣ
ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ
ΣΧΟΛΗ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΩΝ Π.Κ.

ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ ΤΕΛΛΙΟΣ
ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ
ΤΜΗΜΑ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΩΝ Α.Π.Θ.

ΝΙΚΟΛΕΤΑ ΤΣΙΚΩΤΗ
ΑΡΧΙΤΕΚΤΩΝ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΡΙΑ Δ.Π.Π.Κ.Α.
ΥΠ.ΕΣ. ΤΟΜΕΑΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ-ΘΡΑΚΗΣ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ ΧΑΤΖΗΓΩΓΑΣ
ΗΛΕΚΤΡΟΛΟΓΟΣ - ΜΗΧΑΝΟΛΟΓΟΣ
ΜΗΧΑΝΙΚΟΣ

ΔΩΡΑ ΧΑΤΖΗ-ΡΟΔΟΠΟΥΛΟΥ
ΔΡ ΑΡΧΙΤΕΚΤΩΝ ΜΗΧΑΝΙΚΟΣ

ΝΙΚΟΣ ΧΑΤΖΗΤΡΥΦΩΝ
ΔΡ ΠΟΛΙΤΙΚΟΣ ΜΗΧΑΝΙΚΟΣ
ΕΠΙΤΙΜΟΣ ΠΡΟΪΣΤΑΜΕΝΟΣ
Υ.Ν.Μ.Τ.Ε.Α.Μ.Θ. / ΥΠ.ΠΟ.Α.

ΣΟΦΙΑ ΧΡΙΣΤΟΦΟΡΙΔΟΥ
ΠΡΟΪΣΤΑΜΕΝΗ
Υ.Ν.Μ.Τ.Ε.Κ.Μ. / ΥΠ.ΠΟ.Α.

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ — ΤΕΕ/ΤΚΜ — ΤΑ ΚΑΣΤΡΑ ΤΗΣ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑΣ — 12 / 13 / 14 ΜΑΪΟΥ — ΑΠΟΘΗΚΗ Δ ΛΙΜΑΝΙ

ΥΠΟ ΤΗΝ ΑΙΓΙΔΑ

ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

ΔΗΜΟΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

ΥΠΟΣΤΗΡΙΚΤΕΣ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΕΣΩΤΕΡΙΚΩΝ
(ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ-ΘΡΑΚΗΣ)

ΕΤΝΑΣΙΜΟΣ
ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΩΝ
ΕΛΛΑΔΟΣ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ
Περιβάλλοντος και Πολιτισμού

ΕΛΛΗΝΙΚΟ
ICOMOS

TICCHI

ΧΡΥΣΟΣ ΧΟΡΗΓΟΣ

ΑΡΓΥΡΟΣ ΧΟΡΗΓΟΣ

ΧΟΡΗΓΟΙ

Πέμπτη 12 Μαΐου

11:00-11:30 ΧΑΙΡΕΤΙΣΜΟΙ

11:30-15:00 ΕΝΟΤΗΤΑ 1β

Καταγραφή και αξιολόγηση των άυλων και υλικών τεκμηρίων της βιομηχανικής κληρονομιάς

Προεδρείο: Μαρία Αρακαδάκη, Φώτης Κουβουκλιώτης, Στυλιανή Λεφάκη

11:30-11:45	Ηρακλής Φασουράκης	Καταγραφή βιομηχανικής κληρονομιάς Ελλάδα: μια νέα αρχή για τη ΒΙ.Δ.Α.
11:45-12:00	Αθανάσιος Χατζηγώγας	Η διάσωση και ανάδειξη των βιομηχανικών τεχνικών μνημείων στην ελληνική πραγματικότητα
12:00-12:15	Αντώνης Πλυτάς	Καταγραφή, τεκμηρίωση και αξιολόγηση του μηχανολογικού εξοπλισμού του Βιομηχανικού Μουσείου Τομάτας «Δ. Νομικός»
12:15-12:30	Ιωάννης Ταυλάριος	Μέθοδοι κατάδυσης και τεχνολογία της σπογγαλειείας ως στοιχεία βιομηχανικής κληρονομιάς: Η περίπτωση της Καλύμνου (1850-1950)
12:30-12:45	Ελένη Βλαχονάστου Μαρία Δανιήλ Κωνσταντίνος Παπαγούτης	Σταθμός Γεωργικής Έρευνας Σερρών: ιχνηλατώντας την αρχιτεκτονική και βιομηχανική ταυτότητα ενός δικτύου πρότυπων εγκαταστάσεων αγροτικής παραγωγής
12:45-13:15	ΔΙΑΛΕΙΜΜΑ - ΚΑΦΕΣ	
13:15-13:30	Αλέξανδρος Αντωνίου	Οι καπναποθήκες των Σερρών και το διατηρητέο κτήριο γραφείων της ΔΕΗ. Συμβολή στην προστασία, αναβίωση και ανάδειξη της βιομηχανικής αρχιτεκτονικής κληρονομιάς
13:30-13:45	Απόλλων Κύρκος Μαρία Δανιήλ Γιώργος Μπλέτσας-Υφαντής	Λυόμενα, Βελγικά, Μεταλλικά Κτίρια στους Σιδηροδρόμους Πελοποννήσου, τον 19ο αιώνα. Το "Σύστημα Danly" στην Ελλάδα
13:45-14:00	Μαρία Δούση	Τα σιδηρά δομικά συστήματα των ιστορικών βιομηχανικών κτιρίων. Η περίπτωση της Θεσσαλονίκης
14:00-14:15	Βασίλειος Παπαδούλης	Ντεπώ: Μια σημαντική μαρτυρία για την ύπαρξη των τραμ στη Θεσσαλονίκη
14:15-14:30	Ασπασία Κουζούπη	Στιγμιότυπα Αποβιομηχάνισης: Picturesque-Sublime και Μακρά Τείχη. Από το ruin porn στις αστικές πράσινες υποδομές

14:30-15:00 **Συζήτηση**

15:00-16:30 ΔΙΑΛΕΙΜΜΑ - ΓΕΥΜΑ

16:30-19:30 ΕΝΟΤΗΤΑ 1α

Καταγραφή και αξιολόγηση των άυλων και υλικών τεκμηρίων της προβιομηχανικής κληρονομιάς

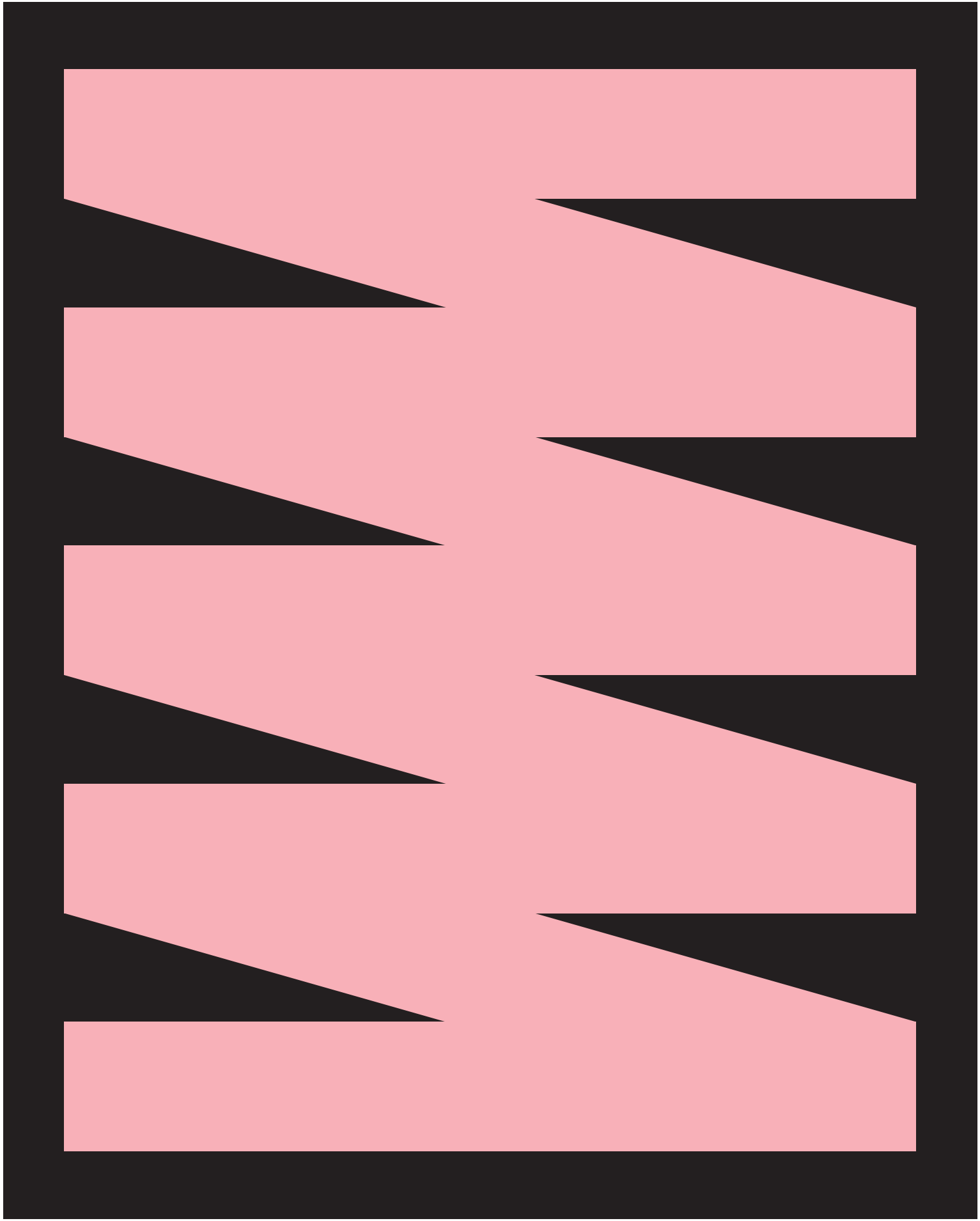
Προεδρείο: Πάτρα Θεολογίδου, Αντώνης Πλυτάς, Αντώνιος Σεμερτσίδης

16:30-16:45	Δήμητρα Παρασκευά	Διασώζοντας την (προ)βιομηχανική κληρονομιά με το σύστημα SPHINX
16:45-17:00	Έλενα Αρακαδάκη	Κρητικοί Ανεμόμυλοι. Προβιομηχανικοί πύργοι και κάστρα του Λασιθίου
17:00-17:15	Σοφοκλής Κωτσόπουλος Αχιλλέας Στόιος	Οι νερόμυλοι της περιοχής της Φλώρινας και μια πρόταση ανάδειξης
17:15-17:30	Αργυρώ Ανδριανάκη Ευανθία Κουτουλάκη	Το ελαιουργείο της Μονής Αγ. Γεωργίου: βιομηχανικό και μοναστηριακό συγκρότημα
17:30-18:00	ΔΙΑΛΕΙΜΜΑ - ΚΑΦΕΣ	

16:30-19:30 ΕΝΟΤΗΤΑ 3α

Αποκατάσταση, επανάχρηση και επανένταξη της προβιομηχανικής κληρονομιάς στο σύγχρονο πλαίσιο

18:00-18:15	Μάνος Νικηφόρος	Μια προσέγγιση ανάδειξης των μυλοτοπιών: η περίπτωση του Γαλλιανού Φαραγγιού στο Ρέθυμνο
18:15-18:30	Μαγδαληνή Χατζή Σοφία Χριστοφορίδου	Μελέτη αποκατάστασης της διατηρητέας κτηριακής ενότητας «κατοικίας - κυλινδρόμυλου Ματθαίου» και επανάχρησής της ως «Πολυχώρος Πολιτιστικών και Εκπαιδευτικών Δράσεων»
18:30-18:45	Κωνσταντίνα Σιούντρη	Ανάπλαση - Διαμόρφωση και Αξιοποίηση του Αγροκτήματος της Γερμανίας στην Κύπρο
18:45-19:00	Ηρακλής Καλογερόπουλος Ελένη Βρετζάκη	«Φάμπρικα» Λεωνιδίου: Κέντρο προβολής της αγροτικής ιστορίας Ν.Α. Πελοποννήσου
19:00-19:30	Συζήτηση	

©ΤΕΕ/ΤΚΜ
ΤΕΧΝΙΚΟ ΕΠΙΜΕΛΗΤΗΡΙΟ ΕΛΛΑΔΟΣ/
ΤΜΗΜΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

—
©ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΙΑΝΟΣ
—
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ, ΜΑΪΟΣ 2022
—

ΑΠΑΓΟΡΕΥΕΤΑΙ Η ΑΝΑΔΗΜΟΣΙΕΥΣΗ Η ΑΝΑΠΑΡΑΓΩΓΗ
ΤΟΥ ΠΑΡΟΝΤΟΣ ΕΡΓΟΥ ΣΤΟ ΣΥΝΟΛΟ ΤΟΥ Η ΤΜΗΜΑΤΩΝ
ΤΟΥ ΜΕ ΟΠΟΙΟΝΔΗΠΟΤΕ ΤΡΟΠΟ, ΚΑΘΩΣ ΚΑΙ
Η ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ Η ΔΙΑΣΚΕΥΗ ΤΟΥ Η ΕΚΜΕΤΑΛΛΕΥΣΗ
ΤΟΥ, ΜΕ ΟΠΟΙΟΝΔΗΠΟΤΕ ΤΡΟΠΟ ΑΝΑΠΑΡΑΓΩΓΗΣ ΕΡΓΟΥ
ΛΟΓΟΥ Η ΤΕΧΝΗΣ, ΣΥΜΦΩΝΑ ΜΕ ΤΙΣ ΔΙΑΤΑΞΕΙΣ
ΤΟΥ Ν2121/1993 ΚΑΙ ΤΗΣ ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΣΥΜΒΑΣΗΣ
ΒΕΡΝΗΣ-ΠΑΡΙΣΙΟΥ, ΠΟΥ ΕΠΙΚΥΡΩΘΗΚΕ ΜΕ ΤΟΝ
Ν100/1975. ΕΠΙΣΗΣ ΑΠΑΓΟΡΕΥΕΤΑΙ Η ΑΝΑΠΑΡΑΓΩΓΗ
ΤΗΣ ΣΤΟΙΧΕΙΟΘΕΣΙΑΣ, ΣΕΛΙΔΟΠΟΙΗΣΗΣ, ΕΞΩΦΥΛΛΟΥ
ΚΑΙ ΓΕΝΙΚΟΤΕΡΑ ΤΗΣ ΟΛΗΣ ΑΙΣΘΗΤΙΚΗΣ ΕΜΦΑΝΙΣΗΣ
ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ, ΜΕ ΦΩΤΟΤΥΠΙΚΕΣ, ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΕΣ
Η ΟΠΟΙΕΣΔΗΠΟΤΕ ΑΛΛΕΣ ΜΕΘΟΔΟΥΣ, ΣΥΜΦΩΝΑ ΜΕ
ΤΟ ΑΡΘΡΟ 51 ΤΟΥ Ν2121/1993.

—
ISBN 978-618-5646-06-6
ΑΡΙΘΜΟΣ ΕΚΔΟΣΗΣ: 410

©TCG/SCM
TECHNICAL CHAMBER OF GREECE /
SECTION OF CENTRAL MACEDONIA

—
©IANOS PUBLICATIONS
—
THESSALONIKI, MAY 2022
—

EPRODUCTION OR REPRODUCTION OF THIS WORK
IN WHOLE OR IN PART BY ANY MEANS, AND ITS
TRANSLATION OR ADAPTATION OR EXPLOITATION
BY ANY MEANS OF REPRODUCTION OF A WORK
OF ART OR SPEECH, IN ACCORDANCE WITH
THE PROVISIONS OF LAW 2121/1993 AND THE
INTERNATIONAL LAW OF THE BERNE-PARIS
CONVENTION, RATIFIED BY LAW NO 100/1975.
IT IS ALSO FORBIDDEN TO REPRODUCE THE
TYPESETTING, PAGING, COVER AND GENERALLY
THE AESTHETIC APPEARANCE OF THE BOOK, BY
PHOTOCOPIPING, ELECTRONIC OR ANY OTHER
METHODS ACCORDING TO ARTICLE 51 OF LAW
2121/1993.

—
ISBN 978-618-5646-06-6
PUBLICATION NUMBER: 410

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΕΚΔΟΣΗΣ
ΠΡΟΔΡΟΜΟΣ ΝΙΚΗΦΟΡΙΔΗΣ
ΙΟΡΔΑΝΗΣ ΣΙΝΑΜΙΔΗΣ

—
ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ &
ΤΥΠΟΓΡΑΦΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΕΚΔΟΣΗΣ
ΝΙΚΟΛΕΤΤΑ ΑΝΤΩΝΟΠΟΥΛΟΥ

—
ΕΚΤΥΠΩΣΗ - ΒΙΒΛΙΟΔΕΣΙΑ
THESSPRINT

BOOK EDITING
PRODROMOS NIKIFORIDIS
JORDAN SINAMIDES

—
BOOK DESIGN &
TYPOGRAPHIC DESIGN
NIKOLETTA ANTONOPOULOU

—
PRINTING - BINDING
THESSPRINT

ΥΠΟ ΤΗΝ ΑΙΓΙΔΑ

ΔΗΜΟΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

ΧΡΥΣΟΣ ΧΟΡΗΓΟΣ

TMEQE

ΧΟΡΗΓΟΙ

ΥΠΟΣΤΗΡΙΚΤΕΣ

ΙΑΝΟΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ Αριστοτέλους 7, 546 24
Τηλ: 2310 277 004 Fax: 2310 284 832

ΑΘΗΝΑ Σταδίου 24, 105 64

Τηλ: 210 32 17 917 Fax: 210 32 17 686

www.ianos.gr

e-mail: publications@ianos.gr

ΤΑ ΚΑΣΤΡΑ
ΤΗΣ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑΣ

ΤΕΕ_ΤΚΜ

ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟ ΣΥΝΕΔΡΙΟ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗΣ

ΟΡΓΑΝΩΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

ΤΕΧΝΙΚΟ ΕΠΙΜΕΛΗΤΗΡΙΟ ΕΛΛΑΔΑΣ
ΤΜΗΜΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

ΤΑ ΚΑΣΤΡΑ ΤΗΣ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑΣ

ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗ / ΕΠΑΝΕΝΤΑΞΗ / ΑΞΙΟΠΟΙΗΣΗ

12, 13, 14 ΜΑΪΟΥ 2022

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ

ΠΡΟΔΡΟΜΟΣ ΝΙΚΗΦΟΡΙΔΗΣ
ΠΡΟΕΔΡΟΣ

ΕΛΕΝΗ ΑΝΔΡΕΟΥ
ΑΝΤΙΠΡΟΕΔΡΟΣ

ΚΑΙΤΗ ΠΕΤΡΙΔΟΥ
ΓΡΑΜΜΑΤΕΑΣ

ΑΓΓΕΛΙΚΗ ΑΝΤΩΝΙΟΥ

ΣΩΣΑΝΑ ΚΑΡΛΑ

ΣΟΦΟΚΛΗΣ ΚΩΤΣΟΠΟΥΛΟΣ

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΜΕΡΤΖΙΑΝΗΣ

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΜΠΕΛΙΜΠΑΣΑΚΗΣ

ΝΙΚΟΛΕΤΑ ΠΑΡΘΕΝΟΠΟΥΛΟΥ

ΔΗΜΟΣΘΕΝΗΣ ΣΑΚΚΟΣ

ΙΟΡΔΑΝΗΣ ΣΙΝΑΜΙΔΗΣ

ΣΤΕΛΛΑ ΣΙΣΚΟΥ

ΓΙΑΝΝΗΣ ΣΤΑΥΡΟΥ

ΚΑΤΑΓΡΑΦΗ ΚΑΙ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ ΤΩΝ ΑΪΛΩΝ ΚΑΙ ΥΛΙΚΩΝ ΤΕΚΜΗΡΙΩΝ ΤΗΣ ΠΡΟΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΗΣ ΚΑΙ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΗΣ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑΣ

Στη θεματική εμπίπτουν άρθρα που πραγματεύονται ζητήματα καταγραφής, αξιολόγησης και τεκμηρίωσης της προβιομηχανικής και βιομηχανικής κληρονομιάς.

Ενδεικτικές κατηγορίες θεμάτων είναι:

- Ιστορικές προσεγγίσεις
- Ανάλυση, τεκμηρίωση και αξιολόγηση βιομηχανικών εγκαταστάσεων
- Καταγραφή και αξιολόγηση μηχανολογικού εξοπλισμού
- Καταγραφή γραπτών και προφορικών μαρτυριών

01

ΛΥΟΜΕΝΑ, ΒΕΛΓΙΚΑ, ΜΕΤΑΛΛΙΚΑ ΚΤΙΡΙΑ
ΣΤΟΥΣ ΣΙΔΗΡΟΔΡΟΜΟΥΣ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ, ΤΟΝ 19ο ΑΙΩΝΑ.
ΤΟ “ΣΥΣΤΗΜΑ DANLY” ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

ΑΠΟΛΛΩΝ ΚΥΡΚΟΣ
ΜΑΡΙΑ ΔΑΝΙΗΛ
ΓΙΩΡΓΟΣ ΜΠΛΕΤΣΑΣ-ΥΦΑΝΤΗΣ

02

ΔΙΑΣΩΖΟΝΤΑΣ ΤΗΝ (ΠΡΟ)ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΗ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑ
ΜΕ ΤΟ ΣΥΣΤΗΜΑ ΣΡΗΙΝΧ
ΔΗΜΗΤΡΑ ΠΑΡΑΣΚΕΥΑ

03

ΚΑΤΑΓΡΑΦΗ, ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗ ΚΑΙ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ
ΤΟΥ ΜΗΧΑΝΟΛΟΓΙΚΟΥ ΕΞΟΠΛΙΣΜΟΥ ΤΟΥ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΟΥ
ΜΟΥΣΕΙΟΥ ΤΟΜΑΤΑΣ «Δ. ΝΟΜΙΚΟΣ»
ΑΝΤΩΝΗΣ ΠΛΥΤΑΣ

04

ΝΤΕΠΩ: ΜΙΑ ΣΗΜΑΝΤΙΚΗ ΜΑΡΤΥΡΙΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΥΠΑΡΞΗ
ΤΩΝ ΤΡΑΜ ΣΤΗ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ
ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ ΠΑΠΑΔΟΥΛΗΣ

05

ΣΤΙΓΜΙΟΤΥΠΑ ΑΠΟΒΙΟΜΗΧΑΝΙΣΗΣ: PICTURESQUE-SUBLIME
ΚΑΙ ΜΑΚΡΑ ΤΕΙΧΗ. ΑΠΟ ΤΟ RUIIN FORN ΣΤΙΣ ΑΣΤΙΚΕΣ
ΠΡΑΣΙΝΕΣ ΥΠΟΔΟΜΕΣ
ΑΣΠΑΣΙΑ ΚΟΥΖΟΥΠΗ

06

ΟΙ ΚΑΠΝΑΠΟΘΗΚΕΣ ΤΩΝ ΣΕΡΡΩΝ ΚΑΙ ΤΟ ΔΙΑΤΗΡΗΤΕΟ ΚΤΗΡΙΟ
ΓΡΑΦΕΙΩΝ ΤΗΣ ΔΕΗ.
ΣΥΜΒΟΛΗ ΣΤΗΝ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ, ΑΝΑΒΙΩΣΗ ΚΑΙ ΑΝΑΔΕΙΞΗ
ΤΗΣ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΗΣ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗΣ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑΣ
ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΑΝΤΩΝΙΟΥ

07

ΣΤΑΘΜΟΣ ΓΕΩΡΓΙΚΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ ΣΕΡΡΩΝ. ΙΧΝΗΛΑΤΩΝΤΑΣ
ΤΗΝ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ ΚΑΙ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΗ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ ΕΝΟΣ
ΔΙΚΤΥΟΥ ΠΡΟΤΥΠΩΝ ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΕΩΝ ΑΓΡΟΤΙΚΗΣ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ
ΕΛΕΝΗ ΒΛΑΧΟΝΑΣΙΟΥ
ΜΑΡΙΑ ΔΑΝΙΗΛ
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΠΑΠΑΓΟΥΤΗΣ

08

ΤΟ ΕΛΑΙΟΥΡΓΕΙΟ ΤΗΣ ΜΟΝΗΣ ΑΓΙΟΥ ΓΕΩΡΓΙΟΥ:
ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΟ ΚΑΙ ΜΟΝΑΣΤΗΡΙΑΚΟ ΣΥΓΚΡΟΤΗΜΑ
ΑΡΓΥΡΩ ΑΝΔΡΙΑΝΑΚΗ
ΕΥΑΝΘΙΑ ΚΟΥΤΟΥΛΑΚΗ

09

ΟΙ ΝΕΡΟΜΥΛΟΙ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΧΗ ΤΗΣ ΦΛΩΡΙΝΑΣ ΚΑΙ
ΜΙΑ ΠΡΟΤΑΣΗ ΑΝΑΔΕΙΞΗΣ
ΣΟΦΟΚΛΗΣ ΚΩΤΣΟΠΟΥΛΟΣ
ΑΧΙΛΛΕΑΣ ΣΤΟΪΟΣ

10

Η ΔΙΑΣΩΣΗ ΚΑΙ ΑΝΑΔΕΙΞΗ ΤΩΝ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΩΝ ΚΑΙ
ΤΕΧΝΙΚΩΝ ΜΝΗΜΕΙΩΝ ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ
ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ ΧΑΤΖΗΓΩΓΑΣ

11

ΚΑΤΑΓΡΑΦΗ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΗΣ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑΣ ΕΛΛΑΔΑΣ
ΜΙΑ ΝΕΑ ΑΡΧΗ ΓΙΑ ΤΗ ΒΙ.Δ.Α.
ΗΡΑΚΛΗΣ ΦΑΣΟΥΡΑΚΗΣ

12

ΜΕΘΟΔΟΙ ΚΑΤΑΔΥΣΗΣ ΚΑΙ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑ ΣΠΟΓΓΑΛΙΕΙΑΣ
ΩΣ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΗΣ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑΣ:
Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΗΣ ΚΑΛΥΜΝΟΥ (1850-1950)
ΙΩΑΝΝΗΣ ΤΑΥΛΑΡΙΟΣ

13

ΚΡΗΤΙΚΟΙ ΑΝΕΜΟΜΥΛΟΙ·
ΠΡΟΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΟΙ ΠΥΡΓΟΙ ΚΑΙ ΚΑΣΤΡΑ ΤΟΥ ΛΑΣΙΘΙΟΥ
ΕΛΕΝΗ ΑΡΑΚΑΔΑΚΗ

14

ΤΑ ΣΙΔΗΡΑ ΔΟΜΙΚΑ ΣΥΣΤΗΜΑΤΑ ΤΩΝ ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ
ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΩΝ ΚΤΙΡΙΩΝ.
Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΗΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ
ΜΑΡΙΑ ΔΟΥΣΗ

ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ ΤΗΣ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗΣ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΗΣ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑΣ

Η θεματική του δεύτερου άξονα επιχειρεί να προσεγγίσει τα ζητήματα διαχείρισης της βιομηχανικής κληρονομιάς, εξετάζοντας τις εμπλεκόμενες παραμέτρους.

Τα κείμενα που θα υποβληθούν μπορούν να ενσωματώνουν πολιτικές, θεσμικές, περιβαλλοντικές, κοινωνιολογικές και οικονομικές πτυχές της προβληματικής της βιομηχανικής κληρονομιάς.

Ενδεικτικές κατηγορίες θεμάτων είναι:

- Πολιτικές προστασίας
- Θεσμικό πλαίσιο
- Πολιτικές διαχείρισης
- Ζητήματα βιωσιμότητας
- Ζητήματα ανθεκτικότητας

15

ΑΠΟΤΙΜΗΣΗ ΤΗΣ ΑΝΤΙΛΗΨΗΣ ΠΟΙΟΤΗΤΩΝ.
ΕΠΑΝΑΧΡΗΣΗ ΑΝΕΝΕΡΓΩΝ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΩΝ ΚΤΗΡΙΩΝ
ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΧΑΤΖΗΤΡΥΦΩΝ

16

ΣΧΟΛΑΖΟΥΣΕΣ ΑΣΤΙΚΕΣ ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΕΙΣ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ.
ΜΙΑ ΟΛΙΣΤΙΚΗ ΜΕΘΟΔΟΣ ΓΙΑ ΕΠΑΝΑΧΡΗΣΗ
ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ ΠΑΠΑΡΗ

17

ΜΕΤΑΛΛΕΙΑ ΩΣ ΔΙΚΤΥΟ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ
ΔΗΜΗΤΡΑ ΓΙΑΛΕΣΑ

18

ΚΑΠΝΑΠΟΘΗΚΕΣ ΚΑΒΑΛΑΣ, ΔΡΑΜΑΣ ΚΑΙ ΞΑΝΘΗΣ:
ΤΟ ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑΚΟ ΚΑΘΕΣΤΩΣ ΩΣ ΔΙΑΧΡΟΝΙΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ
ΦΑΙΝΟΜΕΝΟ
ΙΟΡΔΑΝΗΣ ΣΙΝΑΜΙΔΗΣ

19

ΤΟ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΟ ΚΤΙΡΙΟ ΩΣ ΕΤΕΡΟΤΟΠΙΑ.
ΜΙΑ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΜΕ ΑΦΟΡΜΗ ΕΓΚΑΤΑΛΕΛΕΙΜΜΕΝΟ
ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΟ ΚΤΙΡΙΟ ΣΤΟ ΚΑΡΠΕΝΗΣΙ
ΜΑΡΙΑ ΠΑΠΑΪΩΑΝΝΟΥ

20

ΚΑΛΕΣ ΠΡΑΚΤΙΚΕΣ ΣΤΗΝ ΕΠΑΝΑΧΡΗΣΗ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΩΝ ΚΤΙΡΙΩΝ
ΚΑΙ ΣΥΝΟΛΩΝ ΣΤΟ ΗΝΩΜΕΝΟ ΒΑΣΙΛΕΙΟ: ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ
ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ, ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΠΤΥΧΕΣ ΚΑΙ ΘΕΜΑΤΑ ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑΣ
ΣΩΣΑΝΝΑ ΚΑΡΛΑ
ΕΛΕΝΗ ΑΝΔΡΕΟΥ

21

ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΑ ΚΑΤΑΛΥΜΑΤΑ ΣΕ ΑΝΕΝΕΡΓΑ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΑ ΚΕΛΥΦΗ
ΜΑΡΙΑ - ANNA ΚΑΚΑΒΑ

22

ΚΑΙΝΟΤΟΜΟ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΟ ΠΑΡΚΟ ΣΕ ΥΦΙΣΤΑΜΕΝΟ
ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΟ ΚΤΙΡΙΟ
ΧΑΪΔΩ ΓΕΩΡΓΟΥΛΗ
ΑΝΤΩΝΙΟΣ ΜΟΡΑΣ

23

ΒΟΛΟΣ - ΤΕΡΡΑΣΣΑ. ΟΙ ΠΑΡΑΛΛΗΛΕΣ ΠΟΡΕΙΕΣ ΔΥΟ
ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΠΟΛΕΩΝ ΜΕΣΑΙΟΥ ΜΕΓΕΘΟΥΣ ΣΤΟΝ ΤΟΜΕΑ
ΤΗΣ ΔΙΑΣΩΣΗΣ ΤΗΣ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΗΣ ΤΟΥΣ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑΣ
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΑΔΑΜΑΚΗΣ

24

ΕΠΑΝΑΧΡΗΣΗ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΩΝ ΣΥΓΚΡΟΤΗΜΑΤΩΝ.
ΠΡΟΚΛΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ
ΕΛΕΝΗ ΜΑΪΣΤΡΟΥ
ΜΑΡΙΑ ΜΠΑΛΟΔΗΜΟΥ
ΝΙΝΑ (ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΑ) ΑΘΑΝΑΣΟΠΟΥΛΟΥ

25

ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΟΥ ΚΤΗΡΙΟΥ ΣΤΟ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΟ ΠΑΡΚΟ ΛΑΥΡΙΟΥ. ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΚΑΙ ΕΠΑΝΑΧΡΗΣΗ ΜΕ ΝΕΑ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ ΤΗΝ ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ ΕΞΥΠΝΩΝ ΥΛΙΚΩΝ ΝΑΝΟΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ

ΕΛΙΣΑΒΕΤ ΜΑΝΔΟΥΛΙΔΟΥ
ΓΙΩΡΓΟΣ ΚΟΥΜΕΡΤΑΣ

26

Ο ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΟΣ ΠΑΡΑΓΟΝΤΑΣ ΣΤΗΝ ΕΠΑΝΑΧΡΗΣΗ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΩΝ ΚΕΛΥΦΩΝ

ΙΩΑΝΝΑ ΖΑΧΑΡΑΚΗ
ΒΕΝΕΤΙΑ ΤΣΑΚΑΛΙΔΟΥ
ΑΓΓΕΛΙΚΗ ΧΑΤΖΗΔΗΜΗΤΡΙΟΥ

27

ΕΠΑΝΑΧΡΗΣΗ ΑΝΕΝΕΡΓΩΝ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΩΝ ΚΕΛΥΦΩΝ. ΤΑ ΕΡΕΙΠΙΑ ΤΗΣ ΟΔΟΥ ΠΕΙΡΑΙΩΣ

ΜΟΤΣΗΣ ΑΝΤΩΝΗΣ

28

ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΝΗΜΑΤΑ. Η ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑ ΤΗΣ ΚΛΩΣΤΟΥΨΑΝΤΟΥΡΓΙΑΣ ΣΤΗ ΝΑΟΥΣΑ. Η ΕΚΘΕΣΗ ΣΤΟ ΠΡΩΗΝ ΕΡΓΟΣΤΑΣΙΟ ΕΡΙΑ

ΒΑΣΙΑ ΑΜΟΙΡΙΔΟΥ
ΓΙΩΡΓΟΣ ΑΔΑΜΙΔΗΣ

29

ΓΑΛΛΙΚΗ ΣΚΑΛΑ ΜΕΤΑΛΛΕΙΩΝ ΛΑΥΡΙΟΥ:

Η ΠΡΟΤΑΣΗ ΤΟΥ ΕΜΠ ΓΙΑ ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΚΑΙ ΑΝΑΔΕΙΞΗ

ΕΙΡΗΝΗ ΕΦΕΣΙΟΥ
ΝΙΚΟΣ ΜΠΕΛΑΒΙΛΑΣ
ΑΝΔΡΕΑΣ ΓΕΩΡΓΟΠΟΥΛΟΣ

ΜΑΡΙΑ ΜΠΑΛΟΔΗΜΟΥ
ΝΙΝΑ ΑΘΑΝΑΣΟΠΟΥΛΟΥ

30

“ΦΑΜΠΡΙΚΑ” ΛΕΩΝΙΔΙΟΥ. ΚΕΝΤΡΟ ΠΡΟΒΟΛΗΣ ΤΗΣ ΑΓΡΟΤΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ Ν.Α. ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ

ΗΡΑΚΛΗΣ ΚΑΛΟΓΕΡΟΠΟΥΛΟΣ
ΕΛΕΝΗ ΒΡΕΤΖΑΚΗ

31

ΜΙΑ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΑΝΑΔΕΙΞΗΣ ΤΩΝ ΜΥΛΟΤΟΠΙΩΝ: Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΟΥ ΓΑΛΛΙΑΝΟΥ ΦΑΡΑΓΓΙΟΥ ΣΤΟ ΡΕΘΥΜΝΟ

ΜΑΝΟΣ ΝΙΚΗΦΟΡΟΣ

32

ΒΑΜΒΑΚΟΚΛΩΣΤΗΡΙΟ ΛΟΓΓΟΥ, ΚΥΡΤΣΗ ΚΑΙ ΤΟΥΡΠΑΛΗ ΣΤΗ ΝΑΟΥΣΑ. ΣΕΝΑΡΙΑ ΕΠΑΝΑΧΡΗΣΗΣ ΕΝΟΣ ΙΣΤΟΡΙΚΟΥ ΕΡΓΟΣΤΑΣΙΟΥ ΣΕ ΜΙΑ ΜΙΚΡΗ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΟΛΗ

ΛΕΩΝΙΔΑΣ ΤΣΟΜΠΟΛΗΣ
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΑ ΒΙΣΤΑ
ΑΝΤΩΝΗΣ ΚΑΝΑΚΗΣ
ΑΛΚΙΒΙΑΔΗΣ ΚΟΡΜΠΙΖΕ

ΜΑΤΙΝΑ ΠΑΛΛΑ
ΙΟΡΔΑΝΗΣ ΣΙΝΑΜΙΔΗΣ
ΕΛΛΗ ΧΑΒΑΤΖΑ

ΕΝΟΤΗΤΑ Γ

ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗ, ΕΠΑΝΑΧΡΗΣΗ ΚΑΙ ΕΠΑΝΕΝΤΑΞΗ ΚΤΙΡΙΩΝ ΣΤΟ ΣΥΓΧΡΟΝΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

CASE STUDIES

Ο άξονας προσφέρεται σε όσα άρθρα θα αναδείξουν μελέτες περίπτωσης από την Ελλάδα και το εξωτερικό οι οποίες αφορούν στην αποκατάσταση, επανάχρηση και επανένταξη κτιρίων ή συγκροτημάτων στη ζωή της πόλης.

Ενδεικτικές κατηγορίες θεμάτων είναι:

- Μελέτες και έρευνες που αφορούν στην αστική και κτιριακή κλίμακα μεμονωμένων κτιρίων ή συγκροτημάτων

33

«ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗ, ΕΠΑΝΑΧΡΗΣΗ ΚΑΙ ΕΠΑΝΕΝΤΑΞΗ ΚΤΙΡΙΩΝ ΣΤΟ ΣΥΓΧΡΟΝΟ ΠΛΑΙΣΙΟ». Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΟΥ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΟΥ ΜΟΥΣΕΙΟΥ ΤΟΜΑΤΑΣ «Δ. ΝΟΜΙΚΟΣ» ΣΤΗ ΣΑΝΤΟΡΙΝΗ
ΚΡΥΣΤΑΛΛΙΑ ΠΑΠΑΟΙΚΟΝΟΜΟΥ
ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΗΛΙΑΔΗ

34

ΚΕΡΑΜΟΠΟΙΕΙΟ ΔΥΜΟΥΛΙΝ.
ΠΡΟΣΕΓΓΙΖΟΝΤΑΣ ΤΟ ΦΛΑΜΑΝΔΙΚΟ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ
FATMAGUL OGE SHLOMIT RAVIV
ΒΑΣΙΛΗΣ ΠΑΠΑΔΟΥΛΗΣ LAURENS VANDEWYNGAERDE

35

Η ΜΕΤΑΤΡΟΠΗ ΕΝΟΣ ΣΤΑΘΜΟΥ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ ΕΝΕΡΓΕΙΑΣ ΣΕ ΣΤΑΘΜΟ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ ΚΙΝΗΜΑΤΟΓΡΑΦΙΚΩΝ ΕΡΓΩΝ
ΒΑΣΙΛΙΚΗ ΚΑΣΒΙΚΗ
ΒΕΝΕΤΙΑ ΤΣΑΚΑΛΙΔΟΥ

36

ΕΠΑΝΕΝΕΡΓΟΠΟΙΩΝΤΑΣ ΤΟ ΕΝΔΙΑΜΕΣΟ.
Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΟΥ ΣΥΓΚΡΟΤΗΜΑΤΟΣ ΓΡ. ΤΣΙΤΣΗ
ΠΕΛΑΓΙΑ ΣΠΥΡΙΔΩΝΙΔΟΥ
ΑΛΚΗΣΙΣ ΡΟΔΗ

37

ΚΕΝΤΡΟ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ ΙΡΙΣ ΣΤΗΝ ΕΛΕΥΣΙΝΑ
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΜΠΟΥΡΑΣ

38

ΑΝΑΠΛΑΣΗ - ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΚΑΙ ΑΞΙΟΠΟΙΗΣΗ ΤΟΥ ΑΓΡΟΚΤΗΜΑΤΟΣ ΤΗΣ ΓΕΡΜΑΝΙΑΣ ΣΤΗΝ ΚΥΠΡΟ
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΑ ΣΙΟΥΝΤΡΗ

39

Η ΣΥΛΛΟΓΙΚΗ ΚΑΤΟΙΚΙΑ ΩΣ ΝΕΑ ΧΡΗΣΗ ΣΕ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΑ ΚΤΙΡΙΑ ΚΑΙ ΤΟ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ ΤΟΥ ΠΕΛΛΑ - ΟΛΥΜΠΟΣ ΣΤΗ ΝΑΟΥΣΑ
ΕΛΛΗ ΧΑΒΑΤΖΑ

40

FORUM - ΤΑ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΑ ΚΕΛΥΦΗ ΩΣ ΔΥΝΑΤΟΤΗΤΕΣ ΚΟΙΝΟΥ ΧΩΡΟΥ. Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΟΥ ΠΡΩΗΝ ΕΡΓΟΣΤΑΣΙΟΥ ΛΑΔΟΠΟΥΛΟΥ ΣΤΗΝ ΠΑΤΡΑ
ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΓΟΥΡΔΟΥΚΗΣ

41

Η ΣΥΖΕΥΞΗ ΤΟΠΙΟΥ ΚΑΙ «ΜΗΧΑΝΗΣ»: ΕΠΑΝΑΧΡΗΣΗ ΤΟΥ ΜΙΚΡΟΥ ΥΔΡΗΛΕΚΤΡΙΚΟΥ ΣΤΑΘΜΟΥ ΤΗΣ ΑΓΥΙΑΣ ΣΤΑ ΧΑΝΙΑ (1928)
ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΒΑΖΑΚΑΣ
ΜΑΡΙΑ ΜΑΝΔΑΛΑΚΗ

42

Η ΚΑΠΝΑΠΟΘΗΚΗ «ΖΩΪΔΗ» ΣΤΗΝ ΠΟΛΗ ΤΗΣ ΚΟΜΟΤΗΝΗΣ. ΕΠΑΝΑΧΡΗΣΗ ΚΑΙ ΑΝΑΔΕΙΞΗ ΤΟΥ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΟΥ ΜΝΗΜΕΙΟΥ ΣΤΟ ΣΥΓΧΡΟΝΟ ΑΣΤΙΚΟ ΤΟΠΙΟ
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΑ ΒΙΣΤΑ

43

ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΚΑΙ ΕΠΑΝΑΧΡΗΣΗ ΤΟΥ ΠΑΛΙΟΥ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΟΥ ΣΥΓΚΡΟΤΗΜΑΤΟΣ ΤΗΣ Α.Θ.Ο.Ε. ΒΟΛΟΥ
ANNA-ΡΟΣΚΑΓΙΑ ΒΟΥΖΑ
ΧΡΥΣΑΝΘΗ ΜΠΟΥΡΑΖΑ

44

ΛΙΜΕΝΟΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΗ ΖΩΝΗ ΚΕΡΑΤΣΙΝΙΟΥ - ΔΡΑΠΕΤΣΩΝΑΣ ΕΠΑΝΑΧΡΗΣΗ ΚΑΙ ΕΠΑΝΕΝΤΑΞΗ ΑΝΕΝΕΡΓΗΣ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΗΣ ΠΕΡΙΟΧΗΣ ΣΤΟΝ ΑΣΤΙΚΟ ΙΣΤΟ
ΑΝΤΩΝΗΣ ΚΑΝΑΚΗΣ ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΣΤΑΤΗΡΗΣ
ΜΑΡΙΝΑ ΠΑΛΛΑ

45

ΜΕΛΕΤΗ ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗΣ ΤΗΣ ΔΙΑΤΗΡΗΤΕΑΣ ΚΤΗΡΙΑΚΗΣ ΕΝΟΤΗΤΑΣ «ΚΑΤΟΙΚΙΑΣ - ΚΥΛΙΝΔΡΟΜΥΛΟΥ ΜΑΤΘΑΙΟΥ» ΚΑΙ ΕΠΑΝΑΧΡΗΣΗΣ ΤΗΣ ΩΣ «ΠΟΛΥΧΩΡΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΩΝ ΚΑΙ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΩΝ ΔΡΑΣΕΩΝ»
ΜΑΓΔΑΛΗΝΗ ΧΑΤΖΗ
ΣΟΦΙΑ ΧΡΙΣΤΟΦΟΡΙΔΟΥ

46

ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΤΟΥ ΔΙΑΤΗΡΗΤΕΟΥ ΣΥΓΚΡΟΤΗΜΑΤΟΣ ΤΗΣ ΠΡΩΗΝ ΣΧΟΛΗΣ ΤΕΧΝΩΝ & ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΩΝ (ΣΧΟΛΗ ΧΑΜΗΔΙΣ) ΚΑΙ ΕΠΑΝΑΧΡΗΣΗ ΤΟΥ ΩΣ «ΠΟΛΥΧΩΡΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ»
ΣΟΦΙΑ ΧΡΙΣΤΟΦΟΡΙΔΟΥ

47

ΟΙ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΟΙ ΔΙΑΓΩΝΙΣΜΟΙ ΩΣ ΠΡΟΫΠΟΘΕΣΗ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΠΑΝΑΧΡΗΣΗ ΤΗΣ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΗΣ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑΣ ΔΗΜΟΣΘΕΝΗΣ ΣΑΚΚΟΣ ΣΟΦΟΚΛΗΣ ΚΩΤΣΟΠΟΥΛΟΣ
ΣΤΑΥΡΟΣ ΑΠΟΤΣΟΣ ΜΙΧΑΗΛΗΣ ΝΟΜΙΚΟΣ
ΜΑΡΙΑ ΔΟΥΣΗ ΙΟΡΔΑΝΗΣ ΣΙΝΑΜΙΔΗΣ

48

ΠΡΟΤΑΣΗ ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗΣ ΚΑΙ ΕΠΑΝΑΧΡΗΣΗΣ ΤΟΥ ΜΕΤΑΞΟΥΡΓΕΙΟΥ «ΧΡΥΣΑΛΙΣ»
ΝΙΚΟΣ ΚΑΡΑΓΙΑΝΝΗΣ ΒΑΣΙΛΙΚΗ ΜΑΣΕΝ
ΣΤΑΥΡΟΣ ΑΠΟΤΣΟΣ ΜΑΡΙΑ ΜΙΖΑ
ΚΥΡΙΑΚΗ ΒΑΣΤΕΛΗ ΕΥΦΡΟΣΥΝΗ ΜΠΙΛΜΠΙΛΗ
ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ ΓΙΑΜΑΣ ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ
ΛΕΑΝΔΡΟΣ ΖΩΪΔΗΣ ΧΡΙΣΤΙΝΑ ΠΑΠΑΟΙΚΟΝΟΜΟΥ
ΔΕΣΠΟΙΝΑ ΙΩΑΝΝΙΔΟΥ ΙΩΑΝΝΗΣ ΠΕΤΡΙΔΗΣ
ΖΩΗ ΚΟΚΚΙΝΟΥ ΑΘΗΝΑ ΣΙΑΦΑΚΑ
ΕΛΕΝΗ ΜΑΡΙΝΑΚΟΥ ΙΩΑΝΝΗΣ ΤΑΥΛΑΡΙΟΣ

49

ΤΟ ΣΥΓΚΡΟΤΗΜΑ ΤΗΣ «ΒΙΛΚΑ» ΣΤΗ ΔΥΤΙΚΗ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ. ΜΙΑ ΠΙΛΟΤΙΚΗ ΠΡΟΤΑΣΗ ΑΣΤΙΚΗΣ ΣΥΝΘΕΣΗΣ ΓΙΑ ΤΗ ΒΙΩΣΙΜΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΟΥ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΟΥ ΤΟΠΙΟΥ
ΝΙΚΟΣ ΚΑΛΟΓΗΡΟΥ
ΘΕΜΗΣ ΧΑΤΖΗΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ

ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΕΥΑΙΣΘΗΤΟΠΟΙΗΣΗ

Ο θεματικός αυτός άξονας ασχολείται με τον τρόπο με τον οποίο η διαχείριση της βιομηχανικής κληρονομιάς ενσωματώνεται στις βαθμίδες της εκπαίδευσης.

Επιπλέον, επιδιώκει να προσεγγίσει και να αναδείξει τον αλληλοσυσχετισμό της διαχείρισης της βιομηχανικής κληρονομιάς με το κοινωνικό πεδίο μέσα από δράσεις ενδυνάμωσης και έκφρασης κοινωνικής ευαισθητοποίησης.

Ενδεικτικές κατηγορίες θεμάτων είναι:

- Εκπαιδευτικά προγράμματα σε όλες τις βαθμίδες της εκπαίδευσης
- Κινήματα πολιτών
- Πρωτοβουλίες φορέων

50

ΕΙΚΟΝΙΚΟ ΤΑΞΙΔΙ ΣΤΑ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΑ ΙΧΝΗ ΤΗΣ ΝΑΟΥΣΑΣ.
ΜΙΑ ΨΗΦΙΑΚΗ ΠΛΑΤΦΟΡΜΑ ΞΕΝΑΓΗΣΗΣ

ΓΙΩΡΓΟΣ ΑΔΑΜΙΔΗΣ
ΒΑΛΙΑ ΑΜΟΙΡΙΔΟΥ

ΝΙΚΟΣ ΚΟΥΚΟΥΡΟΥΖΗΣ
ΓΙΩΡΓΟΣ ΡΙΖΟΣ

51

«ΚΑΙ ΑΠΟ ΤΗΝ ΠΕΤΡΑ ΒΓΑΖΕΙ ΝΕΡΟ...»

ΠΡΟΤΕΙΝΟΜΕΝΕΣ ΜΟΥΣΕΙΟΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΕΣ ΔΡΑΣΕΙΣ
ΓΩΓΩ ΕΛΕΥΘΕΡΑΚΗ

52

«ΜΗΛΟΣ: ΕΝΑΛΛΑΚΤΙΚΑ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΑ ΤΟΠΙΑ»:

ΕΝΑ ΕΓΧΕΙΡΗΜΑ ΔΙΑΛΟΓΟΥ ΤΗΣ ΕΞΟΥΚΤΙΚΗΣ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑΣ
ΜΕ ΤΗΝ ΚΟΙΝΩΝΙΑ ΤΟΥ ΝΗΣΙΟΥ

ΚΟΥΤΡΟΥΜΠΑ ΔΗΜΗΤΡΑ
ΝΙΝΟΥ ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΗ

53

ΟΤΑΝ ΟΙ ΤΟΙΧΟΙ ΨΙΘΥΡΙΖΟΥΝ ΙΣΤΟΡΙΕΣ...

ΠΟΛΥΧΩΡΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ ΙΣΛΑΧΑΝΕ.

ΠΡΩΗΝ ΣΧΟΛΗ ΤΕΧΝΩΝ ΚΑΙ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΩΝ ΧΑΜΙΔΙΕ

ΑΡΕΤΗ ΚΟΝΔΥΛΙΔΟΥ

ΣΟΦΙΑ ΧΡΙΣΤΟΦΟΡΙΔΟΥ

54

ΜΟΥΣΕΙΟΛΟΓΙΚΗ - ΜΟΥΣΕΙΟΓΡΑΦΙΚΗ ΜΕΛΕΤΗ ΕΦΑΡΜΟΓΗΣ

ΓΙΑ ΤΗ ΔΙΑΤΗΡΗΤΕΑ ΚΤΗΡΙΑΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ

“ΚΑΤΟΙΚΙΑ - ΚΥΛΙΝΔΡΟΜΥΛΟΣ ΜΑΤΘΑΙΟΥ”

ΔΗΜΗΤΡΑ ΚΑΛΛΙΓΑ

ΣΟΦΙΑ ΧΡΙΣΤΟΦΟΡΙΔΟΥ

55

Η ΔΙΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗ ΤΟΥ ΙΣΤΟΡΙΚΟΥ

ΖΥΘΟΠΟΙΕΙΟΥ ΦΙΞ ΣΤΗ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ

ΜΙΧΑΗΛ ΝΟΜΙΚΟΣ

56

ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΗ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑ ΚΑΙ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ:

ΘΕΩΡΙΑ ΚΑΙ ΕΡΕΥΝΑ ΣΤΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΤΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ

ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑΣ ΤΟΥ ΤΜΗΜΑΤΟΣ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΩΝ ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ

ΤΟΥ Δ.Π.Θ.

ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΛΙΑΝΟΣ

ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ ΚΑΠΑΝΔΡΙΤΗ

57

ΒΙΩΣΙΜΗ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΗΣ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑΣ

ΣΕ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ ΣΤΗΝ ΕΥΡΩΠΗ

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΣΑΚΑΝΤΑΜΗΣ

ΚΛΕΙΩ ΑΞΑΡΛΗ

ΑΛΚΜΗΝΗ ΠΑΚΑ

ΣΟΦΟΚΛΗΣ ΚΩΤΣΟΠΟΥΛΟΣ

ΜΑΡΙΑ ΔΟΥΣΗ

ΑΓΓΕΛΙΚΗ ΧΑΤΖΗΔΗΜΗΤΡΙΟΥ

Στιγμιότυπα αποβιομηχάνισης: Picturesque-Sublime και Μακρά Τείχη. Από το ruin porn στις αστικές πράσινες υποδομές

Screenshots of postindustrialisation: Picturesque-Sublime and Long Walls. From ruin porn to urban green infrastructure

ΛΕΞΕΙΣ ΚΛΕΙΔΙΑ

Φύοντα ερείπια /
Παρασιτικά μεγαλειώδεις /
Αστικό πορώδες /
Αστικές πράσινες υποδομές /
Ecosystem services

KEYWORDS

Ruin porn /
Parasitical sublime /
Urban porosity /
Urban green infrastructure /
Ecosystem services

05

ΑΣΠΑΣΙΑ ΚΟΥΖΟΥΠΗ
ASPASSIA KOUZOUPH

Περίληψη

Ο τρόπος που ο διπλός άξονας των παράλληλων Μακρών Τειχών καθόρισε την χάραξη των βασικών νεοτεριζών μεταφορικών αξόνων σύνδεσης Αθήνας-Πειραιά τον 19ο αιώνα, συνέδεσε το παλιμψηστο υποδομών των Μακρών Τειχών με την ανάπτυξη της ιστορικής βιομηχανικής ζώνης της οδού Πειραιώς. Η πιο πρόσφατη αποβιομηχάνιση σε συνδυασμό με τις προστατευτικές για το ιστορικό βιομηχανικό απόθεμα κηρύξεις στην περιοχή, επέφεραν φαινομενικά ‘σταμάτημα του χρόνου’, όσον αφορά την παύση/μείωση κατασκευαστικών δραστηριοτήτων. Μα ο χρόνος δεν σταμάτησε, όπως μαρτυρούν τα σημάδια: εκτός από φθορές, βρίσκουμε αυτοφύεις κήπους μέσα στα εν αχρηστία βιομηχανικά συγκροτήματα. Απρογραμμάτιστα, οι κήποι αυτοί αυξάνουν την διαπερατότητα της βιομηχανικής ζώνης. Αποτελούν άτυπα, διάσπαρτα μέρη, μιας ασύντακτης στρατηγικής πράσινων υποδομών, που χαρακτηριστικά πυκνώνουν στη ζώνη των Μακρών Τειχών. Μια θεωρητική ματιά στο αποβιομηχανοποιημένο τοπίο μέσα από το πρίσμα του «ruin porn» και του «παρασιτικού μεγαλειώδους», ακολουθείται από μια εξέταση της δυνατότητας να συμπεριληφθούν αυτοί οι αυθόρμητοι κήποι ως μέρος ενός προτεινόμενου δικτύου αστικών πράσινων υποδομών της ζώνης των Μακρών Τειχών. Αυτό το δίκτυο, συμπεριλαμβάνοντας τα αρχαιολογικά ευρήματα που σχετίζονται με τα Μακρά Τείχη και τα ιστορικά βιομηχανικά κελύφη, θα έχει ενσωματωμένη πολιτιστική αξία που θα απευθύνεται στους κατοίκους, τους υπετοπικούς επισκέπτες της περιοχής και τους τουρίστες, αναδεικνύοντας τη διαχρονική σημασία της ζώνης των Μακρών Τειχών: κατά την κλασική αρχαιότητα, τους 2 αιώνες εκβιομηχάνισης της νεοτερικής πρωτεύουσας, αλλά και υπό το πρόσφατο φως της κλιματικής αλλαγής.

Summary

The way the double axis of the parallel Long Walls has influenced the layout of the main transport axes connecting Athens and Piraeus in the 19th century, linked the palimpsest of infrastructure of the Long Walls with the development of the historic industrial zone of Piraeus Street. The more recent de-industrialisation, combined with the protective regulations of the area’s industrial heritage, brought about a seeming ‘standstill in time’ in terms of the cessation/reduction of construction activities. Time has not stopped, as the signs testify: apart from damage, we find self-sewn gardens within disused industrial complexes. Unplanned, these gardens increase the permeability of the city. They are informal, scattered parts of an unplanned strategy of green infrastructure, which characteristically thrive within the Long Walls zone. A theoretical gaze to desindustrialised landscape through the lens of ‘ruin porn’ and ‘parasitical sublimity’, is followed by a consideration of the possibility to comprise those spontaneous gardens as part of the Long Walls zone’s Urban Green Infrastructure network. This network, including archaeological findings related to the Long Walls, and historic industrial shells, will have an embedded cultural value that addresses to residents, supra-regional visitors and tourists, highlighting the diachronic importance of the Long Walls zone: in classical antiquity, the 2 centuries of industrialisation of the modern capital, but also in the recent light of climate change.

Εισαγωγή:

Αποβιομηχάνιση στην Οδό Πειραιώς και στη ζώνη των Μακρών Τειχών

Σε μια σύντομη ανασκόπηση της υπό εξέταση περιοχής, αναφέρουμε τον σχηματισμό κατά την κλασική αρχαιότητα της ζώνης των παράλληλων Μακρών Τειχών ως προστατευμένου δίαυλου επικοινωνίας ανάμεσα στην Αθήνα και το προνομακό επίνειό της, τον Πειραιά. Ανάμεσα στο Βόρειο και το Νότιο σκέλος, ολοκληρωμένα το 457πΧ και 431πΧ αντίστοιχα, οχυρώνονταν μία συνδεδητή ζώνη πλάτους ενός σταδίου (184μ) [Kaupert μέσω Frazer, 1898]. Η ζώνη αυτή ήταν ευθύγραμμη και όριζε εν μέσω ενός αγροτικού τότε τοπίου έναν διαμήκη, έγγλειστο, ενδιάμεσο χώρο, μήκους 40 σταδίων (περί τα 6,6χμ). Ένωνα την οχύρωση της πυρηνικής ιστορικής πόλης με την οχύρωση του Ιπποδάμειας ρυμοτομίας νέου επίνειου, σε μια αδιαχώριστη ενότητα.

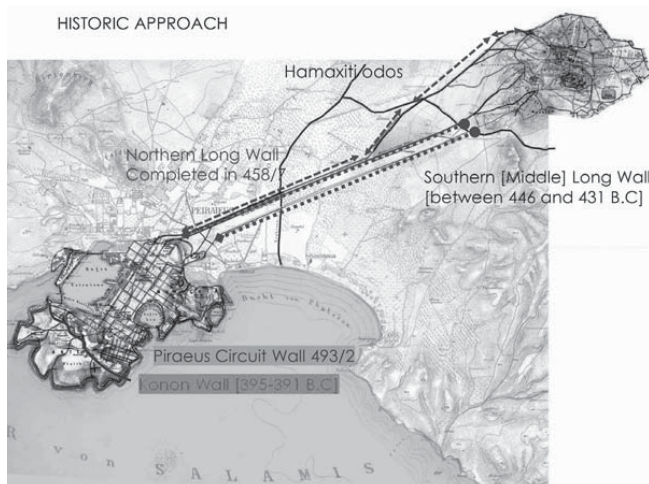
Αν και η ιστορία των Μακρών Τειχών περιλαμβάνει διαδοχικές καταστροφές και επισκευές τους, θραύσματά τους παρέμειναν ορατά έως και τον 19ο αιώνα στην επιφάνεια της πόλης, έως ότου οι παράλληλοι άξονες των Μακρών Τειχών ξαναχρησιμοποιήθηκαν καλυπτόμενοι από τις τότε νεωτερικές συνδεδητές υποδομές: την λεωφόρο ή οδό Αθηνών-Πειραιώς [εγκαινιάστηκε το 1835] και τις γραμμές του αρχικά ατμήλατου σιδηροδρόμου [το 1869] στη θέση των οποίων σήμερα συνεχίζει η πράσινη γραμμή του ΗΣΑΠ [Σαρηγιάννης, 2000]. Συνδεδητήρια και πάλι, με νεωτερικό πλέον τρόπο, η ζώνη των Μακρών Τειχών απέκτησε τον ακόμη εμφανή ιδιαίτερο χαρακτήρα της από τον 19ο αιώνα: δεχόμενη πλείστα βιομηχανικά και συγκροτήματα και κτίρια που αναπτύχθηκαν και λειτούργησαν εκεί.

Ο αέρας της αποβιομηχάνισης πλανήθηκε και πλανάται τις τελευταίες 3 δεκαετίες πάνω από την ζώνη των Μακρών Τειχών... μιας ζώνης που σε όλο της το βάθος –το πλάτος ενός σταδίου– από την Οδό Πειραιώς έως και τις γραμμές του ΗΣΑΠ, συγκροτήθηκε από τα τέλη του 19ου αιώνα ως η κατ' εξοχήν βιομηχανική ζώνη της Αττικής. Με την αποβιομηχάνιση πολλά από τα βιομηχανικά κελύφη άδειασαν, για πολλά εξ' αυτών δεν έδωσαν τις θέσεις τους σε άλλα καθώς για την συγκεκριμένη περιοχή ισχύουν πολεοδομικές ρυθμίσεις προστασίας των ιστορικών βιομηχανικών κτιρίων: «Κατά την περίοδο της αποβιομηχάνισης της Αττικής και το τέλος του 20ού αιώνα η οδός Πειραιώς υπήρξε μία σχεδόν μονολειτουργική ζώνη, από τον Κεράνη έως το Γκάζι. Η διακοπή λειτουργίας των περισσότερων εργοστασίων της οδού Πειραιώς άφησε ένα τεράστιο απόθεμα γης και κτιριακών εγκαταστάσεων σε κατάσταση ερήμωσης, θέτοντας μεγάλα ερωτήματα για τη διαχείρισή του ως σύνολο.» [Βαταβάλη, Μπελαβίλας, 2007]. Έτσι στη ζώνη υπό εξέταση έχουμε μία συγκριτικά μεγάλη συγκέντρωση άδειων κελυφών και των προσυλίων τους, που συνήθως βρισκουμε να διεκδικούνται από την αυτοφυή χλωρίδα.

1. Αισθητικοποίηση Ερειπίων ή ένα ενδιαφέρον επιστημολογικό παράδειγμα;

1.1. Αποβιομηχάνιση και Ruin Porn

Στην αμερικανική 'ζώνη της σκουριάς' η αποβιομηχάνιση έχει επιφέρει πλήγματα στην κοινωνία, τον δημόσιο χώρο της πόλης, την καθημερινή διαβίωση –ζωή, τροφή, συνήθειες, επιβίωση– των ανθρώπων. Η μεγάλης αυτής κλίμακας αποβιομηχανοποίηση περιγράφεται ως διαδικασία «μετασχηματισμού» της πόλης που «εκφράζεται στην επιφάνεια», την επιδερμίδα της πόλης: «οι σφεις των καταστημάτων είναι κλειστές, οι κεντρικοί δρόμοι άδειοι, τα σπύτια έρημα.» [Kohker, 2018]. Αυτές οι εικόνες παρακμής, με τις

1. Ιστορική Προσέγγιση - Αρχαιότητα: χάρτης της ζώνης των Μακρών Τειχών με επεξεργασία υποβάθρου συνθετιμένου από χάρτες των Curtius E. Kaupert J.A. (2008) Karten Von Attica./ [σχολιασμός και επιμ. Κορρές Μ..] Αθήνα: Μέλισσα, και αναγραφόμενες ημερομηνίες των φάσεων κατασκευής των παράλληλων Μακρών Τειχών βάσει του συγγράμματος Conwell D.H. [2008]: Connecting a City to the Sea. The history of the Athenian Long Walls. Brill Mnemosyne Supplements 293: Leiden; Boston.

οποίες και για τις οποίες έχουν στηθεί εντυπωσιακά φωτογραφικά λευκώματα [Marchand, Meffre, 2010], προσεγγίζονται πλέον από θεωρητικούς με τον όρο 'Ruin Porn'. «Το Ruin Porn είναι το 'νέο μεγαλειώδες' [new sublime]... επισφαλώς χωροθετημένο ανάμεσα σε ερείπια της αστικής ζούγκλας... το Ruin Porn είναι τόσο συναρπαστικό, ακριβώς διότι πρόκειται για ένα εξωτικό είδος ταξιδιού στον χρόνο, προς το μέλλον, από το παρόν... Το Ruin Porn είναι οπότε επίσης με αυτό τον τρόπο, μία έκφραση ενάντια στην ανθρωποκεντρική επιχειρηματολογία που επικρατεί στον σύγχρονο πολιτισμό.» [Lions S., 2018].

1.2. Picturesque/Sublime: Συνέργεια πολιτισμικού υπόβαθρου και φυσικών δυναμικών

Το χρυσό στίγμα του χρόνου', η διατύπωση του John Ruskin αποδίδει την μεγαλειώδη αίσθηση δέους του ανθρώπου που στέκεται μπροστά σε ένα κτίσμα που εμφανώς τον ξεπερνά σε ηλικία. Η ζωή, η διάρκεια των κτισμάτων προεκτείνεται πέρα από την ανθρώπινη, και διαπιστευτές της μαρτυρίας αυτής είναι κατά τον Ruskin τα στίγματα του χρόνου. Υπό αυτή την οπτική τα σημάδια του χρόνου δεν είναι πλήγμα για τα κτίρια, αλλά στολίδια τους, δεν τα αποδυναμώνουν αλλά εντείνουν το μεγαλείο τους. Το μεγαλείο αυτό, για τον Ruskin δεν ανήκει στην ίδια κατηγορία με το κλασικό ή α-χρονικό μεγαλείο [sublime] των μνημείων αρχιτεκτονικής της κλασικής εποχής, που σχεδιάζονταν με σκοπό να παραμένουν αναλλοίωτα στον χρόνο, μα είναι συνυφασμένο με την τυχαίοτητα και το απροσδιόριστο μέλλον. Ο Ruskin έτσι επινοεί τους όρους 'parasitical sublimity' και 'engrafted sublimity' που θα μπορούσαν να αποδοθούν ως 'παρασιτικά μεγαλειώδες' και 'εμβόλιμα μεγαλειώδες', ώστε να προσεγγίσει την έννοια του 'γραφικού'. Ο Ruskin θεωρεί πως ο προσδιορισμός της 'γραφικότητας' είναι από τα σκοτεινότερα ζητούμενα που μπορούν να τεθούν στην ανθρώπινη λογική, καθώς άπτεται της υποκειμενικής θεώρησης του κάθε επιστημολογικού πεδίου, και διαφεύγει του

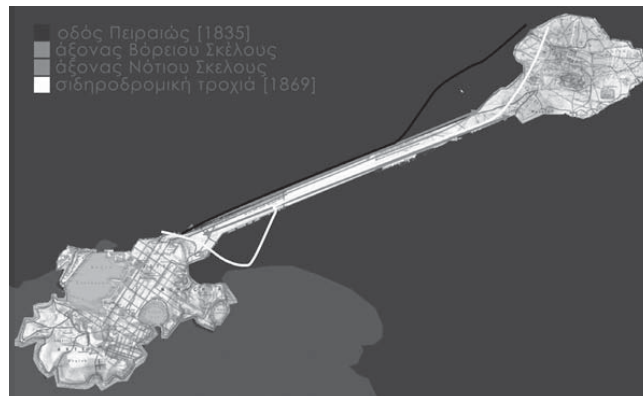
όποιοι ορισμού λόγω των ατελεύτητα πολλαπλασιαζόμενων μορφών της. Ενώ αντιτίθεται στον ορισμό του γραφικού ως εικόνας της ‘παγκόσμιας παρακμής’ (universal decay) θεωρεί πως η ιδιότητα του γραφικού είναι δεκτικότητα απέναντι στον χρόνο και τις μεταβολές που αυτός τυχαία επιφέρει, αναδεικνύοντας το ‘τυχαία μεγαλειώδες’ (extraneous sublimity). «Η επιπρόσθετη και τυχαία ομορφιά είναι ασύμβατη με την διατήρηση του αυθεντικού χαρακτήρα, και ως εκ τούτου το γραφικό αναζητείται στα ερείπια, και υποτίθεται πως συνίσταται στην παρακμή. Ενώ, παρότι εκεί αναζητείται, έγκειται σε καθαντό το μεγαλείο των χασμάτων, των σχισμών, των στιγμάτων, της βλάστησης, που προσαρμόζουν την αρχιτεκτονική στο έργο της φύσης...» [Ruskin, 1849].

Στην θέση της παρακμής, επίσης ο ποιητής Percy Bysshe Shelley συναντά την θανάτωση επενέργεια της φύσης στο εγκαταλειμμένο πολιτισμικό υπόβαθρο. Περιγράφει την νουβέλα του «*TO COLISEUM. Ένα φράγμα*»: «*Βλέπω έναν ενρὸ κύκλο αφίδων πάνω σε αφίδες, και συντριμμία πέτρες γύρω κείνται, που κάποτε ήταν μέρος του συμπαγούς τοίχου. Στις ρωγμές και τα θολωτά δώματα μεγαλώνει μία πλειάδα φρύγανων, η αγριελιά και η μυρτιά – και μπλεγμένα βάτα, και συμπλέγματα αγριόχορτων και φυτών που δεν έχω ξαναδεί [...]* Και οι τεράστιες γκρεμισμένες αφίδες, οι κατακρημνισμένες μάζες του απόκρημνου ερειπίου, φυτρωμένες με το νεαρό δάσος, στέκονται περισσότερο σαν χάσματα που δημιούργησε σεισμός ανάμεσα σε βουνά, παρά σαν απομεινάρι έργων του ανθρώπου» Για τον ποιητή το φυτρωμένο με αυτοφυή χλωρίδα ερείπιο δεν είναι καθόλου σημάδι παρακμής, μα «ένα αποκύημα της τέχνης του ανθρώπου, οι φροντίδες του οποίου εγκατέλειψαν, που μεταμορφώθηκε από τα μάγια της Φύσης σε όμοιο των δικών της δημιουργημάτων, που έχει ως πεπρωμένο να λάβει μέρος στην αθανασία της» [Shelley P.B., 1817] Το Colosseum που γνωρίζουμε σήμερα ως μνημείο αναστηλωμένο σε μεγάλο βαθμό, δεν φέρει εμφανή ίχνη της περιγραφής του Shelley, η οποία γνωρίζουμε πως είναι αληθής διασταυρώνοντας τις περιγραφές με τις ακουαρέλες του Francis Towne με θέμα “*Inside the Colosseum*” (1780), αλλά και την φυτολογική έρευνα του Richard Deakin που εντόπισε 420 διαφορετικά είδη φυτών να φύονται στο μνημείο αυτό [Deakin 1855, via Ρόδη], αντιμετωπίζοντας το Colosseum περισσότερο ως οικοσύστημα παρά ως μνημείο.

2. Από την παρακμή στην ανάδειξη: αρχαιολογικό, ιστορικό βιομηχανικό τοπίο, και Πράσινες Υποδομές

Όπως επισημαίνεται από επιτόπια διερεύνηση της ζώνης των Μακρών Τειχών, η έλλειψη σύνδεσης των θυλάκων πρασίνου μεταξύ τους είναι αισθητή: είτε γραμμικά αναπτυσσόμενοι, είτε επιφανειακά, είτε σημειακά, είναι παρόντες μα βρίσκονται αποκομμένοι μεταξύ τους και απέχουν από το να συγκροτούν ένα εύληπτο και προσβάσιμο στους πολίτες δίκτυο αστικών πράσινων υποδομών. Η έλλειψη σύνδεσης των χώρων πρασίνου αναγνωρίζεται από ερευνητές ως χαρακτηριστικό γνώρισμα της πρωτεύουσας, το οποίο μάλιστα οδηγεί στην υποτίμηση του ρόλου που θα μπορούσαν να παίξουν ως συνεκτική υποδομή της πόλης [Τζώρτζη, Ιωάννου, Οικονομάκη, 2019]. Στην παρούσα εισήγηση υποστηρίζεται πως θα μπορούσε με επιτυχία στην ζώνη των Μακρών Τειχών η έλλειψη αυτή να δώσει τη θέση της σε ένα πυκνά αρθρωμένο σύστημα συνδέσεων. Η επιτυχία του εν λόγω εγχειρήματος επιχειρηματολογούμε πως βασίζεται σε δύο παραμέτρους:

- Αφενός οι ήδη υπάρχοντες θύλακες πρασίνου στην εν λόγω ζώνη είναι κάθε άλλο παρά αμελητέοι, και μένει να ενεργοποιηθούν και να συνδεθούν μεταξύ τους. Συγκεκριμένα πρόκειται

2. Ιστορική Προσέγγιση - Νεωτερική εποχή: χάρτης του παλιμψηστού υποδομών της ζώνης των Μακρών Τειχών με επεξεργασία υποβάθρου συντεθειμένου από χάρτες των Curtius E. Kaupert J.A. (2008) *Karten Von Attica.* / [σχολιασμός και επιμ. Κορρές Μ..] Αθήνα: Μέλισσα, και αναγραφόμενες ημερομηνίες των φάσεων κατασκευής των μεταφορικών δικτύων από Σαρηγιάννης Γ., 2000. Αθήνα 1830-2000, Εξέλιξη-Πολιοδομία-Μεταφορές. Αθήνα: Συμμετρία

για γραμμικούς συνεχείς θύλακες [λ.χ. οι γραμμικές ζώνες με αυτοφυή και φυτεμένα φυτά εκατέρωθεν της διπλής γραμμής του ΗΣΑΠ στις περιοχές Ταύρου, Καλλιθέας, Μοσχάτου], για επιφανειακούς συνεχείς θύλακες [λ.χ. οι προσβάσιμοι και εκτεταμένοι δημόσιοι χώροι γύρω από τα συγκροτήματα κοινωνικών κατοικιών στο Ταύρο, οι μη προσβάσιμοι εσωτερικοί αυτοφυείς κήποι και οι φυτρωμένες αλάνες εντός των περιφράξεων εγκαταλελειμμένων βιομηχανικών συγκροτημάτων] και σημειακούς θύλακες μεσαίς ή μικρότερης έκτασης [μικρότεροι αυτοφυείς κήποι σε βιομηχανικά κτίρια, μικρές πλατείες και κατά τόπους παρόν αστικό πράσινο].

- Αφετέρου η σύνδεση μεταξύ τους θα δημιουργήσει ένα δίκτυο μητροπολιτικής σημασίας, με δύναμη διεθνή αναγνωρισιμότητα, αν το δίκτυο αυτό σχεδιαστεί με στόχο να αποτελέσει ένα τοπίο συνέργειας των πράσινων υποδομών με το αρχαιολογικό τοπίο των Μακρών Τειχών και το αρχιτεκτονικό τοπίο των ιστορικών βιομηχανικών κελυφών.

2.1. Δίκτυο αστικών πράσινων υποδομών πολιτισμικής σημασίας στη ζώνη των Μακρών Τειχών

Η κατεύθυνση που δόθηκε από το ΥΠΕΚΑ και τον ΟΡΣΑ το 2011 όσον αφορά την προώθηση προγράμματος σύνδεσης των Ιστορικών κέντρων της Αθήνας και του Πειραιά, δίνει έμφαση στην ενεργοποίηση της οδού Πειραιώς με την δημιουργία απρόσκοπτης διαδρομής κατά μήκος της [ΥΠΕΚΑ, ΟΡΣΑ, 2011]. Βεβαίως προσδοκάται η ενίσχυση της πολιτισμικής βαρύτητας του ιστορικού αυτού οδικού άξονα με χρήσεις πολιτισμού, εκπαίδευσης, έρευνας και αναψυχής, που θα προστεθούν στις ήδη υπάρχουσες κατά μήκος του [ΑΣΚΤ, Ίδρυμα Καζογιάννη, Μουσείο Μπενάκη, Ίδρυμα Μείζονος Ελληνισμού, Σαράφειο, Πολιτιστικός χώρος Σφαγαίων Ταύρου, ...], ιδίως στο βαθμό που αναζωογονούν με επανάχρηση το περίεξ διατηρητέο βιομηχανικό απόθεμα. Άλλωστε ο χαρακτηρισμός της οδού Πειραιώς ως 'ιστορικού-πα-

ραδοσιακού άξονα' [ΦΕΚ 510Δ/1996] προηγήθηκε της κήρυξης ως διατηρητέων 88 βιομηχανικών συγκροτημάτων στην ζώνη επαφής της [ΦΕΚ 267/Δ/7.4.1997] δημιουργώντας το πλαίσιο για την προστασία τους ως σύνολο. Σίγουρα η κατεύθυνση αυτή δίνει ελπίδες για την εύρεση βέλτιστων τρόπων επανάχρησης των εγκαταλειμμένων μεγάλων συγκροτημάτων, αναντικατάστατων μνημείων της βιομηχανικής κληρονομιάς [ΧΡΩΠΕΙ, ΗΒΗ] επί της ιστορικής οδού, και επανένταξής τους στο κοινωνικό γίνεσθαι. Ενώ έτσι επίσης αναδεικνύονται υπό μία έννοια και τα Μακρά Τείχη, καθώς πράγματι η επιφόρτιση της Πειραιώς ως άξονα θέασης του αρχαιολογικού τοπίου αδιαμφισβήτητης σημασίας είναι ένας τρόπος ανάδειξης του Βόρειου Σκέλους των Μακρών Τειχών. Όπως διατυπώνει ο Ν. Μπελαβίλας, «ακόμη και τώρα, από τα Καμίνια μέχρι τη στροφή του Ταύρου, η οδός Πειραιώς στοχεύει τον Παρθενώνα» [Μπελαβίλας, 2007]. Αποτελεί έτσι έναν άξονα που αναφέρεται emphaticά και άμεσα στο αρχαιολογικό τοπίο και παράλληλα στο ιστορικό βιομηχανικό τοπίο: διότι στο μεγαλύτερο τμήμα της η οδός Πειραιώς υπερκαλύπτει το Βόρειο Σκέλος των Μακρών Τειχών, διότι χρησιμοποιήθηκε διαχρονικά ως κύρια σύνδεση της Αθήνας με το επίνειό της, διότι κατά την ένταξη της Αθήνας στο τοπίο της νεωτερικής εποχής και της βιομηχανικής ανάπτυξης η Οδός Πειραιώς έγινε «η ραχοκοκαλιά της βιομηχανίας της Αττικής, από τις αρχές του 20ού αιώνα έως το τέλος του Μεσοπολέμου» [Μπελαβίλας, 2007].

Όμως σε αυτή την προσέγγιση της Οδού Πειραιώς ως η 'κύρια όψη' αυτής της ανάδειξης ή ανάπλασης, δημιουργεί μια 'πίσω αυλή' η οποία θα έπρεπε αντί να μείνει στην αφάνεια να διεκδικήσει εξίσου την σημασία της 'κύριας όψης'. Πρόκειται για τον emphaticά παρών έτερο άξονα των Μακρών Τειχών, τον άξονα του Νότιου Σκέλους, που στο μεγαλύτερο μέρος του είναι σχεδόν παράλληλο με την χάραξη της διπλής γραμμής του ΗΣΑΠ -πράσινη γραμμή ΜΕΤΡΟ- από τον σταθμό του Ταύρου έως και την διασταύρωσή της με την κοίτη του Κηφισού. Ο άξονας του Νότιου Σκέλους των Μακρών Τειχών, στοχεύει ξεκάθαρα στο μνημείο του Φιλόπαιπου, όπως διαπιστώνει όποιος κοιτάξει τη θέα ανεβαίνοντας στις πεζογέφυρες πάνω από τις γραμμές του ΗΣΑΠ. Είναι και αυτός επομένως ένας διασωσμένος μέσα στην πόλη πολεοδομικός άξονας θέασης του αρχαιολογικού τοπίου, μεγίστης αρχαιολογικής σημασίας. Άλλωστε αν στοχαστούμε πάνω στα ίδια τα παράλληλα Μακρά Τείχη, που συνενώνοντας τις οχυρώσεις της κλασικής Αθήνας και του επανείου της δημιουργούσαν στο ήπιον κλίσεων αττικό τοπίο έναν emphaticά δηλωμένο διπλό άξονα, ήταν και αυτά δύο, και όχι ένα! Δομημένο δύο δεκαετίες μετά το Βόρειο σκέλος, η δημιουργία του Νοτίου σκέλους είναι αυτή που εισάγει στο αττικό τοπίο emphaticά την γεωμετρική παραλληλία των δύο σκελών, και αλλάζει την σημασία του 'αγαθού' που προστατεύεται: περισσότερο από τον χώρο μεταξύ τους, τα παράλληλα Μακρά Τείχη δομήθηκαν για να προστατεύσουν την αδιάκοπη, απρόσκοπτη σχέση της Αθήνας με τον Πειραιά, σε πόλεμο και ειρήνη, την αδιάκοπη κίνηση στο εσωτερικό τους.

Η πρότασή μας επομένως αναφορικά με την ανάδειξη των Μακρών Τειχών ως παράλληλου πολιτισμικού αποθέματος σε συνδυασμό με την βιομηχανική κληρονομιά της περιοχής, εστιάζει εξίσου στο Βόρειο και το Νότιο Σκέλος. Μάλιστα διακρίνεται και αποδίδεται διακριτή βαρύτητα και σημασία στο Νότιο Σκέλος διότι:

1/ Δεν αποτελεί χωρική αναπαραγωγή – κλώνο του Βόρειου σκέλους, τουλάχιστον στις ημέρες μας, καθώς έχει ιδιαίτερα γνωρίσματα. Ο άξονας του Νότιου Σκέλους είναι ήδη μια ραχοκοκαλιά βιώσιμης κινητικότητας καθώς πάνω του κινείται η επι-

φανειακή γραμμή του μετρό, η οποία μπορεί κάλλιστα και αποτελεσματικά να αρθρωθεί με άλλα δίκτυα βιώσιμης κινητικότητας [περιπατητικά, ποδηλατικά]

2/ Ενώ το Βόρειο Σκέλος βρίσκεται σκεπασμένο σχεδόν σε όλο το μήκος του από τις οδούς Πειραιώς και Κύπρου, και στο παρόν δεν έχει αναδειχθεί με τρόπο που να καθίσταται το ίδιο ορ από στην επιφάνεια της πόλης, το Νότιο Σκέλος, σε μεγάλο μέρος του ακολουθεί -χωρίς να ταυτίζεται απολύτως με αυτές- τις γραμμές του ΗΣΑΠ, και έχει ως εκ τούτου ήδη ανασκαφεί και αναδειχθεί τμηματικά στον δημόσιο χώρο της πόλης και από τις δύο πλευρές των γραμμών [Ταύρος, Μοσχάτο].

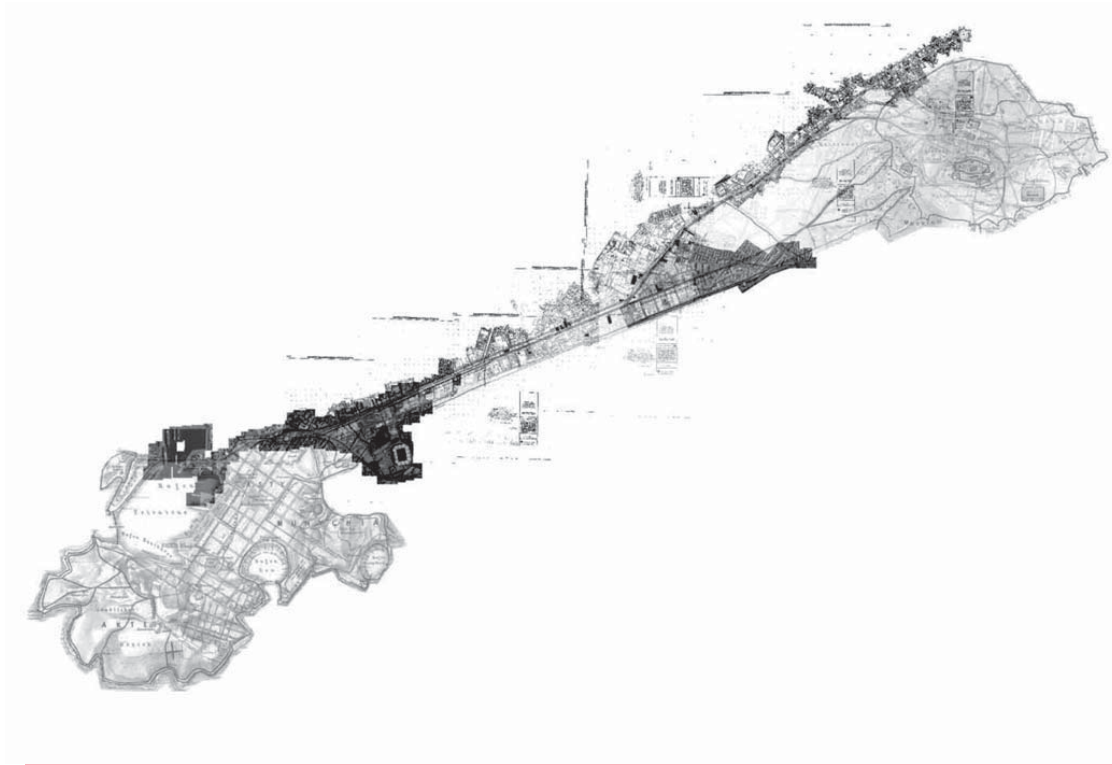
3/ Ενώ το Βόρειο Σκέλος βρίσκεται σε έναν οδικό άξονα με κυκλοφοριακό φόρτο και ελάχιστη και τοπικά εκδηλωνόμενη βλάστηση, κατά μήκος του Νότιου Σκέλους βρίσκεται ήδη σε λανθάνουσα κατάσταση ένας ευμεγέθης και στο μεγαλύτερο μέρος του συνεχής, μακρής και κατά τόπους πλατύτερος ή στενότερος 'πράσινος διάδρομος'. Ο πράσινος διάδρομος αυτός θα μπορούσε να υποστηρίξει την δημιουργία μιας emphaticά παρούσας ραχοκοκαλιάς βιώσιμης κινητικότητας, αρχαιολογικής και πολιτισμικής σημασίας, κατά μήκος της οποίας λαμβάνουν χώρα λειτουργίες πολιτιστικές, εκπαιδευτικές, αναψυχής και ενίσχυσης της βιοποικιλότητας [cultural greenway].

4/ Το Νότιο Σκέλος θα μπορούσε επομένως να λάβει τον ρόλο της ραχοκοκαλιάς του δικτύου αρχαιολογίας-βιομηχανικής ιστορίας και Αστικών Πράσινων Υποδομών: ενοποιώντας το δίκτυο των ανεσκαμμένων αρχαιολογικών χώρων, και προσθέτοντας σε αυτό επιπλέον θέσεις ανασκαφής εκεί όπου τα Μακρά Τείχη περνούν κάτω από τον δημόσιο χώρο της πόλης μας [Κουζούπη, Αναγνωστοπούλου, Σκιαδαρέση, Συρόπουλος, Μωραΐτης, 2021], αλλά και προσαρτώντας σε αυτό το δίκτυο των διατηρητέων βιομηχανικών και ιστορικών-νεωτερικών κελυφών. Παράλληλα, ενισχυόμενο με κατάλληλες επιλογές χλωρίδας που τονώνουν την βιοποικιλότητα του Μεσογειακού τοπίου, με δίκτυα διαπερατών επιφανειών που συμμετέχουν στην ορθή διαχείριση των όμβριων υδάτων και την αποσυμφόρηση του δικτύου παραχέτευσης ομβρίων στις κοίτες του Ιλισσού και του Κηφισού.

2.2. Πολιτισμικές Ωφέλειες Οικοσυστημικών Παροχών [ecosystem services] αυτοφυών κήπων στην ζώνη των Μακρών Τειχών

Οι αστικές πράσινες υποδομές των πόλεων συνίστανται από διαφορετικά μέρη ενός συστήματος που συνδέονται μεταξύ τους: πρόκειται για φυσικά στοιχεία [όπως φυτά, ζώα, νερό, έδαφος, μικροοργανισμοί...] που απαντώνται σε μία πληθώρα εκφάνσεων όπως πλατείες, συστάδες δέντρων και γραμμικές φυτεύσεις, πάρκα, αστικές καλλιέργειες. Πρόκειται για τα ίδια συστατικά στοιχεία που συγκροτούν τα φυσικά οικοσυστήματα, καθιστώντας τις αστικές πράσινες υποδομές ικανές να επιτελούν οικολογικές λειτουργίες, και επομένως να παρέχουν ωφέλειες παροχών οικοσυστημάτων. [Hanna, Comin, 2021]

Θα μπορούσαμε ως εκ τούτου να αναγνωρίσουμε στα φύοντα ερείπια της ζώνης των Μακρών Τειχών κάποιες από τις ωφέλειες παροχών οικοσυστημάτων [Millenium Ecosystem Assessment, 2005]; Αυτός θα ήταν ένας τρόπος να επαβεβαιώσουμε πως τα φύοντα ερείπια πέρα από την οποιαδήποτε αισθητική ή φιλοσοφική τους αξία, έχουν την δυνατότητα να αποτελέσουν μικρές αλλά χαρακτηριστικές ψηφίδες αστικών πράσινων υποδομών, που μπορούν συνδεδεμένες με ένα ευρύτερο δίκτυο να συμβάλλουν στην αειφορική εξέλιξη της ζώνης των Μακρών Τειχών. Οι παροχές των οικοσυστημάτων συνίστανται σε ωφέλειες τροφοδοτικές [παροχή

3. Συγχρονική προσέγγιση:
χάρτης εντοπισμού
των διατηρητέων
βιομηχανικών
συγκροτημάτων και
κελυφών στην ζώνη
των Μακρών Τειχών

4. Φωτογραφίες από φύοντα
ερείπια βιομηχανικών
κελυφών της ζώνης
των μακρών Τειχών κάποιων
εξ' αυτών διατηρητέων
[το μεσαίο κτίριο,
επί της οδού Πειραιώς]
από προσωπικές λήψεις
σε επιτόπια διερεύνηση.

τροφής από φυτά δέντρα και ζώα –λ.χ. μέλισσες–, αύξηση βιοποικιλότητας, παροχή καθαρού νερού, σύστημα διοχέτευσης όμβριων υδάτων σε δίκτυα πράσινων υποδομών για πότισμα πριν την παροχέτευση στις κοίτες Ιλισού και Κηφισού], ωφέλειες ρυθμιστικές [μετριασμός εξάρσεων κλιματικής αλλαγής, περιορισμός διασποράς ασθνευών, επικονίαση φυτών], ωφέλειες υποστηρικτικές [διαχείριση ομβρίων, διαχείριση οργανικών απορριμμάτων και εδαφοποίηση], ωφέλειες πολιτισμικές [βιοφιλία, εκπαιδευτικό-αρχαιολογικό τοπίο, πολιτισμικό-ιστορικό βιομηχανικό τοπίο, σύνδεση Αθήνας με Πειραιά με μία ζώνη βιώσιμης κινητικότητας και αρχαιολογικού και ιστορικού ενδιαφέροντος] .

Η παρούσα ανακοίνωση έχει ως παράπλευρο στόχο να αφυπνίσει τους αρχιτέκτονες, χωροτάκτες, περιβαλλοντολόγους μηχανικούς, αλλά και τους εμπλεκόμενους φορείς του δημοσίου, όσον αφορά στις αναπλάσεις στην περιοχή της ζώνης των Μακρών Τειχών. Την προσοχή μας είναι δέον να τραβήξει, μεταξύ άλλων, και η ενεργή λειτουργία –ως αστικών μικροοικουσιστημάτων– των αυτοφυών κήπων στις εγκαταλειμμένες αυλές των βιομηχανικών συγκροτημάτων. Τα κηπάκια αυτά είναι παρόντα λόγω της εγκατάλειψης των κελυφών αυτών, και μπορεί να ειδοθούν από κάποιους ως σημάδι παρακμής της περιοχής. Αντίστροφα όμως θα μπορούσαν να θεωρηθούν ως ενεργά τμήματα ενός άτυπου δικτύου Αστικών Πράσινων Υποδομών που υπολειπόμενα στο παρόν, στην περιοχή, αναμένοντας να ενισχυθεί και αυτό, μαζί με τα διατηρητέα κελύφη και τα αρχαιολογικά ευρήματα. Μία προσέγγιση της επανάχρησης των ανακτημένων από την αυτοφυή χλωρίδα βιομηχανικών χώρων, η οποία διατηρεί σε ένα σημαντικό τμήμα της επιφάνειας τους διαπερατά υλικά, και εμπερικλείει κήπους αντίστοιχους των αυτοφυών που έχουν αναπτυχθεί –ή και των ιδίων όπου καθίσταται δυνατόν– θα είναι μια κατεύθυνση προς την προσαρμογή της περιοχής στην κλιματική αλλαγή. Διότι η ανάκτηση των βιομηχανικών κελυφών με εξοβελισμό των κήπων-οικουσιστημάτων που αναπτύχθηκαν ανάμεσα σε αυτά, και χωρίς την αντικατάστασή τους με αντίστοιχης ή βελτιωμένης εμβέλειας και λειτουργίας κήπους, θα επιφέρει απώλεια των οικουσιστημικών ωφελειών που παρέχουν οι κήποι αυτοί σύμφωνα στην περιοχή: «Όσο φυσικές περιοχές αστικοποιούνται, λαμβάνει χώρα η απώλεια οικουσιστημικών παροχών, ενώ οι αστικές λειτουργίες αυξάνουν» [Hanna, Comin, 2021].

Συμπεράσματα

Η παρούσα εισήγηση στοχεύει να θέσει ως θέματα προς εξέταση, παράλληλα με την μέριμνα για την ανάδειξη του ιστορικού βιομηχανικού αποθέματος της ζώνης των Μακρών Τειχών:

Α] την αποδεδειγμένη ύπαρξη αρχαιολογικού υποβάθρου που σχετίζεται με τα Μακρά Τείχη της κλασσικής αρχαιότητας, όπως και τις γειτνιάζουσες με αυτά αρχαίες χρήσεις [τυλίδες, πάροδοι, νεκροταφεία, χώροι λατρείας...].

Β] τους τρόπους που αυθόρμητα φύονται τα εγκαταλειμμένα βιομηχανικά συγκροτήματα, και την διερεύνηση τρόπων ένταξης-διατήρησης μέρους αυτής της φύουσας έκφρασης ως ‘πράσινης υποδομής’.

Γ] τον συνδυασμό των 2 ως άνω κατευθύνσεων, σε συνδυασμό με την αντιστήριξη, αποκατάσταση και επανάχρηση των διατηρητέων βιομηχανικών συγκροτημάτων της ευρύτερης περιοχής της οδού Πειραιώς, στο βαθμό που εμπίπτει στη ζώνη των Μακρών Τειχών. Χωροθετώντας επισκέψιμους ‘αρχαιολογικούς-βιομηχανικούς κήπους’, αυτοφυείς πράσινους τοίχους, φύοντα αίθρια, όπου οι νέες χρήσεις θα συνδιαλέγονται με την αρχαία στρωματο-

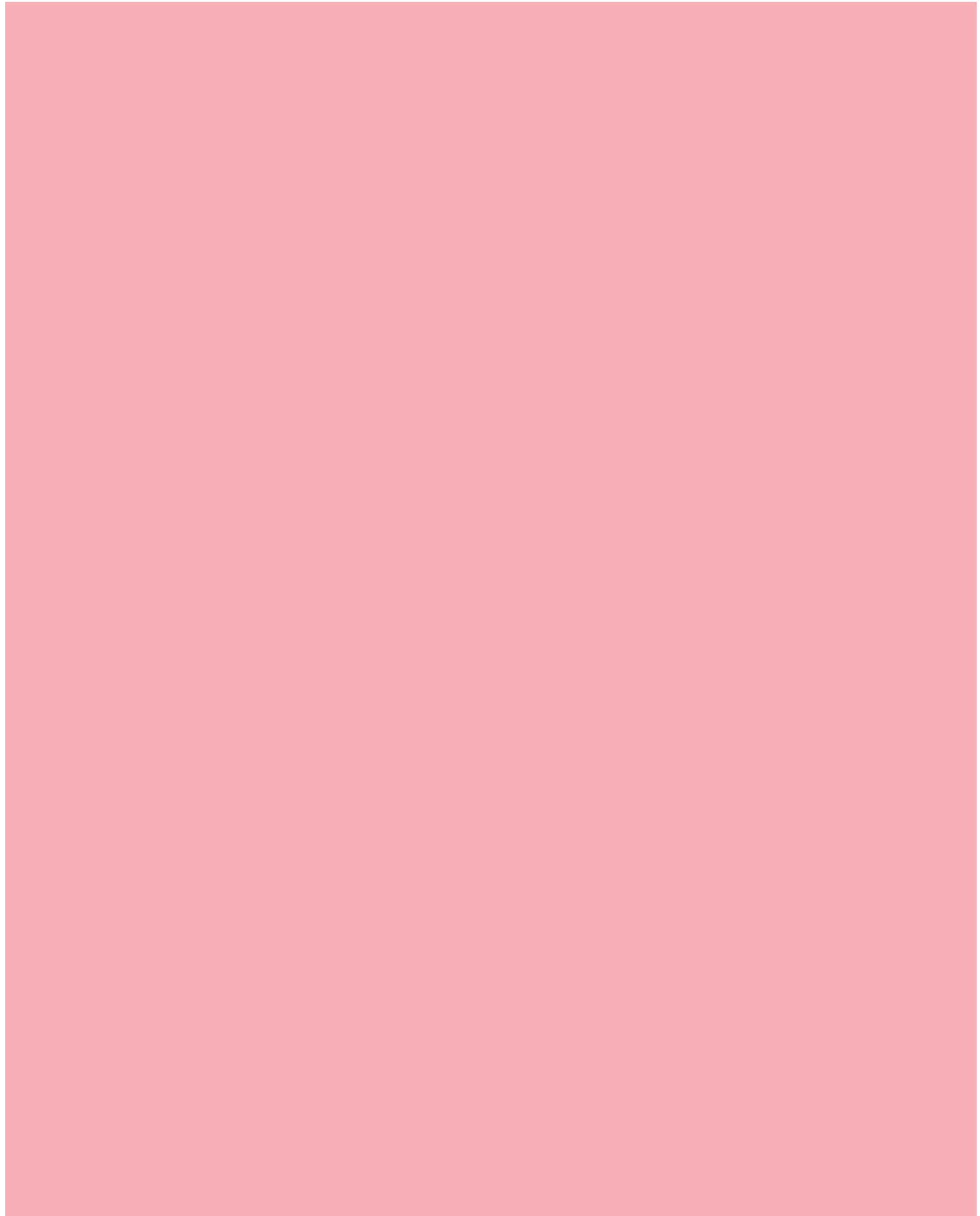
γραφία και τις οικολογικά ωφέλιμες διεργασίες της χλωρίδας που αναπτύχθηκαν τα χρόνια της εγκατάλειψης.

Βιβλιογραφία

- Βαταβάλη Φ., Μπελαβίλας Ν., 2007. *Ο Μετασχηματισμός της Οδού Πειραιώς. Στο: Το Τέλος των Γιγάντων. Βιομηχανική Κληρονομιά και Μετασχηματισμοί των Πόλεων, 5η Πανελλήνια Επιστημονική Συνάντηση TICCIH*. Βόλος 22-25 Νοεμβρίου 2007
- Μπελαβίλας Ν., 2007. *Οδός Πειραιώς. Στο: Το Τέλος των Γιγάντων. Βιομηχανική Κληρονομιά και Μετασχηματισμοί των Πόλεων, 5η Πανελλήνια Επιστημονική Συνάντηση TICCIH*. Βόλος 22-25 Νοεμβρίου 2007
- Πετριτάκη Μ., 2009. *Προσπάθεια ανασύνθεσης του αρχαιολογικού τοπίου στην ευρύτερη περιοχή Πειραιά βάσει των νέων ανασκαφικών δεδομένων. Στο: Βασιλοπούλου Β., Κατσαρού Τζεβελέκη Σ. Από τα Μεσόγεια στον Αρροσαρωνικό Β' Εφορεία Κλασσικών Αρχαιοτήτων. Το έργο μιας Δεκαετίας 1994-2003*. Πρακτικά Συνεδρίου, Αθήνα 18-20/12 2003, ΥΠΠΟΑ και Δήμος Μαροκόπουλου Μεσογαίας
- Ρόδη Άλκηστις, 2019. *Η αρχιτεκτονική Κληρονομιά ως περιεχόμενο, στόχος και μέσον παιδείας*. [διάλεξη]: Events Series 2019 «Πολιτισμός Παιδεία και Πολιτική», Κέντρο Ελληνικών Σπουδών Πανεπιστήμιο Harvard, Εθνική Βιβλιοθήκη, ΚΠΠΣΝ
- Σαρηγιάννης Γ., 2000. *Αθήνα 1830-2000, Εξέλιξη-Πολοδομία-Μεταφορές*. Αθήνα: Συμμετρία
- Τζώρτζη Τ., Ιωάννου Δ., Οικονομάκη Ε., 2019. *Πράσινες Διαδρομές. Δήμοι Αθηναίων, Αγ. Αναργύρων-Καματερού, Φυλής*. Στο: Δημόσιος Χώρος + Θεσσαλονίκη: ΤΕΕ-ΤΚΜ, Ιανός. [σ 327-330.]
- ΥΠΕΚΑ, ΟΡΣΑ, 2011. *Αθήνα Μεσογειακή Πρωτεύουσα. Στρατηγικές και Προσχεδιασμένες του Ρυθμιστικού Σχεδίου Αθήνας/Αττικής 2021*. Αθήνα: Οργανισμός Ρυθμιστικού Σχεδίου και Περιβάλλοντος Αθήνας. [σ. 53]
- Conwell D.H., 2008. *Connecting a City to the Sea. The history of the Athenian Long Walls*. Leiden; Boston: Brill Mnemosyne Supplements
- Curtius E. Kaupert J.A., 2008. *Karten Von Attica*. [επιμ. Κορρές Μ.] Αθήνα: Melissa.
- Deakin R., 1855. *Flora of the Colosseum of Rome, or, Illustrations and Descriptions of Four Hundred and Twenty Plants Growing Spontaneously upon the Ruins of the Colosseum of Rome*/ London: Groombridge
- Georgi J., Kouzoupi A., 2019. *Emergent Vertical Urban Gardens: Derelict Structures as a Potentially Sustainable Paradigm*. Στο: Wolfbauer C. [ed]: *IFLA Congress 'Common Ground'*, Oslo, 18-20 September 2019.
- Hanna E., Comin F.A., 2021. *Urban Green Infrastructure and Sustainable Development. A Review*. In: *Sustainability* 2021, 13, 11498. <https://doi.org/10.3390/su132011498>
- Kaupert (Monatsbericht of the Berlin Academy) 1879, p.630) μέσω Frazer J.G. [1898/2012]: *Commentary on PAVSANIAS' Description of Greece*. New York: Cambridge University Press. Pp40
- Kohker S., 2018. *Picturing Ruin in the American Rustbelt: Andrew Borowiec's Cleveland: the Flats, the Mill, and the Hills*. Στο: Lyons S. [ed] *Ruin porn and the Obsession with Decay*. Cham: Palgrave Macmillan [pp 119-133]
- Kouzoupi A., Anagnostopoulou A.M., Skiadareti E., Syropoulos J., Moraitis K., 2021. *The Athens Piraeus Parallel Long Walls Zone: between Infrastructure and Society*. Στο: 2021 *International Conference of the ICAHM-ICOMOS, Towards a People-Centered Approach*.
- Lions S., 2018. *Introduction: Ruin Porn, Capitalism and the Anthropocene*. στο: Lions S. [επιμ] *Ruin Porn and the Obsession with Decay*. Cham: Palgrave Macmillan.
- Millennium Ecosystem Assessment, 2005. *Ecosystems and Human Well-being: Synthesis*. Island Press, Washington, DC.
- Ruskin J., 1849. *The Seven Lamps of Architecture*. New York: Wiley
- Secchi B., 2012. *Palinsesti Infrastrutturali*, στο: Ferlenga A. et al [eds]: *L' Architettura del Mondo. Infrastrutture, Mobilità, Nuovi Paesaggi*. Minalo: La Triennale Di Milano, Editrice Compositori, pp. 176-181
- Shelley P. B. (1817): "THE COLISEUM. A fragment"
- Marchand Y., Meffre R., 2010: *Ruins of Detroit*, Göttingen: Steidl

*

Η παρούσα έρευνα είναι μέρος της υπό εξέλιξη μεταδιδακτορικής έρευνας/εργασίας της γράφουσας [υπό την επίβλεψη του Ομότιμου Καθηγητή ΕΜΠ Κώστα Μοραΐτη] με τίτλο «*Η Ζώνη Των 'Αίδυμων' Μακρών Τειχών: ως Τοπίο, ως Παλίμψηστο Υποδομών, ως Σύνδεση Αθήνας-Πειραιά*», και συγχρηματοδοτείται από την Ελλάδα και την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο) μέσω του Επιχειρησιακού Προγράμματος «*Ανάπτυξη Ανθρώπινου Δυναμικού, Εκπαίδευση και Διά Βίου Μάθηση*», στο πλαίσιο της Πράξης «*ΕΝΙΣΧΥΣΗ ΜΕΤΑΔΙΔΑΚΤΟΡΩΝ ΕΡΕΥΝΗΤΩΝ/ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΩΝ – Β κύκλος*» (MIS 5033021) που υλοποιεί το Ίδρυμα Κρατικών Υποτροφιών (ΙΚΥ).

Infrastructural Palimpsests as Urban Landscape Design Tools

Aspaso Kouzoupi

Published Apr 14, 2021

The material traces inscribed in palimpsest structures register the vector of time into the matter: the succession of biological sediments, geological phases, or historic phases is clearly displayed in such structures' layer order. Infrastructural palimpsests are a specific palimpsest category; this complex term was coined by Bernardo Secchi in the 2012 Triennale di Milano Catalogue, and described at his homonym article "Palinsesti Infrastutturali" (Secchi, 2012:176-181). Secchi approaches the infrastructural palimpsests as geographical nodes, where the relation between different regions is inscribed, and their historic fluctuations as well. Indeed, the infrastructural palimpsests inscribe traces of the succession of historic, economic, social changes; traces regarding factors relating to speed modes, networks, and connectivity, sustainable or unsustainable urban complexes, relations between different cultures, etc... The flow of matter and the flow of time are simultaneously characterizing any infrastructural palimpsest. The nodal properties are the characteristic of infrastructural palimpsests, where different types of networks may interact and/or overlap, such as aqueducts, viaducts, grand 'vias' or important historic roads, highways, and train-lines, bridges, quarries, canals, energy production sites, etc. The area of influence of infrastructural palimpsests comprises their 'cores' –where the nodal properties are exposed-, their immediate envioning context, and their network extensions. The core of an infrastructural palimpsest can be interpreted as a Spatiotemporal Node, or a "Crossroad in Time" (Kouzoupi, 2014: 88). These spatiotemporal nodes occupy condensed areas where the palimpsest structures are literally formed by the overlapping of different historic infrastructural layers. Next to these intense multi-layered areas, are the immediate envioning networks that are still linked, or have been historically linked, to the palimpsest structure in different historic periods. Contemporary, historic, and sometimes archaeological landscape networks intersect or coincide, enhancing by additional traces the perception of diachronic functions and practices in the immediate areas that surround infrastructural palimpsests. These surrounding areas can be referred to as their 'envioning context'. The network extensions of a major, nodal, infrastructural palimpsest include the totality of the different networks, by which it was connected with other nodes or places, throughout all of the historic phases while it remained active. These networks may or may not relate to each other, while they reflect different modes of economy, different types of relations between center and periphery, between urban and rural, between various production sites and consumption sites, simultaneously revealing traces of the life modes, human and animal practices that existed synchronically with each of the palimpsest's discrete historic phase. Thus, departing from the 'core' palimpsest area, the areas of influence –direct and extended- can be traced for each historic layer involved: at first separately; then, through the overlapping of these different layers the shape of a vast field in the territory of which the infrastructural palimpsest landscape can be considered somehow as 'active', or potentially active, shall be revealed. An Urban Design strategy that respects and reveals its multi-layered complexity and manifold nodal nature can bring about the diachronic and synchronic qualities of an Infrastructural Palimpsest.

[i] Late Professor Emeritus of Urbanism, IUAV [Istituto Universitario di Architettura di Venezia 2] "In Infrastructural Palimpsests we observe a long history of general social mobility, economical and cultural mobility, and a plurality of historic evidence regarding the infrastructure's sub-parts [...] And uncountable minor stories of technical achievements, of special interests, of people, facts, prejudice, mistakes." (Secchi, 2012:176)

References

- Golanda N., Kouzoupi A. (2014): "Sculpted Architectural Landscape" in: *Topos – the International Review of Landscape Architecture and Urban Design*, #86/2014, pp. 86-90.
- Caskey M. (2018): *Recent research on the highway from Corinth to Tripolis in the Peloponnese*. In: Tsetsis S. [ed]: *Memory and Urban Phenomenon*. Athens: Militos [pp.228- 232]
- Kouzoupi A. (2018): "Signalizing a Landscape as a Palimpsest of Ancient and Modern Infrastructures". In: Tsetsis S. [ed]: *Memory and Urban Phenomenon*. Athens: Militos [pp.205-227]
- Secchi B. (2012) : "Palinsesti Infrastutturali", in: Ferlenga A. et al [ed] : *L' Architettura del Mondo. Infrastruttura, Mobilità, Nuovi Paesaggi* : La Triennale Di Milano, Editrice Compositori

[Share](#)

DISCLAIMER

Funded by the Erasmus+ Program of the European Union. However, European Commission and Turkish National Agency cannot be held responsible for any use which may be made of the information contained therein.

CONTACT

Project Coordinator
TOBB University of Economics and Technology
Department of Architecture
Söğütözü Cad. No: 43 Söğütözü/Ankara
Turkey

Subscribe to Our Newsletter

Email

[Subscribe Now](#)

Δημοσιεύσεις σε Πρακτικά Συνεδρίων με επιστημονική επιτροπή

υπό δημοσίευση

[μη εκδομένα έως 11/1/2023]

Χωρικός και Αναπτυξιακός Σχεδιασμός: Προκλήσεις και Ευκαιρίες

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ

Πέμπτη 29 Σεπτεμβρίου 2022

16:00 - 21:00	Εγγραφές
18:00 - 18:30	Χαιρετισμοί (Αμφιθέατρο / livestreaming: magnesianews.gr) <i>Καθηγητής Ζήσης Μαμούρης, Πρύτανης Πανεπιστημίου Θεσσαλίας</i> <i>Καθηγητής Γιώργος Σταμούλης, Κοσμήτορας Πολυτεχνικής Σχολής Πανεπιστημίου Θεσσαλίας</i> <i>Αν. Καθηγητής Μάριος Χαϊνταρλής, Πρόεδρος ΤΜΧΠΠΑ Πανεπιστημίου Θεσσαλίας</i> <i>κ. Δημήτρης Μπανούσης, Εμπειρογνώμονας Περιβάλλοντος, Πράσινο Ταμείο</i> <i>κα. Νάνσυ Καπούλα, Πρόεδρος ΤΕΕ - Παράρτημα Μαγνησίας</i> Συντονισμός: Αν. Καθηγητής Δημήτρης Καλλιώρας, Πρόεδρος ΟΕ 6ου ΠΣ ΠΧΠΑ
18:30 - 19:15	Κεντρική Ομιλία 1 (Αμφιθέατρο / livestreaming: magnesianews.gr) Εισήγηση: Άγγελος Κότιος, Καθηγητής και Πρύτανης Πανεπιστημίου Πειραιώς <i>«Προς μία ειδική και διαφοροποιημένη περιφερειακή πολιτική για την ανάπτυξη του νησιωτικού και θαλάσσιου χώρου»</i> Συντονισμός: Σπύρος Νιαβής, Επ. Καθηγητής Πανεπιστημίου Θεσσαλίας
19:15 - 20:00	Κεντρική Ομιλία 2 (Αμφιθέατρο / livestreaming: magnesianews.gr) Εισήγηση: Μάριος Καμχής, Στέλεχος Ευρωπαϊκής Επιτροπής <i>«ΕΙΣ ΑΤΟΠΟΝ ΑΝΑΠΤΥΞΗ»</i> Συντονισμός: Νίκος Τριανταφυλλόπουλος, Επ. Καθηγητής Πανεπιστημίου Θεσσαλίας
20:00 - 22:00	Δεξίωση (Κτήριο ΤΜΧΠΠΑ)

Παρασκευή 30 Σεπτεμβρίου 2022

08:00 - 20:00	Εγγραφές

09:00 - 11:00	Παράλληλες Συνεδρίες

Αίθουσα A1	ΘΕΜΑ: Χωροταξικός Σχεδιασμός και Οργανωμένοι Υποδοχείς Δραστηριοτήτων Προεδρείο: <i>Ανέστης Γουργιώτης</i> , Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας
09:00 - 09:15	Η παρακολούθηση και η αξιολόγηση των στρατηγικών χωρικών σχεδίων - Η περίπτωση του Ρυθμιστικού Σχεδίου Θεσσαλονίκης <i>Νικολέτα Παρθενοπούλου</i> , ΥΠΕΝ <i>Σοφία Παρθενοπούλου</i> , Εθνική Αρχή Διαφάνειας
09:15 - 09:30	Οργανωμένοι υποδοχείς δραστηριοτήτων και βιώσιμη ανάπτυξη <i>Σταυρούλα Αγρίου</i> , ΕΜΠ
09:30 - 09:45	Η ευελιξία και η προοπτική διερεύνηση στη βιομηχανία (industrial foresight) ως πολύτιμα εργαλεία του χωροταξικού σχεδιασμού για την ανάπτυξη των Επιχειρηματικών Πάρκων <i>Χρυσάνθη Τσουράπη</i> , Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας <i>Ανέστης Γουργιώτης</i> , Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας
09:45 - 10:00	Μελέτη των παραγόντων καθορισμού χωροθέτησης νεοφυών επιχειρήσεων: η περίπτωση της μητροπολιτικής περιοχής της Θεσσαλονίκης <i>Ελίζα Σαββοπούλου</i> , ΑΠΘ <i>Θανάσης Καλογερέσης</i> , ΑΠΘ
10:00 - 10:15	Επιχειρηματικά Πάρκα: ζητήματα και προοπτικές για ένα νέο χωρικό πρότυπο <i>Γεώργιος Διαμαντίδης</i> , Όμιλος Σαμαράς & Συνεργάτες <i>Μαρία Νικολάου</i> , ΕΜΠ
10:15 - 10:30	Μεθοδολογία ανάπτυξης δικτύου εμπορευματικών κέντρων στην Ελλάδα <i>Θεόδωρος Τσέκερης</i> , ΚΕΠΕ
10:30 - 10:45	Κατανομή των φυσικών πόρων λαμβάνοντας υπόψη και τους κανόνες της αγοράς: η περίπτωση των οργανωμένων υποδοχέων δραστηριοτήτων <i>Ιωάννα Αλεξανδροπούλου</i> , ΕΚΠΑ
10:45 - 11:00	Συζήτηση

Παρασκευή 30 Σεπτεμβρίου 2022

Αίθουσα Α2	ΘΕΜΑ: Πολεοδομικός Σχεδιασμός Προεδρείο: Μαριλένα Παπαγεωργίου, ΑΠΘ Γεωργία Ποζουκίδου, ΑΠΘ
09:00 - 09:15	Τα Ειδικά Πολεοδομικά Σχέδια του Ν. 4447/2016: ιδιαιτερότητες, διλλήματα και προκλήσεις <i>Μάριος Χαϊνταρλής</i> , Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας <i>Λάμπρος Κίσσας</i> , Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας <i>Παναγιώτης Πανταζής</i> , Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας
09:15 - 09:30	Υπάρχει κάποιο μυστικό <i>Μαρία Μάρκου</i> , ΕΜΠ
09:30 - 09:45	Αναζητώντας τη συνέργεια ανάμεσα στο αρχαιολογικό και ιστορικό βιομηχανικό τοπίο της Ζώνης των Μακρών Τειχών <i>Ασπασία Κουζούπη</i> , ΕΜΠ <i>Πάνος Κιούσης</i> , ΑΠΘ <i>Πέτρος Κυριακού</i> , ΕΜΠ <i>Ειρήνη Σκιαδαρέση</i> , Εφορεία Αρχαιοτήτων Πειραιώς και Νήσων (ΕΑΠΝ) <i>Γιάννης Συρόπουλος</i> , Εφορεία Αρχαιοτήτων Πειραιώς και Νήσων (ΕΑΠΝ) <i>Άννα Μαρία Αναγνωστοπούλου</i> (Εφορεία Αρχαιοτήτων Πειραιώς και Νήσων) <i>Κώστας Μωραΐτης</i> , ΕΜΠ
09:45 - 10:00	Ακροβατώντας μεταξύ ευελιξίας και απορρύθμισης του χωρικού σχεδιασμού. Η περίπτωση των ειδικών πολεοδομικών σχεδίων της Θεσσαλονίκης <i>Μαριλένα Παπαγεωργίου</i> , ΑΠΘ <i>Γεωργία Ποζουκίδου</i> , ΑΠΘ
10:00 - 10:15	Χωρικά κατανομημένη αστική παραγωγή στη Θεσσαλονίκη: προοπτικές για την ενίσχυση της αστικής αναγέννησης και της κυκλικότητας <i>Μαργαρίτα Αγγελίδου</i> , Q-PLAN INTERNATIONAL, <i>Έλλη Ρώμα-Αθανασιάδου</i> , Q-PLAN INTERNATIONAL <i>Nikolay Premyanov</i> , Q-PLAN INTERNATIONAL <i>Απόστολος Τσολάκης</i> , Q-PLAN INTERNATIONAL <i>Μιχαήλ Κούπκας</i> , Δήμος Θεσσαλονίκης <i>Νικόλαος Τσωνιώτης</i> , Ideas Forward
10:15 - 10:30	Αστικοί και κοινωνικοί μετασχηματισμοί σε μια γειτονιά της Λισαβόνας: Η περίπτωση της περιοχής Marvila-Beato στο αποβιομηχανοποιημένο παραποτάμιο μέτωπο της Πόλης. <i>Χριστίνα Χατζοπούλου</i> , Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας
10:30 - 10:45	Όρια οικισμών κάτω των 2000 κατοίκων και προϋφισταμένων του 1923 <i>Κωνσταντίνος Χαλέβας</i> , Ελεύθερος Επαγγελματίας
10:45 - 11:00	Συζήτηση

**ΑΝΑΖΗΤΩΝΤΑΣ ΤΗ ΣΥΝΕΡΓΕΙΑ ΑΝΑΜΕΣΑ
ΣΤΟ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΚΟ-ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΟ ΤΟΠΙΟ
ΤΗΣ ΖΩΝΗΣ ΤΩΝ ΜΑΚΡΩΝ ΤΕΙΧΩΝ**

ΚΟΥΖΟΥΠΗ Α¹, ΚΙΟΥΣΗΣ Γ², ΚΥΡΙΑΚΟΥ Γ³, ΣΚΙΑΔΑΡΕΣΗ Ε⁴, ΣΥΡΟΠΟΥΛΟΣ Ι⁵, ΑΝΑΓΝΩΣΤΟΠΟΥΛΟΥ Α.Μ.⁶, ΜΩΡΑΙΤΗΣ Κ⁷

¹ Μεταδιδακτορική Ερευνήτρια Σχολή Αρχιτεκτόνων ΕΜΠ, συγγραφέας επικοινωνίας a.space.ia@gmail.com)

² Χωροτάκτης-Πολυεξόμοσ ΑΠΘ, Τμήμα Αρχιτεκτόνων Μηχανικών ΠΘ, (e-mail: panoskiouisis@hotmail.com)

³ Τοπογράφος Μηχανικός ΕΜΠ, Σχολή Τοπογράφων Μηχανικών ΕΜΠ, (e-mail: kyriakou_petros@hotmail.com)

⁴ Αρχαιολόγος, Εφορεία Αρχαιοτήτων Πειραιώς και Νήσων, (e-mail: eskiadaresi@culture.gr)

⁵ Αρχαιολόγος, Εφορεία Αρχαιοτήτων Πειραιώς και Νήσων, (e-mail: isiropoulos@culture.gr)

⁶ Δρ. Αρχαιολόγος, Εφορεία Αρχαιοτήτων Πειραιώς και Νήσων, (e-mail: amanagnostopoulou@culture.gr)

⁷ Ομότιμος Καθηγητής, Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών ΕΜΠ, (e-mail: mor@arsisarc.gr)

Περίληψη

Τα Μακρά Τείχη της κλασικής αρχαιότητας μεταξύ Αθήνας και Πειραιά ορίζουν στο μεγαλύτερο μήκος τους μια ζώνη πλάτους ενός σταδίου (186 μ.). Αρχαιολόγοι της Εφορείας Αρχαιοτήτων Πειραιώς και Νήσων [ΕΑΠΝ] εδώ και μερικές δεκαετίες, μέσα από μια σειρά σωστικών ανασκαφών έχουν επιτύχει την ανασκαφή και ανάδειξη κάποιων τμημάτων των Μακρών Τειχών σε αδόμητους χώρους και πρασιές, και προσδιορίζει -σε παλαιότερο χαρτογραφικό υπόβαθρο- την πορεία Νότιου και Βόρειου σκέλους. Τον 19^ο αιώνα η σύνδεση των νεωτερικά πολεοδομημένων κέντρων της Αθήνας και του Πειραιά πραγματοποιήθηκε με δύο μεταφορικούς άξονες που συνέπεσαν σε μεγάλο τους μήκος με τα Μακρά Τείχη: τη λεωφόρο Αθηνών-Πειραιώς και τον - αρχικά ατμήλατο- σιδηρόδρομο του ΗΣΑΠ[σήμερα πράσινη γραμμή μετρό]. Με αυτόν τον τρόπο, οι θεμελιώσεις των Μακρών Τειχών καλύφθηκαν, μα οι άξονες τους έπαιξαν, και ακόμη παίζουν, πρωταρχικό συνδετήριο ρόλο μεταξύ πρωτεύουσας και επινεύου. Η εκβιομηχάνιση την ζώνης των Μακρών Τειχών από τα τέλη του 19^{ου} και κατά τις πρώτες δεκαετίες του 20^{ου} αιώνα απέδωσε με αρχιτεκτονικούς όρους ιδιαίτερο χαρακτήρα στην περιοχή. Ο χαρακτήρας αυτός, παρά την αποβιομηχάνιση, παραμένει τμηματικά ως σήμερα ορατός, εκπροσωπούμενος από διατηρητέα βιομηχανικά κελύφη. Το καθεστώς προστασίας του ιστορικού-παραδοσιακού άξονα της λεωφόρου Πειραιώς [ΦΕΚ-510Δ/1996], και 88 εκ των κτιρίων κατά μήκος της ως μνημείων [ΦΕΚ-267/Δ/7.4.1997], συμπίπτει χωρικά με τμήμα της ζώνης των Μακρών Τειχών. Η σύμπτωση αυτή δεν έχει μέχρι στιγμής αντιμετωπιστεί συστηματικά ως μία συνθήκη που θα μπορούσε να αποτελεί αντικείμενο μιας στρατηγικής συνδυαστικής ανάδειξης του αρχαιολογικού και ιστορικού βιομηχανικού αποθέματος. Στα πλαίσια μεταδιδακτορικής έρευνας τιτλοφορούμενης «Η ζώνη των παράλληλων Μακρών Τειχών ως τοπίο, ως παλίμψηστο υποδομών, ως σύνδεση Αθήνας και Πειραιά» με φορέα υποδοχής την Σχολή Αρχιτεκτόνων του ΕΜΠ, άωτερος στόχος είναι να επιδιωχθεί μία στρατηγική για την ανάδειξη των Μακρών Τειχών ως ενιαίου μνημείου αρχαιολογικής σημασίας, σε συνέργεια με το ιστορικό και βιομηχανικό απόθεμα της περιοχής. Ως επιμέρους στόχος τέθηκε ο προσδιορισμός, μέσω επιτόπιας λήψης συντεταγμένων και επεξεργασίας τους σε GIS, της πορείας του Νότιου Σκέλους των Μακρών Τειχών, κυρίως σε άμεση συσχέτιση του ίχνους του με τον σύγχρονο αστικό ιστό. Στην παρούσα εισήγηση προσεγγίζεται ιστορικά και χαρτογραφικά, επιλεγμένο τμήμα της ζώνης των Μακρών Τειχών, πιλοτικά, ως σύνθετο παλίμψηστο προς πολύπλευρη ανάδειξη.

Λέξεις – Κλειδιά: Παλίμψηστο Υποδομών, Μακρά Τείχη, ιστορικό βιομηχανικό απόθεμα, ανάδειξη παλίμψηστου, αρχαιολογικό τοπίο.

1. Εισαγωγή/ Θεωρητικό Υπόβαθρο

Το ότι σήμερα η οδός Πειραιώς, για όσους κινούνται από τον Πειραιά προς Αθήνα, έως την διακλάδωση με την οδό Κύπρου στο Μοσχάτου, λειτουργεί ως διαδρομή θέασης της Ακρόπολης [Μπελαβίλας, 2007] αποκαλύπτοντας υπό υπέροχη προοπτική τον Παρθενώνα, δεν είναι μία απλώς τυχαία συνθήκη. Η εξαιρετική αυτή θέαση οφείλεται στο παλίμψηστο υποδομών της ζώνης των Μακρών Τειχών. Στην εισήγηση αυτή, πέρα από τον χρόνο και τις συνθήκες υπό τις οποίες αυτό το παλίμψηστο υποδομών δημιουργήθηκε, στοχεύουμε να περιγράψουμε με βάση το χαρτογραφικό υπόβαθρο του Κτηματολογίου και επιτόπιες μετρήσεις ακριβείας

με GPS, την πορεία των Μακρών Τειχών που εντοπίσαμε: πού δηλαδή αναμένεται να περνούν κάτω από την παρουντική επιφάνεια της πόλης. Επικεντρωνόμενοι στη συνέχεια σε μια περιοχή στην οποία εστίασε το ερευνητικό ενδιαφέρον μας, περιγράφουμε τις μεταβολές που έλαβαν χώρα, ανατρέχοντας σε ιστορικούς χάρτες και σε γραπτές πηγές. Κατά τη σύγκριση των μεταμορφώσεων του υπό εξέταση τμήματος της ζώνης των Μακρών Τειχών κατά την νεότερη ιστορία, σημειώνουμε στιγμιότυπα της σταδιακής εκβιομηχάνισης κατά τον 19^ο και 20^ο αιώνα.

Το Βόρειο και το Νότιο Μακρό Τείχος δεν κατασκευάστηκαν συγχρόνως. Το Νότιο Σκέλος των Μακρών Τειχών, κτίστηκε μετά τα μέσα του 5^{ου} π.Χ. αι [περί το 445πχ], παράλληλο στο ήδη κατασκευασμένο προ δεκαετίας [460πΧ] Βόρειο ή Πειραιϊκό Σκέλος. Πρόκειται για δύο θεωρητικά ευθύγραμμα τείχη, μήκους 40 σταδίων, των οποίων η σταθερή μεταξύ απόσταση έχει πλάτος ένα στάδιο. Οχυρώναν μια στενόμακρη ζώνη με μέση απόσταση τα 186 μέτρα, η οποία έχει χαρακτηριστεί και ως 'διάδρομος' [Conwell, 2008]. Ο οχυρωμένος διάδρομος συνέδεε την Αθήνα με το τότε νεόκτιστο, πολεοδομημένο κατά τον 5^οπ.Χ.αι από τον Ιππόδαμο επίγειό της, τον Πειραιά(που είχε νωρίτερα οχυρωθεί για να αναλάβει αυτό το σημαίνοντα ρόλο). Ο διάδρομος των παράλληλων Μακρών Τειχών αντικατέστησε την προηγούμενη οχυρωματική διάταξη που δημιουργούσε σχήμα τραπεζίου: δημιουργούνταν από το Πειραιϊκό και το Φαληρικό Μακρό Τείχος, συνδέοντας την Αθήνα με το Δυτικό [Πειραιϊκή χερσόνησος] και Ανατολικό [λιμένας Φαλήρου], αντίστοιχα, όριο του Φαληρικού Δέλτα. Καθώς το παλαιότερο επίγειο, το Φάληρο, έχασε προοδευτικά την σημασία του, η σύνδεση της ιστορικής Αθήνας με την Πειραιϊκή χερσόνησο μονοπώλησε την βαρύτητα για την υλοποίηση της ναυτικής στρατηγικής της. Ο οχυρωμένος διάδρομος των Μακρών Τειχών που κατέληγε στην νέα πόλη του Πειραιά, με τους τρεις φυσικούς λιμένες του, υποκαθιστούσε την απαίτηση, η Αθήνα να είναι μία παραθαλάσσια μητρόπολη [Κουζούπη, 2022].

Ο σύνθετος όρος 'παλίμψηστο υποδομών' που δημιούργησε ο Bernardo Secchi το 2012, περιγράφει με κείμενο τρόπο την δομή της ζώνης των Μακρών Τειχών όπως διαμορφώθηκε κατά τη νεότερη ιστορία του Ελληνικού κράτους. Η ανάθεση στο δίδυμο πολεοδόμων Κλεάνθη και Σάουμπερτ τόσο του πολεοδομικού σχεδίου της Αθήνας ως νέας πρωτεύουσας (1833), όσο και του Πειραιά ως νεωτερικού επίγειου (1834) [Μπαστέα, 2008] δηλώνει την πρόθεση αναφοράς στην κλασική αρχαιότητα, και πιθανότατα επίσης στην πρωταρχική σχέση μεταξύ των δύο αστικών κέντρων. Παρ' όλα αυτά, οι Κλεάνθης και Σάουμπερτ σχεδίασαν δυο ξεχωριστά αστικά κέντρα, ενωνόμενα από μία νέα χάραξη η οποία ξεκινούσε από την Ομόνοια (σημερινή αφετηρία οδού Πειραιώς) και κατέληγε στο λιμάνι του Κάνθαρου (σημερινή οδός Δημ. Γούναρη). Από την ευθύγραμμη αυτή συνδετήρια χάραξη, έχουν υλοποιηθεί μονάχα οι δυο ακραίες απολήξεις, οι οποίες είναι εν χρήση και σήμερα. Είναι αξιοπρόσεκτο πως οι Κλεάνθης και Σάουμπερτ δεν απέδωσαν κάποια συμβολική βαρύτητα στην ανάδειξη της σύνδεσης των δύο αστικών κέντρων μέσω της ζώνης των Μακρών Τειχών [Κουζούπη, 2022]. Σύμφωνα με μαρτυρίες, ο Κλεάνθης θεώρησε πως η δια των Μακρών Τειχών οδός (στα νότια της σημερινής οδού Κύπρου στο Δήμο Μοσχάτου-Ταύρου), και η αμαξιτή οδός (η οποία υπερκαλύπτεται έως και σήμερα από την οδό Πειραιώς) θα μπορούσαν να παίζουν στο νεωτερικό σχέδιο απλά έναν ρόλο δευτερεύουσας συνδετήριας αρτηρίας [Μπίρης, 2005]. Ο πολεοδόμος Κλέντζε, στον οποίο ανατέθηκε να εξορθολογήσει και να καταστήσει ρεαλιστικά προς υλοποίηση τα σχέδια των του δίδυμου πολεοδόμων, λαμβάνοντας σοβαρά υπ' όψη του τα πρακτικά δεδομένα -λ.χ. το ιδιοκτησιακό- [Σαρηγιάννης, 2000 / Μπαστέα, 2008], βρήκε τη μνημειακή ευθύγραμμη χάραξη προβληματική ως προς την υλοποίηση, καθώς θα απαιτούσε πολλές απαλλοτριώσεις, καθώς διέρχονταν μέσα από χωράφια. Ο Κλέντζε πρότεινε, καθώς φαίνεται, η νεωτερική σύνδεση Αθήνας και Πειραιά να πατάει πάνω στην διαχρονικά εν χρήση Αμαξιτή οδό, και να υλοποιηθεί μέσω της διεύρυνσης αυτής, όπως και έγινε το 1835. [Μπίρης, 2005]. Έτσι η δημιουργία της βασικής συνδετήριας οδού Αθηνών-Πειραιώς πάνω από το Βόρειο σκέλος κατά την πρόσφατη ιστορία ήταν το αποτέλεσμα μιας σύνθετης συγκυρίας: έγινε για λόγους πρακτικούς, που άπτονταν της αμεσότερης διασφάλισης της σύνδεσης μεταξύ των δύο αστικών κέντρων και δεν ήταν επιφορτισμένη με κάποιο συμβολισμό, ούτε ήταν στις αρχικές προθέσεις των πολεοδόμων της Αθήνας και του Πειραιά [Κουζούπη, 2022].

Η συγκυρία αυτή απέφερε στη ζώνη κατά μήκος της οδού Πειραιώς (και άρα κατά μήκος μεγάλου τμήματος του Βόρειου Σκέλους), το χαρακτήρα της ζώνης βιομηχανικής ανάπτυξης μεταξύ Αθήνας και Πειραιά [Μπελαβίλας, 2007]. Το παλίμψηστο υποδομών της ζώνης των Μακρών Τειχών συμπληρώθηκε περίπου 30 έτη μετά, με την υπέρθεση του τότε ατμήλατου σιδηρόδρομου Θησείο-Πειραιάς, [σήμερα γραμμή πράσινη ΗΣΑΠ-μετρό] πάνω από μεγάλο τμήμα του Νότιου Σκέλους των Μακρών Τειχών, το 1869 [Σαρηγιάννης, 2000]. Η βιομηχανική ανάπτυξη της ζώνης των Μακρών Τειχών, έτσι, έγινε εντός των βασικών συγκοινωνιακών χαράξεων, που παραπέμπουν ευθέως στους δύο αρχαιολογικής σημασίας άξονες.

Αντί διάχυσης, η διάταξη των βιομηχανιών, όχι μόνον δεν υπερκάλυψε τη ζώνη των Μακρών Τειχών, μα τα ίχνη των αρχαίων αξόνων είναι ακόμη ορατά μέσω δορυφόρου, καθώς βρίσκονται κάτω από τους μείζονος σημασίας ακόμη και σήμερα, ενεργούς μεταφορικούς άξονες.[Κουζούπη, 2022]. Η σύμπτωση ιστορικών βιομηχανικών κελυφών με την ζώνη των Μακρών Τειχών δεν έχει ακόμη επιστημονικά εξεταστεί, όπως επίσης δεν έχει εξεταστεί ως σύνολο ο τρόπος που τα αρχαιολογικά ίχνη της πορείας των Μακρών Τειχών θα μπορούσαν να έρθουν σε συνέργεια με το ιστορικό -βιομηχανικό απόθεμα [κυρίως τα κηρυγμένα διατηρητέα συγκροτήματα, ΦΕΚ-267/Δ/7.4.1997], προκειμένου να αναδειχθούν παράλληλα στα πλαίσια χειρισμών ανάδειξης της ζώνης των Μακρών Τειχών. Το κενό αυτό εντοπίστηκε στα πλαίσια Μεταδιδακτορικής έρευνας στη Σχολή Αρχιτεκτόνων του ΕΜΠ, της Κουζούπη Α., με αντικείμενο τη ζώνη των Μακρών Τειχών μεταξύ Αθήνας και Πειραιά, υπό την επίβλεψη του Ομότιμου Καθηγητή Κωνσταντίνου Μωραϊτή. Η παρούσα εισήγηση, αποτέλεσμα της διεπιστημονικής συνεργασίας μεταξύ αρχιτεκτόνων, αρχαιολόγων, χωροτακτών και τοπογράφων, παρουσιάζει κάποια βήματα που έγιναν προς αυτή την κατεύθυνση.

2. Εφαλτήρια και Μεθοδολογία της Επιτόπιας Έρευνας

2.1 Η Χαρτογράφηση από πλευράς ΕΑΠΝ: συνολικός χάρτης και επιμέρους σχέδια

Όπως διαβάζουμε στα 'Αρχαιολογικά Δελτία', από τη δεκαετία του 1960, αλλά και σήμερα ακόμη, μέσω σωστικών ανασκαφών, οι αρχαιολόγοι της σημερινής Εφορείας Αρχαιοτήτων Πειραιά και Νήσων [πρώην ΕΦΑΔΥΑΤ, ΚΣΤ' ΕΠΚΑ, Β' ΕΠΚΑ] ανακαλύπτουν τμήματα του Νότιου και Βόρειου σκέλους, τα οποία ανασκάπτουν, αποτυπώνουν και όποτε καθίσταται δυνατόν διασώζουν, με τρόπο που να είναι ορατά στην επιφάνεια της πόλης. Οι ανασκαφές συνδέονται συχνά με τις εργασίες επικαιροποίησης των υποδομών στη ζώνη των Μακρών Τειχών: λ.χ. Η περίοδος 2009-2010 των έργων ανακατασκευής της ανωδομής και της υποδομής της γραμμής ΗΣΑΠ Θησείο-Πειραιάς, κατέστη μια περίοδος με πλούσια ευρήματα, όσον αφορά το Νότιο Σκέλος [σταθμός Ταύρου, σταθμός Καλλιθέας, τροχιές μεταξύ σταθμών Ταύρου και Μοσχάτου. Το ίδιο συνέβη και κατά την περίοδο διεύρυνσης της κοίτης του Κηφισσού [2002-2004]. Πέραν των σημείων υπερκάλυψής του από υποδομές, το Νότιο Σκέλος έχει ανασκαφεί και είναι σήμερα ορατό σε πρασιές, αδόμητα τμήματα οικοπέδων, και στον δημόσιο χώρο στις περιοχές Ταύρου, Μοσχάτου και Νέου Φαλήρου. Το Βόρειο Σκέλος, τα ίχνη του οποίου κείνται κάτω από, και παράλληλα στους άξονες της οδού Πειραιώς και Κύπρου, έχει ανασκαφεί μέχρι στιγμής σε λιγότερα σημεία. Μια συστηματική καταγραφή των έως τότε ανεσκαμμένων τμημάτων των Μακρών Τειχών και τη συγκρότησή τους σε ένα χάρτη βρίσκουμε σε επιστημονική δημοσίευση της ΕΑΠΝ (Πετριτάκη, 2009). Βάσει του χάρτη που περιλαμβάνεται στη δημοσίευση, και προκειμένου να συσχετίσουμε τα ίχνη της πορείας των Μακρών Τειχών με ένα σύγχρονο εν χρήση υπόβαθρο, το Εθνικό Κτηματολόγιο, προχωρήσαμε στην τοπογραφική επιτόπια αποτύπωση σε GIS σημείων από εμφανή στην επιφάνεια τμήματα του Νότιου Σκέλους. Έτσι αναζητούμε με μεγαλύτερη ακρίβεια την χάραξη του Νότιου Σκέλους, και την συσχέτιση του ίχνους του με το σύγχρονο σχέδιο πόλεως.

2.2 Η επιτόπια τοπογραφική αποτύπωση και εισαγωγή σε GIS

Για να επιτευχθεί η ακριβέστερη χάραξη του ίχνους του νότιου σκέλους βάση των σημείων καταγραφής εφαρμόστηκε η μέθοδος της γραμμικής παρεμβολής [Linear Regression]. Έχοντας ως υπόθεση εργασίας πως τα Μακρά Τείχη κινούνται γραμμικά στον χώρο κατασκευάστηκε μια ευθεία από νέα σημεία εντός του εύρους των γνωστών ακραίων σημείων του Νότιου Σκέλους. Στην επιστήμη των μαθηματικών η γραμμική παρεμβολή είναι μια μέθοδος προσαρμογής καμπύλης, στην δική μας περίπτωση ευθείας, χρησιμοποιώντας γραμμικά πολυώνυμα για την κατασκευή νέων σημείων δεδομένων εντός του εύρους ενός συνόλου γνωστών σημείων δεδομένων. Ως στόχος τέθηκε ο εντοπισμός μιας ευθείας που να δύναται να ορίζει τη νότια παρειά του Νότιου σκέλους.

Εικόνα 1: Γραμμική παρεμβολή (Linear Regression) [1^α], Τύπος ελαχίστων τετραγώνων [1β] και τύπος υπολογισμού μέσου απόλυτου σφάλματος [1γ]. Εάν τα γνωστά σημεία δίνονται από συντεταγμένες της μορφής x_i, y_i η γραμμική παρεμβολή είναι μια ευθεία γραμμή μεταξύ των σημείων αυτών της μορφής $y = m \cdot x + c$, όπου m είναι η κλίση της ευθείας και c η μετατόπιση της από τον άξονα των x . Η γραμμή αυτή ελαχιστοποιεί το άθροισμα των τετραγώνων της διαφοράς των γνωστών σημείων με την προς χάραξη ευθεία.

$$m = \frac{\sum_{i=1}^n (x_i - \bar{x})(y_i - \bar{y})}{\sum_{i=1}^n (x_i - \bar{x})^2}$$

$$c = \bar{y} - m\bar{x}$$

1β

$$MAE(y, \hat{y}) = \frac{1}{n_{\text{samples}}} \sum_{i=0}^{n_{\text{samples}}-1} |y_i - \hat{y}_i|$$

1γ

1α

Αφού βρέθηκε η ευθεία μέσω της μεθόδου της γραμμικής παρεμβολής υπολογίσαμε το μέσο απόλυτο σφάλμα (mean absolute error, MAE) το οποίο αντιστοιχεί στις αποκλίσεις των σημείων από την ευθεία και υπολογίζεται ως το άθροισμα των απόλυτων σφαλμάτων (το άθροισμα των απόλυτων τιμών της διαφοράς των σημείων από την ευθεία) διαιρούμενο με το πλήθος των δειγμάτων (n).

Στο πλαίσιο της τοπογραφικής έρευνας έγιναν λήψεις σημείων σε 5 περιοχές όπου τμήματα του νότιου σκέλους των Μακρών Τειχών είναι ορατά σήμερα στην επιφάνεια της πόλης και προσβάσιμα για μετρήσεις. Συνολικά αποτυπώθηκαν 150 σημεία. Περαιτέρω, έγινε ταύτιση των σημείων που λήφθηκαν με υπόβαθρα που διατέθηκαν κατόπιν σχετικού αιτήματος από τα αρχεία της ΕΑΠΝ αλλά και σχέδια που περιλαμβάνονται στο «*Αρχαιολογικόν Δελτίον*».

Πίνακας 1: Θέσεις επιτόπιας τοπογραφικής αποτύπωσης και πλήθος σημείων που λήφθηκαν σε κάθε θέση

a/a	Θέσεις επιτόπιας τοπογράφησης	πλήθος σημείων
1	ΟΔ. ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ & ΒΡΥΟΥΛΩΝ 16 (Ταύρος)	50 σημεία – 1 σημείο στη νότια παρειά (Cp1)
2	ΟΔ. ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ 274 (Ταύρος)	40 σημεία – 9 σημεία στη νότια παρειά (Rp2)
3	ΟΔ. ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ 36 (Μοσχάτο)	23 σημεία – 5 σημεία στη νότια παρειά (Cp3)
4	ΟΔ. ΚΑΝΕΛΛΟΠΟΥΛΟΥ 36 (Πειραιάς)	20 σημεία – 6 σημεία στη νότια παρειά (Cp4)
5	ΟΔ. ΣΟΥΛΤΑΝΗ 8 & ΕΜΜΑΝΟΥΗΛΙΔΗ (Πειραιάς)	5 σημεία – 2 σημεία στη νότια παρειά (Rp5)

Πηγή: επιτόπια τοπογραφική έρευνα των Κιούση Π., Κυριάκου Π. και Κουζούπη Α. σε συνεργασία με τους Συρόπουλο Ι., Σκιαδαρέση Ε., Αναγνωστοπούλου Α.Μ., αρχαιολόγους της ΕΑΠΝ

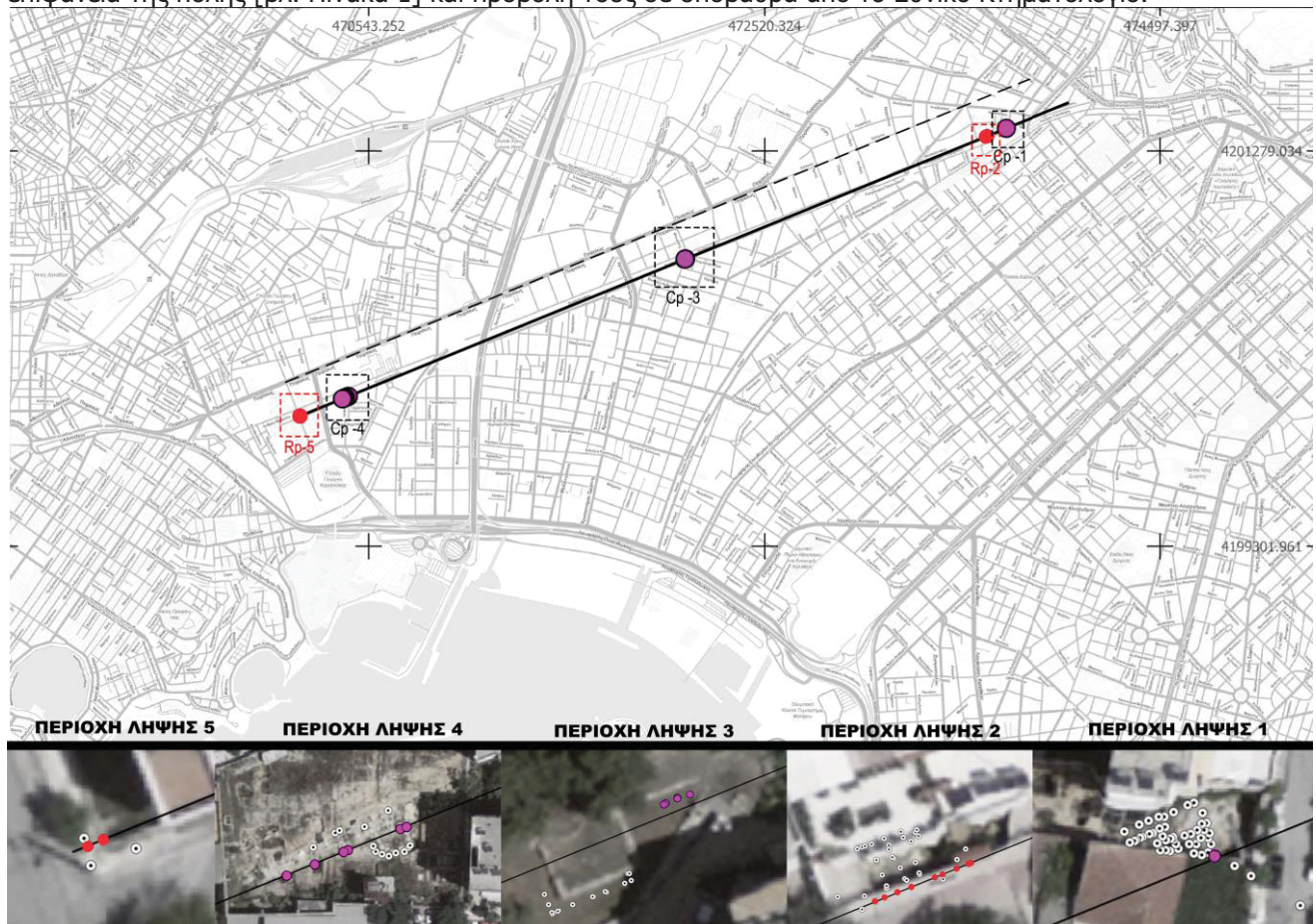
Από τα αποτυπωμένα σημεία, τα σημεία που λήφθηκαν υπόψιν για τον υπολογισμό της τελικής χάραξης της ευθείας είναι όσα σύμφωνα με τα ανασκαφικά δεδομένα της ΕΑΠΝ βρίσκονται στην νότια παρειά του νότιου σκέλους. Από το σύνολο των σημείων αυτών, τα σημεία 2 περιοχών χρησιμοποιήθηκαν ως σημεία υπολογισμού (regression points) της ευθείας και τα σημεία τριών περιοχών επιλέχθηκαν ως σημεία ελέγχου (control points) για την επιβεβαίωση της. Οι νέες τιμές της ευθείας προέκυψαν με την μέθοδο των ελαχίστων τετραγώνων και η νέα ευθεία ικανοποιεί την εξίσωση $Y = \beta \cdot X + \alpha$, όπου $\beta = 0.40$ και $\alpha = 4008109.948$.

Μέσα από την έως τώρα τοπογραφική έρευνα, το ίχνος του Νότιου Σκέλους παρουσιάζεται με μικρές σχετικές αποκλίσεις ως ευθεία [τάξη αποκλίσεων 0.53 μ] ενώ παρατηρήθηκαν περιπτώσεις όπου τα σημεία ελέγχου επιβεβαιώνουν με σχετική ακρίβεια τη νέα χάραξη. Τονίζεται πως θα ήταν δόκιμο να ληφθούν και άλλα σημεία επιβεβαίωσης της υπόθεσης αυτής πριν διατυπωθεί απαρέγκλιτα ως συμπέρασμα πως το Νότιο Σκέλος χαράχθηκε και δομήθηκε ως μια απόλυτη ευθεία. Οι αποκλίσεις που σημειώθηκαν πιθανότατα να μην σχετίζονται με κάμψη της ευθείας του τείχους, αλλά με τον αριθμό των δόμων σε συνδυασμό με το είδος της θεμελίωσης σε κάθε περιοχή, και τους τρόπους κατά τους οποίους οι δόμοι των θεμελίων εξέχουν βαθμιδωτά, προσαρμοζόμενοι στην τοπογραφία, και αναλόγως με την στερεότητα ή μη του γεωλογικού υπόβαθρου στο οποίο κτίστηκαν.

Σημειώνεται πως στην παρούσα δημοσίευση παρουσιάζονται οι καταγραφές που έγιναν από σημεία του Νότιου Σκέλους, και δεν περιλαμβάνεται το Βόρειο Σκέλος, η πορεία του οποίου στον χάρτη που προτείνουμε

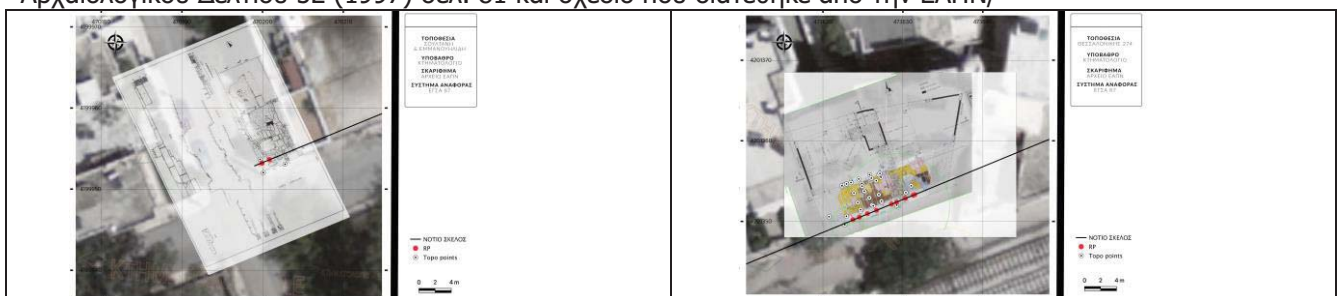
παρουσιάζεται ως διακεκομμένη, και ορίζεται ως παράλληλη μετατόπιση του ίχνους του Νότιου Σκέλους, σε απόσταση 1 σταδίου. Παρατηρούμε πως το Νότιο Σκέλος από την διασταυρωσή του με την κοίτη του Κηφισού και μέχρι τα μισά της απόστασης ανάμεσα στους σταθμούς ΗΣΑΠ Μοσχάτου και Καλλιθέας, βρίσκεται Νότια των τροχιών ΗΣΑΠ, μετά τον σταθμό Καλλιθέας έως και τον σταθμό του Ταύρου βρίσκεται βόρεια των τροχιών, ενώ από τον σταθμό Ταύρου έως και την οδό Σπάρτακου και πάλι βρίσκεται στα νότια των τροχιών. Στην περιοχή Νέου Φαλήρου η καμπύλη των γραμμών του ΗΣΑΠ απομακρύνεται από το Νότιο σκέλος, το οποίο διατρέχει την περιοχή παράλληλα στις οδούς Κανελλοπούλου και Σουλτάνη, μέχρι του σημείου όπου κάμπτεται ξεκάθαρα προς τα Νότια. Η όλη πορεία αυτή ήταν ήδη γνωστή από παλαιότερο χάρτη της ΕΑΠΝ (Πετριτάκη, 2009), μα η ταύτιση του ίχνους με έτερα ιστορικά κτίρια και διατηρητέα μνημεία δυσχεραίνονταν λόγω της έλλειψης της άμεσης αντιστοιχίσης με το σύγχρονο αστικό τοπίο.

Εικόνα 2: ταύτιση των σημείων που ελήφθησαν επιτόπια σε 5 θέσεις όπου τα τείχη είναι εμφανή στην επιφάνεια της πόλης [βλ. Πίνακα 1] και προβολή τους σε υπόβαθρα από το Εθνικό Κτηματολόγιο.

Πηγή: αρχείο ΕΑΠΝ, Αρχαιολογικά Δελτία, επιστημονική δημοσίευση [Πετριτάκη, 2009] και επιτόπια τοπογραφική αποτύπωση από τους Κιούση, Κυριακού και Κουζούπη, 2021 σε συνεργασία με τους αρχαιολόγους ΕΑΠΝ Συρόπουλο Ι., Σκιαδαρέση Ε., Αναγνωστοπούλου Α.Μ.

Εικόνα 2: Στις περιοχές λήψης 5 & 2, εμφανίζεται ταύτιση των σημείων που ελήφθησαν με σχέδιο του Αρχαιολογικού Δελτίου 52 (1997) σελ. 81 και σχέδιο που διατέθηκε από την ΕΑΠΝ/

Πηγή: αρχείο ΕΑΠΝ, Αρχαιολογικό Δελτίο [Πετριτάκη, 2002]

3. Η Μεθοδολογία Ενδεδειγμένης Προσέγγισης της Περιοχής Εστιασμένου Ενδιαφέροντος και Ευρήματα

3.1. Η μεθοδολογία της διαχρονικής χαρτογραφικής μελέτης για την περιοχή εστιασμένου ενδιαφέροντος

Μία από τις περιοχές όπου σε περισσότερες θέσεις τμήματα του Νότιου Σκέλους των Μακρών Τειχών είναι ορατά σήμερα στην επιφάνεια της πόλης, είναι η περιοχή πλησίον των ορίων των δήμων Μοσχάτου-Ταύρου και Καλλιθέας. Η περιοχή όπου εστιάζει η διερεύνηση περιλαμβάνει την οδό Χαμοστέρνας στα Βόρεια-ΒΑ, την Φαληρική κοίτη εκτροπής του Ιλισσού στα Νότια, την οδό Πειραιώς στα Δυτικά-ΒΔ, την συμβολή οδού Κύπρου και Πειραιώς στα Ανατολικά και το Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο στα Νοτιο-Δυτικά. Πρόκειται για περιοχή όπου το ίχνος του Βόρειου σκέλους βρίσκεται κάτω από την οδό Κύπρου, και παράλληλα σε αυτήν [Σταϊνχάουερ, 1989]. Η Κύπρου, μονόδρομος σήμερα, στην προέκταση της Οδού Πειραιώς, έχει μικρότερο πλάτος και μικρότερη κυκλοφοριακή σημασία από την τελευταία που είναι κύρια οδική αρτηρία. Η συνθήκη αυτή θα μπορούσε να επιτρέψει την ανάδειξη τμημάτων του Βόρειου Σκέλους στο πλευρικό όριο της οδού Κύπρου. Πέριξ της οδού Κύπρου [βλ. κεφ. 3.2.] υπάρχουν σήμερα βιομηχανικά κτίρια και τα άδεια ή επαναχρησιμοποιημένα κελύφη τους, εκ των οποίων κάποια είναι κηρυγμένα διατηρητέα [ΦΕΚ-267/Δ/7.4.1997]: η συνθήκη αυτή θα μπορούσε να ευνοήσει την παράλληλη, και ταυτόχρονη, ανάδειξη αρχαιολογικού και ιστορικού βιομηχανικού αποθέματος. Επίσης, σε άλλα μέρη της ίδιας περιοχής το Βόρειο Σκέλος και το Νότιο Σκέλος συμβαίνει να περνούν κάτω από δημόσιους χώρους, συνθήκη που θα μπορούσε να ληφθεί υπ' όψη για την δημιουργία ενός εκτενέστερου αρχαιολογικού πάρκου, ή έστω για την ενίσχυση του δικτύου αρχαιολογικών χώρων σχετικών με τα Μακρά Τείχη στην περιοχή.

Προκειμένου να προσεγγιστούν κατά το δυνατόν περισσότερες ιστορικές φάσεις του παλιόμνηστου υποδομών στην περιοχή εστιασμένου ενδιαφέροντος, ανατρέξαμε σε χάρτες από ιστορικά αρχεία και ιστορικές αεροφωτογραφίες. Το υλικό αυτό γεωαναφέρθηκε, ώστε να ταυτιστούν κατά το δυνατόν τα ίχνη και οι πληροφορίες που απεικονίζονται στους χάρτες αυτούς. Στόχος είναι να εντοπίσουμε ποια από τα ίχνη αυτού του παλιόμνηστου, αρχαιολογικού και ιστορικού-βιομηχανικού, θα μπορούσαν να αποκτήσουν σημασία και να αναδειχθούν σε συνέργεια σήμερα, στην επιφάνεια της πόλης. Η περιοχή αυτή εξετάζεται τρόπον τινά πιλοτικά, καθώς στα πλαίσια της παρούσα εισήγησης θα ήταν αδύνατον να εξετάσουμε με επαρκή λεπτομέρεια, μεγαλύτερη έκταση της ζώνης των Μακρών Τειχών.

3.2. Ευρήματα για την περιοχή εστιασμένου ενδιαφέροντος, από τον συνδυασμό χαρτογραφικών μαρτυριών, γραπτών πηγών [19^{ος} αιώνας]

Ξεκινώντας τη χαρτογραφική επισκόπηση από τον παλαιότερο διαθέσιμο προς εξέταση χάρτη, το χάρτη του Ferdinand Adelhoven, σε κλίμακα 1:20.000 του 1837, με τίτλο «Plan Topographique d'Athenes et ses Environs» από το Ιστορικό Αρχείο Πειραιά, βλέπουμε στην υπό εξέταση περιοχή την οδό Πειραιώς που έχει ήδη διαπλατυνθεί, να σημειώνεται με συστάδες δέντρων εκατέρωθεν της. Ως έτερη αξιοσημείωτη υποδομή εντοπίζουμε σημείωση που αναφέρει ένα Υδραγωγείο 'Aqueduc-Υδραγωγείον', πέριξ της περιοχής της σημερινής Φαληρικής κοίτης του Ιλισσού. Κοντά στη σημερινή συμβολή Πειραιώς και Κύπρου σημειώνεται ένα πηγάδι και περίπου στη συμβολή των σημερινών οδών Αναξαγόρα και Πειραιώς μια - άγνωστης χρησιμότητας- γέφυρα. Τέλος σημειώνουμε πως στην περιοχή στα ΒΔ της οδού Πειραιώς, και στην ΝΑ παρειά της, οι εκτάσεις συμβολίζονται κυρίως ως ελαιώνες [μέρος του Αρχαίου Ελαιώνα, του ιερού άλσους της Αθηνάς], ενώ οι περιοχή στα όρια των σημερινών δήμων Καλλιθέας και Μοσχάτου-Ταύρου παρουσιάζονται ως καλλιεργημένοι αγροί. Ως παράλληλη μετατόπιση προς τα ΝΑ, έγγεια στην σημερινή οδό Κύπρου, βλέπουμε σημειωμένη οδό: σχεδόν στην προέκταση της ευθείας της Οδού Πειραιώς. Για την οδό αυτή διατυπώνουμε την υπόθεση πως ίσως και να ήταν σε χρήση διαχρονικά από την αρχαιότητα, καθώς φαίνεται πιθανό να ταυτίζονταν με το ίχνος της δια των Μακρών Τειχών οδού. Τα ευρήματα της ΕΑΠΝ [τότε Β' Εφορείας Προϊστορικών και Κλασικών αρχαιοτήτων] σε ανασκαφή σε οικοπέδο στα ΝΑ της συμβολής Πειραιώς και Κύπρου [Κύπρου και Ύδρας] αποκάλυψαν πράγματι τμήμα αρχαίου δρόμου, που ταυτοποιήθηκε ως η Δια των Μακρών Τειχών οδός, και ακολουθεί ως χάραξη παράλληλη στη σύγχρονη οδό Κύπρου, σε εγγύτατη παράλληλη μετατόπιση στα ΝΑ αυτής: «*Σε απόσταση 10 μ. από την οικοδομική γραμμή της οδού Κύπρου και σε βάθος 2 μ. αποκαλύφθηκε ο αναλημματικός, αποτελούμενος από σειρά μεγάλων αργών λίθων, τοίχος μιας αρχαίας οδού στρωμένης με χαλίκι, προφανώς αυτής που συνέδεε το άστυ με τον Πειραιά μέσα από τα τείχη*» [Σταϊνχάουερ, 1989:55]. Σημειώνουμε πως το δίκτυο των

διαδρομών ανάμεσα στα χωράφια περιλαμβάνει μια χάραξη που προσεγγίζει τη σημερινή οδό Αναξαγόρα. Τέλος παρατηρούμε πως η κοίτη του Ιλισσού παρουσιάζεται να σταματάει πριν τη στροφή της οδού Χαμοστέρνας, κοντά στον λόφο Φιλαρέτου όπου σημειώνεται «Σπήλαιον» "Grotte" και απέναντί τους [πλησίον των πρόποδων του λόφου Σικελίας] σημειώνεται Πηγή "Source"- πιθανόν να σχετίζεται με το υδραγωγείο που προαναφέρθηκε.

Η επισκόπηση της ίδιας περιοχής στους άλλους δύο από τους τρεις χάρτες του 19^{ου} αιώνα που εξετάσαμε, δύο διαφορετικά φύλλα χάρτη από τους χάρτες των Kaupert J.A. (τοπογράφος) και Curtius E. (αρχαιολόγος) «*Karten Von Attika*», περιλαμβάνουν ήδη κάποιες πρώτες βιομηχανικού χαρακτήρα εγκαταστάσεις, όπως θα παρουσιάσουμε παρακάτω. Το μεν φύλλο χάρτη B1.I, με θέμα "Athen und Umgebung" «*Χάρτης Αθηνών και Περιβάλλοντα χώρου*» υπό κλίμακα 1:12.500, που χρονολογείται το 1877, αναφέρει πως έχουν χωροθετηθεί στην περιοχή οι παρακάτω λειτουργίες: "Ehem Laboratorium d. Bergwerks in Laurion" που μεταφράζεται «*πρώην εργαστήριο του ορυχείου στο Λαύριο*», και όμορα με την ως άνω έκταση αναφέρονται ανοικτές δεξαμενές νερού "Offener Wasserbehälter". Επίσης σημειώνεται στην ίδια περιοχή 'υδατόρομα' ή 'ροή ύδατος' – "wasserläufe" η οποία ακολουθεί ως ροή την σημερινή οδό Αναξαγόρα -η οποία παράλληλα απεικονίζεται και ως οδός στο χάρτη- και παρουσιάζεται να καταλήγει στις ως άνω στέρνες. Η υπόθεση πως πρόκειται για αρχαίο υδραγωγείο ισχυροποιείται στο έτερο φύλλο [B1.I^a] εκ των χαρτών των Kaupert & Curtius, με τίτλο "Alt-Athen mit seinen nachweislichen Denkmälern, Plätzen und Verkehrsstrassen" «*Αρχαία Αθήνα με τα αποδεδειγμένα μνημεία, τις πλατείες και τους δρόμους της*» : πρόκειται για μια προσπάθεια απόδοσης από τον χαρτογράφο και τον αρχαιολόγο του αρχαιολογικού τοπίου, περιλαμβάνοντας το τότε σύγχρονο τοπογραφικό υπόβαθρο και ταυτόχρονα πληροφορίες και ευρήματα που αφορούν την κλασική αρχαιότητα. Σε αυτόν χάρτη του αρχαιολογικού τοπίου, σημειώνεται διακριτά με κυανό μελάνι η πορεία της ροής ύδατος που προαναφέρθηκε, ενώ αυτή τη φορά ο συμβολισμός στο υπόμνημα ερμηνεύεται ξεκάθαρα ως 'antiker unterirdischer Wasser' «*αρχαίο υπόγειο νερό*». Στο χάρτη των Kaupert & Curtius η αρχαία ροή ύδατος παρουσιάζεται να συναρμόζει με καμπύλη στην δια των Μακρών Τειχών οδό, που διέρχεται κατά τους χαρτογράφους ακριβώς δίπλα στην ΝΑ παρειά του Βόρειου Σκέλους των Μακρών Τειχών. Πιθανότατα πρόκειται για το ίδιο υδραγωγείο που έχει σημειωθεί και στον χάρτη του Adelhoven. Η πορεία του αρχαίου υδραγωγείου "Antike unterirdische Wasserleitung" από το φύλλο B1.I του χάρτη Kaupert & Curtius, έχει ταυτοποιηθεί με την σημερινή οδό Αρδάσσης – Κρήνης, και έχει θεωρηθεί πως συνδέει την πηγή Καλλιρρόη με την δεξαμενή Χαμοστέρνας [Παρμενίδης, Τουρνικιώτης, 2013]. Αναφέρουμε επιπλέον πως στην περιοχή σημειώνονται σε αμφότερους τους χάρτες των Kaupert & Curtius με βεβαιότητα η οδός Πειραιώς "von Piraeus" , και στο ίδιο ίχνος αντίστοιχα στο χάρτη του 'αρχαιολογικού τοπίου' η αμαξίτη οδός, ως "Fahrweg [Hamaxitos] von Peireaius". Τέλος, αναπαρίσταται ο κατασκευασμένος από το 1969 τροχιόδρομος του ατμήλατου σιδηροδρόμου Θησειο-Πειραιάς, και αντίστοιχα χωροθετείται θέση κτιρίου πιθανά 'σιδηροδρομικής φύλαξης' "Bahn Wärtr." [bahnhwärte?] πλησίον στο σημερινού σταθμού Ταύρου. Η ιστορική κοίτη του Ιλισσού, που βρίσκονταν κάτω από την σημερινή λεωφόρο Χαμοστέρνας, απεικονίζεται να φτάνει πέρα από την οδό Πειραιώς και να περνάει κάτω από αυτήν .

Η βιβλιογραφία έρχεται να συνδράμει στην αξιοπιστία κάποιων από τις ως άνω χαρτογραφικές παρατηρήσεις, καθώς επιβεβαιώνεται η ύπαρξη εν λειτουργία υδραγωγείου, αλλά και εργαστηρίου επεξεργασίας εκβολάδων [από το Λαύριο], σε μια έκταση ανάμεσα στους αγρούς της περιοχής. «Σχετικά με το αρχαιολογικής σημασίας «*Υδραγωγείο των μακρών Τειχών*», ο συγγραφέας αναφέρει : «*Ου μακράν της γεφύρας υπάρχει παρά την κοίτην του ποταμού αρχαίον φρέαρ, εις ο καταρρέουσι τα εκ του καταρράκτου της Καλλιρόης ύδατα του Ιλισσού, όστις πέραν της θέσεως ταύτης καθίσταται ξηρός. Το φρέαρ τούτο ανήκει εις αρχαίον υδραγωγείον, όπερ έκειτο κατά τον Ε. Τσίλλερ παρά τα μακρά τείχη και διηυθύνετο προς τον Πειραιά. Υποθέτει δε ούτος, ότι η κατασκευή του υδραγωγείου ήτο σύγχρονος τη των μακρών τειχών και ότι ετέθη παρ'αυτά, ίνα προφυλάττηται από πάσης καταστροφής και εκτροπής των υδάτων. Ου μόνον κάτωθεν της γεφύρας, αλλά και παρά την Εννεάκρουνον υπάρχουν, ως είδον, φρέατα λελαξευμένα εν μαρμαρυγικώ σχιστολίθω ανήκοντα ωσαύτως εις το αυτό υδραγωγείον, όπερ επισκευασθέν λειτουργεί και τανύν, διοχετεύον τα περισσά της Καλλιρόης ύδατα ως και του Ιλισσού εις τας Χαμοστέρνας, ήτοι μεταλλουργείον εκβολάδων πλησίον της θέσεως Βουνό.*»[Κορδέλλας, 1879:66]. Επίσης ο ίδιος συγγραφέας σε επόμενο κεφάλαιο του ίδιου βιβλίου, αναφέρει το υδραγωγείο «*του Βουνού*» : «*Υδραγωγείον Βουνού.- Αρχεται από της Καλλιρόης, ως είδομεν εν σελίδι 66, και απολήγει εις τας Χαμοστέρνας εγγύς της θέσεως Βουνό. Ην δε τούτο το αρχαίον ελληνικόν υδραγωγείον, όπερ τανύν ανήκει τω Δημοσίω και άλλοις ιδιώταις. Συντηρείται δε δια μικρών επισκευών, ως η αξιολογώτερα εγένετο εν εται 1858 τη αρωγή της δημοτικής αρχής κατά πρότασιν του τότε δημαρχούντος κ. Σκούφου προς τον σκοπόν του να διοχετεύηται μέρος των υδάτων παρά τον Ιλισσόν σφαγείον. Το ύδωρ ρέει εις δύο μεγάλας*

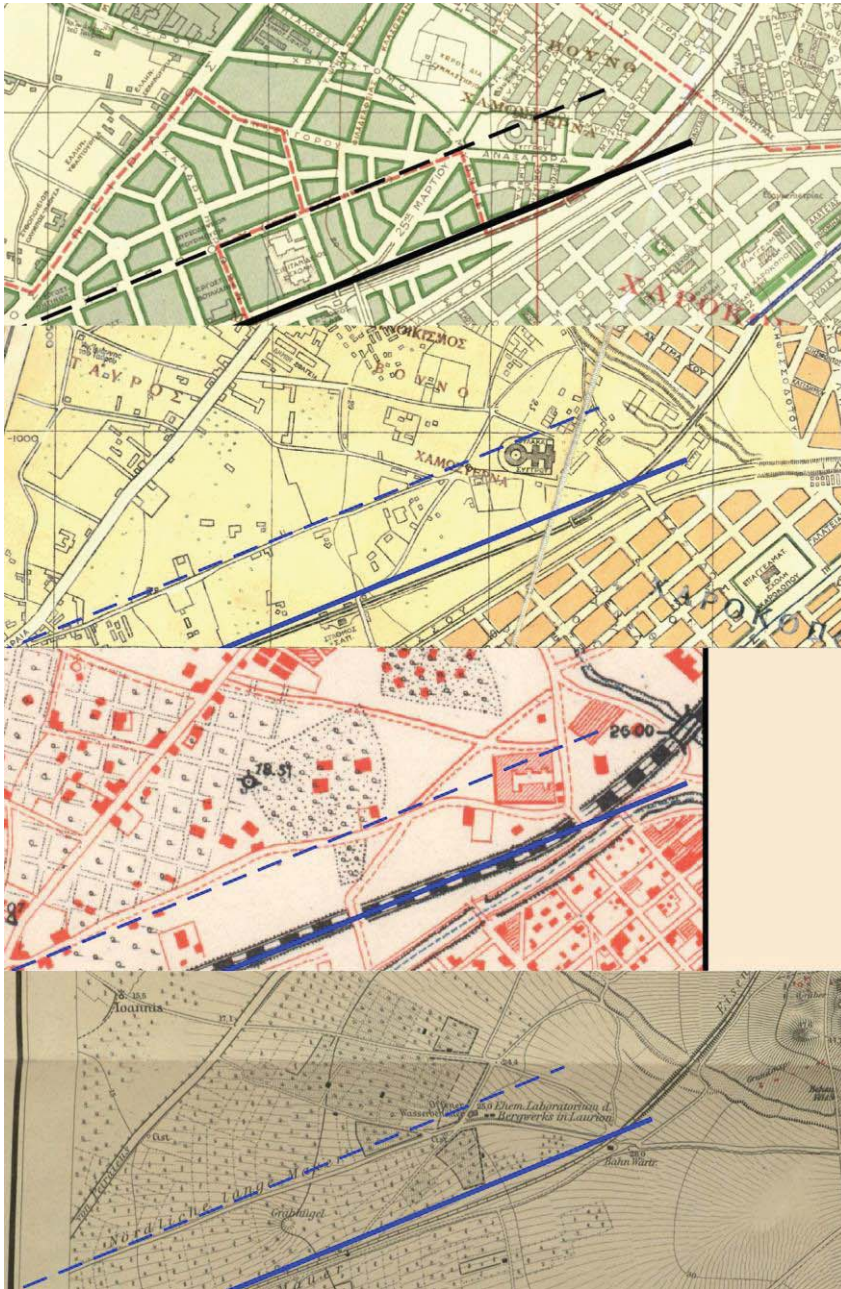
δεξαμενάς, ὡν ἐκάστη ἔχει 15μ μήκος, 7,60πλάτος, καὶ 1μ40μῆκος. Το δε ημερήσιον ποσὸν ἀνέρχεται εἰς 900 περίπου μέτρα κυβικά, δι' ὧν ἀρδεύονται οἱ περίξ κήποι καὶ ἀμπελοι. Μέγα μέρος τοῦ ὕδατος τούτου ἀπόλλυται καθ' ὁδόν, ἐκρέον ἐκ τῶν ἐφθαρμένων μερῶν τοῦ υδραγωγείου.»[Κορδέλλας, 1879:124]. Στὴ δευτέρη αὐτὴ ἀναφορὰ ὡς χρονολογία τῆς ἀνακαίνισης τοῦ υδραγωγείου ἀναφέρεται τὸ 1858: μία δεκαετία περίπου πρὶν τὴν κατασκευὴ τοῦ τροχιόδρομου τοῦ ἀτμήλατου σιδηροδρόμου. Μία εἰκασία πού διατυπώνουμε εἶναι, πῶς ἡ διαφύλαξη τῆς ροῆς τοῦ νεροῦ δια τοῦ υδραγωγείου ἴσως νὰ εἶναι ἡ αἰτία πού στὴν περιοχὴ τοῦ σταθμοῦ Ταύρου, ἀκόμη καὶ στο παρὸν, ὁ σταθμὸς ἔχει υποβιβαστεῖ καὶ βρίσκεται περισσότερο ἀπὸ 2μ κάτω ἀπὸ τὴν ἐπιφάνεια τοῦ ἐδάφους: προκειμένου νὰ μὴ διακοπεί ἀπὸ τὸ πέρασμα τῶν τρένων.

3.3. Ευρήματα για τὴν περιοχὴ ἐστιασμένου ενδιαφέροντος, ἀπὸ τὸν συνδυασμὸ χارτογραφικῶν μαρτυριῶν [20^{ος} αἰώνας]

Ὁ παλαιότερος χάρτης τοῦ 20^{ου} αἰῶνα στὸν ὁποῖο ἐξετάζεται ἡ περιοχὴ ἐστιασμένης ἐρευνας εἶναι ὁ χάρτης «ΠΕΙΡΑΙΕΥΣ-Λιόσια/ Τοπογραφικὸς Χάρτης Ἀττικῆς» τῆς ΓΥΣ τοῦ 1927, ὑπὸ κλίμακα 1:20.000 [διατέθηκε με ευγενικὴ παραχώρηση ἀπὸ τὴν συλλογὴ τοῦ Ε.Λ.Ι.Α.]. Στὸν χάρτη αὐτὸ, ἀποτυπώνεται ἡ διανοιγμένη πλέον Φαληρικὴ κοίτη ἐκτροπῆς τοῦ Ἴλισσοῦ. Στὴν συμβολὴ τῆς σημερινῆς Ἀναξαγόρα -ἡ ὁποία συμβολίζεται ὡς ὁδὸς 'πεπατημένη γιὰ δίτροχα' – με τὶς τροχιές τοῦ πλέον Ἡλεκτρικοῦ σιδηροδρόμου, ἐμφανίζεται γέφυρα γιὰ τροχοφόρα, ἡ ὁποία συνδέεται βορειότερα με γέφυρα πού διασχίζει τὴν Φαληρικὴ κοίτη τοῦ Ἴλισσοῦ, πού με τὴ σειρά τῆς συνδέεται με τὴν σημερινὴ ὁδὸ Χαροκόπου τῆς Καλλιθέας, ἐπὶ τῆς ὁποίας ἀναπαρίσταται καὶ τὸ κτίριο τοῦ σημερινοῦ Χαροκόπειο Πανεπιστήμιου. Σποραδικὰ στὴν περιοχὴ τοῦ Ταύρου ἐμφανίζονται κτίρια -χωρὶς νὰ ἐντάσσονται σὲ σαφές σχέδιο πόλεως-, καὶ ἐπίσης ἀμπελώνες, λόχμες ἀλλὰ καὶ ἀδόμητες ἀχανεῖς ἐκτάσεις. Ἡ σημερινὴ ὁδὸ Κύπρου παρουσιάζεται ὡς ἄξονας με σχετικὲς καμπυλώσεις, ὅπως καὶ οἱ περισσότεροι δρόμοι τῆς σημερινῆς περιοχῆς τοῦ Ταύρου, σὲ ἀντίστιξη με τὴν κανονικότητα τοῦ οἰκοδομικοῦ κἀνναβου τῆς Καλλιθέας. Ἐντυπωσιακοῦ μεγέθους κτιριακὴ ἐγκατάσταση καταλαμβάνει μεγάλο μέρος τοῦ οἰκοδομικοῦ τετραγώνου μεταξὺ τῶν σημερινῶν ὁδῶν Ἀναξαγόρα, Χρυσοστόμου Σμύρνης, 25^{ης} Μαρτίου καὶ Συγγροῦ: ἡ ταυτότητα αὐτοῦ τοῦ κτιρίου ἀποκαλύπτεται σὲ μεθύτερο χάρτη. Στὰ ΒΔ τῆς περιοχῆς, ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Πειραιῶς ἀναφέρεται ὁ συνοικισμὸς *Νέα Σφαγεία*, ἐνῶ στὴ βόρεια πλευρὰ τῆς Πειραιῶς, ἀπέναντι ἀπὸ τὴν συμβολὴ τῆς με τὴν Κύπρου, ἀναφέρεται «*Παγοποιεῖον*». Ἡ ἱστορικὴ κοίτη τοῦ Ἴλισσοῦ, πού βρισκόνταν κάτω ἀπὸ τὴν σημερινὴ λεωφόρο Χαμοστέρνας, ἀναπαρίσταται ξεκάθαρα σὲ αὐτὸν τὸν χάρτη, νὰ φτάνει πέρα ἀπὸ τὴν ὁδὸ Πειραιῶς, νὰ περνάει κάτω ἀπὸ αὐτὴν, διασχίζοντας τὸν προαναφερθέντα συνοικισμὸ.

Στὸν ἐπόμενο χάρτη πού ἐξετάζεται, τὸν χάρτη «*Ἀθήνα*» ὑπὸ κλίμακα 1:10.000 τοῦ Γ.Η. Μπῆρη τοῦ 1930 [διατέθηκε ἀπὸ τὴν συλλογὴ τοῦ ΕΛΙΑ], παρατηροῦμε πῶς ἐνῶ στὴν γειτονικὴ Καλλιθέα, με τὸ ὀρθοκανονικὸ σχέδιο πόλεως, οἱ δρόμοι ἀναφέρονται με ὀνόματα, στὴν περιοχὴ τοῦ Ταύρου οἱ δρόμοι δὲν ἔχουν ὀνόματα, καὶ ἀκολουθοῦν τὶς διαχρονικὲς, σχεδὸν ὀργανικὲς πορείες πού παρατηρήσαμε στὸς προηγούμενους χάρτες: ἐντοπίζουμε πλέον σχεδὸν ευθύγραμμη τὴν Κύπρου, ἐνῶ ξεκάθαρα διαγράφεται ἡ πορεία τῶν σημερινῶν ὁδῶν Ἀναξαγόρα, Χρυσοστόμου Σμύρνης καὶ 25^{ης} Μαρτίου. Ἀνάμεσα σὲ αὐτὲς τὶς τρεῖς τελευταῖες, τὸ τεράστιο κτιριακὸ συγκρότημα πού ἐντοπίστηκε στὸν πρωθύστερο χάρτη ἀποκαλύπτει τὴν ταυτότητά του: «*Φυλακαὶ Συγγροῦ*». Τὸ ἰδιότυπο σχῆμα τους, τὸ ὁποῖο ἐπιβεβαιώνεται καὶ ἀπὸ ἱστορικὴ αεροφωτογραφία τοῦ 1939 ἀπὸ τὸ ἀρχεῖο τῆς ΓΥΣ, δεσπόζει αἰνιγματικὰ ἀνάμεσα στα τοπωνύμια *ΧΑΜΟΣΤΕΡΝΑ* καὶ *ΒΟΥΝΟ*. Με ἐκπληξη διαπιστώνουμε πῶς ἡ θέση τῶν φυλακῶν σχεδὸν ταυτίζεται με ἐκείνη τοῦ «*πρῶν ἐργαστήριου ορυχείου Λαυρίου*»-«*μεταλλουργεῖο ἐκβολάδων*». Σημαντικὴ προσθήκη στὸν ὑπὸ δημιουργία ἀστικὸ ἰσθμὸ πού ἀποδίδεται στὸν χάρτη τοῦ 1930 εἶναι οἱ 2 -ὀρθοκανονικὰ σχεδιασμένοι- προσφυγικὸι συνοικισμοί, ἐκατέρωθεν τῆς ὁδοῦ Πειραιῶς. Ἀναγράφεται ἐπίσης ἡ θέση καὶ ἡ ὀνομασία τῶν Δημοτικῶν Σφαγείων, τοῦ σταθμοῦ «*ΣΑΠ Καλλιθέας*», καὶ τῆς «*Επαγγελματικῆς Σχολῆς Χαροκόπου*». Πέραν τῶν προαναφερθέντων σαφῶς σχεδιασμένων κτιριακῶν δομῶν, παρατηροῦμε πύκνωση διάσπαρτων κτιριακῶν δομῶν πρὸς τὴν διασταύρωση Πειραιῶς καὶ Κύπρου, ὅπως καὶ ἐκατέρωθεν τῆς ὁδοῦ Πειραιῶς. Ὅσον ἀφορὰ τὴν γεφύρωση τῶν γραμμῶν τοῦ ἠλεκτρικοῦ σιδηροδρόμου καὶ τῆς Φαληρικῆς κοίτης τοῦ Ἴλισσοῦ, σημειώνονται ἀντίστοιχα δύο γέφυρες τροχοφόρων στὴν προέκταση τῆς ὁδοῦ Τεῶ στὸν Ταῦρο, καὶ τῆς Πάριδος στὴν Καλλιθέα [σημερινὴ Χαροκόπου], καὶ πεζογέφυρα στὴν προέκταση τῆς ὁδοῦ Ἀναξαγόρα.

Εἰκόνα 3: ἐπιλογή ἀποκομμάτων ἀπὸ χάρτες πού παρουσιάζουν τὴν περιοχὴ ἐστίασης τῆς χارτογραφικῆς διερεύνησης, σὲ διαφορετικὲς χρονικὲς περιόδους καὶ ὑπὸ διαφορετικῶν χαρτογράφων καὶ ἐκδότες, ἀναφορὰ στὸς χάρτες με προέλευση ἱστορικὰ ἀρχεῖα

Πηγή: αναπαρίσταται η ζώνη των Μακρών Τειχών σε τμήματα από ιστορικούς χάρτες που γεωαναφέρθηκαν που αφορούν την περιοχή εστιασμένης διερεύνησης. Από κάτω προς τα άνω: χάρτης Kaupert & Curtius 1877, χάρτης Γ.Υ.Σ. 1927, χάρτης Γ.Η. Μπίρη 1930, χάρτης Κ. Μπίρη 1950.

Οι επόμενοι δύο ιστορικοί χάρτες όπου αναζητούνται στοιχεία για την περιοχή εστιασμένου ενδιαφέροντος είναι ο χάρτης «Αθήνα» του Κώστα Μπίρη του 1950 σε κλίμακα 1:10.000 [διατέθηκε από την συλλογή του ΕΛΙΑ], και ο «*Ημικτηματολογικός Χάρτης Λεκανοπεδίου Αττικής*» (Φύλλον 3-Άνω, Δήμος Αγ. Ιωάννη Ρέντη) της Νότας Τσιριγώτη και πάλι του 1950 σε κλίμακα 1:5.000. Αν και σύγχρονοι, εκθέτουν διαφορετικές πτυχές της υπό εξέταση περιοχής. Συγκρίνοντάς τους ως προς βασικά στοιχεία, παρατηρούμε πως στον πρώτο η οδός Κύπρου αναγράφεται και ως «*Αρχαία Οδός Πειραιώς*» ενώ παραπληρητικά στον δεύτερο ως «*Παλ. Οδός Πειραιώς*». Οι Φυλακές Συγγρού στον πρώτο και απεικονίζονται με ταυτόσημο τρόπο με τον χάρτη του Γ.Η. Μπίρη του 1930, ενώ στον δεύτερο αναγράφονται ως «*Ερείπια Φυλακών Συγγρού*» και απεικονίζεται μόνον τμήμα αυτών. Σε αμφότερους τους χάρτες όλη η υπό εξέταση περιοχή έχει πλέον οδούς με ονόματα. Η γεφυρώσεις τροχοφόρων και πεζών πάνω από τις γραμμικές υποδομές [ΗΣΑΠ, Ιλισσός] παρουσιάζονται ίδιες στους δυο χάρτες και δεν παρουσιάζουν αλλαγή από το 1930. Χωροθετείται

σε αμφότερους το κτιριακό συγκρότημα της «*Σιβιτανίδειου Σχολής Τεχνών, Επαγγελματιών*». Ιδιαίτερο ενδιαφέρον έχει η αναφορά πλείστων θέσεων και ονομάτων βιομηχανιών στον χάρτη της Τσιριγώτη, αλλά και αρκετών στου Μπίρη. Όσον αφορά την οδό Κύπρου, που όπως εξηγήθηκε αποτελεί άξονα δυνάμει συντονισμένης ανάδειξης του βιομηχανικού αποθέματος και του Βόρειου Σκέλους παράλληλα με την δια των Μακρών Τειχών οδό, αναγράφονται οι ακόλουθες βιομηχανίες: [κινούμενοι από την διασταύρωση της Πειραιώς, στη βόρεια παρειά της Κύπρου] *Ρετσινάδικο ή 'Εργοστάσιον Ρητινών', Βυρσοδεψείο Μου(ρ)μούρη, EBZY ΜΑΓΙΑ, Βαφεία Λιμογιάννη, Πλεκτήρια Τσιροζίδη* | [στη νότια παρειά της Κύπρου] *Εργοστάσιο Λουκίς(σ)α, Μένουνος Αρώματα Χημεία, Ξυλεία, Εργοστάσιο Ελαστικού Βουλκάνια, Μπογιές Μαρτακά, Πολύφωτα*. Όσον αφορά την οδό Θεσσαλονίκης, που ακολουθεί με εγγύτητα το Νότιο σκέλος των Μακρών Τειχών και αποτελεί άξονα ανάδειξής του, επιπλέον των όσων βιομηχανικών χρήσεων αναφέρθηκαν πρωτύτερα στην νότια παρειά της Κύπρου, επιπλέον αναγράφονται οι «*τηλεόρασις RCA, DKW*» και «*Χαλβάδες Βόσπορος*».

4. Συμπεράσματα: Περί της αναγκαιότητας παράλληλης ανάδειξης του ιστορικού βιομηχανικού και του αρχαιολογικού αποθέματος στην ζώνη των Μακρών Τειχών και η σημασία της κοινωνικής διάστασης της περιοχής εστιασμένης έρευνας

Η χαρτογράφηση της αλληλοεπικάλυψης της ζώνης των Μακρών Τειχών με το ιστορικό βιομηχανικό απόθεμα ως γενική επισκόπηση, δεν παρουσιάζεται εκτενώς στην παρούσα ανακοίνωση, λόγω του πλήθους των διατηρητέων ιστορικών βιομηχανικών κτιρίων που εμπίπτουν στην ζώνη των Μακρών Τειχών. Χαρακτηριστικά αναφέρουμε πως από τα 88 διατηρητέα κτίρια και συγκροτήματα του ΦΕΚ267/1997, τα 22 εμπίπτουν στην άμεση ζώνη των Μακρών Τειχών, βρισκόμενα είτε σε παρειά του Βόρειου Σκέλους, επί της οδού Πειραιώς, είτε ανάμεσα σε Βόρειο και Νότιο σκέλος. Εκτός της περιοχής εστιασμένης έρευνας, ανάμεσα στα ως άνω διατηρητέα αναφέρουμε τα: Χάρκογλου, ΧΡΩ.ΠΕΙ, ΗΒΗ, ΔΕΗ Φαλήρου, Ελαΐς, Σ.Κ.Υ.Π., Γαβριήλ, Σάνιτας, Μάνος, ROL, Adelco, ΕΛΒΥΝ, Βυρσοδεψική. Από τα 22 εν λόγω κτίρια και συγκροτήματα, τα 13 είναι σήμερα αποκατεστημένα ή σε επανάχρηση και λειτουργούν, τα 8 είναι σε κατάσταση εγκατάλειψης και ερειπίου, και 1 είναι υπό μετασκευή. Από την περιοχή εστιασμένης έρευνας, ένα τμήμα εντάσσεται στην προστατευμένη ως «*παραδοσιακό τμήμα (Ιστορικός Άξονας Πειραιώς) περιοχή της οδού Πειραιώς*» από το ΦΕΚ510/1996, και περικλείεται από τις οδούς: Πειραιώς, Δημητσάνας, Θεσσαλονίκης, Αρχιμήδους, Αναξαγόρα. Ανατρέχοντας στο ΦΕΚ267/1997, στην περιοχή αναφοράς, από τα εν λειτουργία ή επανάχρηση βιομηχανικά κτίρια επί των οδών Πειραιώς και Κύπρου διατηρητέα έχει κριθεί το Ρετσινάδικο «*κτίριο στροφής Πειραιώς*», και Βυρσοδεψείο Μουμούρη [στο ΦΕΚ αναφέρεται ως «*βυρσοδεψείο Σίμος*», σελ2368, 2380]. Το πρώτο λειτουργεί ως γραφεία εταιρίας και ανώνυμη εταιρία αποθηκών ψύξεως. Το δεύτερο είναι λιθόκτιστο, αναστηλωμένο και σε επανάχρηση ως κτίριο γραφείων-διοίκησης εταιρίας παιχνιδιών. Επίσης, διατηρητέο είναι ένα μικρό λιθόκτιστο συγκρότημα επί της οδού Ύδρας, στο οποίο διαπιστώθηκε η ύπαρξη διαχρονικού περιβολιού [περιέργως στους χάρτες του 1950 των Μπύρη Κ. και Τσιριγώτη Ν. αναπαρίσταται ως περιβόλι χωρίς δόμηση]. Στον άξονα της οδού Κύπρου, πλείστα μη διατηρητέα κτίρια έχουν ακόμη στο παρόν βιομηχανική χρήση. Κάποια είναι σε κατάσταση ερειπίου, όπως το βιομηχανικό συγκρότημα στην διασταύρωση Χανδρή με την Κύπρου και την Λευκάδος, που ταυτοποιείται με την ονομασία «*EBZY-ΜΑΓΙΑ*» [Τσιριγώτη, 1950], το οποίο κινεί το ενδιαφέρον καθώς εμπίπτει τόσο εντός της ζώνης των μακρών Τειχών, όσο και εντός της ευρύτερης προστατευόμενης περιοχής του Ιστορικού Άξονα Πειραιώς. Θα μπορούσε τμήμα του να αναδειχθεί ως αρχαιολογικό-βιομηχανικό αξιοθέατο, συνδυάζοντας και την χρήση του ως πάρκου καθώς ήδη έχει φυτρώσει και αναπτυχθεί εκεί, από την εγκατάλειψη, ένας αυθόρμητος κήπος. Πέρα από την οδό Κύπρου, στα ΒΑ της περιοχής ενδιαφέροντος, διατηρητέα έχουν κηρυχθεί αρκετά ιστορικά κτίρια [*Μέλωνι-σήμερινη ΑΣΚΤ, Παλαιοί Στάβλοι, Δημοτικά Σφαγεία*, κ.α.] όμως δεν αναλύονται περισσότερο καθώς εμπίπτουν εκτός της ζώνης των Μακρών Τειχών.

Από προφορικές μαρτυρίες κατοίκων που θυμούνται την Αναξαγόρα ως ρεματιά, άλλες που αφορούν υποτιθέμενα ευρήματα αρχαιολόγων, αλλά κυρίως μέσα από τους χάρτες που αναλύσαμε, συνειδητοποιούμε πως βαρύνουσα σημασία έχει η ιστορικά τεκμηριωμένη ροή νερού κατά μήκος της οδού Αναξαγόρα: επρόκειτο για ρυάκι ή για υδραγωγείο; Η σημασία του ρυακιού βρίσκουμε πως αποδόθηκε κι από ερευνητική ομάδα του ΕΜΠ, «*Παραπόταμος του Ιλισσού έρεε κατά μήκος των οδών Αδράσης-Αναξαγόρα ή Χρυσστόμου Σμύρνης, για να ενωθεί με τον Ιλισσό στις οδούς Ταύρου και Λεγάκη.*»

[Παρμενίδης, Τουρνικιώτης, 2013:103] μα ο Κορδέλλας δίνει με σαφή περιγραφή στοιχεία που κλίνουν στο να στηρίζουν την υπόθεση του υδραγωγείου. Ένα άλλο συγκλονιστικό εύρημα είναι η σχέση που ανακαλύψαμε μέσω της χαρτογραφικής διερεύνησης, ανάμεσα στο εργαστήριο εκβολάδων και τις Φυλακές Συγγρού, που το αντικατέστησαν, στο ίδιο οικοδομικό τετράγωνο. Η σύμπτωση ενδέχεται να μην είναι τυχαία, καθώς ο Ανδρέας Συγγρός ήταν από τους βασικούς μετόχους της Ελληνικής Εταιρίας Μεταλλουργιών Λαυρίου [Μαρκουλή-Μπονιώτη, 2008]. Οι Φυλακές Συγγρού αναγέρθηκαν ως 'ευεργέτημα' του Συγγρού το 1889, και αναρωτιόμαστε αν το οικόπεδο στο οποίο ανεγέρθηκαν ήταν πράγματι χώρος εναπόθεσης και επεξεργασίας των εκβολάδων, στις οποίες συστατικά ήταν βαρέα μέταλλα [μόλυβδος, κλπ], με αποτέλεσμα τον εμποτισμό του εδάφους, ή αν τα 'εργαστήρια ορυχείων Λαυρίου' που αναφέρονται στα φύλλα χάρτη των Kaupert & Curtius περιορίζονταν στα μικρά κτίρια που απεικονίζονται στους χάρτες αυτούς κοντά στις ανοιχτές δεξαμενές. Σε κάθε περίπτωση σημειώνουμε πως στην περιοχή του οικοδομικού αυτού τετραγώνου, αναδύεται μια πολύ σημαντική διαχρονική σχέση: αυτή της ζώνης των Μακρών Τειχών με το Λαύριο. Η σχέση αυτή είναι ουσιαστικότερη: κατά την αρχαιότητα η κατασκευή των Μακρών Τειχών χρηματοδοτήθηκε και από τον άργυρο της Λαυρεωτικής [Cophonragos, 1980] ενώ στα νεότερα ιστορικά χρόνια η πρώτη μεγάλης κλίμακας βιομηχανική δραστηριότητα στην Ελλάδα του 19^{ου} αι. , η εκμετάλλευση των μεταλλευμάτων στην Λαυρεωτική συνδέεται μέσω αυτού του εργαστηρίου με την ζώνη των Μακρών Τειχών. Η σκοτεινή ιστορία των Φυλακών Συγγρού, όπου κατά περιόδους κρατούνταν εγκληματίες μαζί με πολιτικούς κρατούμενους [Σούτος, 1983] έρχεται να διαδεχθεί την σχέση με το Λαύριο: η φυλακή ως τόπος περιορισμού και εγκλεισμού, ως περιφραγμένος χώρος εκτός της κοινωνίας, βρέθηκε εντός της ζώνης των Μακρών Τειχών. Σύμφωνα με πηγές τα άδεια πλέον κτιριακά κελύφη των πρώην φυλακών Συγγρού, από το 1945 έως το 1959 περίπου, καταλήφθηκαν από εσωτερικούς μετανάστες και πρόσφυγες του εμφυλίου, και μετατράπηκαν σε προσωρινή στέγη έως και 200 οικογενειών [Μυωφά, 2020 & Σούτος, 1983]. Αυτή η συγκλονιστικής κοινωνικής σημασίας ιστορία πιθανά να είναι η αιτία που στον χάρτη της Τσιριγώτη του 1950 αναφέρεται η διατύπωση 'Ερείπια Φυλακών Συγγρού'. Εκείνο που είναι εντυπωσιακό και παραπλανητικό είναι πως στον χάρτη του ιδίου εκδότη [Διαμαντοπούλου], του 1965, το τοπωνύμιο «ερείπια Φυλακών Συγγρού», παραμένει, παρ' ότι από το 1960 ήδη είχαν ανεγερθεί στο οικοδομικό τετράγωνο αυτό συγκρότημα κοινωνικών κατοικιών με 9 πολυκατοικίες, στις οποίες στεγάστηκαν οι ακτήμονες των πρώην Φυλακών Συγγρού, και που παραμένουν ως κτίρια και στο παρόν εκεί. Στην περιοχή του εν λόγω οικοδομικού τετραγώνου, το παλιμψηστο κοινωνικών, ιστορικών και πολιτισμικών ιχνών είναι πολύ πυκνό [Αδαμοπούλου et.al. , 2021] και η προφορική ιστορία είναι πολύ σημαντική επίσης. Στην περιοχή αυτή δραστηριοποιείται από το 2021, η

Ομάδα Συμμετοχικού σχεδιασμού στον Ταύρο, που έχει ως στόχο την ανεύρεση σε διάλογο με την κοινότητα τρόπων για την ανάδειξη του πλούτου του αρχαιολογικού, ιστορικού και κοινωνικού αποθέματος της περιοχής.

Ευχαριστίες:

Θα θέλαμε να ευχαριστήσουμε Διευθύντρια της ΕΑΠΝ Δρ Χρυσουλάκη για την ευόδωση της διεπιστημονικής αυτής συνεργασίας, τον Πάνο Δευτεραίο για τις συζητήσεις γύρω από το αρχαίο υδραγωγείο της υπό εξέτασης περιοχής, τα μέλη της *Ομάδας Συμμετοχικού σχεδιασμού στον Ταύρο* για την καταγραφή της προφορικής ιστορίας της περιοχής, όπως και τους/τις κατοίκους της. Η υλοποίηση της μεταδιδακτορικής έρευνας/εργασίας συγχρηματοδοτήθηκε από την Ελλάδα και την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο) μέσω του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Ανάπτυξη Ανθρώπινου Δυναμικού, Εκπαίδευση και Διά Βίου Μάθηση», στο πλαίσιο της Πράξης «ΕΝΙΣΧΥΣΗ ΜΕΤΑΔΙΔΑΚΤΟΡΩΝ ΕΡΕΥΝΗΤΩΝ/ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΩΝ - Β κύκλος» (MIS 5033021) που υλοποιεί το Ίδρυμα Κρατικών Υποτροφιών (ΙΚΥ).

Βιβλιογραφία

Χάρτες

Adelhoven F. (1839) *Plan Topographique d'Athenes et ses Environs*. 1:2000 Αθήνα: Βασιλικό Λιθογραφείο. [grave sur pierre par A. Foster/ Secretaire Ministeral du Dept. de la Maison du Roi et des Relations exterieures, Inspecteur de la Lithographie royale]. {Από τη Διεύθυνση Πολιτισμού Δήμου Πειραιά, Τμήμα Ιστορικού Φωτογραφικού Αρχείου & Ιδιωτικών Συλλογών}

Γεωγραφική Υπηρεσία Στρατού (1927): *Πειραιεύς (Λιόσια), Τοπογραφικός Χάρτης Αττικής*, 1:20.000. Αθήνα: ΓΥΣ (Χαρτογραφική). {από το Ελληνικόν Λαογραφικόν Ιστορικόν Αρχείον / ΕΛΙΑ}

Διαμαντοπούλου Κ. (1965): *Χάρτης Λεκανοπεδίου Αττικής*, 1:5.000, Αθήνα: Ελληνική Χαρτογραφία <https://vida-omada.blogspot.com/2019/02/2-1964-1965.html>

Kaupert J.A., Curtius E. (1878) *Atlas von Athen*. Berlin: Kaiserlich Deutschen Archaeologischen Instituts, Verlag von Dietrich Reimer. <https://www.digitale-bibliothek-mv.de/viewer/toc/PPN637727827/5/-/#>

Μπίρη Γ.Α. (1930): *ΑΘΗΝΑΙ*, 1:10.000. Αθήνα: Λιθογραφείο Παπαχρυσάνθου Βασίλειος. {από το Ελληνικόν Λαογραφικόν Ιστορικόν Αρχείον / ΕΛΙΑ}

Μπίρη Κ. (1950): *ΑΘΗΝΑΙ*, 1:10.000. Αθήνα: Λιθογραφείο Παπαχρυσάνθου Βασίλειος. {από το Ελληνικόν Λαογραφικόν Ιστορικόν Αρχείον / ΕΛΙΑ}

Τσιριγώτη Ν. (1950): *Ημικτηματολογικός Χάρτης λεκανοπεδίου Αττικής / έκδοσις κωδικοποιημένη-στερεότυπος [βελτιουμένη]*, 1:5.000. Αθήνα: Εκδόσεις Ελληνικής Χαρτογραφίας Δ. Διαμαντόπουλου.

Ελληνόγλωσση

Βαταβάλη Φερενίκη, Μπελαβίλας Ν. (2007): «Ο Μετασχηματισμός της Οδού Πειραιώς». στο: *Το Τέλος των Γιγάντων. Βιομηχανική Κληρονομιά και Μετασχηματισμοί των Πόλεων, 5η Πανελλήνια Επιστημονική Συνάντηση ΤΙCΣΙΗ*. Βόλος 22-25 /11 2007.

Κορδέλλας Α. (1879): *Αι Αθήναι, εξεταζόμεναι υπό υδραυλικήν έποψιν*. Αθήνα: Τυπογραφείον της Φιλοκαλίας http://reader.ekt.gr/bookReader/show/index.php?lib=GRSER&path=GRSER_00000000000000627_#page/5/mode/1up

Μαρκουλή-Μπονιώτη Αθανασία (2008): «Η δημιουργία και εξέλιξη της Γαλλικής Εταιρίας Μεταλλείων Λαυρείου (Γ.Ε.Μ.Λ.) , σηματοδοτεί νέες εξελίξεις στον οικονομικό και βιομηχανικό τομέα της ελληνικής κοινωνίας του 19^{ου} και 20^{ου} αιώνα». [διδακτορική διατριβή] Αθήνα: ΕΜΠ, Σχολή Μηχανικών Μεταλλείων – Μεταλλουργών Μεταλλείων.

Μπαστέα Ε. (2008): *Αθήνα 1834-1896, Νεοκλασική Πολεοδομία και Ελληνική Εθνική Συνείδηση*. Αθήνα: Libro.

Μπελαβίλας Ν. (2007): «Οδός Πειραιώς». Στο: *Το Τέλος των Γιγάντων. Βιομηχανική Κληρονομιά και Μετασχηματισμοί των Πόλεων, 5η Πανελλήνια Επιστημονική Συνάντηση ΤΙCΣΙΗ*. Βόλος 22-25/11 2007.

Μπίρης Κώστας (2005/1966): *Αι Αθήναι, από του 19ου εις τον 20ον Αιώνα*. Αθήνα: Μέλισσα

Μυωφά Ν. (2020): *Η Γειτονιά των Συγκροτημάτων Κοινωνικής Κατοικίας στον Ταύρο*. Athens Social Atlas [4/2020] <https://www.athenssocialatlas.gr/%CE%AC%CF%81%CE%B8%CF%81%CE%BF/h-%ce%ba%ce%bf%ce%b9%ce%bd%cf%89%ce%bd%ce%b9%ce%ba%ce%ae-%ce%ba%ce%b1%cf%84%ce%bf%ce%b9%ce%ba%ce%af%ce%b1-%cf%83%cf%84%ce%bf%ce%bd-%cf%84%ce%b1%cf%8d%cf%81%ce%bf/>

Παρμενίδης Γ., Τουρνακιώτης Π., Πολύζος Γ., Βοζάνη Α., Παπαλεξόπουλος Δ., Μέλισσας Δ., Αλεξάνδρου Ε., Μάρη Ι., Βασενχόβεν Μ., Βασιλοπούλου Χ., Γαλατούλα Τ., Γρηγοριάδης Γ., Ζαμπάζα Β., Ηλιοπούλου Ε., Καρύδη Η., Καφαντάρης Φ., Κόρδος Ν., Λάσκαρη Α., Μουζακίτης Σ., Μπαλαμπανίδης Δ., Πατατούκα Ε., Ρου Κ., Σταυρουλάκη Κ., Στεφανάτου Ν., Τριάντης Λ., Τσάτσου Α., Κουδούνη Α., Ευμολπίδης Γ. (2013): «Διερεύνηση Στρατηγικών για την Δικτύωση των Αστικών Παρεμβάσεων στο Μητροπολιτικό Κέντρο Αθηνών. [Α' Φάση]» Αθήνα: ΕΜΠ, Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών και Περιφέρεια Αττικής [ερευνητικό πρόγραμμα].

Πετριτάκη Μ. (2009) «Προσπάθεια ανασύνθεσης του αρχαιολογικού τοπίου στην ευρύτερη περιοχή Πειραιά βάσει των νέων ανασκαφικών δεδομένων». στο: Βασιλοπούλου Β., Κατσαρού Τζεβελέκη Σ. *Από τα Μεσόγεια*

στον Αργοσαρωνικό/ Β' Εφορεία Κλασικών Αρχαιοτήτων. Το έργο μιας Δεκαετίας 1994-2003 [πρακτικά συνεδρίου] 18-20/12 2003, ΥΠΠΟΑ και Δήμος Μαρκόπουλου Μεσογαίας, 2009.

Πετριτάκη Μ. (2002): «Β' Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων./ Ανασκαφικές Εργασίες./ Νέο Φάληρο./ Οδός Εμμανουηλίδου και Σουλτάνη [οικόπεδο Dianik] ». στο: Αρχαιολογικόν Δελτίον 52, Χρονικά Β1', 1997. Αθήνα: Υπουργείο Πολιτισμού.

Σαρηγιάννης Γ. (2000): Αθήνα 1830-2000, Εξέλιξη-Πολοδομία-Μεταφορές. Αθήνα: Συμμετρία

Σούτος Δ. (1983) «Δήμος Ταύρου. Σελίδες από την Ιστορία του». Αθήνα: Λόγος και Αντίλογος.

Σταϊνχάουερ Γ. (1995): «Ανασκαφικές Εργασίες/ Μοσχάτο/ Οδός Κύπρου και Ύδρας». Στο: Αρχαιολογικόν δελτίον 44 (1989), μέρος Β1/ Χρονικά, Β' Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων, Αθήνα: Υπουργείο Πολιτισμού

Ξενόγλωσση

Adamopoulou V., Bagana S., Fotiadou K., Kanaraki E., Kioussis P., Kouzoupi A., Noukakis Y., Papaioannou P., Servetas A., Tzirtzilaki E., (2021): "Research by Design and Participatory Design aiming at the Coexistence with the Long Walls within public space, on the city's surface, at the social housing complex on the former Sygrou Jails location". Στο: Participatory Design/ City, Environment & Climate Change/ Experiences, Challenges & Potential. Athens 19-21/11, 2021. [ανακοίνωση]

Conophagos C. (1980): *Le Laurium Antique et la Technique Grecque de la Production de l'Argent*. Αθήνα: Athenes.

Conwell D. H. (2008): *Connecting a City to the Sea. The History of the Athenian Long Walls*. Leiden-Boston: Brill Mnemosyne Supplements.

Kouzoupi A. (2022): "Re-visiting representations of 'nature' and city through the Long Walls zone". In: UoU scientific Journal #3 special issue 'Representations'/ University of Alicante, pp.92-105

Kouzoupi A. (in press) "Investigating Biodiversity along the Long Walls Zone, Between Athens and Piraeus". *Conference Proceedings, 8th Mediterranean Congress of Aesthetics Interim Conference of the International Association for Aesthetics*, Athens September 2021.

Secchi B. (2012): "Palinsesti Infrastrutturali". in: Ferlenga A. et al [eds] *L' Architettura del Mondo. Infrastrutture, Mobilita, Nuovi Paesaggi*. Minalo: La Triennale Di Milano, Editrice Compositori, pp. 176-181

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΑΙΣΘΗΤΙΚΗΣ
info@hellenicaesthetics.gr

MEDITERRANEAN CONGRESS OF AESTHETICS • ΜΕΣΟΓΕΙΑΚΟ ΣΥΝΕΔΡΙΟ ΑΙΣΘΗΤΙΚΗΣ

<https://8thmca2021.wordpress.com/>

Η ΑΙΣΘΗΤΙΚΗ ΤΗΣ ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗΣ ΖΩΗΣ ΣΤΗ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΠΟΛΗ

8^ο ΜΕΣΟΓΕΙΑΚΟ ΣΥΝΕΔΡΙΟ ΑΙΣΘΗΤΙΚΗΣ

9-10-11 Σεπτεμβρίου 2021

ΑΝΑΛΥΤΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΔΙΑΔΙΚΤΥΑΚΟΥ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ

Ψηφιακή Αίθουσα 1

<https://upatras-gr.zoom.us/j/94875612478?pwd=endXT05KV2lDeUlnWmxnNWxCa3JmZz09>

Webinar Passcode 956339

Ψηφιακή Αίθουσα 2

<https://upatras-gr.zoom.us/j/99253681855?pwd=S3hXSzZUd0ZvRHN4UW5COFVlSDd6QT09>

Webinar Passcode 185026

ΠΕΜΠΤΗ 9 ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΥ

9.00	Έναρξη - Προσφωνήσεις (Ψηφιακή Αίθουσα 1)
9.30-10.30	ΔΗΜΗΤΣΑΝΤΟΥ-ΚΡΕΜΕΖΗ ΚΑΙΤΗ, Ομ. Καθηγήτρια Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο, Πρόεδρος της Ελληνικής Εταιρείας Αισθητικής ΞΥΝΑΚΟΝΙΪ ΜΙΪΣΚΟ, Πρόεδρος της International Association for Aesthetics ΑΝΑΓΝΩΣΤΟΠΟΥΛΟΣ ΛΑΜΠΡΟΣ, Πρόεδρος του Ιδρύματος Π. & Ε. Μιχαήλ ΤΟΥΡΝΙΚΙΩΤΗΣ ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ, Κοσμήτορας της Σχολής Αρχιτεκτόνων του Εθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου ΑΙΣΩΠΟΣ ΓΙΑΝΝΗΣ, Πρόεδρος του Τμήματος Αρχιτεκτόνων, Πανεπιστημίου Πατρών

12.00-13.00	Β. ΣΥΝΕΔΡΙΑ
	Β.1 ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΣΤΑ ΑΓΓΛΙΚΑ (Ψηφιακή Αίθουσα 1): Η Αισθητική μεταξύ τοπικού και παγκόσμιου Πρόεδρος: ΤΕΡΖΟΓΛΟΥ ΙΩΝ-ΝΙΚΟΛΑΟΣ, Επικ. Καθηγητής, Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο
12.00	1. ΚΟΛΙΑΒΑΣΙΛΗ ΜΑΡΙΛΕΝΑ, Project Manager, Founder of Eversthetics, <i>Αισθητική στην Καθημερινότητα: Η Ιαπωνία του Καζαντζάκη</i>
12.10	2. MIRKOVIC DANIJELA, Αρχιτέκτων, Μεταπτυχιακή φοιτήτρια Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, <i>City within City: Beograd</i>
12.20	3. PUNCER MOJCA, Αναπλ. Καθηγήτρια, University of Maribor, <i>New public art as an emancipatory manifestation of local cultural identity</i>
12.30	4. ΤΕΡΖΟΓΛΟΥ ΙΩΝ-ΝΙΚΟΛΑΟΣ, Επίκουρος Καθηγητής, Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο, <i>The Void: A conceptual Genealogy</i>
12.40	5. SERAZIN LISJAK NINA, Υποψ. Διδάκτωρ, University of Ljubljana, <i>Spaces of aloneness</i>
12.50	Σύνοψη συνεδρίας / Συζήτηση
	Β.2 (Ψηφιακή Αίθουσα 2): Περιβαλλοντικά προβλήματα ως αισθητικά ζητήματα Πρόεδρος: ΜΟΥΡΙΚΗ ΑΛΕΞΑΝΔΡΑ, Αναπλ. Καθηγήτρια, Πανεπιστήμιο Πατρών
12.00	1. ΦΙΛΙΠΠΟΠΟΥΛΟΥ ΜΑΡΙΝΑ. Μεταπτυχιακή φοιτήτρια, Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο, <i>Χώμα και Μνήμη, η διαλεκτική του εδάφους</i>
12.10	2. ΚΟΥΖΟΥΠΗ ΑΣΠΑΣΙΑ, Μεταδιδακτορική Ερευνήτρια, Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο, <i>Εξερευνώντας την Βιοποικιλότητα στη Ζώνη των Μακρών Τειχών</i>
12.20	3. ΡΟΥΜΚΟΥ ΕΛΕΝΗ, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, <i>Αντίληψη και Φαντασία στην αισθητική εμπειρία και εκτίμηση της Φύσης</i>
12.30	4. ΣΩΤΗΡΟΠΟΥΛΟΥ-ΖΟΡΜΠΑΛΑ ΜΑΡΙΝΑ, Καθηγήτρια, Πανεπιστήμιο Κρήτης, ΜΟΥΡΙΚΗ ΑΛΕΞΑΝΔΡΑ, Αναπλ. Καθηγήτρια, Πανεπιστήμιο Πατρών, <i>Διδακτικές προσεγγίσεις βασισμένες στην αισθητική. Ένα παράδειγμα αισθητικής διδασκαλίας περιβαλλοντικών θεμάτων</i>
12.40	5. ΜΠΗΤΡΟΥ ΜΑΡΑ, Υποψ. Διδάκτωρ, Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο, <i>Αποσπάσματα της Φύσης ως στοιχεία Grotesque στην ανάγνωση του Αστικού τοπίου</i>
12.50	Σύνοψη συνεδρίας / Συζήτηση
13.10	ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΟΜΙΛΙΑ (Ψηφιακή Αίθουσα 1) ΜΑΚΟ VLADIMIR, Καθηγητής, University of Belgrade, <i>Vernacularism and Contemporary City: Social Fragmentation and Aesthetic Issues</i> Εισηγητής: ΤΑΤΛΑ ΕΛΕΝΗ, Καθηγήτρια, Πανεπιστήμιο Δυτικής Αττικής
13.40	Συζήτηση
14.10-15.00	Διάλειμμα
15.00-16.10	Γ. ΣΥΝΕΔΡΙΑ
	Γ.1 (Ψηφιακή Αίθουσα 1): Αισθητική και τέχνες ως πεδία ερμηνείας των καθημερινών δραστηριοτήτων Πρόεδρος: ΖΗΚΑ ΦΑΙΗ, Αναπλ. Καθηγήτρια, Ανώτατη Σχολή Καλών Τεχνών

1st author name | Aspasia Kouzoupi

Post-Doctoral Researcher NTUA |

Athens, Greece |

a.space.ia@gmail.com |

**8th MEDITERRANEAN CONGRESS OF AESTHETICS
INTERIM CONFERENCE
OF THE INTERNATIONAL ASSOCIATION FOR AESTHETICS**

**INVESTIGATING BIODIVERSITY ALONG THE LONG WALLS ZONE,
BETWEEN ATHENS AND PIRAEUS¹**

Abstract |

In the framework of this research, the Long Walls zone between Athens and Piraeus, is examined as a linear corridor which has had discrete properties during Classical Antiquity, as well as in recent times. The theoretical hypothesis investigated is the potential of a reversal of the character of this zone: from an anthropocentrically focused urban connection corridor, to a 'archaeological-cultural green corridor' which can simultaneously address the highlighting of archaeological remnants, historic industrial complexes, and thriving biodiversity clusters. The methodology followed, entails the in situ recording of the modes by which flora thrives in the Long Walls zone. The zone has been examined in 3 sub-sections. The NE spatial entity is the area encompassing the Nymphs and Muses Hills. The central spatial entity is the area where the parallel Long Walls are mostly covered by major contemporary infrastructural axes [surface-metro train lines, Piraeus avenue and Kyprou street]. The SW spatial entity is the area which approaches Piraeus peninsula. In each of these areas, the characteristic typologies of flora clusters are recorded and classified according to the degree of their fragmentation, their surface or linear either punctual geometry, their 'nature' of being self-sewn and left to thrive, or planted and maintained. As a result we have discovered that in the Long Walls zone a rich palette of different green clusters types exists at present; these clusters, if regarded as parts of an integral system, could be the basis for the development of an Urban Green Infrastructure network within the zone, which simultaneously aims to comprise the existing and potentially new archaeological excavated sites concerning the parallel Long Walls and the surrounding antiquities. Among the conclusions we discuss the obsolete [Nature vs Culture] binary scheme, by introducing culture as a substratum of nature.

Index terms | [3-5 keywords] polis as 'natural growth', spontaneous green infrastructure, urban green infrastructure, picturesque-sublime, Long Walls zone

INTRODUCTION: HISTORIC AND THEORETICAL SPATIAL APPROACH

During Classic Antiquity the Long Wall zone's dominant characteristic was of a secluded linear space which linked/merged the walled historic city nucleus, Athens, with its walled new port, Piraeus, into an unseparable fortified whole [Aristides via Frazer, 1898]². Yet, the parallel Long Walls were not 'twin' structures: as the Northern Long Wall was completed in 457BCE [2478 BP] and its southern 'clone', the Southern Long Wall, was constructed between 446-431 BCE [2467-2452 BP]. Their height, of approximately 14 meters [Travlos via Conwell, 2008]³ bordered the 40 stadia long [6,610-6,620KM, according to Kaupert] fortified corridor which in its turn had the width of a stadium -precisely 184 m [Kaupert via Frazer, 1898]⁴: we notice that this is a height which would render their presence predominant from afar, into the smoothly curved Attic agricultural landscape of the Classical era⁵. Therefore their role of fortifications, protecting the 'unseparable' relationship between Athens and Piraeus, was pronounced robustly by their colossal material presence. The fact they were the outcome of a planned action, was for sure emphasised by their clear shaped geometry [Moraitis and Kouzoupi, 2021]⁶, as they imposed the austere shape of two parallel straight lines, into the landscape's organic topography, crossing two riverbeds along their way. In architectural terms, we could say the the Long Walls linked two diverse urban entities, a historic nucleus characterised by organical urban tissue, Athens, and a geometrically traced -'cartesian' before Descartes- city, urbanised after Hippodamus; while they divided a single agricultural landscape in two parts, the Attic plain northern of the North wall and the Attic plain southern of the South wall.

The two parallel walls produced an effect of 'de-territorialisation' of the agricultural landscape of Classical Attica, we claim, using a term coined by Deleuze and Guattari [Deleuze & Guattari, 1980]⁷; yet this fact has been described also by Conwell "*The construction of the Long Walls will have interrupted the rhythm of life in the plain, for the straight sections of the structures obviously ignored the borders of individual farm plots, and they probably turned some roads into dead ends.*" [Conwell, 19]⁸. While the juxtaposition city/countryside was dramatically pronounced/accentuated along and across them, de-territorialisation occurred as the walls excepted the secluded corridor they protected and the terrain which formed their foundation, from the previously continuous agricultural landscape. This fact could be described, I argue, as an over-definition through materialised spatial terms, of the polis/state as geopolitical node: Athens figures as a nodal metropolis, inseparably linked with its mighty port, Piraeus. The Long Walls expressed in spatial terms, that the 'autonomy' of Classical Athens, was guaranteed through the naval node properties of its port, Piraeus, and the associated network of overseas trade; in this respect we can conclude that the Long Walls demonstrate the fact that classical Athens was non-autonomous in terms of resources.

The spatially expressed over-definition of Athens as an exemplar polis should be considered also through the philosophical lens that Aristotle establishes to describe the polis, about a century later than the parallel Long Walls were built: "*Hence every city-state exists by nature, inasmuch as the first partnerships so exist ; for the city-state [πόλις] is the end [τέλος] of other partnerships, and nature is an end [τέλος] , since that which each thing is when its growth is completed [τελεσθεισης] we speak of as being the nature of each thing, [...] Again, the object for which a thing exists, its end, is its chief good. From these things therefore, it is clear that the city-state is a natural growth [των φύσει η πόλις εστι], and that man is by nature a political animal, [...]*"⁹ If polis is perceived as the 'nature', the completion of the growth of mankind,

according to the formulation by Aristotle, during the 4th c BCE, or 2500 years BP, would that perception change when we look at ‘polis’ as the urban phenomenon through our lens today? As 2500 years separate us from Aristotle, during which different expressions of urbanity have de-territorialised many parts of our planet, transforming them to urban, either infrastructural or exploited landscapes, we now know that mankind has done a lot against the nature of man and the nature of planet Earths ecosystems. If we now know we are facing the Anthropocene, can we re-consider the meaning of Aristotle’s phrase “polis is a natural growth”? And if we reconsider this Aristotelic phrase by safeguarding the political meaning of polis as a democratic expression of human society, shouldn’t we open-up the outdated concept of classical society, to one that includes all humans in equality without discrimination, but also includes the societies of flora and fauna?

METHODOLOGY AND PARTIAL RESULTS

Towards an ‘Archaeological-Cultural Green Corridor’ along the Long Walls zone

In this proposed reading, the Long Walls zone’s potential contribution, in today’s and tomorrow’s urban tissue, is considered in relation to the need of re-visiting notion of ‘polis’: could the anthropocentric, democratic formation which bears the name of ‘polis’, be converted into a democratic tangible and intangible urban-and-ecological network which enables the coexistence in harmony of all people with other living species and archaeological findings? This is an ambitious working hypothesis, which partially is investigated in the present contribution.

In anticipation to the methodology followed, a glance to the history of the Long Walls zone subsequently to the Classical years of Greek antiquity should be cast. The Long Walls destruction was prioritised systematically by the conquerors of Athens, Lysander [404 BCE] and Sulla [86BCE]. They were repaired and partially rebuilt by Conon [393BCE], who reversed their first destruction, but solely their foundation endured Sulla’s advent. Forming a fragmented double axis, traces of their tracks remained visible in the Attic plain until the 19th century. These traces were identified as ‘makri teichi’ by Spon in the 17th century [Travlos]¹⁰. During the 19th century, the Long Walls foundations were covered along most of their course, by transport infrastructures linking Athens to Piraeus: Athens-Piraeus Avenue was traced [1835] and paved above the Northern Long Wall, and the 1st train line of modern Greece [1869] above the Southern Long Wall [Sariyiannis]¹¹. These transport infrastructures created an infrastructural palimpsest¹², between Athens and its port Piraeus, reviving in a modern, contemporary way, the initial linking character of the Long Walls zone [Image 1]. Thus, the accumulation during the 19th and 20th century of industrial buildings and functions within the zone occurred. However, along with its linking properties and pronounced historical industrial character, the zone’s dividing function was also partially revived, brought about as collateral result chiefly by the introduced trainline: a segmentation along the southern Attic plain. Fragmentation by additional ‘grey’ infrastructures augmented dramatically, within the Long Walls zone during the 20th century, predominantly linked to the infrastructural manipulation of the two rivers that historically crossed the Long Walls: Ilissos and Kephissos.

The reversal of the presently observed fragmentation could be achieved by enhancing the connectivity of the already existing public spaces, and urban green spaces, forming an Urban Green Infrastructure [UGI] network which shall be simultaneously a network connecting the zone’s archaeological sites and industrial heritage monuments. The necessity of introducing a functional and dense Urban Green Infrastructure network within the cities, implies both ecological and social aspects¹³; furthermore, the creation of a UGI network within the Long Walls zone, should tackle the social significance of planning in the direction of adaptation to

climate change. However, the multiple beneficial aspects of composing an UGI network, when referring to an area of acute historic political significance as the Long Walls zone is, should conspicuously yet subtly intertwine theoretical-philosophical and aesthetic derivatives with the UGI concept. By comprising and highlighting archaeological findings and industrial monuments, the proposed ‘archaeological-cultural green corridor’ will become intrinsically extrovert, addressed to the inhabitants not only of the area, but of the whole of Athens and Piraeus metropolitan agglomerations, as well as to visitors from afar and abroad.

The inclusion of archaeologically excavated parts of the Long Walls¹⁴, today visible to the city surface and accessible, within this Urban Green Infrastructure public space network, could be a way to highlight the Long Walls double axis as a fragmented yet linear monument. The addition to this network of more Long Walls parts that could be potentially unearthed and revealed within the area’s existing public spaces, should also be considered¹⁵. Another complementary way to highlight the linear character of the Long Walls zone would be to create an unhindered sustainable mobility pathway, linking again Athens and Piraeus through the Long Walls zone, which would be the spine of the archaeological-cultural green corridor, comprising a network of linking pathways to accessible archaeological sites and industrial monuments. The combination of those three directions could establish a method to revitalize the LW_zone’s public spaces: involving the local community to recreate in culturally and archaeologically significant yet accessible public spaces, as well as attracting the vast public to visit the proposed network’s sites, and perform a continuous sustainable mobility link between Athens and Piraeus; a link constituted by a continuous flow, a movement of pedestrians, cyclers, wanderers, flaneurs and tourists, and the free movement of birds and pollinators along the ‘archaeological - cultural green corridor’ proposed for the LW_zone.

Founding an Urban Green Infrastructure network along the Long Walls zone: Experientially recorded thriving flora typologies in situ

Considering the fragmentation that the grey infrastructures have brought about, as stated above, what needs enhancement among the Long Walls zone is the connectivity of the already existent green spaces: “*UGI does not mean the construction of an entirely new structure but rather enhancement of the connectivity of already existing green spaces to enhance the ecological functioning of an ecosystem*” [Wei et al., 2018]¹⁶. To approach the working hypothesis, the questions posed were: are there already existing green clusters within the Long Walls zone, and could they be considered as fragmented entities of a potent Urban Green Infrastructure network? The steps taken were the in situ experiential annotation of the location and major characteristics of the existing fragments, and their categorisation as distinctive types of green clusters, according to the degree of their fragmentation, their surface or linear either punctual geometry, their ‘nature’ of being self-sewn and left to thrive, or planted and maintained: *Surface Continuous Systems, Linear Continuous Systems, Scattered systems, Synergy Nature-Culture Examples, Normalised Systems*. As a start, we find three transversal divisions of the elongated Long Walls zone [Image 2], introduced by the riverbed courses that have historically crossed this zone: the river Ilissos and the river Kephissos [Cephissus]. Briefly follows a rough, and concise description¹⁷ of the three respective spatial entities, and the results of the experiential annotation¹⁸:

The first spatial entity Green Clusters investigation [A], the NE part of the Long Walls zone as described above, are the SW slopes of the Muses’ and the Nymphs’ hills, where the two Long Walls got connected with the perimetric walling system of Classical Athens, the Themistoclean Wall. Towards the peak of these hills the Long Walls diverge, while they converge downhill, shaping a trapezium. The higher end of the Long Walls zone is adjacent to a fully accessible archaeological site, a beautiful grove around the ancient district of Koile, comprising the main

‘road through Koile’. Emanating from this thriving grove, the ‘road through Koile’ is the same road, linking Athens to Piraeus that the parallel Long Walls protected. Thus this grove, although literally out of the Long Walls zone, consists of its principal connection with the Classical walled city; this connective properties are consistent with this locus’ character today, as the Koile grove functions as an Urban Green Infrastructure node linking the Long Walls zone and the important green clusters developed within and around the ancient nucleus of Athens [Pnyx, Acropolis, Areos Pagos, Agora, Hephaestus temple, and the pedestrian axis which functions network’s spine]. Moving downhill, the Southern Long Wall course crosses two spacy Urban Green Infrastructure clusters [Voutier alias Ariadne’s park, Dexameni park]¹⁹: both of them partly exhibit rocky slopes which are in aesthetic continuity with the Koile grove, and flatter parts where this ideal continuity tends to evaporate. The Northern Long Wall begins at the border of a large green area with schools and housing complexes, namely Petralona grove, which is directly linked to the Nymphs hill foot; downhill it crosses Melangias square before crossing the trainline and Hamosternas avenue. However, neither the Northern nor the Southern Long Walls are at all visible in any of the open public spaces mentioned above.

Connectivity of Green Clusters, Partial Results, Spatial entity [A]. After annotating²⁰ the locations and typologies of the existent green clusters, we can realise that the large green clusters [parks, groves] adjacent to the Muses and Nymphs hills, could become part of a larger ecological entity of a vaster *Surface Continuous System*, if connected through planting a pool of targeted selection flora species which address to desirable flying fauna [pollinating insects and birds] species. The aesthetic continuity can be highlighted by exhibiting the rocky slopes wherever visible, where Mediterranean weeds spontaneously thrive. In Ariadne’s and Dexameni’s park, the remaining traces²¹ of the Long Walls could be unearthed and exhibited, rendering the archaeological findings network continuity visible within the urban tissue. The above could be connected with the zone’s flatter parks and squares [*Normalised System*] by planting trees and shrubs of the same selection, within them and along some of the sidewalks of roads leading to them, making the *Scattered system* denser. The planting of the same kind of selected trees along the train line [*Linear Continuous System*] and along Psamathis street [*Hidden System*] which could become a pedestrian street, could strengthen the Urban Green Infrastructure network. Yet, the most interesting characteristic of the observed green clusters is the type which expresses the *Synergy Nature-Culture*: rocks bearing ancient carvings functioning as a substratum of self-sewn flora, are found in the *Surface Continuous Systems*. The expression of this synergy bears an aesthetic and philosophical concept which is further discussed among the conclusions.

The second entity Green Clusters investigation [B], is the central part of the zone, where the Long Walls are practically parallel to each other. Along most of this zone the Long Walls lay below infrastructural axes: the Northern LW lies below Piraeus Avenue and Kyprou street, and the Southern LW below the train line. The entity comprises only three points where parts of the Southern LW are at the moment visible at the city surface, while solely one of these is in a public space and accessible. Another prominent characteristic of the second entity are the historic industrial buildings, many of them are protected by law [since March 1995]²², a number of which has been abandoned: self-sewn gardens have developed in contact with their ruins. However, there are two areas where the Long Walls could be archaeologically excavated and exhibited within the existing public space, in the vicinity of the Tavros Metro station²³, at the NE of the second spatial entity; in the same area the LW_zone gets the closest to Ilissos derived riverbed, which toward the South constitutes a strong linear green corridor. Partially the train line segments a homogenous urban tissue, comprising of old and new industrial and office buildings, continuous private housing blocks [Kallithea, Tavros & Moschato, Neo Phaliro]. The train line also separates strongly diversified urban tissues: large social housing complexes surrounded by spacey urban green spaces are characteristic of the Northern-side [Tavros area], small individual houses with private gardens and many small public parks mainly characterize the Southern side [Moschato area].

Connectivity of Green Clusters Partial Results, Spatial entity [B]. Categorizing the green clusters of the central entity, we notice an existing *Surface [quasi-] Continuous System*: the public spaces around the social housing blocks in the area of Tavros, are already part of an informal UGI system. However, these public spaces would need to be partially re-designed, possibly following participatory design processes to fulfill the functional needs of the many inhabitants they refer to. Some of these public spaces, specifically in the former Syggrou Prisons housing blocks, could be re-designed to incorporate parts of the Northern Long wall²⁴. Strongly pronounced in the central entity is the presence of 2 *Linear Continuous systems*. A lengthy green corridor [*Linear Continuous System B1*] has been formed along both sides of the train line, denser towards the south, thinner yet quite rich in spontaneously self-sewn weeds towards the north; if enriched with Mediterranean endemic species, and the same species of flora as the ones chosen for entity [A], this corridor could obtain an augmented significance as per the support of biodiversity; furthermore, this corridor should be emphatically linked with the Ilissos derived riverbed green corridor [*Linear Continuous System B2*], as much as with the green spaces continuum around the social housing blocks in Tavros [*Surface Continuous System*] through the creation of a nodal park²⁵ in the proximity of Tavros station, where traces of the Long Walls could also be revealed [image 3]. The train line divides the urban landscape: along the northern side small ornamental gardens in front of office and modern industrial buildings form a *Scattered yet Normalised System*; on the Southern side the *Scattered yet Normalised System* comprises the private gardens and small public park network of Moschato. The *Hidden system*, is expressed by small-scale individual urban agriculture practices developed spontaneously at the green clusters surrounding Social Housing, as well as in the property around some old industrial buildings [image 4]. Consisting of a practice which could bring about benefits to the area's inhabitants if supported by the polity and developed systematically, while in tune with the ancient agricultural character of the area -at least before it had been walled- urban agricultural practices can strengthen the area's resilience, through team work and procuring provisioning, cultural, regulating and supporting ecosystem services²⁶. While also part of the *Scattered System*, the spontaneously thriving derelict industrial buildings form an aesthetic paradigm within the LW_zone, having become examples of the *Synergy Nature-Culture*. [image 5]. This *Synergy*, is also expressed by the spontaneously thriving gardens around few of the Long Walls excavated sites, scattered within zone, which could be considered as fragments of an UGI network. [image 6].

The third spatial entity Green Clusters investigation [C], at the SW of the LW_zone, is situated southern of the Kephissos river, and comprises part of its vast historic estuary, the area historically known as *Halipedon*. In this area the Northern LW continues its straight linear route below Piraeus avenue, whilst the train line, forming a curve, diverges from the route of the Southern LW. Approaching Piraeus, the Southern LW diverges from the Northern²⁷, in the area behind the stadium of Olympiacos FC. The area's characteristic features are vast historic industrial complexes and large scale monuments of the early industrial era: either abandoned [XPΩΠΕΙ, HBH], or re-used [SANITAS, GAVRIIL, SKYP, DEH]; inaccessible, fenced 'terrains vagues'/'no man's lands' and vast tree-less non-permeable parking areas cover large surfaces behind the Olympiacos FC, below which traces of the Southern Long Wall mainly remain latent, and have been only partially unearthed [image 7]. The absence of urban public parks and of a continuous pedestrian network is remarkable, while the presence of tall industrial walls and dense fences along the narrow road network limits the view. In use today, some currently operating industrial uses persist, along with large shopping facilities, and limited housing neighbourhoods partially with tree lines on the sidewalks : only few of the above comprise any gardens.

Connectivity of Green Clusters Partial Results, Spatial entity [C]. We notice the lack of any accessible green *Surface Continuous System*, although there are large scale thriving gardens inside derelict industrial complexes, and extended urban shrublands within the fenced 'terrains-vagues' of the area. Therefore the *Surface Continuous System* coincides with the *Hidden System*

within this spatial entity, and the *Scattered System*, of the previously examined entity [B] is becoming vast in area [C], specifically within important yet derelict, monumental industrial complexes [XPΩΠΕΙ, ΉΒΗ]; yet these self-sewn gardens -expressions of the *Synergy Nature-Culture*- are inaccessible. The derived train line is out of the Long Walls zone within this spatial entity, resulting an absence of any robust *Linear Continuous System*. The few small-scale parks and pedestrian roads of the area form a weak *Normalised system*. Another expression of the *Synergy Nature-Culture*, represented as a *Scattered System*, is formed in the less frequented sidewalks of the area: lacking municipal care, the sidewalks' cracks thrive with self-sewn flora. This sign of a neglected public space is accentuated as from some cracks on the walls of industrial buildings [although protected monuments] self-sewn bushes and weeds emerge. This last expression of *Nature-Culture Synergy*, tends to be rather antagonistic with respect to the preservation of culturally significant industrial sites. In this area [C] the invasive species 'aeilanthus altissima' [image 8] has a stronger presence than in the other 2 LW_zone entities examined.

COMBINED RESULTS, CONCLUSIONS AND AFTERMATH [highlighting papers principal results, and their significance]

Comparing the partial results of the investigation along the full length of the LW_zone, we notice severe discontinuities between the three spatial entities stated above, thus their distinct character is obvious. The first spatial area is slopy and has the potential to connect the LW_z Urban Green Infrastructure network with the main existing UGI and archaeological network of Athens. In the second spatial entity the UGI network is very rich and expressed in various ways, while the existing network of accessible archaeological sites is quite weak. The creation of nodes linking the 2 robust *Linear Continuous Systems* embedded, between them as well as with the main *Surface Continuous System* and the proposed enrichment of the archaeological sites network, could regenerate the area and place it within the map of sightseeing of Athens and Piraeus metropolitan agglomeration. The third spatial entity is the poorest in terms of public green infrastructure networks, and publicly accessible archaeological sites, yet has a lot of hidden, moreover secluded, potential.

Considering the aim to re-create a connective spine which runs along the LW_zone, a green archaeological and cultural corridor along its length, the most prominent way to do it, based on the existing green clusters, would be to strengthen the existing green corridor along the metro train line in spatial entities [A] and [B], by creating a pedestrian path and new branch of the existing cycling network. Indeed a cycling lane already connects areas [A] and [B], yet a set of footbridges-and-cycle bridges needs to link the two sides of the train line. Secondary branches of this network should link the elongated spine with the various archaeological and historical industrial sites of the zone, as well as with its green infrastructure clusters. This sustainable mobility network should also continue in spatial entity [C] following the course of the Southern Long wall, in order to link the important industrial monuments and visible Long Walls traces, aiming to reveal more of those and to strengthen the Urban Green Infrastructure in an area that needs it. This archaeological-cultural green corridor should be characterized along all of its course by continuous accessibility for all [image 9].

The common denominator we choose to highlight the most between the 3 different parts of the LWZ is the *Nature-Culture Synergy*, which is at present expressed spontaneously, but could stand as the concept behind the creation of an 'archaeological -cultural green corridor' along the Long Walls zone. The thriving neglected artefact, be it an ancient carved rock or a thriving derelict structure, can contribute significantly to actual discussions which question the obsolete bipolar relation between the terms 'nature' and 'culture'. The thriving derelict paradigm [Tzortzi & Kouzoupi, 2019]²⁸, reverses the "usual order" according to which "nature" is perceived as the substratum of culture. It consists of a reversal of the usual layer order, disrupts the monotonous -

during the Anthropocene- occurrence of man-made interventions covering and altering the pre-existent 'natural' substrata [image 10] . In the Long Walls zone this reversal entails a symbolic meaning: instead of dividing urban from rural as they initially did in classic antiquity, the Long Walls could -hopefully in the near future- be the vehicle to promote the symbiotic Synergy of Natural and Cultural dynamics within the zone they characterise.

FIGURE CAPTIONS

Figure 1: *Formation of an infrastructural palimpsest within the Long Wall zone, in the 19th century. [Synthesized map by the Autor, based on the maps by Curtius E. Kaupert J.A. (2008) **Karten Von Attica**. / [commentary by Korres M.] Athens: Melissa.]*

Figure 2: *The 3 transversal divisions of the Long Walls zone followed within this approach are being introduced by the riverbed courses that have historically crossed this zone: the river Ilissos and the river Kephissos*

Figure 3: *The nodal position of the proposed park, which can play the role of a multiple hub between the proposed Long Walls archaeological network, the existing Green corridors of Ilissos derived riverbed and the surface metro trainline, and the Continuous Surface System of large-scale social housing green public spaces. Palimpsest -collage plan by the author.*

Figure 4: *Photos taken in situ of spontaneous urban agriculture clusters, within the social housing district area in Tavros [4a], and within the garden of a partially derelict industrial monument [4b] at Hydras Street, in Moshato district. [by the author]*

Figure 5: *Photos taken in situ of thriving derelict historical industrial buildings within the Long Walls zone. [by the author]*

Figure 6: *Photo and Sketch by the author, of a thriving garden around a location of the Long Walls findings, presented among others at the 2021 International Conference of the ICAHM-ICOMOS by Kouzoupi A., Anagnostopoulou A.M., Skiadaresi E., Syropoulos J., Moraitis K.: "The Athens-Piraeus Parallel Long Walls Zone: between Infrastructure and Society"*

Figure 7: *processed aerial photo of the excavations that took place in Kanellopoulou street, in Neo Faliro, where the Halipidon characteristic flora visibly thrives, creating a dialogue with the Southern Long wall remnants. [photo via Google earth pro, processed by the auhtor]*

Figure 8: *Photos taken in situ of the invasive presence of *Aeilanthus Altissima* sp, emphatically observed at the Spatial Entity C [Neo Faliron area].*

Figure 9: *rough sketch of an accessible foot an bicycle path along the surface trainline, which could simultaneously let the flora thrive though its materiality.*

Figure 10: *conceptual sketch by the author -A. Kouzoupi- which was presented among others at the poster presentation of Georgi J., Kouzoupi A. (2019): Emergent Vertical Urban Gardens: Derelict Structures as a Potentially Sustainable Paradigm. in: Wolfbauer C. [ed]: **IFLA Congress 'Common Ground'**, Oslo ,18-20 September 2019*

ENDNOTES

¹ This research is co-financed by Greece and the European Union (European Social Fund- ESF) through the Operational Program «Human Resources Development, Education and Lifelong Learning» in the context of the project “Reinforcement of Postdoctoral Researchers - 2nd Cycle” (MIS-5033021), implemented by the State Scholarships Foundation (IKY).

² “By the completion of the Middle Long Wall from Athens to Munychia the capital and its port were converted into one vast fortress, a day’s journey in circumference [Aristides Or. Xiii], without a single break in the circuit wall except at the gates and the mouths of the harbours.” Frazer J.G. [1898/2012]: **Commentary on PAVSANIAS’ Description of Greece**. New York: Cambridge University Press. Pp39

³ The height of approximately 14 meters figures in a figure by Travlos figuring in the book Conwell D.H. (2008): **Connecting a City to the Sea. The history of the Athenian Long Walls**. Leiden; Boston: Brill Mnemosyne Supplements. Pp 231. The figure’s caption is: “Late-fourth-century fortification wall of Athens (as restored), section drawing. Reprinted, by permission, from the reissue of Travlos 1971: J. N. Travlos, Pictorial Dictionary of Ancient Athens (New York: Hacker Art Books, 1980) fig. 228”

⁴ “The length of the Long Walls was 40 Greek furlongs [stadia] according to Thucydides (ii. 13. 9). *Mr Kaupert has estimated the length of the Northern Long Wall at 6610 metres, and that of the Southern Long Wall at 6620 metres* (Monatsbericht of the Berlin Academy 1879, p.630). *The two walls, starting from two points in the outer wall of Piraeus, first converged, then ran parallel to each other at a distance of 184 metres till they approached Athens, when they again diverged*” Kaupert (Monatsbericht of the Berlin Academy 1879, p.630) via Frazer / Frazer J.G. [1898/2012]: **Commentary on PAVSANIAS’ Description of Greece**. New York: Cambridge University Press. Pp40

⁵ “The coastal plain possessed few prominent topographical features [...]it was almost uniformly low and flat. Conwell D.H. (2008): **Connecting a City to the Sea. The history of the Athenian Long Walls**. Leiden; Boston: Brill Mnemosyne Supplements. Pp 5

⁶ Moraitis K. , Kouzoupi A. (2022): ‘Geometric Instructions/Directions’. In : Intangible Structures and Materiality of Tangible things/ texts for architectural design, landscape. Intangible heritage and human thought. [in press]

⁷ Deleuze G., Guattari F. (1980): Mille Plateaux. Capitalisme et Schizophrénie Paris: les Editions de Minuit.

⁸ Conwell D.H. (2008): **Connecting a City to the Sea. The history of the Athenian Long Walls**. Leiden; Boston: Brill Mnemosyne Supplements. Pp 19

⁹ Aristotle, POLITICS/ I. _I, 12/ trans. Rackham, H. (1959), Cambridge MA: Harvard University Press

¹⁰ The map by Spon [1676] entitled ‘Athens and its surroundings’ figures in the book Travlos, J. N. (1960). Πολεοδομική εξέλιξις τῶν Ἀθηνῶν ἀπὸ τῶν προϊστορικῶν χρόνων μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ 19ου αἰῶνος. Athens, pp 177

¹¹ Sariyiannis G. (2000): **Αθήνα 1830-2000, Εξέλιξη-Πολεοδομία-Μεταφορές**. Αθήνα: Συμμετρία

¹² The term ‘infrastructural palimpsest’ coined by Bernardo Secchi Professor Emeritus IUAV /Secchi B. (2012): “Palinsesti Infrastrutturali”, in: Ferlenga A. et al [eds] : **L’ Architettura del Mondo. Infrastrutture, Mobilità, Nuovi Paesaggi**. Milano: La Triennale Di Milano, Editrice Compositori, pp. 176-181

¹³ “Urban green infrastructure (UGI) provides supporting services such as biodiversity conservation, and cultural services such as recreational use of the GI network by local residents. If systematically planned, developed, and maintained, GI has the potential to promote ecosystem services and urban sustainability.” Wei J. Et al (2018): *Evaluating Spatial Priority of Urban Green Infrastructure for Urban Sustainability in Areas of Rapid Urbanization: A Case Study of Pukou in China*. In *Sustainability* 10, 327; doi:10.3390/su10020327

¹⁴ The archaeological findings of more than a decade of field research, within the Long Walls zone in the municipalities of Kallithea, Moschato-Tavros, and Piraeus [neo Faliro district], is presented in the article Petritaki M.. (2009): *Προσπάθεια ανασύνθεσης του αρχαιολογικού τοπίου στην ευρύτερη περιοχή Πειραιά βάσει των νέων ανασκαφικών δεδομένων*. In: Βασιλοπούλου Β., Κατσαρού Τζεβελέκη Σ. «Από τα Μεσόγεια στον Αργοσαρωνικό/ Β’ Εφορεία Κλασικών Αρχαιοτήτων. Το έργο μιας Δεκαετίας 1994-2003» ». Conference proceedings,, Athens 18-20/12 2003, Ministry of Culture and Sports, and Marcopoulo Municipality

¹⁵ This concept has been presented at the *2021 International Conference of the ICAHM-ICOMOS*, bearing the general title “Towards a People-Centered Approach”, within the presentation “The Athens-Piraeus Parallel Long Walls Zone: between Infrastructure and Society” by Kouzoupi A., Anagnostopoulou A.M., Skiadaresi E., Syropoulos J., Moraitis K. In that presentation the potential sites where the tracks of the Long Walls meet the public space in the areas of Tavros, Kallithea, Moschato, Neo Faliro are revealed. The aim of this approach, which has been achieved through a collaboration within the framework of this post-doctoral research with the archaeologists of the Ephorate of Antiquities of Piraeus and Islands Anagnostopoulou A.M. PhD, Skiadaresi E., Syropoulos J., is to find among the existing public spaces of the Long Walls zone, which are the ones that could be re-designed to comprise more unearthed parts of the Northern and Southern Long Walls, aiming to create an archaeological network of public spaces which are addressed to the local community and the public .

¹⁶ Wei J. Et al (2018): *Evaluating Spatial Priority of Urban Green Infrastructure for Urban Sustainability in Areas of Rapid Urbanization: A Case Study of Pukou in China*. In *Sustainability* 10, 327; doi:10.3390/su10020327

¹⁷ This sort of description is useful for finding the appropriate architectural design tools which can create links between the acknowledged types of green clusters. However, overcoming the fragmentation through design proposals consists of another part of my research.

¹⁸ The presented research does not encompass a categorisation of the types of ecosystems involved, nor the systematic identification and classification of the flora specimen found within the zone.

¹⁹ According to the maps of archaeological findings in Ano Petralona area, in the article by Kontopanagou M. , Stamoudi A. [2013]: “Ο αρχαιολογικός χαρακτήρας των Άνω Πετραλώνων κατά τους κλασικούς και πρώιμους ελληνιστικούς χρόνους” in :Oikonomou S., Doga-Toli M. [eds]: *Archaeological Contributions VOLB/ Attica. A’ & Γ’ Ephorate of Prehistoric and Classic Antiquities*. Athens: Cycladic Art Museum, (pp. 307,308)

²⁰ As analytical example we present the characteristic expressions of flora clusters annotated in the first spatial entity [A] of the LW zone, which are the following:

A1. *Surface Continuous Systems*: the Koili grove, mostly self-sewn ground-cover plants, shrubs and trees, self-sewn and planted flora belonging to species characteristic to the Mediterranean [i.e. *Ficus carica*, *Olea europaea*, *Pinus halepensis*, *Pistacia lentiscus*, *Cercis siliquastrum*, *Capparis spinosa*, *Vitis vinifera*, *Allium cepa*] but also species imported during history [i.e. *Medicago sativa*, *Eucalyptus sp.*, *Agave sp.*]. Some of these plants are present at most of the area’s parks, where also other interesting Mediterranean species were found like: *Quercus ilex*, *Ceratonia siliqua*

A.2. *Linear Continuous Systems*: The line of trees following the surface metro train line

A.3. *Synergy Nature-Culture Examples*: notable to the Koili grove is the way the self-sewn plants are co-existing with rocks carved smoothly since antiquity, complementing their sculptural plasticity, creating splendid synergy culture&nature. Thriving sculptured ancient graves rock holes [Hellenistic-Roman times] within the Koili grove, function as cultural receptacles in synergy with natural dynamics.

A.4. *Scattered system*: dispersed lines of trees in tree holes along the pavement of some of the spatial entity's streets, usually *Morus sp.*, *Citrus aurantium*.

A.5. *Normalised system*: the horizontal part of parks and squares of the zone with uniform shrub-beds, framed with rails, the flora submitting normalization\ could instead be potential orchards of *Morus sp.*, *Citrus aurantium*, ...

A.6. *Hidden system*: The topography of the zone used encompass a stream, which is now converted into a narrow organically-shaped street [Psamathis street], where the thriving green which emerges from the private gardens makes an impression.

²¹ Kontopanagou M. , Stamoudi A. [2013]: “*Ο αρχαιολογικός χαρακτήρας των Άνω Πετραλώνων κατά τους κλασικούς και πρόιμους ελληνιστικούς χρόνους*” in :Οικονομου Σ., Doga-Toli M. [eds]: Archaeological Contributions VOLB/ Attica. A’ & Γ’ Ephorate of Prehistoric and Classic Antiquities. Athens: Cycladic Art Museum

²² The project “*reconvention and highlighting of the identity of Peiraios street*” was launched by the Ministry of Environment and Public Works, consisting of a law [YA 7863/1383/30-1-1997 – ΦΕΚ 267/Δ/7-4-1997] protecting 80 historic industrial buildings along Peiraeus avenue.

²³ The Northern Long Wall traces could be unearthed in the area of Tavros, in the public space surrounding the buildings of a social housing complex [between 25is Martiou, Chryssostomou Smyrnis, Syggrou and Anaxagora streets, built in place of the former Syggrou Prisons]. The Southern Long Wall traces could be unearthed in the former parking area close to the Tavros metro station, in the municipality of Kallithea. This was precisely the object of the student design workshop I coordinated under the aegis of the Department of Architecture of the University of Thessaly, with the School of Architecture NTUA [Host Institute], and in collaboration with the Department of Architecture of the University of Patras and the Ephorate of Antiquities of Piraeus and Islands, entitled “*Designing the co-existence with the Long Walls on the city’s surface*”, 13-25/9/2021, in Athens and Volos.

²⁴ an effort for community scale participatory design, focused in the former Syggrou Prison area Is attempted in the framework of the conference “participatory design conference”, held at Sarafeio 19-22 November 2021, in collaboration with Eleni Tzirtzilaki , PhD and architect Yorgis Noukakis and the participants [students and post-graduate students] of the workshop, namely : BAGANA Sophia, FOTIADOU Katerina, HARBI Argyro, ORLIS John, ADAMOPOULOU Virginia, DOUKA Tanya, PAPAIOANNOU Prokopis, VREDA Demetra, BOUNTIOUKOU Dora, DIMOPOULOS Konstandinos, DOUTSI Georgia, GOUMAS Loukas, Kanaraki Eva, Kiouisis Panos, Servetas Adrianos.

²⁵ The nodal position of tis park is also distinguished in the Research led by the School of Architecture of NTUA and the Region of Attica, under the title “Investigation of Strategies for the Networking of Urban Projects in the Metropolitan Center of Athens”, that took place in 2013-2014 in 3 Phases [Research Responsible: Professor Georges Parmenidis, Main Investigator Professor panayotus Tournikiotis]. Precisely it is being referred to as “Public Square of Three Municipalities”, and mentioned to be a hub between differend types of mobility across the city, a link between the Long Walls archaeological entity with the green corridor of Ilissos, and characterised as an ‘urban cluch’ [ibid, Phase 3, 2014, p10] as its importance is proved dominant in the netweok analysis of this research.

²⁶ Ecosystem services: provisioning, regulating, supporting, cultural. CAMPS-CALVET Marta, LANGEMEYER Johannes, CALVET-MIR Laura, GOMEZ-BAGGETHUN Erik. Ecosystem services provided by urban gardens in Barcelona, Spain: Insights for policy and planning. Environmental Science & Policy, 2016, vol. 62(C), DOI: 10.1016/j.envsci.2016.01.007, p. 14- 23

²⁷ According to the map or archaeological findings from the article by Petritaki Maria [ibid, 14]

²⁸ Georgi J., Kouzoupi A. (2019): *Emergent Vertical Urban Gardens: Derelict Structures as a Potentially Sustainable Paradigm*. in: Wolfbauer C. [ed]: *IFLA Congress ‘Common Ground’*, Oslo ,18-20 September 2019

Archaeological Heritage Management: Towards a people centred approach

Time schedule ICAHM Annual Meeting 21 – 25 June 2021

DAY 1:		21 June 08.00 – 10.00 (CET)	
THEME:		Linking Archaeological Heritage to the Sustainable Development Goals	
08.00 – 08.10	Welcome and introduction Opening by ICAHM President John Peterson Welcome on behalf of Organizing Committee, Leiden University		
08.10 – 08.25	<i>Introduction to the new ICOMOS policy guide</i> by Ilaria Rosetti		
08.25 – 08.40	<i>Towards a people-centred approach to selecting World Heritage Sites</i> by Cornelius Holtorf		
08.40 – 08.50	Discussion Moderators: John Peterson and Ian Lilley		
08.50 – 09.00	BREAK		
09.00 – 10.00		Sessions Room 1 & Room 2	
09.00 – 10.00	Room 1 <i>SDG's and heritage policies</i>	09.00 – 10.00	Room 2 <i>Urbanism 1</i>
	Simon Makuva; Thomas Thondhlana; Henry Chiwaura; Taiwanda Mkwende <i>Great Zimbabwe World Heritage Site at the Crossroads</i>		Caitlin Allen <i>"I don't know what that is but I love that it's there" The Contribution of In Situ Archaeological Conservation to Contemporary Urban Communities</i>
	Jana Chaudhuri <i>Integrating Archaeological Heritage Management with sustainable development goals: A Policy Approach in India</i>		Benjamin Vis <i>Opportunities to Apply Archaeological Knowledge of Alternative Urbanism in Sustainable Urban Development</i>
	Jasper Visser <i>Archeology and the goal behind the global goals</i>		Richa Mishra <i>Exploring the potential of conservation of traditional water management systems for climate change adaptation a case of gwalior, m.p. (India)</i>
	Discussion Moderators: John Peterson and Monique van den Dries		Discussion Moderators: Nicole Franceschini and Ian Lilley
10.10 – 10.40	Carrousel; meeting colleagues (5 minutes 5x)		

Archaeological Heritage Management: Towards a people centred approach

Time schedule ICAHM Annual Meeting 21 – 25 June 2021

DAY 1:		21 June 16.00 – 18.00h (CET)	
THEME:		Linking Archaeological Heritage to the Sustainable Development Goals	
16.00 – 17.00		Introduction by Andrew Mason and Nicole Franceschini Sessions Room 1 & Room 2	
16.00 – 17.00	Room 1 <i>Impacts and Socio-economic development</i>	16.00 – 17.00	Room 2 <i>Urbanism 2</i>
Jenna Lavin; Nick Wiltshire; Emmylou Bailey		Nahir M Cantar; Maria Luz Endere; Maria Laura Zulaica; Maria Vanesa Giacomasso	
<i>Challenges and opportunities in the management of impacts from renewable energy development on significant archaeological landscapes in the karoo, south Africa</i>		<i>Evaluation of the institutional management of archaeological heritage in the city of Olavarría, Argentina: contributions to achieve the goals of SDG 11 at a local scale local</i>	
Elizabeth Paliga		Suzanna Kasovska Georgieva	
<i>Conservation and Tourism in Ancient Rome: A Study of the Origins of Their Interdependency and Subsequent Co-evolution</i>		<i>Ohrid, the city of UNESCO: Model for Linking the Archaeological Heritage to Sustainable Development Goals</i>	
Sarah Kerr		Aspassia Kouzoupi	
<i>SDG 13: Heritage as a Catalyst for Climate Action</i>		<i>The Athens-Piraeus Parallel Long Walls Zone: between Infrastructure and Society</i>	
Discussion Moderators: Nelly Robles Garcia and Andrew Mason		Discussion Moderators: Nicole Franceschini and Cees van Rooijen	
17.00 – 18.00		Plenary ‘Roundtable’ Moderators: Nelly Robles Garcia and Menno Welling Panel: Jasper Visser, Ilaria Rosetti, Jenna Lavin, Cornelius Holtorf Nicole Franceschini, Andrew Mason	
18.00 – 18:30		Virtual Excursion <i>Roman ships of Zwammerdam (NL): restoring project within nomination process for World Heritage (Live from Museumpark Archeon) by: Tom Hazenberg (1Arch/Hazenberg Archeologie, Museumpark Archeon) & Tamar Leene (Dutch Limes Cooperation unit)</i>	

Proceedings of the Conference

2021 ICAHM Annual Meeting: Archaeological Heritage Management: Towards a People-centered Approach, 21 – 24 June 2021

[journal] Conservation and Management of Archaeological Sites, Routledge, Taylor & Francis Group

Conference Session Theme:

Linking Archeological Heritage to the Sustainable Development Goals [SDG]

Full text article Title:

The Athens-Piraeus Parallel Long Walls Zone: between Infrastructure and Society

AUTHORS:

Kouzoupi Aspasia, PhD¹, Syropoulos John², Skiadaresi Eirini², Anagnostopoulou Anna-Maria, PhD², Moraitis Konstandinos, PhD³

¹Post_Doctoral researcher, School of Architecture, NTUA

² Archaeologist, Ephorate of Antiquities of Piraeus and Islands, Ministry of Culture and Sports

³ Professor Emeritus, School of Architecture, NTUA

Abstract

The presented research investigates ways for re-approaching today the Athens-Piraeus Long Walls, as a monument. The Long Walls were a fortification system of two elongated parallel walls, which linked Classical Athens and the port of Piraeus. The design hypothesis is based on the constatation that the Long Walls have not been highlighted at present as a whole, although they consist of an entire -yet discontinuous- monument. Most of the visible parts of the Long Walls today, which are accessible at present day to the public, belong to the Southern Long Wall; they are found in lawns, basements, unbuilt private or public spaces. Although they form a straight axis, the large public is not aware of their linear properties, and rather perceives them as scattered archaeological sites amongst the urban landscape. The approach methodology investigates ways to underline the monument as a linear entity and highlight it in a framework informed by the Historic Urban Landscapes [HUL] UNESCO guidelines, and the Sustainable Development Goals [SDGs]. The Long Walls zone today is also very rich in industrial history monuments, protected by Greek legislation since 1996 and 1997. The formation of a network of archaeological spaces, industrial and other historic monuments, has the potential to be inclusive both for the communities that live today in a proximity to the Long Walls, as much as for a larger public [HUL]. Such a network can be combined with green infrastructures, aiming at the mitigation of the effects of

climate change [SDG 13] and enhancing urban biodiversity [SDG 15]. Its connection to a slow and sustainable mobility continuum, accessible to all [SDG 11] should structure it as a network enhancing educational [SDG4], openair leisure and workout activities [SDG 3], and thus reducing social inequalities [SDG 10] along the Long Walls zone. Could the Long Walls zone systematic highlighting, be paired with the amelioration of the area's community and urban ecosystem sustainability? How could the planification of such an initiative be inclusive towards the local communities? These are among the questions this article aims to answer.

Introduction

The Northern and Southern Long Wall, two linear fortifications, defined a 6,6km straight corridor, with the width of a stadium (184m) [Kaupert,1878]. These were the parallel Athens-Piraeus Long Walls, which marked and defended, the connection of Athens with the 3 ports and the city of Piraeus: during peace and in war. The Northern Long Wall was constructed between 460 and 454 BCE, while the Southern Long Wall between 446 and 431 BCE [Conwell,2008]. The first time they were partially demolished was by Lysander, in 404 BCE. Subsequently they were rebuilt by Conon, in 393BCE. Their superstructure was destroyed by Sulla, in 86BCE, the army of whom only left their foundations in place. Robustly present in antiquity, they eventually remained as ruins on the rural Attic landscape until neoteric times.

Today, segments of the Long Walls's foundations are found in basements, unbuilt private and public spaces, while other parts have been unearthed during archaeological excavations, and covered again, as they were found beneath functional modern city infrastructure [i.e. Athens-Piraeus avenue, Athens-Piraeus surface metro lines, etc.]. The fact that the Northern Long Wall's foundations lay below the main avenue linking Athens to its port today, namely the *Athens-Piraeus road /avenue*, is not a mere coincidence. The formation of this infrastructural palimpsest, to use a term coined by Secci [Secci, 2012] occurred in the 1830's; precisely as a consequence of the fact that Athens was planned to become the capital of the new modern Greek state, and Piraeus was planned to become its main port, again. Most likely for practical reasons [Biris, 2005, Kouzoupi, 2022], the neoteric *Athens-Piraeus avenue* was traced to follow the diachronically used trail, which continuously linked Athens and the site of Piraeus throughout centuries; that trail has been following the course of the *Hamaxitos* road, which was formed in antiquity, adjacent to the north of the Northern Long Wall; *Hamaxitos* took its name from its property of being used by chariots. Similarly, during the 1860's the greater part of the Southern Long Wall was covered by the first train line linking Athens to Piraeus port. This is how the Long Walls zone was formed again, traced by continuous modern infrastructure, on earth's surface! Attracting a rich layer of industrial buildings during the 19th and early 20th century, the Long Walls zone became a major industrial zone. Since 1997 many of these buildings and complexes are protected as part of the historic industrial heritage by the Greek law [Vatavali, Belavilas, 2007]. Moreover, the area of Neo Faliro, south of the area where the Southern long Wall met the Piraeus circuit wall, became during the 19th century a suburb with beautiful holiday houses, of the richer classes [Sariyiannis??]; some of these houses are still preserved, hidden within the urban grid. The Long Walls zone presents thus an exquisitely rich palimpsest, which remains hidden, latent, and mostly unnoticed by the adjacent communities.

State of the Art: The Long Walls as officially approached by the Ephorate of Antiquities of Piraeus and Islands

The Ephorate of Antiquities of Piraeus and Islands has been conducting excavations along the greater part of the Long Walls zone, precisely in the area between the course of Ilissos historic riverbed -below the foot of the Nymphs and Muses hills- and Piraeus). As documented in the 'Archaeological Bulletins' since the 1960s, most of the parts of the Northern and Southern Long Walls were discovered through rescue excavations. Subsequently to their discovery, the archaeologists of the EFAPN have been documenting them and whenever possible, implemented a framework enabling their preservation as visible antiquities at the surface of the city. The excavations have been often linked to works concerning the improvement of transport -and other- infrastructure networks. The period 2009-2010, during which the works for upgrading the railway infrastructure of the Surface metro line Athens[Thiseio]-Piraeus, was a period of rich findings, concerning the Southern Long Wall. Quite long and characteristic segments of the Southern Long Wall were found both in the location of surface metro stations [Tavros station, Kallithea station] as well as beneath the tracks [between Tavros and Moschatos stations] [Figure 1]. Most of these findings had to be covered to enable the function of the metro line and its stations, after their refurbishment. A similar situation of rich findings had occurred previously, during the period of the widening of the Kifissos riverbed [2002-2004]. Apart from the parts where the Southern Long Wall is presently covered by infrastructure, some of its parts which were unearthed by EFAPN remain visible at the city surface: few of them are in public spaces, most of them are found in lawns within private properties, in building basements, and within unbuilt private spaces, in the municipalities of Moschato-Tavros and Piraeus(Neo Faliro). In general, the Northern Long Wall has been unearthed in smaller parts, and most of the times these archaeological digs were covered, due to the fact its course runs mostly below the main actually functional road linking Athens to Piraeus port: the Athens-Piraeus avenue. Apart from their length, their connection to the Piraeus circuit walls, namely the 'City Doors of Piraeus' [Astikes Pyles Peiraia] have also been excavated by EFAPN and remain visible as a large archaeological park in Piraeus.

Figure 1: EFAPN Findings of the Southern Long Wall below the surface metro tracks. Photo from the archive of EFAPN.

The Long Walls have been approached by the archaeologists of the EFAPN as an entire monument, despite the fact that their appearance on the urban surface at present is fragmented. A systematic record of most of the so far excavated parts of the Long Walls,

and a tracing of their linear course based on these findings, was mapped and published by the EFAPN archaeologists (Petritaki, 2009). The Long Walls main characteristics concerning their linearity, their width, and the rhythm created by the distance between the fortification towers -which is different for the Northern and the Southern Long Wall- have been deciphered and described, as well as some special features including hydraulic infrastructures [Petritaki, 2009].

Additionally, to the excavations along the Long Walls course, more excavations have been conducted by the EFAPN archaeologists within and around the Long Walls zone, which have been associated to the Long Walls and the adjacent *Hamaxitos* road. For instance, burial sites, public monuments -possibly comprising sanctuaries-, and parts of roads: for instance a part of the ancient road which was protected among the Long Walls was found identified as the 'road among the Long Walls' [Steinhower, 1989]. During the 21st century, the EFAPN archaeologists in collaboration with the *Direction of Restoration of Ancient Monuments [DRAM]*, have also produced restorations where the ancient remnants are exhibited in private spaces, within the area where modern commercial functions take place. Here we shall refer to two of these restorations, both situated along the Athens-Piraeus avenue, the former *Hamaxitos* road, adjacent at the North of the Northern Long Wall. Both of them were conducted by one of this paper's authors, archaeologist Syropoulos J., in collaboration with the director of DRAM, architect Svolopoulos D.

Figure 2: EFAPN Findings next to Athens-Piraeus avenue, within a commercial car exposition, featuring discrete palimpsest phases and its visitors during one of the Archeological Walks. Photo from the archive of EFAPN.

The first among them was based on the 2nd phase of excavations, that took place in 2012-2013, during which the EFAPN was represented by archaeologists Syropoulos J and Skiadaresi E., assisted by Galati S., adjunct field archaeologist. The archaeological findings, close to Kephessus riverbed, are architectural remains of two superimposed public buildings, possibly associated with a sacred place or the practice of a cult, were recorded by the architect Kokoliadi A. The study on the way to highlight the findings, in architectural terms, was made by DRAM's architects and engineers, and among them director Svolopoulos D.; the materialisation of the study concerning the mode of exhibiting the archaeological space, was supervised by Syropoulos J. The important aspect about the restoration and the way the findings have been exhibited and highlighted, is that they constitute a palimpsest; a palimpsest of remnants of different archaeological periods, which also comprises the superimposed, younger layers, of historic industrial buildings as well [Figure 2]. The industrial buildings remnants testify on the infrastructural palimpsest of the Long Walls zone. The ground

becomes thus metaphorically transparent, exhibiting its richness via a multitude of findings. The ground's richness and depth is even more precious when juxtaposed with the unbearable superficiality of the commercial car exhibition: which is the primary use, up to today, of the private space surrounding the above mentioned archaeological and historic site.

In the second case, a commercial complex - mall, also in the proximity of Kephessus riverbed, was proven to be a site of multiple archaeological findings: during the rescue excavations of the private plot that took place in 2007-2009 and the findings restoration in 2010. The excavation and restoration works were supervised by Syropoulos J. One of these sites is exhibited in open air, consisting of a section of an ancient road, whilst two more sites -a burial area and the remains of a 7th century BCE large building- are exhibited in specially designed glass-rooms, within the underground parking of the mall. The study and implementation for the mode of exhibition of the archaeological findings was conducted by EFAPN and DRAM (represented by Syropoulos J. and Svolopoulos D., respectively), in collaboration with the mall's engineers and architects (Siounas, A. , civil engineer and Bougadellis H., architectural firm). In this case again, the juxtaposition of the functional aspect of the commercial space facilities with the ancient findings, brings about a feeling of the diachronic use of the Long Walls zone. The spacey exhibition of the architectural remains of the 7th C BCE building [dimensions of 19,65 x 13,40 m] probably identified with an early cult dedicated to Dionysus, [Figure 3] gives a special meaning to the mall's parking space; the understanding of the formation of an infrastructural palimpsest hides in the sight of the ancient road, the direction of which crosses few meters ahead the Athens-Piraeus avenue today. The educational value of these findings also stems from the insight they bring to our understanding of what settling and moving diachronically on a land means. However, the vast public is not aware of the meaning of these findings, neither of their association with the Long Walls zone.

Figure 3: EFAPN Findings next to Athens-Piraeus avenue, within the underground parking of a commercial complex / Mall, with its visitors during one of the Archeological Walks. Photo from the archive of EFAPN.

Aiming at fostering the attention of the vaster public to the Long Walls and the adjacent archaeological findings, the EFAPN archaeologists responded to an action launched by the Greek Ministry of Culture and Sports, under the name '*Green Cultural Routes*'. This is a recurrent action, repeated on an annual basis or twice a year, a means of disseminating to the public traces of the archaeological landscape and their history. In the above framework, since 2015 an Archaeological Walk, in locations where remnants of the Long Walls, and their surrounding findings are preserved, is conducted by archaeologists Skiadaresi E., and

Syropoulos J. and Anagnostopoulou A.M. It is a guided archaeological walk during which the public visits and sees in situ the visible findings of the Southern Long Wall, one after the other, and thus is initiated to the linearity of the fortification monument, while walking a large part of the distance between Athens and Piraeus. Within the same walk adjacent archaeological sites are also visited and analyzed by the archaeologists, like the ones exhibited within the private space of commercial enterprises mentioned above. The ambition of the archaeologists of EFAPN when conducting that guided walk is to promote Cultural Resources through their connection with the place where the antiquities are located: as an attempt to achieve reciprocal benefits for the Long Walls monument and the wider area, the cultural revitalization of the surroundings, the fostering of the local community's cultural conscience.

These walks serve as a kinaesthetic backbone, which structures through its narrative the Long Walls as a linear monument, linking its scattered parts into a whole, and relating them to a network of surrounding traces which were somehow associated to it. The question that arises is what happens during the rest of the year when these walks do not take place? This question is being approached through an interdisciplinary approach, the collaboration between archaeologists of the EFAPN and architects, in the framework of a postdoctoral research hosted by the School of Architecture of NTUA.

Methodology: defining the Long Walls zone Infrastructural Palimpsest characteristics

The methodology that has been followed in the framework of this interdisciplinary team, is deployed based upon some fundamental observations, which were stated right from the beginning, or appeared underway. Hereafter these observations are briefly described:

The Long Walls have been approached as an entire monument by the EFAPN in a variety of tangible and intangible ways, such as through the archaeological records and the recurring walking activity, respectively. Yet, the entity of the Long Walls as a whole, which could be potentially formed by linking the scattered excavated sites, is not perceivable within the urban landscape.

Furthermore, the entity of the Long Walls zone, which is partly perceivable as a historic industrial zone, has not been connected systematically to the archaeological findings. Using the concept of the Long Walls zone infrastructural palimpsest, the diachronic facets of this entity could be linked, and thus give a much denser network of archaeological and historical traces and monuments along the 6,6 km long zone. Additionally, the location of other architectural monuments, such as beautiful 19th century mansions and their gardens -in the area of the Long Walls zone within Piraeus municipality- can make the network even richer, by adding interesting narratives of the neoteric historic layers, if connected.

One more aspect which has been noticed throughout the postdoctoral research as a characteristic of the Long Walls zone, are empty, disused industrial buildings or complexes and their neglected surrounding plots where self-sewn flora thrives. That phenomenon has occurred due to the deindustrialization that took place in the area during the past decades. The result is the formation of fallow lands but also of thriving derelict buildings. The point of view initiated by the postdoctoral researcher [Kouzoupi, 2020] towards these entities, tends to regard them as hybrid entities: the nature of which is identified as green spaces combined with often important industrial heritage features; moreover, these hybrid entities play already a role of an informal Green Infrastructure scattered system, which could bring about important benefits in terms of biodiversity enhancement and climate crisis effects mitigation if they are effectively interconnected.

Applied Methodology: approaching the Long Walls zone Infrastructural Palimpsest through mapping

Initially, the postdoctoral research's methodological tool has been the discovery of traces from different periods within the Long Walls zone, through in situ experiential mapping but also the study of historical maps. This mapping process helped locating places where the historical palimpsest is denser.

Another methodological tool, which stemmed as a necessity during the interdisciplinary collaboration between archaeologists and architects, has been a process which could associate the locations of the Southern Long Wall visible sites, with the modern urban surface, using GIS mapping. This applied part of the research took place in collaboration with an urban planner specialized in geomatics and a topographer: namely Petros Kyriakou and Panos Kiouis. Based on in situ mapping, using GPS, the coordinates of selected parts of the Southern Long Wall were recorded, among those accessible and visible on the city surface. These coordinates were combined with drawings of the excavation records of sites where the Southern Long Wall was unearthed, part of the archival material provided by EFAPN. These data formed a GIS cartographic database, via which the route of the Southern Long Wall axis could be directly associated to the modern urban landscape. The Southern Long Wall track, as defined from the GIS mapping procedure, appears to be forming a straight line [Kouzoupi, Kiouis et al., 2022]. The Northern Long Wall axis was defined less accurately, as a parallel axis to the Southern Long Wall at a distance of 184m.

The application of GIS mapping helped to identify areas where parts of the Long Walls are still buried below the urban surface, especially within the boundaries of public spaces, or private fallow land. By mapping the Southern Long Wall's course using GIS, the proximity of other historical monuments such as industrial heritage buildings, to the course of the Southern Long Wall, below ground is detectable. Furthermore, the geo-spatial information enables the formation of a network which could connect and mutually highlight ancient and historic monuments. The mapping research subsequently, focused on correlating historical maps dating from the 19th and 20th centuries, with the contemporary urban landscape layout, and eventually with the Southern Long Wall axis, to locate places where the historical palimpsest comprises a plurality of significant historical layers above the Long Walls. [Figure 4]

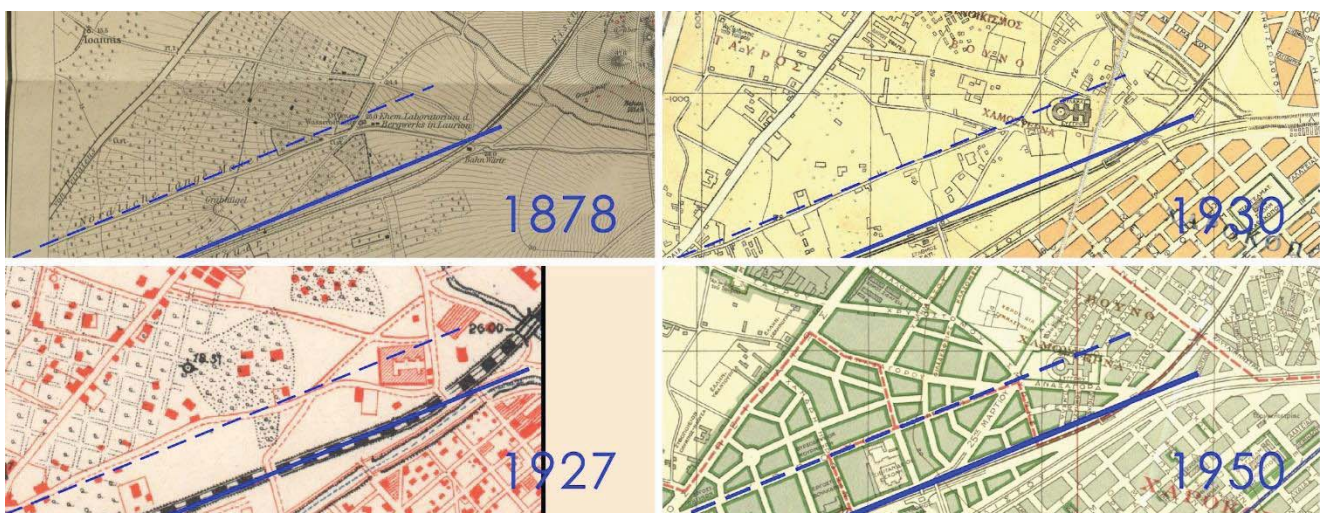

Figure 4: Cartographical research based on historical maps; parts of larger maps focusing of the area of Tavros, where the Long Walls zone has been overlaid based on the in situ and GIS-based research. Maps of 1927, 1930, 1950 are from maps kindly procured by ELIA in the framework of A. Kouzoupi's Post-Doctoral research. Authors: A. Kouzoupi, P. Kiouis, P. Kyriakou

Results: defining areas of potential intervention in relation to Sustainable Development Goals

Along the course of this interdisciplinary research the aims have been defined and reconsidered, as manifold parameters unfolded underway, among which the aim to address through the proposed approach, some among the Sustainable Development Goals.

Initially, the aim pronounced by architects and archaeologists during the interdisciplinary research's first phase, was to find ways to embed more traces of the Long Walls within the public spaces of the present urban surface, making the Long Walls zone richer in accessible excavated sites, where their traces could be exposed for the public. The idea was related to the Historic Urban Landscapes guidelines given by UNESCO, aiming at an inclusive highlighting of the archaeological heritage. Along the course of the research, the aim was redefined, since it became obvious that the network of archaeological spaces of the Long Walls zone should also systematically include industrial heritage monuments and other architecture heritage buildings, as they are characteristic features of the historical-neoteric character of the zone as an entity. Subsequently, the idea of addressing climate change using green infrastructure networks and creating an inclusive slow and sustainable mobility network arose. Many of the above aims already comprised directions compatible with some among the Sustainable Development Goals [SDGs]. In order to specify how the different SDGs can be achieved by our approach, a closer look is given to 2 entities of the Long Walls zone: one towards Athens, in the area of Tavros, and the other towards Piraeus, in the area of Neo Faliro. Both focus areas are very rich in historical palimpsest traces, in two quite different and distinct ways.

Tavros area is a place where material and immaterial traces of significant social and natural history coexist with the archaeological layers of the Long Walls. Among the significant natural elements of the area is the river Ilissos and its alternating riverbed. Both, Northern and Southern Long Walls run parallel to each other through Tavros, promising rich archaeological findings; some are already visible at present on the city surface, other potential findings are still buried in the area's substratum. However the social history of the area is one of its most characteristic aspects: it was a place where refugee camps and slums were located and developed for sheltering a vast number of immigrants from Asia Minor, in 1922. A state social housing program of important scale was conducted in the area, which offered proper houses to the immigrants and other people belonging to the working class [Myofa, 2020] The area's public spaces were further designed in the 1980's by the municipality of Tavros, comprising many green spaces, trees and porous surfaces. The area's infrastructural palimpsest is so dense that it could be said that it consists of a 'spatio-temporal node': visible and invisible traces of classical antiquity -the Long Walls- meet hidden traces of 19th century penitentiary system infrastructure-the Syggrou Prison, traces of the early 20th century infrastructure -the derived riverbed of Ilissos river- , traces of the 1920's emergency refugee infrastructures- oral social history concerning the refugee slums and the makeshift transformation of Syggrou Prison remnants into a provisional shelter for families, and of a state conducted social housing urban planning which characterizes the area today.

When taking a closer look to these characteristics of Tavros area, we could define an approach methodology comprising some among the SDGs. By connecting the existing excavated archaeological sites of Tavros with slow mobility networks, which are inclusive to the disabled, and thus creating inclusive educational archaeological heritage spaces, and interesting leisure and workout trails [SDGs 4,5,3] is a way of highlighting the archaeological heritage, paired with the area's sustainable development [SDG 11]. Moreover, fostering the inhabitant's community attention on the importance of their area's archaeological

substrata, via participatory design processes and methodologies, can be the optimal way for being inclusive towards local communities before designing a proposal for the inclusion of more excavated archaeological sites in the public spaces of their neighborhood [HUL guidelines, SDG11]. The parallel organization of workshops concerning the Long Walls and the neoteric history of the areal, inviting the local community, would be a way for yielding additional educational value from the site's ancient history, and giving equal opportunities to all members of the community to express their point of view [SDGs4,5,10]. During these workshops, the recording of oral testimonies given from local residents, who wish to narrate the recent social history of the area -from 1922 to today- is a way of strengthening the social resilience of the community [SDGs 11, 16], reducing inequality within the area's older and newer immigrants [SDG 10], while previously unknown important facets of social history can be documented [SDG4]: like, for instance, the amazing history of the Syggrou Prison and its transformation after the 2nd world war for more than 10 years, into a provisional shelter by civil war refugees and economic refugees. Furthermore, multiple benefits can be obtained, by introducing in these workshops lectures and conversations on climate crisis and on the way it can be addressed using green infrastructure networks, green corridors, blue infrastructure solutions regarding Ilissos river, and on the importance of strengthening urban biodiversity, [SDGs 13, 14, 15]. Finally, the bridging with a pedestrian and slow mobility bridge of Tavros area with the opposite area beyond the surface metro lines, could lead the way to overcome the area's segmentation by linear infrastructure, while following the Southern Long Wall course, and rethink of ways to re-discover Ilissos river on the urban surface [SDGs 11, 13, 14, 15].

The area of Neo Faliro, in antiquity and up to neoteric times was covered by a marsh, namely *Halipedon*. The construction of the Northern Long Wall in the area was hindered by this marsh, according to Plutarch [Travlos, 1993]. Towards the end of the 19th century, the area was drained, since the lower part of the riverbed of Kephessus was encased [Kotea, 1995] changing its character from marchland to part of the firm land. In 1869 the trainline linking Athens to Piraeus was completed, yet a deviation was introduced to its initial direct tracing: the trainline was re-traced to form a curve in order to reach the Neo Faliro beach, which was considered an optimum place for vacations at the time. [Sariyiannis, 2002] Beautiful mansions were constructed at the area after 1869, and large luxurious hotels; the area kept its glamour till the first decades of the 20th century. The Neo Faliro area could be characterized during all that period as a district of vacation houses for the upper class. A naval club and a theatre were also located close to the Saronicos Gulf shoreline [Georgikopoulos, 2020]. However, towards the north-west, as we can see in a historic map, Neo Faliro in 1927 comprised part of the industrial belt of the Long Walls zone and Athens-Piraeus avenue, with massive industrial complexes, and towards the SW a bicycle-race stadium and a cemetery -remnant from the 19th century- [map of Greek Army Geographical Service, 1927] After the 1960s the area started losing its character as high-rise buildings destroyed the scale of the vacation suburb, and the catastrophe of the area's scale was worsened in the 1980's, when massive housing blocks rose among its narrow streets. Today the area has a significant lack of public spaces, including the lack of sidewalks; the extreme fragmentation of the slow mobility network within the area, poses additional problems to the inhabitants, which live in an area isolated from the sea towards the South, from Piraeus towards the west and from Moschato towards the East, by impassable infrastructure [surface metro train line]. Today the deindustrialization of the past decades has created many unused industrial heritage complexes, and large parts of fallow lands, which unfortunately are totally inaccessible to the public, surrounded by high walls. The stadium of Olympiakos Football Club [OFC], is a burden for the area's sustainability, as hectares of impermeable parking spaces are creating a no-man's land around the stadium.

The methodology to be followed in Neo Faliro, in respect to the SDGs, could be the creation of a large archaeological park within one or more of the private properties which have been turned into fallow lands, where a very long part of the Southern Long Wall could be exhibited. A large park, measuring some hectares, is feasible in Neo Faliro, as the trainline deviation has left a large part of Southern Long Wall uncovered by infrastructure. The educational value [SDG4] of such a park could be emphatical if combined with a careful selection of flora species of the former *Halipedon* marshland, in order to make an environmental educational park, where the role of human intervention to the climate crisis is re-considered[SDGs 4,6,13,14,15]. Furthermore, such a park, in combination with the creation of a sufficient slow mobility network, could provide quality public spaces to the inhabitants of Neo Faliro [SDG11] and help mitigate the thermal island which is created by the non-porous surface of the vast parking of OFC. The network of slow mobility could optimally connect industrial heritage buildings with some of the scattered 19th century mansions which are testimonies of the area's history. Last, yet important for the sustainable development of Neo Faliro, would be its connection with more footbridges to Piraeus, which could also be used by visitors sightseeing along the Long Walls zone: thus the "city doors" of Classical Piraeus could be linked to the greater part of the length of the Long Walls zone.

Conclusions: activating the potential of the Long Walls zone infrastructural palimpsest

The methodology followed within this research has brought about some ways of dealing with the Long Walls infrastructural palimpsest which could be considered as a result of the fruitful collaboration of archaeologists with architects.

The great potential of using a classical antiquity fortification structure as a connective means, a tool for stitching the urban tissue, as a tool for creating cohesion in the urban and social fabric of the area, are among of the conclusions driven from this research. The creation of an uninterrupted slow mobility network, following the course of the Long Walls between Athens and Piraeus could be proven to be an effective way to remediate the fragmentation that modern linear infrastructures has brought within the Long Walls zone's landscape. Furthermore, the use of linear infrastructure elements such as the surface metro lines's elongated green sidewalks, in the role of the backbone of a green corridor, connected to other accessible and integrated urban green infrastructure entities along the Long Walls zone, could be the way to enhance the sustainable mobility network with the properties of an eco-corridor.

Specifically, regarding the areas of focus the following concluding proposals can be described:

1. Highlighting the traces of the palimpsest on the surface of the city, and connecting them as the focal points of spatio-temporal nodes, which enhance the temporal coherence of the area, and the lived and aesthetic value of its public spaces.
2. Strengthening the cultural awareness of the inhabitants through participatory design and planning processes, in which the archaeological and historical dimension of the area is linked to the oral history, and the area's spatial reading by the inhabitants is taken under account, is a process that can render the archaeological and historical heritage more inclusive.
3. The establishment of an integrated network of archaeological sites linking areas where parts of the Long Walls are currently visible with those where heritage industrial buildings and complexes are located, as well as with a network connecting 19th and early 20th century mansions is a way to respond to the Long Walls zone's palimpsest. By the use for the creation of this network of permeable paving materials and planting of biodiversity-

promoting flora species, the heat island effect can be mitigated, and this network can be addressed to more-than human life. The planting of this network's paths with selected flora species will allow the archaeological network to function as a manifold ecological corridor, linked to large, planted, publicly accessible areas. In historic cities, thus, addressing climate change can be done in conjunction with managing archaeological infrastructure as accessible heritage that forms part of the public realm of the city.

4. The enrichment of biodiversity in the area can be strategically enhanced in conjunction with the hiking-biking trails along long linear elements -like the surface metro lines- which is already largely planted. The combination of the surface metro, which is a sustainable means of transport, with the slow mobility network, can bring more visitors to the Long Walls zone.

5. As an educational process that promotes a more sustainable and viable future, participatory design processes could be optimally implemented, in order to render the archaeological and historical heritage part of a continuum which incorporates the inhabitants' history and point of view.

Acknowledgements

The presented research has been conducted in the framework of Aspasia Kouzoupi's Post-Doctoral Research, entitled "*The parallel Long Walls zone as a landscape, as an infrastructural palimpsest, as a connection between Athens and Peiraeus*", supervised by Professor Emeritus Konstandinos Moraitis PhD, at the School of Architecture of the National Technical University of Athens. *This research is co-financed by Greece and the European Union (European Social Fund- ESF) through the Operational Programme «Human Resources Development, Education and Lifelong Learning» in the context of the project "Reinforcement of Postdoctoral Researchers - 2nd Cycle" (MIS-5033021), implemented by the State Scholarships Foundation (IKY).*

The authors are thankful to the members of our interdisciplinary research team, Panos Kiousis, urban planner, Msc in geomatics, and Petros Kyriakou, topographer, Msc NTUA, for their support and collaboration during the phases of research linked to the applied methodology. We are also thankful to Anthi Dova, archaeologist EFAPN, who was co-chair, along with A. Kouzoupi, of the special session on "*Infrastructural Palimpsests*" at the congress "*Archaeological Dialogues 2018*", where members of the research team [Skiadaresi E. and Syropoulos J. with Kouzoupi A.] met and discussed on a potential research collaboration concerning the Long Walls, for the first time.

The post-doctoral researcher wants to express her gratitude to the "Participatory Design Team in Tavros", she is member of, as thanks to this team the oral history and the visions on the Tavros district inhabitants are trying to be approached. Specifically, she would like to thank her colleagues and members of the team: Bagana S., Fotiadou K., Kanaraki E., Kiousis P., Noukakis Y., Servetas A., Tzirtzilaki E., and the inhabitants of Tavros who took part in the participatory processes up to the present.

References

Biris K./ Μπίρης Κώστας (2005/1966): Αι Αθήναι, από του 19ου εις τον 20ον Αιώνα. Αθήνα: Μέλισσα

Conwell D. H. (2008): Connecting a City to the Sea. The History of the Athenian Long Walls. Leiden-Boston: Brill Mnemosyne Supplements.

Georgikopoulos J. 2020. Renewing the Architectural Memory: Historical Buildings of Neo Faliro. Athens Social Atlas.
<https://www.athenssocialatlas.gr/en/article/historic-buildings-of-neo-faliro/>

Kaupert J.A., 1879. Monatsbericht of the Berlin Academy, p.630 via Frazer [Frazer J.G. [1898/2012]: Commentary on PAVSANIAS' Description of Greece. New York: Cambridge University Press. Pp40]

Kaupert J.A., Curtius E. 1878. Atlas von Athen. Berlin: Kaiserlich Deutschen Archaeologischen Instituts, Verlag von Dietrich Reimer. <https://www.digitale-bibliothek-mv.de/viewer/toc/PPN637727827/5/-/#>

Kotea M., 1995./ Κοτέα Μ. 1995. Η Βιομηχανική ζώνη του Πειραιά (1866-1900) [The Industrial Belt of Piraeus (1866-1900)] Doctoral thesis, Panteion University, Department of Sociology.

Kouzoupi A. (2022): "Re-visiting representations of 'nature' and city through the Long Walls zone". In: UoU scientific Journal #3 special issue 'Representations' / University of Alicante, pp.92-105

Kouzoupi A. (2020/ in press) "Investigating Biodiversity along the Long Walls Zone, Between Athens and Piraeus". Conference Proceedings, 8th Mediterranean Congress of Aesthetics Interim Conference of the International Association for Aesthetics, Athens September 2021.

Myofa N. 2020. Neighborhood of social housing estates in Tavros. Athens Social Atlas [4/2020] <https://www.athenssocialatlas.gr/en/article/social-housing-in-tavros/>

Petritaki M. / Πετριτάκη Μ. 2009. Προσπάθεια ανασύνθεσης του αρχαιολογικού τοπίου στην ευρύτερη περιοχή Πειραιά βάσει των νέων ανασκαφικών δεδομένων». στο: Βασιλοπούλου Β., Κατσαρού Τζεβελέκη Σ. Από τα Μεσόγεια στον Αργοσαρωνικό/ Β' Εφορεία Κλασσικών Αρχαιοτήτων. Το έργο μιας Δεκαετίας 1994-2003 [conference proceedings] 18-20/12 2003, Ministry of Culture and Sports and Municipality of Markopoulo,

Sariyiannis, 2000 / Σαρηγιάννης Γ. (2000): Αθήνα 1830-2000, Εξέλιξη-Πολεοδομία-Μεταφορές. Αθήνα: Συμμετρία [Athens: Development, Urbanisation, Transport Infrastructure. 1830-2003]

Secchi B. 2012. "Palinsesti Infrastrutturali". in: Ferlenga A. et al [eds] L' Architettura del Mondo. Infrastrutture, Mobilità, Nuovi Paesaggi. Minalo: La Triennale Di Milano, Editrice Compositori, pp. 176-181

Steinhower, 1995/ Σταϊνχάουερ Γ. 1995. Ανασκαφικές Εργασίες/ Μοσχάτο/ Οδός Κύπρου και Ύδρας. in: Αρχαιολογικόν δελτίον 44 (1989), μέρος Β1 Χρονικά, Β' Εφορεία Προϊστορικών και Κλασσικών Αρχαιοτήτων, Αθήνα:

Υπουργείο Πολιτισμού (Archaeological Record, EFAPN, Ministry of Culture and Sports)

Tranlos ,1993/ Τραυλός Ι. 1993. Η Πολεοδομική Εξέλιξις των Αθηνών [Urban Development of Athens] Αθήνα: Καπόν.

Ναταναλι, Βελανίλας, 2007/ Βαταβάλη Φερενίκη, Μπελαβίλας Ν. (2007): «Ο Μετασχηματισμός της Οδού Πειραιώς». στο: Το Τέλος των Γιγάντων. Βιομηχανική Κληρονομιά και Μετασχηματισμοί των Πόλεων, 5η Πανελλήνια Επιστημονική Συνάντηση ΤΙΣΣΙΗ. Βόλος 22-25 /11 2007.

Map References [chronological order]

Kaupert J.A., Curtius E. (1878) *Atlas von Athen*. Berlin: Kaiserlich Deutschen Archaeologischen Instituts, Verlag von Dietrich Reimer. <https://www.digitale-bibliothek-mv.de/viewer/toc/PPN637727827/5/-/#>

Map of the Greek Army Geographical Society, 1927, from ELIA <http://www.elia.org.gr/> Γεωγραφική Υπηρεσία Στρατού (1927): *Πειραιεύς (Λιόσια), Τοπογραφικός Χάρτης Αττικής*, 1:20.000. Αθήνα: ΓΥΣ (Χαρτογραφική). {από το Ελληνικόν Λαογραφικόν Ιστορικόν Αρχείον / ΕΛΙΑ}

Map of Athens by Biris G.A. , 1930 ,from ELIA <http://www.elia.org.gr/> Μπίρη Γ.Α. (1930): *ΑΘΗΝΑΙ*, 1:10.000. Αθήνα: Λιθογραφείο Παπαχρυσάνθου Βασίλειος. {από το Ελληνικόν Λαογραφικόν Ιστορικόν Αρχείον / ΕΛΙΑ}

Map of Athens by Biris K. , 1950, from ELIA <http://www.elia.org.gr/> Μπίρη Κ. (1950): *ΑΘΗΝΑΙ*, 1:10.000. Αθήνα: Λιθογραφείο Παπαχρυσάνθου Βασίλειος. [από το Ελληνικόν Λαογραφικόν Ιστορικόν Αρχείον / ΕΛΙΑ]

Υπό την αιγίδα
της Α.Ε. του Προέδρου της Δημοκρατίας
κυρίου Προκοπίου Παυλοπούλου

1ο Διεθνές Συνέδριο «ΦΕΡΕΚΥΔΗΣ»

Ο ΝΕΟΤΕΡΟΣ ΔΥΤΙΚΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΟΙ ΕΛΛΗΝΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ ΤΟΥ

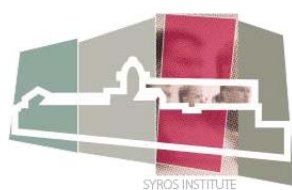

ΑΝΑΛΥΤΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ

7, 8, 9 Ιουνίου 2019

Θέατρο ΑΠΟΛΛΩΝ
Ερμούπολη, Σύρος, Κυκλάδες, Ελλάδα

Το συνέδριο
οργανώνεται από το
Ινστιτούτο Σύρου
Ινστιτούτο Βιώσιμης Ανάπτυξης, Πολιτισμού και Παράδοσης

και στηρίζεται από τη
Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών ΕΜΠ

<http://syrosinstitute.eu/diethnes-sinedrio-ferekidis>

Μέλη Οργανωτικής Επιτροπής

Βακόνδιος Πέτρος, Οργάνωση και Διοίκηση Επιχειρήσεων, Δήμος Σύρου Ερμούπολης
Δρ Βασιλαρά Αρχοντούλα, ΕΔΙΠ ΕΜΠ, Αρχιτέκτων Μηχανικός
Λινάκη Ελένη, Υπ. δρ ΕΜΠ, Μηχ. Χωροταξίας και Ανάπτυξης
Μητούλα Ρόιδα, Καθηγήτρια Χαροκόπειου Πανεπιστημίου
Μιχαλακέλης Χρήστος, Επίκουρος καθηγητής Χαροκόπειου Πανεπιστημίου
Μωραΐτης Κωσταντίνος, Καθηγητής ΕΜΠ
Νομικού Δανάη, Αρχιτέκτων Μηχανικός
Παρασκευά Δήμητρα, Υπ. δρ ΕΜΠ, Αρχιτέκτων Μηχανικός
Παρασκευάς Ηλίας, Μηχανολόγος ΕΜΠ
Παταργιάς Παναγιώτης Ομότ. Καθηγητής Παν. Πελοποννήσου
Πατσιούρα Φρειδερίκη, Αρχιτέκτων Μηχανικός
Πετράτου - Φραγκιαδάκη Σμαράγδα, Αρχιτέκτων Μηχανικός
Στεφάνου Βασιλεία, Καθηγήτρια Deree College
Στεφάνου Ιωσήφ, Ομότιμος καθηγητής
Δρ Χατζηγηρηγορίου Παύλος, Πολιτικός Μηχανικός,
Χατζηθανάσης Γεώργιος, Υπ.δρ, Χαροκόπειου Παν., επιστ. Πληροφορικής και Τηλεματικής
Χατζοπούλου Αλίκη, Ομότιμη καθηγήτρια ΕΜΠ

Κεντρικοί –Προσκεκλημένοι Ομιλητές

Πέππας Γ. Βασίλειος, Πρόεδρος Αρείου Πάγου
Ζερεφός Χρήστος, Ομότιμος Καθηγητής ΕΚΠΑ, μέλος Ακαδημίας Αθηνών
Χατζόπουλος Β. Μιλτιάδης, Ιστορικός, μέλος Ακαδημίας Αθηνών
Παπαδάκης Εμμ. Νικόλαος, Γενικός διευθυντής του Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών και Μελετών «Ελευθέριος Κ. Βενιζέλος»
Αντωνάκης Δημήτριος και Σουζάνα, Αρχιτέκτονες Μηχανικοί
Μωραΐτης Κωνσταντίνος, Καθηγητής Σχολής Αρχιτεκτόνων ΕΜΠ

Μέλη Επιστημονικής Επιτροπής

Αζαριάδης Φίλιππος, Πρόεδρος Τ.Μ.Σ.Π.Σ. Πολ/κής σχολής Παν. Αιγαίου (Σύρος)
Αυγερινού Σοφία, τ. Καθηγήτρια Αρχιτεκτονικής ΕΜΠ
Βασιλαρά Αρχοντούλα, ΕΔΙΠ Σχολής Αρχιτεκτόνων ΕΜΠ, Δρ Αρχιτέκτων Μηχανικός
Γεωργάκη Πολυξένη, Διδάσκουσα Μεταπτυχιακού ΑΠΘ
Γκανιάτσας Βασίλης, Καθηγητής Αρχιτεκτονικής ΕΜΠ
Γουλάκη-Βουτυρά Αλεξάνδρα, Καθηγήτρια ΑΠΘ Τελλόγλειο
Δεμίρη Κων/να, Καθηγήτρια Αρχιτεκτονικής ΕΜΠ
Ησαΐας Δημήτρης, Καθηγητής Αρχιτεκτονικής ΕΜΠ, Κοσμήτορας
Θεοδωρά Γιώτα, Επίκουρη Καθηγήτρια ΕΜΠ
Θεοδωροπούλου Ελένη, Καθηγήτρια Χαροκόπειου Πανεπιστημίου

Καλδής Παναγιώτης, Καθηγητής Πανεπιστημίου Δυτικής Αττικής
Κορρές Μανώλης, Μέλος Ακαδημίας Αθηνών, Καθηγητής αρχιτεκτονικής ΕΜΠ
Κουζούπη Ασπασία, Διδάσκουσα Αρχιτεκτονικής Πανεπιστημίου Θεσσαλίας
Κωνσταντινίδου Έλενα, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια ΕΜΠ
Λεοντακιανάκου Ειρήνη, Ιστορικός Τέχνης Πανεπιστημίου Αιγαίου
Λουκάκη Αργυρώ, Καθηγήτρια ΕΑΠ
Μαϊστρου Ελένη, Ομότιμος Καθηγήτρια Αρχιτεκτονικής ΕΜΠ
Μάρδα Νέλλυ, Καθηγήτρια Αρχιτεκτονικής ΕΜΠ
Μητούλα Ρόιδα, Καθηγήτρια Χαροκόπειου Πανεπιστημίου
Μπεριάτος Ηλίας, Ομότιμος Καθηγητής Πανεπιστημίου Θεσσαλίας
Μωραΐτης Κωσταντίνος, Καθηγητής Αρχιτεκτονικής ΕΜΠ
Νίκα-Σαμψών Εύη, Καθηγήτρια ΑΠΘ, Πρόεδρος Ελληνικής Μουσικολογικής Εταιρείας
Νικολάου Δήμητρα, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Αρχιτεκτονικής ΕΜΠ
Πάγκαλος Παναγιώτης, Διδάσκων ΑΣΚΤ
Παπαϊωάννου Τάσης, Καθηγητής Αρχιτεκτονικής ΕΜΠ
Παταργιάς Παναγιώτης, Ομότιμος Καθηγητής Πανεπιστημίου Πελοποννήσου
Σερράος Κών/νος, Καθηγητής Αρχιτεκτονικής ΕΜΠ
Σιδεράς Δημήτριος, Ομότιμος καθηγητής Πανεπιστημίου Ιωαννίνων
Στεφάνου Δανάη, Αναπλ. Καθηγήτρια ΑΠΘ
Τερζόγλου Ιων, Επίκουρος Καθηγητής Αρχιτεκτονικής ΕΜΠ
Τερκενλή Σ. Θεανώ, Καθηγήτρια Πανεπιστημίου Αιγαίου
Χανιώτου Ελένη, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Αρχιτεκτονικής ΕΜΠ
Χατζηγηγορίου Παύλος, Post Doc Πολυτεχνείου Πανεπιστημίου Αιγαίου
Χατζοπούλου Αλίκη, Ομότιμη Καθηγήτρια ΕΜΠ
Van Dyck Karen, Καθηγήτρια Columbia University

ΠΑΡΑΣΚΕΥΗ 7 ΙΟΥΝΙΟΥ 2019

Πρωί

- 08:30-09:00** Εγγραφές
09:00-10:30 Χαιρετισμοί Εκκλησιαστικές, Πολιτειακές, Διοικητικές Αρχές
Σύντομη Ομιλία - Χαιρετισμός του Προέδρου του Αρείου Πάγου **κ. Βασιλείου Πέππα**
Σύντομη Ομιλία –Χαιρετισμός από τον Πρόεδρο του Ινστιτούτου Σύρου Ομότιμο Καθηγητή **κ. Ιωσήφ Στεφάνου**

10:30-11:00 Διάλειμμα-Καφές

1η Συνεδρία: *Κεντρικές Ομιλίες*

Προεδρείο: *Ι. Στεφάνου, Α. Χατζοπούλου, Κ. Σερράος*

11:30-12:00 **Τοπία Πολιτικής Αίγλης και Δημοκρατικών Επιλογών**

Μωραΐτης Κ., Καθηγητής Αρχιτεκτονικής ΕΜΠ

12:00-12:30 **Το Μεταβαλλόμενο Περιβάλλον του Πλανήτη Γη και η Ανθρωπογενής Παρέμβαση**

Ζερεφός Χρ., Ομ. Καθηγητής Παν. ΕΚΠΑ- Μέλος Ακαδημίας Αθηνών

12:30-13:00 **Αρχαίες και Σύγχρονες Πολιτειακές Συγκροτήσεις: Παρανοήσεις ή Παραχαράξεις;**

Χατζόπουλος Μ., Ιστορικός, Μέλος Ακαδημίας Αθηνών

Απόγευμα

Η Νεότερη Δυτική Πολιτική Συγκρότηση και η Ελληνική Συμβολή

2η Συνεδρία: *Αρχαία Ελληνικά δημοκρατικά πρότυπα και η νεότερη Δυτική πολιτική συγκρότηση*

Προεδρείο: *Ε. Χανιώτου, Σ.Βοσινάκης, Π. Γεωργάκη*

15:00-15:15 **Από το χώρο στο Νόμο με αφορμή μια έκδοση του 1848**

Κωτσάκη Α., Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Πολυτεχνείου Κρήτης

15:15-15:30 **Μαριάννα: η πολιτική του σώματος στην επανάσταση**

Κογκέλη Ν., Υποψήφια διδάκτωρ

15:30-15:45 **Η αστική συγκρότηση ως κεντρικό στοιχείο πολιτιστικής παραγωγής στην ελληνιστική περίοδο**

Ηλιοπούλου Φ., Δρ. Αρχιτέκτων Μηχ. Ε.Μ.Π., Αρχιτέκτων τοπίου
MLA Harvard University, post doc Ερευνήτρια Ε.Μ.Π. 2017-2019

3η Συνεδρία: *Η συνολική επίδραση των αρχαίων αναφορών στα κοινωνικά Δυτικά ήθη*

Προεδρείο: *Α.Κωτσάκη, Κ. Μωραΐτης, Α. Βασιλαρά*

15:45-16:15 **Το ‘Νεο-Ελληνικό’ Ιδεώδες του Johann Joachim Winckelmann: Κατασκευάζοντας την Έννοια του ‘Κλασικού’**

Τερζόγλου Ι., Επίκουρος καθηγητής ΕΜΠ

- 16:15-16:30 **Η ελληνική αρχαιότητα και οι νεότερες αναφορές της**
Μικράκης Μ., Επίκουρος καθηγητής ΕΜΠ
- 16:30-16:45 **“Η Κληρονομιά της Γλαύκης”, μια οπτικό-ακουστική αποτίμηση**
Χατζηφραγκιάς Κ., Δρ. Μηχ. Πολεοδομίας & Χωροταξίας ΕΜΠ,
Μεταδιδακτορικός Ερευνητής της Σχολής Αρχιτεκτόνων Μηχ. ΕΜΠ
- 16:45-17:00 **The theatre in the Greek Region around 1900 - The case of Malliaropouleio in Tripolis, Arcadia**
Σιόντρη Κ. και Πολυζώη Ι., Αρχιτέκτων Μηχανικός ΥΠΠΟΑ - Υπ.
Δρ. Τμήμα Πολιτισμικής Τεχνολογίας και Επικοινωνίας Παν. Αιγαίου
και Αρχιτέκτων Μηχανικός
- 17:00-17:15 **Η παιδεία ως αέναη πρόκληση : Πλατωνική πολιτεία και σύγχρονο αστικό κράτος**
Πίνας Β., Προπτυχιακός φοιτητής
- 17:15-17:45 **Διάλειμμα-Καφές**

Το Ελληνικό Πρότυπο στην Νεότερη Ιστορία της Αισθητικής, των Τεχνών και της Αρχιτεκτονικής

- 4η Συνεδρία: *Η Ελληνική αναφορά στις εικαστικές τέχνες, τον σχεδιασμό της αρχιτεκτονικής, της πόλης, του τοπίου, των αντικειμένων.*
Προεδρείο: Α. Λουκάκη, Ι. Τερζόγλου, Μ. Μικράκης
- 17:45-18:00 **Το «ελληνικό παρελθόν» ως πηγή δημιουργικής έκφρασης στο σύγχρονο design και τις εικαστικές τέχνες.** Σκέψεις με αφορμή έργα φοιτητών του Τμήματος Μηχανικών Σχεδίασης Προϊόντων και Συστημάτων, της Πολυτεχνικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αιγαίου
Λεοντακιανιάκου Ε., Λέκτορας στην Ιστορία της Τέχνης, Παν. Αιγαίου
- 18:00-18:15 **Τα Δίδυμα Μακρά Τείχη της Κλασσικής Εποχής ως Υποδομή που Δηλώνει Τοπολογική Μεταβολή**
Κουζούπη Α., Αρχιτέκτων
- 18:15-18:30 **Η εμπλοκή του Χώρου - Από τα Χαρακτικά στα “Κατοικημένα Γλυπτά Τοπία στον Δημόσιο Χώρο”**
Γκόλαντα Ν., Γλύπτρια Πολεοδομικού Τοπίου Μεγάλης Κλίμακας
- 18:45-19:00 **Αντανακλάσεις «κρητομανίας». Αρχιτεκτονικές αποδόσεις του Μινωικού Πολιτισμού στη Δύση των αρχών του 20ου αιώνα**
Νοδαράκη Μ., Υπ.Διδάκτωρ Αρχιτεκτονικής ΕΜΠ
- 19:00-19:15 **Οι μορφές των έργων αρχιτεκτονικής και πολεοδομίας στην αρχαϊκή και κλασική εποχή, συμβολίζουν μέσω της μαθηματικής γλώσσας, κοσμικούς νόμους και άρα απόλυτες αξίες**
Χατζηδάκη Ν., Διδάκτωρ Αρχιτεκτονικής ΕΜΠ
- 19:15-19:30 **Ιστορικές οδεύσεις: Από την αρχαία χάραξη στη σύγχρονη συγκυρία**
Χασάπης Β., Μεταπτυχιακός φοιτητής Προστασίας Μνημείων ΕΜΠ
- 21:00-20:00 **Δείπνο στο εστιατόριο «Ιθάκη του Αή» (προαιρετική συμμετοχή)**

ΣΑΒΒΑΤΟ 8 ΙΟΥΝΙΟΥ 2019

Πρωί

5η Συνεδρία: *Η Ελληνική αναφορά στις εικαστικές τέχνες, τις παραστατικές τέχνες και τις τέχνες του λόγου*

Προεδρείο: **Κ. Σεργιάς, Γ. Θεοδωρά, Π. Πάγκαλος**

09:00-09:15 **Οι «Βίοι Παράλληλοι» του Διονυσίου Σολωμού και του Σταμάτη Βούλγαρη: Ποίηση και αστικός σχεδιασμός στη θεμελίωση του ελληνικού κράτους**

Λουκάκη Α., Καθηγήτρια Τέχνης-Αρχιτεκτονικής-Πολεοδομίας, ΕΑΠ

09:15-09:30 **Οιδιπόδεια εμμονή: Η ρομαντική επιστροφή στην αρχαία Ελλάδα**
Μωραΐτης Κ., Καθηγητής Αρχιτεκτονικής ΕΜΠ

09:30-09:45 **Συλλέκτες και εκδότες στην Ευρώπη του 18ου αι.: μια «σιωπηρή» κληρονομιά στα ήθη της μουσειακής συντήρησης. Η περίπτωση του αρχαίου ελληνικού αγγείου**

Γεωργιάκη Π., Δρ. Αρχαιολόγος

09:45-10:00 **Το ελληνικό πρότυπο στη σύγχρονη Λογοτεχνία της Καραϊβικής: η περίπτωση του Derek Walcott**

Σκαμάγκα Α., Post-doc ΕΚΠΑ, Διδάσκουσα Παν. Πελοποννήσου

10:00-10:15 **Ο Προμηθέας των Δελφικών Εορτών του 1927: Ο Χριστός ως 13ος θεός του Ολύμπου**

Μποστταντζής Τ., Υποψήφιος διδάκτωρ

10:15-10:30 **Επανάσταση, Εξέλιξη, Συμφιλίωση : Η Μοντέρνα Αρχιτεκτονική του Claude Perrault και ο ρόλος της αρχαίας Ιπποκρατικής Σοφίας στη διασταύρωση των φυσικών και των ανθρωπιστικών επιστημών**
Λώλου Κ., Αρχιτέκτον μηχανικός, Υποψήφια Διδάκτωρ ΕΜΠ

10:30-11:00 **Διάλειμμα-Καφές**

6η Συνεδρία: *Η υπέρβαση της εντοπιότητας και η συγκρότηση διεθνών αισθητικών προτύπων: Η Ελληνική αναφορά στον σχεδιασμό της αρχιτεκτονικής, της πόλης, του τοπίου, των αντικειμένων.*

Προεδρείο: **Κ. Μωραΐτης, Ε. Κωνσταντινίδου, Α. Φράγκου**

11:00-11:15 **Χώρος, νόμος και δίκαιο: η συνείδηση του τοπίου στην ελληνική κοινωνία**

Τερκενλή Θ., Καθηγήτρια Α' Βαθμίδας Πανεπιστήμιο Αιγαίου

11:15-11:30 **Η μετατροπή της εξαίρεσης σε κανόνα**

Πάγκαλος Π., Διδάσκων ΑΣΚΤ

11:30-11:45 **Ο τόπος του περικόλειστου του τείχους στον ύστερο Ελληνικό Μεσαίωνα ως αδιαχώρητο της εξουσίας του ηγεμόνα στο τοπίο, μέσω της τέχνης στα τείχη του κάστρου της Μυτιλήνης**

Α. Καλακαλάς, ΕΔΙΠ, Αρχιτεκτόνων Μηχανικών ΕΜΠ

11:45-12:00	Τα Ελληνικά Εκπαιδευτικά Ιδρύματα των Ιωαννίνων κατά την Οθωμανική περίοδο της πόλης Χρόνη Α., Δρ Αρχαιολόγος, Εφορεία Αρχαιοτήτων Δυτικής Αττικής
12:00-12:15	Για την πολιτική διάσταση της κλειστής αρχιτεκτονικής μορφής Θεοτοκάτου Ε., Αρχιτέκτων μηχανικός
12:15-12:30	Αρχαιοελληνικές ιστορίες στα τοπία της Ευρώπης Ανδρονικίδου Ε., Υποψήφια Διδάκτωρ Ε.Μ.Π., φοιτήτρια Α.Σ.Κ.Τ.
12:30-12:45	Οι κρίνες στο Ελληνικό τοπίο κατά το πέρασμα του χρόνου Ελευθεράκη Γ., Μεταπτυχιακή φοιτήτρια Αρχιτεκτονικής ΕΜΠ
<i>Απόγευμα</i>	
7η Συνεδρία:	<i>Η υπέρβαση της εντοπιότητας και η συγκρότηση διεθνών αισθητικών προτύπων: Η Ελληνική αναφορά στον σχεδιασμό της αρχιτεκτονικής, της πόλης, του τοπίου, των αντικειμένων</i> <i>Προεδρείο: Ε. Χανιώτου, Π. Κουτσάμπασης, Α. Κουζούπη</i>
15:00-15:15	Αιγαίο – “δίκτυα τόπων ιστορίας και πολιτισμού” Προκλήσεις και διλήμματα διαχείρισης και σχεδιασμού για “τοπική ανάπτυξη” Θεοδωρά Γ., Αναπλ. Καθηγήτρια Ε.Μ.Π. _ Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχ.
15:15-15:30	Διαχείριση δικτύου υδάτινων τόπων και περιφερειακή ανάπτυξη Μελέτη περίπτωσης : Πελοπόννησος Κρασποπούλου Μ., Αρχιτέκτων, Υποψήφια διδάκτωρ Χαροκόπειο παν.
15:30-15:45	Τα ελληνικά “τοπία φιλοξενίας” Κανάβαρης Ν.Ι., Μεταπτυχιακός φοιτητής αρχιτεκτονικής ΕΜΠ
15:45-16:00	Ένα χωριό Πολλές διαδρομές Φράγκου Δ., Παντελαίου Σ.Ε., Επίκ. Καθηγήτρια, Παν. Δυτικής Αττικής Interior Designer
16:00-16:15	Μεταφορές του ‘κλασικού’ και Νεοκλασικισμός. Η αναζήτηση της καταγωγής, και η αγωνία της ταυτότητας Κωτσά Α., Αρχιτέκτων μηχανικός, τ. εκπαιδευτικός ΤΕΙ Αθηνών
16:15-16:30	Ο φανταστικός αποδέκτης της αρχιτεκτονικής ως μηχανισμός διερεύνησης του μετα-αποικιακού πολιτισμού: οι μετασχηματισμοί της ελληνο-κεντρικής προσέγγισης Χαριτωνίδου Μ., post doc Ερευνήτρια Σχ. Αρχιτεκτόνων Μηχ. ΕΜΠ
16:30-17:00	Διάλειμμα-Καφές

Ο νεότερος Ελληνικός Αστικός Πολιτισμός

8η Συνεδρία:	<i>Ο νεότερος Ελληνικός Αστικός Πολιτισμός: Τα κύρια χαρακτηριστικά</i> <i>Προεδρείο: Κ. Μωραΐτης, . Ι. Τερζόγλου, Ε. Πρίντζη-Καμπέλη</i>
17:00-17:15	Επιρροές της Ελληνικής και της Ευρωπαϊκής σκέψης στην ιδεολογική συγκρότηση του Ελευθερίου Βενιζέλου Παπαδάκης Ν., Γεν. Διευθυντής του Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών και Μελετών «Ελευθέριος Κ. Βενιζέλος»

17:15-17:30	Ο Νεότερος Ελληνικός αστικός πολιτισμός μέσα από το ρεμπέτικο: Η περίπτωση του Εικονικού Μουσείου “Αρχείου Κουνάδη” Χατζηγηρηγορίου Π., Νικολακοπούλου Β., Καλλιαμπέτσου Δ, Γαρδέλη Α., Αναστασάκης Γ., Βοσινάκης Σ., Κουτσαμπάσης Π., Πανεπιστήμιο Αιγαίου
17:30-17:45	Από τα καφέ αμάν στις γειτονιές του ρεμπέτικου: Η αστική λαϊκή μουσική ως μία κυρίαρχη όψη του αστικού πολιτισμού, από τα τέλη του 19ου αιώνα ως το Μεσοπόλεμο Μούργου Α., Υπ. δρ Αρχιτεκτονικής ΕΜΠ& Univeristé Paris 1 Panthéon- Sorbonne
17:45-18:00	Ο διάδοχος της Ερμούπολης, Πειραιάς Χριστοφοράκη Κ., Υποψήφια διδάκτωρ Αρχιτεκτονικής ΕΜΠ
18:00-18:15	Παραγωγικές εξελίξεις ναυπηγοεπισκευής, συνέργειες με τον αστικό χώρο Βαλεριάνου Κ., Ε.ΔΙ.Π., Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών, ΕΜΠ
21:00-22:30	<i>Καλλιτεχνική εκδήλωση στο θέατρο Απόλλων με την Ομάδα ΚΑΒΑΦΗ-ΓΚΑΤΣΟΥ</i> <i>Και τιμητική διάκριση στον Μπάμπη Κουλούρα για την προσφορά του στον Πολιτισμό του τόπου</i>

ΚΥΡΙΑΚΗ 9 ΙΟΥΝΙΟΥ 2019

Πρωί

9η Συνεδρία:	<i>Η Σύρος, τόπος ανάδυσης του αστικού πολιτισμού στη νεότερη Ελλάδα</i> <i>Προεδρείο: Θ. Τερκενλή, Ε. Κωνσταντινίδου, Γ.Θεοδωρά</i>
09:00-09:15	Ερμούπολη και Άνω Σύρος: Δίπολο πολιτισμικής ταυτότητας ενός τόπου μέσω της ανάδειξης των τοπίων του Βασιλαρά Α., Δρ. Αρχιτέκτων Μηχανικός, ΕΔΙΠ ΕΜΠ
09:15-09:30	Ερμούπολη 1830-1840: η άνθηση της πόλης και η μετάβαση στο νεοκλασικισμό Βάσιλα Α., Βενετσάνος Ε., Σωτηροπούλου Ξ., Μεταπτυχιακοί φοιτητές Αρχιτεκτονικής ΕΜΠ
09:30-09:45	"Ιστορικές Πόλεις και Παραδοσιακοί Οικισμοί στην Ψηφιακή Εποχή: η καταγραφή HERMES στην Ερμούπολη Σύρου" Χατζηγηρηγορίου Π, Μεταδιδακτορικός Ερευνητής Πανεπιστήμιο Αιγαίου, Πολυτεχνική Σχολή
09:45-10:00	Ελληνικότητα και μοντέρνο κίνημα στα μεσοπολεμικά σχολικά κτήρια των Κυκλάδων (Σύρος) Αντωνίου Α., Δρ Αρχιτέκτων (ΑΠΘ), Διπλ. Ιστορίας της Αρχιτεκτονικής (UCL)

10:00-10:15 **Καταγραφή και αξιολόγηση των υλικών και άυλων πολιτιστικών πόρων της Άνω Σύρου**
Λινάκη Ε και Σεργιάς Κ., Πολεοδόμος, Υποψήφια διδάκτωρ Αρχιτεκτονικής ΕΜΠ και Καθηγήτρια Αρχιτεκτονικής ΕΜΠ

10:15-10:45 **Διάλειμμα-Καφές**

*10η Συνεδρία: Ερμούπολη και Άνω Σύρος. Δίπολο αρχιτεκτονικής προστασίας.
Προεδρείο: Α. Χατζοπούλου, Κ. Μωραΐτης, Ε. Χανιώτου*

10:45-11:00 **Προστασία και Ανάπλαση του Ιστορικού Κέντρου της Ερμούπολης**
Αντωνακάκης Δ. και Σ., Αρχιτέκτονες Μηχανικοί

11:00-11:30 **Ο μεσαιωνικός δυτικός πολιτισμός της Άνω Σύρου**
Ιωσήφ Στεφάνου, Ομότιμος καθηγητής ΕΜΠ

11:30-13:30 *Στρογγυλό Τραπέζι*
Χατζοπούλου Α., Μωραΐτης Κ., Παπαδάκης Ν., Αντωνακάκης Δ., Σεργιάς Κ., Τερκενλή Θ., Χανιώτου Ε.

Απόγευμα

20:00-22:30 **Παρουσίαση βιβλίου με τίτλο «Ελευθέριος Βενιζέλος. Ο άνθρωπος, ο ηγέτης» από τον συγγραφέα κ. Ν. Παπαδάκη**

Συντονίζει η αντιδήμαρχος Πολιτισμού κ. Θ. Μενδρινού
Για το βιβλίο θα μιλήσουν:
Δεκαβάλλας Ι. τ. Δήμαρχος Σύρου-Ερμούπολης
Στεφάνου Ι. Ομότιμος Καθηγητής ΕΜΠ
Πετράτου- Φραγκιαδάκη Σ., Αρχιτέκτων Μηχανικός

Η παρουσίαση του βιβλίου και η χορευτική εκδήλωση που ακολουθεί γίνεται σε συνεργασία με το Σύλλογο Κρητών Σύρου.

Τα 'Δίδυμα' Μακρά Τείχη της Κλασσικής Εποχής ως Υποδομή που Δηλώνει Τοπολογική Μεταβολή Α.Κουζούπη¹

¹Μεταδιδακτορική Ερευνήτρια ΕΜΠ, Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο, Πατησίων 42, Αθήνα, mail:
a.space.ia@gmail.com

Λέξεις-κλειδιά: Μακρά Τείχη, Δι-πολική πόλη,
Grand Paris, Γεωπολιτική ή Τοπολογική μεταβολή

Θεματική ενότητα: *Το Ελληνικό Πρότυπο στην Νεότερη Ιστορία της Αισθητικής, των Τεχνών και της Αρχιτεκτονικής*

Εισαγωγή

Τα Μακρά Τείχη ήταν μακροσκελείς, συνδεδεμένες δομές οχύρωσης, που κατασκευάστηκαν τον 5^ο πχ αιώνα, προκειμένου να θεμελιωθεί η ισχύς της κλασσικής Αθήνας ως ναυτικής δύναμης. Στην πρώτη τους φάση τα Μακρά Τείχη δομήθηκαν επί Κίμωνα. Τότε σχημάτιζαν ένα ευρύ τραπέζιο σχήμα, καθώς συνδέαν τον ήδη οχυρωμένο πυρήνα της ιστορικής πόλης με τα δύο επίνειά της, το Φάληρο [Φαληρικό σκέλος] και τον Πειραιά [Βόρειο σκέλος]. Μέσα στα ακόλουθα χρόνια καθώς η περίμετρος της Πειραιϊκής χερσονήσου προσέφερε ένα ξεκάθαρο γεωμορφολογικό πλεονέκτημα¹ σχηματίζοντας τους λιμένες της Μουνιχίας στα Ανατολικά, της Ζέας προς τα Νότιο-Ανατολικά, και του Κάνθαρου προς τη Δύση, η σημασία του Πειραιά υπερκέρασε αυτή του Φαλήρου. Ο Πειραιάς ρυμοτομήθηκε από τον Ιππόδαμο σύμφωνα με το σχέδιο του οποίου δομήθηκε, είχε ήδη όμως από τις αρχές του 5^{ου} π.Χ. αιώνα οχυρωθεί περιμετρικά από Θεμιστόκλειο Τείχος: «ο Θεμιστοκλής έπεισε τους Αθηναίους να συμπληρώσουν και την οχύρωση των λιμένων του Πειραιώς, την οποίαν ο ίδιος είχε αρχίσει, ότε ήτο επώνυμος άρχων, το 493-2 π.Χ., αντιληφθείς την ιδιαίτεραν, δια την ανάπτυξιν τα θαλάσσιας δυνάμεως των Αθηνών, σημασίαν αυτών.» [Τραυλός, 1993:48]. Με μήκος περιμέτρου περί τα 60 στάδια κατά τον Θουκυδίδη [*Ιστορία*: 2.13.7], τούτο περιέτρεχε το κρίσιμο τμήμα της ακτογραμμής που περιελάμβανε τους τρεις φυσικούς λιμένες. Η οχύρωση του Πειραιά συμπληρώθηκε –ή ενισχύθηκε [Ulricks, 1847: 13]ⁱⁱ- από την κατασκευή του Νοτίου ή δια μέσου Μακρού Τείχους, που δομήθηκε τα μέσα του 5^{ου} π.Χ. αιώνα «κατά τη συμβουλή του Περικλέους» [Τραυλός, 1993:48] σε παραλληλία με το Βόρειο σκέλος. Από την παραλληλία αυτή προέκυψε στο παρόν άρθρο η αναφορά σε αυτά ως τα 'δίδυμα' Μακρά Τείχη, παρότι δεν κατασκευάστηκαν ταυτόχρονα. Τοιουτοτρόπως, κατά τη δεύτερη φάση τους, τα Μακρά Τείχη άρθρωναν και συνένωναν με αδιάλειπτο τρόπο την περιμετρική περιτείχιση του Πειραιά με την περιμετρική περιτείχιση της Αθήνας: «η πρωτεύουσα και το επίνειό της μετατράπηκαν σε ένα εκτεταμένο φρούριο, με περίμετρο ίση με μίας ημέρας περπάτημα.» [Αριστείδης via Frazer, (1898)2012: 39]. Γίνεται αντιληπτό πως οι λόγοι που οδήγησαν αφενός στην οχύρωση του Πειραιά με την κατασκευή του Θεμιστόκλειου Τείχους, και αφετέρου στην δημιουργία της ενιαίας οχύρωσης Αθήνας και Πειραιά ήταν σε πρώτο επίπεδο ανάγνωσης αμυντικοί: «Με την ολοκλήρωση των τειχών γύρω από την πόλη και της σύνδεσής τους μέσω επιπρόσθετων Μακρών Τειχών με το οχυρωμένο λιμάνι του Πειραιά, [...] οι Αθηναίοι ήταν δυνητικά άτρωτοι» [Kagan via Sterling, 2009:37]. Πάραυτα δεν μπορεί να παραβλεφτούν οι οικονομικές, κοινωνικές, πολιτικές, και γεωπολιτικές πτυχές της λειτουργίας τους, αλλά ακόμη και της παρουσίας τους. Η μεταβολή που τα 'δίδυμα' Μακρά Τείχη εξέφραζαν, όσο αφορά την εμβέλεια αναφοράς της Αθήνας, είναι ισχυρίζομαστε μια τοπολογικής σημασίας μεταβολή. Διότι ο ιστορικός πυρήνας που είχε ήδη μακροαίωνα λειτουργήσει ως πόλος άσκησης και συγκρότησης των πολιτικών, πολιτιστικών, και οικονομικών εκφράσεων και δραστηριοτήτων των πολιτών των δήμων της Αττικής γης, δομήθηκε ως εξωστρεφής κόμβος που δια μέσου των λιμένων του Πειραιά κατείχε τη θέση πλέον να απλώνει την εμβέλειά του στην Ανατολική Μεσόγειο

Μεθοδολογία

Η εισήγηση εστιάζει στη δεύτερη φάση των Μακρών Τειχών, κατά την οποία αυτά χάρασαν δύο παράλληλες οχυρωματικές ευθείες ανάμεσα στην Αθήνα και τον Πειραιάⁱⁱⁱ περιλαμβάνοντας και μία ενδιάμεση ζώνη συνενωτικής φύσης. Η ζώνη αυτή, έχει επίσης αποκαλεστεί 'διάδρομος': «Ο διάδρομος σύνδεσης Αθήνας-Πειραιά, αντιπροσωπεύοντας την ακμαιοτέρα αιχμή της αμυντικής στρατηγικής του Θεμιστοκλή η οποία βασιζόταν στο πολεμικό ναυτικό και τον Πειραιά, πιθανότατα να ολοκληρώθηκε μεταξύ 446 και 442.» [Sterling, 2009:37]. Η διερεύνηση που προτείνουμε εστιάζει περισσότερο στις χωρικές σχέσεις που συγκροτήθηκαν αλλά και ανα-διαρθρώθηκαν από την παρουσία των 'δίδυμων' Μακρών Τειχών ως παράλληλων ευθύγραμμων συμπαγών δομών στο λεκανοπέδιο της Αττικής. Οι τοπολογικές σημασίες μεταβολές που έλαβαν χώρα έχουν ως χώρο επιρροής τόσο το άμεσο τοπίο στο οποίο υλοποιήθηκαν, δηλαδή το λεκανοπέδιο της Αττικής, όσο και το εκτεταμένο στην Μεσόγειο –κυρίως την Ανατολική- δίκτυο θαλάσσιων διασυνδέσεων των λιμένων του Πειραιά.

Στη συνέχεια, διερευνώνται μέσα από αναλογίες, χαρακτηριστικές συνθήκες Ευρωπαϊκών μητροπόλεων που emπίπτουν στην πρόσφατη ιστορία, οι οποίες προτείνεται να συσχετιστούν με εκφάνσεις της λειτουργικής διάσταση των Μακρών Τειχών. Οι συσχετίσεις αυτές γίνονται προκειμένου να καταστεί πιο εύληπτη, μέσα από τα πρόσφατα παραδείγματα, η βαρύτητα μιας γεωπολιτικής δομής ανάλογης των Μακρών Τειχών. Τα Μακρά Τείχη δηλαδή διερευνώνται ως εν δυνάμει, και άδηλο, διαχρονικό πρότυπο οχυρωματικής και συνδετήριας λειτουργίας, Μέσα από στιγμιότυπα από τον 20^ο και 21^ο αιώνα, εντοπίστηκαν δύο διαφορετικά παραδείγματα Ευρωπαϊκών μητροπόλεων –ένα υλοποιημένο και ένα μη υλοποιημένο- τα οποία αντιστοιχίστηκαν αφενός με την λειτουργία των Μακρών Τειχών ως δομών εγκλεισμού σε περίοδο πολέμου, και αφετέρου με την λειτουργία τους ως συνδετήριου άξονα με διακριτή γεωγραφική παρουσία σε περίοδο ειρήνης .

Χωρικές Σχέσεις που Εισήγαγαν τα Μακρά Τείχη

Τα 'δίδυμα' Μακρά Τείχη (ή 'Παράλληλα Μακρά Τείχη'), υλοποιημένα ως δύο παράλληλες ευθείες δομές μήκους 40 σταδίων [κατά τον Θουκυδίδη, *Ιστορία* : 2.13.7], που απείχαν μεταξύ τους το σταθερό μήκος του ενός σταδίου [183μ^{iv}], ουσιαστικά περιέκλειαν μία διαμήκη ζώνη: «προστάτευαν έναν διάδρομο συνολικής έκτασης μόνον 1,51 τετραγωνικά χιλιόμετρα» [Conwell D. ,2008: 4] ^v Ο διάδρομος αυτός οχυρώθηκε, επομένως διαχωρίστηκε, από το τοπίο της Αττικής πεδιάδας από τα παράλληλα Τείχη, ενώ τα ίδια δεν διακόπτονταν ούτε το ευθύγραμμο σχήμα τους επηρεάζονταν από γεωφυσικά εμπόδια, λ.χ. ενώ διασταύρωναν τις κοίτες των ποταμών Κηφισού και Ιλισού. Καθίσταται σαφές πως η διαμήκης περιχαρακωμένη ζώνη έπαψε να είναι μέρος του συνεχούς παραποτάμιου και αγροτικού αρχαίου τοπίου και απέκτησε τον χαρακτήρα του ενδιάμεσου, μεταβατικού χώρου, του τύπου συνένωσης των δύο αστικών πόλων.

Τα 'δίδυμα' Μακρά Τείχη δομήθηκαν ως προϋπόθεση διασφάλισης της συνεχούς σχέσης ανάμεσα στους δύο αστικούς πόλους, υλοποιώντας ένα νέο γεωπολιτικής σημασίας πολεοδομικό τοπολογικό σχηματισμό: την δι-πολική πόλη. Με τα 'δίδυμα' Μακρά Τείχη, η οχύρωση της Αθήνας συνενώνεται με την οχύρωση του Πειραιά, σχηματίζοντας ένα χαρακτηριστικό σχήμα που δηλώνει την τοπολογική μεταβολή της Αθήνας από πυρηνικό αστικό κέντρο της ενδοχώρας σε ναυτική κομβική δύναμη που επιδιώκει να εξαπλώσει στρατηγικά την επιρροή της στη Μεσόγειο. Επομένως τα Μακρά Τείχη λειτούργησαν ως η απαραίτητη υποδομή για την εδραίωση της προσδοκίας για επαυξημένη γεωπολιτική σημασία της κλασσικής Αθήνας.

Όσο αφορά τον όρο 'υποδομή', διαβάζουμε από την Εγκυκλοπαίδεια της Αρχαίας Ιστορίας «Ο όρος Υποδομή είναι σύγχρονος, και αρχικά χρησιμοποιήθηκε στην σφαίρα των στρατιωτικών εννοιών. Εν συνεχεία μετατιθέμενος στην πολιτική-αστική [civilian] ορολογία, ο όρος δηλώνει δομές που είναι αναγκαίες προϋποθέσεις για την παραγωγή και ανταλλαγή αγαθών. Αναφέρεται κυρίως σε κτίρια και τεχνικά έργα» [Schneider, 2013]^{vi}. Προβάλλοντας τον όρο 'υποδομή' στο ιστορικό πλαίσιο της Κλασσικής Αθήνας, αντιλαμβανόμαστε πως οι πρωθύστερες δομές οχύρωσης της πυρηνικής πόλης είναι κατεξοχήν υποδομές σύμφωνα με την αρχική, στρατιωτική σημασία του όρου. Τα Μακρά Τείχη όμως εκφράζουν τον

διττό ρόλο της υποδομής :μπορούμε να διακρίνουμε τόσο την στρατιωτική χροιά του όρου, όσο και την πολιτική-αστική διάσταση. Διότι οχύρωναν μία διαρκή ροή: τη ροή των αγαθών και των πολεμοφοδίων, των ανθρώπων –πολιτών και στρατευμάτων- ανάμεσα στο πολιτικό κέντρο και τον ναυτικό κόμβο. Προστάτευαν και συγχρόνως συμβόλιζαν την απρόσκοπτη λειτουργία της σχέσης μεταξύ Αθήνας και Πειραιά, την συνεχή, απρόσκοπτη διακίνηση ανθρώπων και αγαθών από και προς όλες τις πιθανές αφετηρίες, και από και προς όλους τους πιθανούς προορισμούς, της Μεσογείου. Το πολεμικό ναυτικό άλλωστε προστάτευε τις θαλάσσιες διαδρομές διακίνησης αγαθών και νομισμάτων και επομένως η ισχύς του Πειραιϊκού ναύσταθμου ενίσχυε την εμπορική και οικονομική δεινότητα της Αθήνας και σε καιρό ειρήνης. Είναι χαρακτηριστική η μαρτυρία που παρέχεται από την εύρεση πολυάριθμων ‘Γλαυκών’ (το νόμισμα της κλασικής Αθήνας) διάσπαρτων σε λιμάνια κυρίως της Ανατολικής Μεσογείου¹ [Tainter, 2019:89]. Θα μπορούσε ακόμη να διατυπωθεί πως τα ‘δίδυμα’ Μακρά Τείχη ήρθαν σε συνέργεια με την Αθηναϊκή Ηγεμονία, την συνθήκη που διαδέχθηκε την Αθηναϊκή ή Δηλιακή Συμμαχία: υποστηρίζοντας την διττή φύση της Αθήνας ως κεντροβαρούς ναυτικού κόμβου και οχυρωμένου ιστορικού-πολιτικού-πολιτισμικού πυρήνα. Στα ειρηνικά διαστήματα η παρουσία τους λειτουργούσε αφενός συμβολικά, σημαίνοντας την ένωση της Αθήνας με τον Πειραιά, και ως υλική διαβεβαίωση προς τους πολίτες πως σε περίπτωση πολιορκίας η ένωση αυτή δεν θα διακυβούνταν· αφετέρου παρείχε μία ελεγχόμενη οδευση για την μετάβαση των φόρων από τα μέλη της Αθηναϊκής Συμμαχίας στην πόλη των Αθηνών. Η παρουσία τους επομένως είχε ταυτόχρονα στρατιωτική, πολιτικοοικονομική και κατ’ επέκταση κοινωνική διάσταση και σημασία, ενώ προσέδιδε εμφιατική γεωπολιτική βαρύτητα.

Εικόνες: (έγχρωμες,300dpi)

Εικόνα 1. Διαγραμματική απεικόνιση των Μακρών Τειχών, βάσει αεροφωτογραφιών του Google Earth και της θέσης τους στους χάρτες των Curtius & Kaupert^{vii} και του Ιωάννη Τραυλού [Ταυλός, 1993:40]

‘Όσο αφορά τον τρόπο που επηρεάστηκε το γειτνιάζον δίκτυο των δρόμων εκτός των Μακρών Τειχών από τη παρουσία τους, σε καιρό ειρήνης μπορούμε να εξάγουμε τα ακόλουθα: Όσο αφορά τους δρόμους που τέμνονταν από τα Μακρά Τείχη, κάποιιο κυριότερο εξ’ αυτών πιθανά να συνέχιζαν να χρησιμοποιούνται εξυπηρετούμενοι από τις πλευρικές πυλίδες που προβλέφθηκαν ανα διαστήματα στα δύο σκέλη των τειχών. Αντίστοιχα, πιθανότατα ένα τμήμα του δικτύου διαδρομών που κρίθηκε ως δευτερεύον να ατόνησε καταλήγοντας πάνω στα συμπαγή τμήματα των Τειχών. Επομένως επιβλήθηκε από την ίδια την παρουσία των Μακρών Τειχών μία ιεράρχηση των διαδρομών: καθώς είναι επόμενο εκείνοι οι άξονες που είτε συνδέονταν μέσω των πυλίδων με τα Μακρά Τείχη είτε και τα διαπερνούσαν, να απέκτησαν μία επιπλέον βαρύτητα και έναν επιπλέον λειτουργικό φόρτο έναντι των άλλων. Υπό την έννοια αυτή, τα Μακρά Τείχη μπορούν να αντιμετωπιστούν ως 2 παράλληλες καταταμίσεις που «διέκοπταν τον ρυθμό της ζωής στην πεδιάδα, καθώς οι ευθείες χαράξεις των δομών καταφανώς αγνόησαν τα όρια των ανεξάρτητων αγροτεμαχίων»

¹ “The league quickly became an Athenian empire. [...] The population swelled as Athens became wealthy attracted artisan and merchands. Grain was imported from the nearby island of Euboa but also from distant sources in North Africa and the Black Sea. The navy protected these trade routes. The silver coins used to pay for Athenian imports are found throughout the Eastern Mediterranean and beyond. They were the primary trade coins of the fifth century B.C. and most of the forth. “ [Tainter, 2019:89].

[Conwell, 2008, 19]. Όσο αφορά τους παράλληλους δρόμους όπως λ.χ την αμαξιτή οδό έξω από το Βόρειο σκέλος, η οποία προϋπήρχε του Νοτίου ή Δια μέσου σκέλους, εξακολουθούσε να χρησιμοποιείται σε καιρό ειρήνης, καθιστώντας την χρήση της δια των Μακρών Τειχών οδού ως μία μη επιβεβλημένη εναλλακτική.

Τέλος, όσο αφορά την μορφή τους: πρόκειται για μια ευθύγραμμη και παραλληλεπίπεδη, προβολή και υλοποίηση της Ευκλείδειας γεωμετρίας στο τοπίο χωρίς παρεμβολές. Η γεωμετρική καθαρότητα του υλοποιημένου αποτελέσματος θα μπορούσε να συσχετιστεί και με το Ιπποδάμειας ρυμοτομίας σχέδιο του Πειραιά. Και οι δύο δομές θα μπορούσε να ειπωθεί πως αποτελούν προβολές ιδεατών ή τέλειων Ευκλείδειων σχηματισμών, οι οποίοι εισήχθησαν και υλοποιήθηκαν στο γεωμορφολογικό υπόβαθρο με τον στόχο να μην αλλοιωθούν από αυτό, αλλά να του επιβληθούν ως ξεκάθαρες γεωμετρικές χαράξεις. Και μόνη η παρουσία των σχηματισμών αυτών στο τοπίο παραπέμπει στην προέλευσή τους, ως προϊόντων γεωμετρικής διάνοησης. Πρόκειται για αποκνήματα περισσότερο του νου που τα συνέλαβε και λιγότερο του τοπίου που τα υφίσταται ως ήδη προδιαγεγραμμένης μορφής άκαμπτους σχηματισμούς.

Οι χωρικές σχέσεις που εισήχθησαν από τα Δίδυμα Μακρά Τείχη κατ' αναλογία με άλλες πόλεις: Δύο πρόσφατα Ευρωπαϊκά Παραδείγματα.

Η υπό διερεύνηση υπόθεση εργασίας συνίσταται στο αν τα 'δίδυμα' Μακρά Τείχη ως γεωπολιτική δομή μπορεί να αναχθεί σε μια αφηρημένη συνθήκη, στοιχεία της οποίας δύνανται να εντοπιστούν μέσω αναλογιών σε δομές -οχυρωματικές ή/και συνδετήριες- από την πρόσφατη ιστορία των Ευρωπαϊκών πόλεων. Κατά την αρχαιότητα συναντούμε ως επαναλαμβανόμενο παράδειγμα γεωπολιτικού χειρισμού, την δόμηση 'μακρών τειχών' για την οχυρωμένη συνένωση τειχισμένων πόλεων με κοντινά τους επίνια, με σκοπό την δημιουργία δι-πολικών αστικών κέντρων που συνδυάζουν τις αρετές της πυρηνικής ακρόπολης με τον εξωστρεφή κόμβο που παρέχεται από το επίνιο. Σύμφωνα με τον Πausanία [ο οποίος ανατρέπει ως πηγή στον Θουκυδίδη^{viii}], η πρακτική δόμησης τέτοιων συνδετήριων 'μακρών τειχών' υπήρξε ένα πρότυπο γεωπολιτικής δομής το οποίο συζητήθηκε για την πόλη της Αχαΐας που γνωρίζουμε ως Πάτρα [Θουκυδίδης Ε, (5.52.2)]. Διαβάζουμε στα σχόλια του Frazer -μεταφραστή και σχολιαστή του έργου του Πausanία- πως ο Dodwell είδε ίχνη των Μακρών αυτών Τειχών στην περιοχή της Πάτρας, τα οποία κατά την ρωμαϊκή περίοδο δεν είχαν πλέον νόημα καθώς όλη η πόλη εξαπλώθηκε ως τη θάλασσα [Frazer, 1894:144]. Επίσης σύμφωνα με τον ίδιο σχολιαστή, Μακρά Τείχη επίσης ένωναν την Κόρινθο με το επίνιό της Λέχαιο [Frazer, 1898:16]^{ix}, τα εναπομείναντα ίχνη των οποίων περιγράφηκαν από τον Σκιά στα Πρακτικά της Αρχαιολογικής Εταιρίας του 1892. Τα στοιχεία αυτά συνιστούν πληροφορίες που αναδεικνύουν την ακτινοβολία του γεωπολιτικού παραδείγματος των Μακρών Τειχών κατά την αρχαιότητα στον Ελλαδικό χώρο. Στην σύγχρονη ιστορία των ευρωπαϊκών πόλεων, αντιστοιχίες τόσο οφθαλμοφανείς που να αποδεικνύουν την ακτινοβολία των μακρών Τειχών ως διαχρονικού προτύπου που να μπορεί να επαναληφθεί απόφιο ως προς τις βασικές συνδετήριες και συνάμα οχυρωματικές αρχές του δεν εντοπίζονται. Για τον λόγο αυτό στεκόμαστε δε δύο παραδείγματα που επιμερίζουν τις λειτουργικές ιδιότητες των Μακρών Τειχών σε δύο διακριτές συνθήκες της λειτουργίας τους: στο πρώτο παράδειγμα σε καιρό πολέμου και στο δεύτερο σε καιρό ειρήνης.

Α] αναλογίες σε καιρό πολέμου: αποκλεισμός του Δυτικού Βερολίνου κατά την περίοδο του Ψυχρού Πολέμου

Σε κατάσταση πολιορκίας της Αθήνας, ο περιτοχισμένος από τα 'δίδυμα' Μακρά Τείχη διάδρομος μεταξύ Αθήνας και Πειραιά ξεχώριζε τον εσωτερικό, τον οικείο χώρο, από τον 'έξω' χώρο των εχθροπραξιών που λάμβαναν χώρα στο ευρύτερο χερσαίο και θαλασσινό τοπίο. Ο εσωτερικός του διαδρόμου χώρος ήταν καταφύγιο για τους περιοίκους των αγροτικών περιοχών, και ταυτόχρονα δίαυλος ανεμπόδιστης κυκλοφορίας και τροφοδοσίας μεταξύ της κλασσικής Αθήνας και του Πειραιά: τρόφιμα, πρώτες ύλες, εφόδια, και στρατεύματα. Όσο αφορά την λειτουργία του οχυρωμένου διάδρομου μεταξύ των δίδυμων

Μακρών Τειχών σε καιρό πολέμου ως διαύλου τροφοδοσίας, επιχειρείται μία αντιστοίχιση με την σημασία των επιτρεπόμενων οδεύσεων τροφοδοσίας του Δυτικού Βερολίνου τον καιρό του ψυχρού πολέμου. Στο παράδειγμα του Βερολίνου, οι οδεύσεις τροφοδοσίας σε συνδυασμό με το Τείχος μεταξύ Ανατολικού και Δυτικού Βερολίνου, και την περιφράξη αυτού του τελευταίου προς τα Βορειοδυτικά, Δυτικά και Νοτιοδυτικά, διασφάλιζαν την επιβίωση του Δυτικού Βερολίνου ως μίας διαφοροποιημένης πολυεθνικής συνθήκης εν μέσω του Ανατολικού μπλοκ. Αν και η έννοια της ‘πολιορκίας’ είναι αρκετά διαφοροποιημένη στην περίπτωση του Ψυχρού Πολέμου, καθώς πρόκειται για περίοδο κατά την οποία οι εχθροπραξίες ήταν παγωμένες, διαφαίνεται μία σημαίνουσα αναλογία. Διότι η συνεχής, απρόσκοπτη λειτουργία των συνδέσεων τροφοδοσίας ήταν η συνθήκη που επέτρεπε τον συνεχή ανεφοδιασμό του έγκλειστου Δυτικού μισού της πόλης από τις χώρες του Δυτικού μπλοκ. Ο συνδυασμός δηλαδή μιας περικλείουσας δομής με διαύλους τροφοδοσίας και κυκλοφορίας επέτρεπε στο Δυτικό Βερολίνο για δεκαετίες να μην αφομοιωθεί από την περιβάλλουσα συνθήκη, παραμένοντας μία σημαντική πόλη η οποία ήταν σαφώς διακρινόμενη από την Ανατολική Γερμανία που το περιέβαλλε πανταχόθεν.

Υπό τις ακραίες πιέσεις που αναπτύχθηκαν την 11μηνη περίοδο αποκλεισμού του ανεφοδιασμού του Δυτικού Βερολίνου [Berlin blockade 24/7/1948 έως 12/5/1949], που δημιούργησε μία κατάσταση ακόμη εντονότερης ομοιότητας με ‘κλασική’ πολιορκία, όλες οι χερσαίες οδεύσεις σύνδεσης του Βερολίνου με την ‘Δύση’ διακόπηκαν: αυτοκινητόδρομοι, σιδηρόδρομος, κανάλια. Οι συνδετήριες αυτές υποδομές καθώς διέσχιζαν μεγάλο μέρος της Ανατολικής Γερμανίας πριν εισέρθουν στο Δυτικό μισό της μητρόπολης, προφανώς δεν ήταν οι ίδιες οχυρωμένες από δομές αντίστοιχες των ‘δίδυμων’ Μακρών Τειχών,. Έτσι ο μόνος τρόπος για να διασφαλιστεί η απρόσκοπτη τροφοδοσία του Δυτικού Βερολίνου κατά τους 11 μήνες αποκλεισμού ήταν η εναέρια όδευση ‘airlift’^x και η χρήση των αερο-λιμένων εντός των τριών τομέων του Δυτικού τμήματος της πόλης, [Tempelhof, Gatow, Tegel] οι οποίοι λειτούργησαν ως οι κόμβοι σύνδεσης της πολιορκημένης πόλης με τη ‘Δύση’. Η δημιουργία μίας σχεδόν αδιάλειπτης ‘αερογέφυρας’ πάνω από το ‘σιδηρούν παραπέτασμα’, που σχηματιζόνταν από την διαρκή εναέρια τροφοδοσία του Δυτικού Βερολίνου με τρόφιμα και καύσιμα, ήταν εκείνη που επέτρεψε την παραμονή της πόλης σε κατάσταση διαφοροποίησης από τον άμεσο περίγυρό της. .

B] αναλογίες σε καιρό ειρήνης: το μη υλοποιημένο αρχικό όραμα για το ‘Μείζον Παρίσι’ [Grand Paris].

Στη δεύτερη περίπτωση διερευνάται η διαχρονική ακτινοβολία της συμβολής των Μακρών Τειχών στην συγκρότηση του διαχρονικού Γεωπολιτικού προτύπου της Κλασικής Αθήνας ως μητρόπολης άρρηκτα συνδεδεμένης με το επίνειό της, όπου άνθιζαν η δημοκρατία, ο λόγος, οι πολιτιστικές εκφράσεις, αλλά και ποικίλες οικονομικές δραστηριότητες. Η κλασική Αθήνα, μέσω των Μακρών Τειχών, είχε αδιαμφισβήτητα επιτύχει να εξελίξει την ναυτική της διάσταση ως ένα από τα κύρια χαρακτηριστικά της. Τη διαχρονικά επίκαιρη γεωπολιτική κίνηση σύνδεσης μίας σημαίνουσας πόλης της ξηράς με την θάλασσα διατυπώνει ως αναγκαιότητα ο Jacques Attali στην εισαγωγή του συλλογικού τόμου που επιμελήθηκε για το *Μείζον Παρίσι* : «όπως καταδεικνύει η ιστορία, είναι πολύ δύσκολο για μία μεγάλη μητρόπολη να επιτύχει την παγκόσμια κλίμακα, χωρίς την ναυτική διάσταση. [...] οι μεγάλες παγκόσμιες πόλεις, οι ‘παγκοσμιοπόλεις’ του εχθές και του αύριο, γλιστρούν όλες προς τις εκβολές τους».^{xi} Τα λεγόμενά αυτά του Attali, χωρίς να εμπεριέχουν κάποια συγκεκριμένη αναφορά στα Μακρά Τείχη, καταφανώς συσχετίζουν το όραμα του ‘Μείζονος Παρισίου’ με την σύνδεση της ‘πόλης του Φωτός’ με τη Θάλασσα. Ανιχνεύοντας ανάλογες νύξεις στις σχετικές διατυπώσεις, διαπιστώνεται πως αν και αποσιωπείται ή αποφεύγεται ή δεν επιχειρείται καν η όποια άμεση αναφορά στα Μακρά Τείχη, δημιουργούνται εν τούτοις σαφείς αναλογίες όσο αφορά την επιδίωξη απρόσκοπτης σχέσης μεταξύ ιστορικού, ακτινοβολούντος πολιτισμικά, πυρήνα, και του κομβικής θέσης επίνειού του, μέσω ενός διαύλου σύνδεσης. Στο παράδειγμα του οράματος για το ‘Μείζον Παρίσι’ όπως προσεγγίστηκε από την κυβέρνηση Sarkozy και του και τους στοχαστές και πολεοδόμους που στήριζαν τον οραματισμό αυτό, σκοπός ήταν, αποδίδοντας ναυτική διάσταση στο Παρίσι, να βελτιστοποιηθούν οι συνθήκες θέασής του, να μεγιστοποιηθεί η έλξη που ασκεί και η ανταγωνιστικότητά του ως παγκόσμιας μητρόπολης^{xii}. Στα πλαίσια του οράματος αυτού, ως μέθοδος για την μεγιστοποίηση της γεωπολιτικής σημασίας της Γαλλικής πρωτεύουσας, επιλέχθηκε να δοθεί έμφαση στην σύνδεσή της με το λιμάνι της Χάβρης, αλλά και στην ίδια την Χάβρη να αποδοθεί η έμφαση του επίνειου-πόλης^{xiii}. Υπό το πρίσμα αυτό και υπό το σλόγκαν “Paris Ville Monde”^{xiv}, στην Χάβρη αποδίδεται ο ρόλος της ‘ουσιαστικής

εισόδου στο Μείζον Παρίσι'. Όσο για τον Σηκουάνα αντιμετωπίζεται ως ο 'βασικός άξονας τροφοδοσίας'^{xv}, σύμφωνα με την διατύπωση του τότε προέδρου Sarkozy : « Η Χάβρη είναι το λιμάνι του Μείζονος Παρισιού και ο Σηκουάνας είναι ο άξονας τροφοδοσίας γύρω από τον οποίο η μητρόπολη πρέπει να συνταχθεί σύμφωνα με το πεπρωμένο της»^{xvi} [Σαρκοζύ, 2009 στο Beitz et al. 2011:8]. Ο αρχιτέκτων-πολεοδόμος Antoine GRUMBACH ανάμεσα στους συμβούλους για τον προγραμματικό σχεδιασμό του εν λόγω οράματος για το Μείζον Παρίσι, πρότεινε την ανάπτυξη μίας χερσαίας και ναυτικής μητρόπολης που θα οργανώνεται γύρω από τον Σηκουάνα και θα εντάσσει το Παρίσι, την Ρουέν και τη Χάβρη. [Beitz et al. 2011:8]. Η κοιλάδα του Σηκουάνα, θα αναλάμβανε έτσι τον ρόλο του τοπίου διαύλου, ενεργοποιώντας την συνδετήρια ροή του ποταμού Σηκουάνα, η οποία με την επικουρία νέων μεταφορικών αξόνων, τρένων, αυτοκινητοδρόμων κατά το μήκος της, θα μετατρέπονταν σε 'βασικό άξονα κίνησης'. Άλλωστε ο Σηκουάνας ως συνδετήριος άξονας γεωπολιτικής σημασίας είχε αντιμετωπιστεί οραματικά και στο ιστορικό παρελθόν, και είχε μάλιστα αποκαλεστεί ως 'η Μεγάλη οδός' από τον Ναπολέοντα Βοναπάρτη, όπως διατύπωσε ο ίδιος στην Χάβρη το 1802 : «Παρίσι, Ρουέν, και Χάβρη, μία ενιαία πόλη της οποίας ο Σηκουάνας είναι η μεγάλη [κύρια] οδός»^{xvii}.

Αφήνοντας τους οραματισμούς αυτούς που μόλις αναπτύξαμε, είναι ξεκάθαρο πως όφει της φιλοξενίας των επερχόμενων Ολυμπιακών αγώνων η έναρξη των οποίων σχεδόν έφτασε [2020], το ενδιαφέρον έχει προς το παρόν ατονήσει όσο αφορά τα μεγαλεπήβολα σχέδια της ενίσχυσης της σύνδεσης του Παρισιού με την θάλασσα για την απόδοση σε αυτό της πολυπόθητης 'ναυτικής διάστασης' Παρ όλα αυτά αναφορικά με την σχέση Παρισιού και Χάβρης, αλλά και στον άξονα του Σηκουάνα, εξακολουθεί να υπάρχει κάποια κινητικότητα, μειωμένης εμβέλειας όμως και με την απουσία των προαναφερόμενων μεγαλεπήβολων θεωρητικά διατυπωμένων στόχων. Συνεχίζονται λόγω χάρη να προωθούντα συμφωνίες που έχουν να κάνουν με την διαχείριση των εμπορευμάτων, τα logistics^{xviii}, ενώ παράλληλα εξαγγέλλεται πως δίνονται προεκτάσεις που αφορούν τη διάσταση της βιώσιμης ανάπτυξης^{xix} για όσα με πρακτικό τρόπο σχεδιάζονται προς την κατεύθυνση αυτή. Όσο για τον Σηκουάνα μία πιο ήπια αλλά πολύ ενδιαφέρουσα πτυχή προτεινόμενης εξέλιξης του σε πολιτιστικής αξίας γραμμικό και συνδετικό προορισμό μεθοδεύεται μέσα από εκθέσεις για τις νησίδες του Σηκουάνα, και απανωτούς αρχιτεκτονικούς διαγωνισμούς για τον ανασχεδιασμό νησίδων του Σηκουάνα^{xx} σε όλο του το μήκος, όπως και την ανάδειξη παλαιών -και ενίοτε ιστορικών- βιομηχανικών κελυφών και κτιρίων υποδομών.

Συμπεράσματα/Επίλογος

Ο απολογισμός των αναλογιών που προτείνουμε συγκρίνοντας στιγμιότυπα που αφορούν σχεδόν σύγχρονα παραδείγματα Ευρωπαϊκών πόλεων και εκφάνσει της λειτουργίας των Μακρώ Τειχών συνοψίζεται ως εξής:

- Όσο αφορά τα Μακρά Τείχη ως υλοποιημένη αμυντική οχυρωματική δομή, θα μπορούσαμε να την χαρακτηρίσουμε παρωχημένη · μα θα μπορούσαμε να αναλογιστούμε ως μία πιο επίκαιρη μεταγραφή του συνδετήριου διαύλου τροφοδοσίας τον τρόπο που το Δυτικό Βερολίνο τροφοδοτήθηκε εκ των 'έξωθεν' από την 'αερογέφυρα' κατά τον αποκλεισμό του χάρις στους αερολιμένες του.
- Πιθανά, μία αφανής, ανομολόγητη ρίζα της επιχειρηματολογίας που χρησιμοποιήθηκε από πολιτικούς και πολεοδόμους σχετικά με το όραμα του Μείζονος Παρισιού ως αμφίβιας 'χερσαίας και ναυτικής' μητρόπολης να συνδέεται πράγματι τα 'δίδυμα' Μακρά Τείχη, ή αν όχι με αυτά τα ίδια σίγουρα με την τοπολογικής σημασίας γεωπολιτική μεταβολή που εντοπίσαμε: ως αρχής που υπαγόρευσε την δημιουργία τους κατά την κλασική εποχή.

Βιβλιογραφία

Conwell D. H. (2008): *Connecting a City to the Sea. The History of the Athenian Long Walls*. Leiden;Boston: Brill Mnemosyne Supplements 293.

Dougherty C. (2014): *Ships, Walls, Men: Classical Athens and the Poetics of Infrastructure*, in: Gilhuli K. et al. [eds.] **Space, Place and Landscape in Ancient Greek Literature and Culture**. Cambridge: Cambridge University Press

Easterling K. (2017) : *Medium Design* [lecture video. <http://www.egs.edu>]

Frazer J.G. [ed] (1898/2012): *Pausanias' Description of Greece / Vol 2*. Cambridge: Cambridge University Press.

Kagan D., 1960, *The Outbreak of the Peloponnesian War*, Cornell University Press

Κορρές Μ., 2010, *Οι πρώτοι Χάρτες της Πόλεως των Αθηνών, εκδόσεις Μέλισσα και Αττική Οδός*, Αθήνα.

Leake W.M. (1821/2010): *The Topography of Athens, with Some Remarks on its Antiquities*. Cambridge University Press, Cambridge.

Mazza L., 2009, *Plan and Constitution: Aristotle's Hippodamus: Towards an 'Ostensive' Definition of Spatial Planning*, στο: **The Town Planning Review**, Liverpool University Press], Vol. 80, No. 2 , σελ. 113-141.

<https://www.jstor.org/stable/27715094>

Πλάντζος Δ. ,2014, *Αρχαιολογίες του Κλασικού / Αναθεωρώντας τον Εμπειρικό Κανόνα*, Εκδόσεις του 21^{ου}, Αθήνα.

Schneider H. (2013): 'Infrastructure'. (Λήμμα), στο : Bagnall R. et al. *The Encyclopedia of Ancient History* . Willey-Blackwell.

Sterling B, 2009, *Do Good Fences Make Good Neighbors? What History Teaches Us about Strategic Barriers and International Security* Georgetown University Press, Washington D.C.

Τραυλός Ι. (1993): *Πολεοδομική Εξέλιξη των Αθηνών* . Αθήνα: Καπόν

Ulricks H.N. ,1847, *Topography of the Harbours and position of the Long Walls of Athens* [trans. Colquhoun E.P] Stewart & Murray, Λονδίνο.

ⁱ . Η γεωμορφολογία αυτή πράγματι αξιοποιήθηκε, καθώς στη Μουνιχία και –κυρίως- στη Ζέα συγκεντρώθηκαν οι νεώσοικοι και η βάση του πολεμικού στόλου της κλασικής Αθήνας, ενώ στο μεγαλύτερο μέρος του Κάνθαρου έμελλε να ανθίσουν οικονομικές δραστηριότητες και το εμπόριο.

ⁱⁱ The fortification of Piraeus was thus subsequently reinforced by the building the Southern –or middle- Long Wall. [Ulricks, 1847: 13].

ⁱⁱⁱ «κατά τα έτη 446-443 π.Χ., συμπληρώθηκε η οικοδόμηση των Μακρών Τειχών με την ανέγερση του Νοτίου τείχους ή δια μέσου τείχους ανάμεσα στο Φαληρικό και στο Βόρειο τείχος, έργο που έγινε με πρωτοβουλία του Περικλέους» [http://www.eie.gr/archaeologia/gr/02_DELTIA/Fortification_Walls.aspx]

^{iv} ή 160μ κατά τον Τραυλό [Τραυλός, 1993:48]

^v Conwell D.H. [2008]: *Connecting a City to the Sea. The history of the Athenian Long Walls*. Brill Mnemosyne Supplements 293 : Leiden;Boston.

^{vi} Schneider H. (2013): 'Infrastructure'. (Λήμμα), στο : Bagnall R. et al. *The Encyclopedia of Ancient History* . Willey-Blackwell.

^{vii} Κορρές Μ., 2010, *Οι πρώτοι Χάρτες της Πόλεως των Αθηνών, εκδόσεις Μέλισσα και Αττική Οδός*, Αθήνα.

^{viii} Θουκυδίδη Ε, [5.52.2] Έτος 13^{ον}: 419–418 Ο Αθηναίος Αλκιβιάδης πείθει τους Πατρείς να ιδρύσουν τείχος: «Το ίδιο καλοκαίρι ο Αλκιβιάδης του Κλεινίου, στρατηγός των Αθηναίων, εξασφάλισε την βοήθεια του Αργού και των συμμάχων του και πήγε στην Πελοπόννησο με λίγους Αθηναίους οπλίτες και τοξότες. Πήρε μαζί του συμμαχικές μονάδες και διέσχισε την Πελοπόννησο με τον στρατό του. Όχι μόνο ενίσχυσε τις συμμαχικές πολιτείες, αλλά και έπεισε τους Πατριούς να προεκτείνουν τα τείχη τους έως την θάλασσα. Ο ίδιος είχε σκοπό να χτίσει φρούριο στο Αχαϊκό Ρίο, αλλά οι Κορίνθιοι και οι Σικυώνιοι και άλλοι, για τους οποίους το φρούριο θα ήταν απειλή, έτρεξαν και τον εμπόδισαν.» [μετάφραση Ελ. Βενιζέλου, <https://www.mikrosapoplous.gr/thucy/vivlia/contents.htm>]

^{ix} «Lechaeum has now wholly disappeared. Its harbor is nothing but a shallow lagoon surrounded by dreary sand dunes. But traces of the long walls which united the port town to Corinth can still be discerned ; and there are remains of three moles running out into the sea, at one of which Bursian found the pedestal of the statue of a Roman proconsul, Flavius Hermogenes. See Leake, *Morea*, 3. p. 234 ; Boblaye, *Recherches*, p. 37 sq. ; Curtius, *Peloponnesos*, 2. p. 536 sq. ; Vischer, *Erinnerungen und Ei?idriicke*, p. 266; Bursian, *Geogr.* 2. p. 18 sq. ; Meliarakes, *Υεωγρα^ia 'Αργο^ιδος*, p. 112. The existing traces of the Long Walls to Lechaeum are described by Mr. Skias in *Πρακτικά της Αρχαιολογικής Εταιρίας* for 1892, p. 1 1 6.» [Frazer, 1898:16]

^x Between 26 June 1948 and 6 October 1949, with almost 278,000 flights, more than 2.3 million tons of freight was transported: Food, coal, machines, equipment and other goods of daily need for the supply of 2.1 million people in West-Berlin. [<https://www.thf-berlin.de/en/location-information/history-of-location/symbol-of-freedom/airlift/>]

^{xi} Από την Εισαγωγή στον συλλογικό τόμο επιμέλειας του Jacques Attali, από τις εκδόσεις Fayard, υπό τον τίτλο «*το Παρίσι και η θάλασσα : ο Σηκουάνας είναι πρωτεύων*»

^{xii} «*Une meilleure visibilité, attractivité et compétitivité internationale de la métropole mondiale francilienne devenue maritime.*» Στο:Beitz P. ,Bellini F. , Lafitte J-P, Laubard B [2011] : *L'AXE SEINE, CORRIDOR DE DEVELOPPEMENT ECONOMIQUE DU GRAND PARIS AU HAVRE*. Chambre de Commerce et d'Industrie de Paris, Chambre de Commerce et d' Industrie Versailles, Val d' Oise, Yvelines. Σελ 8

^{xiii} Η έκφραση «Ωκεάνια πύλη» συνδέεται με τον αρχιτέκτονα Auguste Perret , που ηγείτο της ανοικοδόμησης της βομβαρδισμένης Χάβρης (1874-1954)

^{xiv} « *avec le président Sarkozy, nous avons décidé de lancer Paris ville-monde, avec l'évidence que la porte d'entrée essentielle du Grand Paris ne pouvait être que Le Havre* » [Christian Blanc, via Armand, 30 -4-2018 Από το άρθρο του César Armand « *Attractivité : le Grand Paris et Le Havre renforcent leur coopération* » στην διαδικτυακή *La Tribune*, 30/4/2018/
<https://www.latribune.fr/regions/ile-de-france/attractivite-le-grand-paris-et-le-havre-renforcent-leur-cooperation-777110.html>

^{xv} Comme l'a indiqué le Président de la république Nicolas SARKOZY dès le mois d'avril 2009, l'ambition du Grand Paris impose de donner une ouverture maritime à la région-capitale selon une logique où « *Le Havre, c'est le port du Grand Paris et la Seine est l'axe nourricier autour duquel la métropole a vocation à s'ordonner* »⁷. Cette vision s'inspire du projet *Seine métropole* porté par l'architecte-urbaniste Antoine GRUMBACH dans la cadre de la consultation internationale du *Grand Pari(s) de l'agglomération parisienne*⁸, qui propose le développement d'une métropole terrestre et maritime s'organisant autour de la Seine et intégrant Paris, Rouen et Le Havre. Tel qu'il est spécifié dans la loi relative au Grand Paris, ce développement passe par la « *mise en place d'un réseau à haut niveau de performance prioritairement affecté au fret ferroviaire entre les grands ports maritimes du Havre et de Rouen, qui constituent la façade maritime du Grand Paris, et le port de Paris [...]* »⁹. La Loi prévoit également « *les possibilités de construire de nouvelles installations portuaires le long*

de la Seine afin de permettre une meilleure desserte du Grand Paris ».
L'axe Seine est donc l'extension de l'ambition du Grand Paris dans

^{xvi} Discours de Monsieur le Président de la République Nicolas SARKOZY sur le Grand Paris prononcé à la Cité de l'architecture et du patrimoine le mercredi 29 avril 2009

^{xvii} *Bonaparte via Grumbach, 2015*] Άρθρο του Grumbach A. «Comment faire du Grand Paris une métropole portuaire?», στο La Tribune, 3/12/2015 <https://www.latribune.fr/opinions/tribunes/paris-rouen-le-havre-une-seule-ville-reliee-par-la-seine-532382.html>

^{xviii} «*L'association Paris Capitale Economique et la communauté d'agglomération du Havre ont signé, le 27 avril 2018, un partenariat de coopération, afin d'attirer davantage d'investisseurs internationaux dans le Grand Paris et d'échanger de bonnes pratiques en termes de mobilité et de logistique.* » Από το άρθρο του César Armand «*Attractivité : le Grand Paris et Le Havre renforcent leur coopération* » στην διαδικτυακή La Tribune, 30/4/2018/ <https://www.latribune.fr/regions/ile-de-france/attractivite-le-grand-paris-et-le-havre-renforcent-leur-cooperation-777110.html>

^{xix} «*Στις προοπτικές για άνθηση υπηρεσιών διαχείρισης, προσωρινής αποθήκευσης, εφοδιασμού και ανεφοδιασμού αγαθών [logistics] και της βιομηχανικής και λιμενικής οικονομίας, προστίθενται η περιβαλλοντική διάσταση, και η βιώσιμη ανάπτυξη*», σύμφωνα με διατύπωση του τέως Δήμαρχου της Χάβρης [2017-2019] κ. Luc Lemonnier, επίσης και αντιπροέδρου του περιφερειακού συμβουλίου του «παραθαλασσιου Σηκουάνα» ως το 2019

^{xx} Λ.χ. ο διεθνής διαγωνισμός για τα νησιά του Σηκουάνα με τίτλο «Ανά- εφευρίσκοντας τον Σηκουάνα» <http://www.reinventerlaseine.fr/en>

Δια-πανεπιστημιακό εργαστήριο / workshop

με θέμα:

«Σχεδιάζοντας τη συνύπαρξη με τα Μακρά Τείχη στην επιφάνεια της πόλης»

Το δια-πανεπιστημιακό εργαστήριο διοργανώθηκε από την Μεταδιδακτορική Ερευνήτρια Ασπασώ Κουζούπη και έλαβε χώρα υπό την αιγίδα του Τμήματος Αρχιτεκτόνων Μηχανικών Πανεπιστημίου Θεσσαλίας και με Φορέα Υποδοχής την Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών ΕΜΠ. Το εργαστήριο συμπεριέλαβε ημερίδες διαλέξεων που αφορούσαν διεπιστημονικές προσεγγίσεις του αρχαιολογικού και ιστορικού τοπίου, της σχέσης μνημείων και ιστορικών τόπων με την αρχιτεκτονική, διαλέξεις επικεντρωμένες στην περιοχή μελέτης [ζώνη Μακρών Τειχών], διαλέξεις που αφορούσαν σύγχρονους τρόπους αντιμετώπισης της κλιματικής αλλαγής στις πόλεις και τις αστικές περιφέρειες [βλ αναλυτικότερα τις προσκεκλημένες ομιλήτριες και τους προσκεκλημένους ομιλητές στο φυλλάδιο που ακολουθεί].

Στο εργαστήριο συμμετείχαν 15 τελιόφοιτοι και νέοι απόφοιτοι των δύο ως άνω ΑΕΙ, σχηματίζοντας 4 ομάδες οι οποίες ολοκλήρωσαν και παρουσίασαν ισάριθμες σχεδιαστικές προτάσεις : [1] Αδαμοπούλου Β., Βρέντα Δ., Ντούκα Φ., Παπαιωάννου Π / [2] Μπαγανά Σ., Όρλης Γ., Χαρμπή Α., Φωτιάδου Κ., / [3] Καναράκη Ε., Κιούσης Π., Σερβετάς Α./ [4] Γκούμας Λ., Δημόπουλος Κ., Μπουντιούκου Δ, Ντούτση Γ. Κάποιοι/ες επιπλέον τελιόφοιτοι/ες και απόφοιτοι των Τμημάτων Αρχιτεκτονικής του Πανεπιστημίου Πατρών και του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας, παρακολούθησαν μέρος των διαλέξεων χωρίς να συμμετέχουν στον σχεδιασμό προτάσεων.

Η διαπίστωση της έλλειψης των απαραίτητων συνδετήριων χώρων, χώρων συνάρθρωσης και μετάβασης, ανάμεσα στις σύγχρονες αστικές λειτουργίες και το αρχαιολογικό και ιστορικό απόθεμα της περιοχής των Μακρών Τειχών ήταν το **έναυσμα για την διοργάνωση του εργαστηρίου**.

Ως **ζητούμενο του workshop** τέθηκε προς απάντηση το ερώτημα, «κατά πόσο η ζώνη των παράλληλων Μακρών Τειχών θα μπορούσε σήμερα, στην θέση της οχυρωματικής και συνοριακής αρχαίας λειτουργίας τους, να παραλάβει ανασχεδιαζόμενη στο παρόν την σημασία μιας περιοχής συνύπαρξης»:

● **Συνύπαρξης** αστέως και 'φυσικών' δυναμικών, μέσω πράσινων και κυανών υποδομών που αντιμετωπίζουν την κλιματική αλλαγή

●**Συνύπαρξης** ιστορικών και πολυπολιτισμικών εκφράσεων, στον δημόσιο χώρο

●**Συνύπαρξης** τόσο της καθημερινότητας των κατοίκων, όσο και των αναδυόμενων αρχαιολογικών ευρημάτων, των ιστορικών βιομηχανικών κελυφών, κ.α.

Οι μαθησιακοί στόχοι του εργαστηρίου αυτού αφορούσαν: Αφενός την επίγνωση των νεαρών συμμετεχόντων, φοιτητών και αποφοίτων αρχιτεκτονικής, για το πλούσιο παλίμψηστο της ζώνης των Μακρών Τειχών, και ειδικότερα της περιοχής εστίασης του ενδιαφέροντος. Αφετέρου, στόχος ήταν η καλλιέργεια της σημασίας της συμπερίληψης στην ανάγνωση και ανάδειξη του παλίμψηστου του τόπου, των διαφορετικών ιστορικών περιόδων, της αρχαίας και της νεότερης ιστορίας του τόπου. Κατά τρίτον, η συμπερίληψη της βιωμένης διάστασης του χώρου, στην ανάγνωση και ανάδειξη του παλίμψηστου: μέσα από εμπειρικές χαρτογραφήσεις, και την αναζήτηση ανανοηματοδοτήσεων του δημόσιου χώρου από τα χωρικά εκφρασμένα ίχνη που αφήνουν ή αφήγούνται οι κάτοικοι της περιοχής.

Η περιοχή εστιασμένου ενδιαφέροντος βρίσκεται στην περιοχή εκατέρωθεν του σταθμού ΗΣΑΠ του Ταύρου. Συγκεκριμένα αφενός ο σχεδιασμός εντοπίστηκε σε οικοδομικό τετράγωνο κοινωνικών κατοικιών, το οποίο διαγώνια υπογείως διατρέχει το ίχνος του Βόρειου Σκέλους των Μακρών Τειχών. Στο οικοδομικό αυτό τετράγωνο από τα τέλη του 19^{ου} έως και τα μέσα του 20^{ου} αιώνα βρίσκονταν οι πρώην φυλακές Συγγρού, τα κτίρια των οποίων μετά την παύση της λειτουργία τους ως χώρων κοινωνικής απομόνωσης και εγκλεισμού, χρησίμευσαν ως αυθόρμητα καταλύματα για πρόσφυγες του εμφυλίου και εσωτερικούς οικονομικούς μετανάστες. Αφετέρου εντοπίστηκε στο σημερινό πάρκινγκ δίπλα στον σταθό ΗΣΑΠ Ταύρου, στα όρια του Δήμου Καλλιθέας, όπου συνυπάρχουν κάτω από την επιφάνεια της πόλης η υπογειοποιημένη Φαληρική κοίτη του Ιλισσού, αλλά και τμήμα του Νότιου σκέλους των Μακρών Τειχών.

Ως Στόχος του workshop τέθηκε η περαιτέρω διερεύνηση και να συζήτηση πάνω σε τρόπους δυνάμει ενεργοποίησης στο παροντικό δημόσιο χώρο της πόλης, ενός δικτύου αρχαιολογικών χώρων που να συνδέει ανεσκαμμένα και μη ανεσκαμμένα τμήματα των παράλληλων Μακρών Τειχών, τόσο μεταξύ τους όσο και με άλλα αξιοσημείωτα ιστορικά ίχνη και με ιστορικές υποδομές της περιοχής του Ταύρου [λ.χ. υπόγεια κοίτη εκτροπής Ιλισού, ίχνη Φυλακών Συγγρού, ιστορικά βιομηχανικά κτίρια, εργατικές κατοικίες].

WORKSHOP

13.09-25.09

ΣΧΕΔΙΑΖΟΝΤΑΣ ΤΗ ΣΥΝΥΠΑΡΞΗ

με τα Μακρά Τείχη στην επιφάνεια της πόλης

ΕΠΙΣΚΕΨΕΙΣ

ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΑ

ΔΙΑΛΕΞΕΙΣ

Φορέας Υποδοχής: Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο

Υπό την Αιγίδα του Τμήματος Αρχιτεκτόνων Μηχανικών Πανεπιστημίου Θεσσαλίας

ΔΟΜΗ WORKSHOP

13.09-25.09

13 14 15

επιτόπιες περιηγήσεις,
διαλέξεις, εργαστήρια
ΑΘΗΝΑ

16 17 18

εργαστήρια και διαλέξεις **ή/και** εργαστήρια και διαλέξεις
ΑΘΗΝΑ | ΔΙΑΔΙΚΤΥΟ **ΒΟΛΟΣ | ΔΙΑΔΙΚΤΥΟ**

20 21 22

23 24

ολοκλήρωση
προτάσεων

25

παρουσίαση κριτική
ΑΘΗΝΑ | ΔΙΑΔΙΚΤΥΟ

Το workshop μπορούν να παρακολουθήσουν:

1. Μεταπτυχιακοί φοιτητές καθώς και πρόσφατοι απόφοιτοι [3 ετών]

των ΠΜΣ του Τμήματος Αρχιτεκτόνων Μηχανικών του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας,
των ΔΠΜΣ της Σχολής Αρχιτεκτόνων Μηχανικών Εθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου,
των ΔΠΜΣ του Τμήματος Αρχιτεκτόνων Μηχανικών του Πανεπιστημίου Πατρών.

2. Τελειόφοιτοι και πρόσφατοι απόφοιτοι [3 ετών] των ως άνω Σχολών/Τμημάτων, αλλά
και των άλλων Σχολών/Τμημάτων Αρχιτεκτονικής των ΑΕΙ της χώρας.

Θα χορηγηθεί πιστοποιητικό παρακολούθησης / περιορισμένος αριθμός συμμετεχόντων / πληροφορίες a.space.ia@gmail.com

Φορέας Υποδοχής.....Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών Εθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου

Υπό την Αιγίδα του.....Τμήματος Αρχιτεκτόνων Μηχανικών Πανεπιστημίου Θεσσαλίας

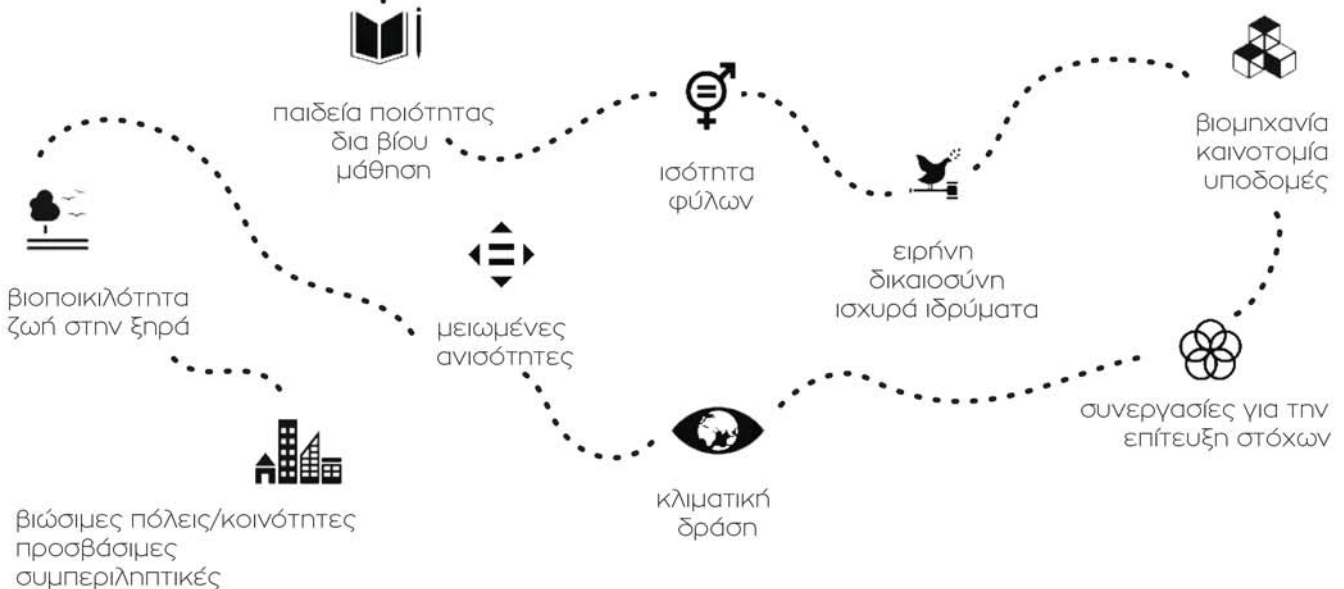
Σε συνεργασία με το.....Τμήμα Αρχιτεκτόνων Μηχανικών Πανεπιστημίου Πατρών

Σε συνεργασία με την.....Εφορεία Αρχαιοτήτων Πειραιώς και Νήσων - ΕΑΠΝ

Για την ανάδειξη του **ιστορικού και αρχαιολογικού αστικού τοπίου**

υπό την οπτική της συμπερίληψης του

κοινωνικού συνόλου

ΑΠΟ ΤΟΥΣ ΣΤΟΧΟΥΣ ΒΙΩΣΙΜΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ Ο.Η.Ε.

Τα Μακρά Τείχη λειτούργησαν ως
όριο
και οχυρωμένο σύνορο
την εποχή της κλασσικής αρχαιότητας.

ΔΙΕΡΕΥΝΟΥΜΕ

τις κατατμήσεις που επέφεραν ως τεράστιο οχυρωματικό έργο, ως πολυεπίπεδο εννοιολογικό όριο, διαιρώντας τον χώρο, βάσει του δίπολου 'εντός Πόλης' <vs> 'εκτός Πόλης', κατά την κλασσική αρχαιότητα,, φέροντας γεωπολιτικές προεκτάσεις.

ΔΙΑΧΡΟΝΙΚΑ

το παλίμψηστο υποδομών που δημιουργήθηκε στη ζώνη των Μακρών Τειχών, και τις κοινωνικές του εκφράσεις.

ΣΥΓΧΡΟΝΑ

τη ζώνη του παλίμψηστο υποδομών των Μακρών Τειχών, στην περιοχή Ταύρου,-Καλλιθέας, ώστε να παραλάβει, ανασχεδιαζόμενη στο παρόν, την σημασία μιας περιοχής, **συνύπαρξης.**

ΣΤΟΧΟΙ

Η διερεύνηση τρόπων δυνάμει ενεργοποίησης στο δημόσιο χώρο της πόλης ενός δικτύου αρχαιολογικών και ιστορικών χώρων που θα συνδέει ανεσκαμμένα και μη ανεσκαμμένα τμήματα των παράλληλων Μακρών Τειχών, με άλλες ιστορικές υποδομές της περιοχής του Ταύρου-Καλλιθέας [ίχνη Φυλακών Συγγρού, υπόγεια και υπέργεια Φαληρική κοίτη εκτροπής Ιλισού, βιομηχανικά κτίρια, συγκροτήματα κοινωνικής κατοικίας,...]

Διαλέξεις από Προσκεκλημένους/ες Ομιλητές/τριες

Γενικό Μεθοδολογικό Ιστορικό πλαίσιο

- Δεμίρη** Κωνσταντίνα.....PhD, Ομότιμη Καθηγήτρια Σχολής Αρχιτεκτόνων Μηχανικών ΕΜΠ
- Καπετάνιος** Ανδρέας.....PhD, Επίκουρος Καθηγητής, Τμήματος Ιστορίας Ιόνιου Πανεπιστημίου
- Μωραΐτης** Κωνσταντίνος.....PhD, Ομότιμος Καθηγητής Σχολής Αρχιτεκτόνων Μηχανικών ΕΜΠ
- Ρόδη** Άλκηστις.....PhD, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Τμήματος Αρχιτεκτόνων Μηχανικών Πανεπιστημίου Πατρών
- Tzortzi** Nerantzia-Julia | **Τζώρτζη** Τζούλια.....PhD, Associate Professor Department of Architecture, Built environment and Construction engineering, Politecnico Milano

Επιτόπιες - Περιηγητικές και Συνδυαστικές διαλέξεις

- Αναγνωστοπούλου** Άννα Μαρία.....PhD, Αρχαιολόγος ΕΑΠΝ
- Σκιαδαρέση** Ειρήνη.....Αρχαιολόγος ΕΑΠΝ
- Συρόπουλος** Γιάννης.....Αρχαιολόγος ΕΑΠΝ
- Δευτεραίος** Πάνος.....Πολιτικός Μηχανικός ΕΜΠ, Υ/Δ Σχολή Πολιτικών Μηχανικών Τομέας Υδατικών Πόρων ΕΜΠ
- Θεοχαράκη** Αννίτα.....PhD, MA, Αρχαιολόγος ΕΚΠΑ, / Δίπλυον
- Πηγάκη** Μαρία.....PhD, Χαρτογράφος Γεωγράφος .EHES-Sorbonne. / Δίπλυον
- Νουκάκης** Γιώργης.....Αρχιτέκτων ΕΜΠ, Msc Συμβιώσεις TAM ΠΘ
- Χάρη** Χαρίκλεια.....Αρχιτέκτων ΑΠΘ, MA ψηφιακές μορφές τέχνης ΑΣΚΤ Υ/Δ Σχολής Αρχιτεκτόνων Μηχανικών ΕΜΠ

Ειδική Μεθοδολογική προσέγγιση I σχεδιασμός του Δημόσιου χώρου με συμπερίληψη του αρχαιολογικού αποθέματος

- Καναρέλης** Θεοκλής.....Καθηγητής Τμήματος Αρχιτεκτόνων Μηχανικών ΠΘ
- Μάρδα** Νέλλη.....PhD, Καθηγήτρια Σχολής Αρχιτεκτόνων Μηχανικών ΕΜΠ
- Μαρλαντή** Μαρία.....Επίκουρη Καθηγήτρια Σχολής Αρχιτεκτόνων Μηχανικών ΕΜΠ
- Μπαμπάλου** Μπούκη.....Ομότιμη Καθηγήτρια Σχολής Αρχιτεκτόνων Μηχανικών ΕΜΠ

Ειδική Μεθοδολογική προσέγγιση II κοινωνική και συμβιωτική διάσταση

- Μάρου** Θάλεια.....Δασολόγος ΑΠΘ, Ε.Ε.ΔΙ.Π, Υ.Δ. Τμήματος Αρχιτεκτόνων Μηχανικών ΠΘ
- Μυωφά** Νικολίνα.....PhD, Γεωγράφος, Ερευνήτρια Τμήματος Γεωγραφίας Χαροκόπειου Πανεπιστημίου
- Χάρη** Χαρίκλεια.....Αρχιτέκτων ΑΠΘ, MA ψηφιακές μορφές τέχνης ΑΣΚΤ Υ/Δ Σχολής Αρχιτεκτόνων Μηχανικών ΕΜΠ
- Catsaros** Christophe | **Κατσαρός** Χριστόφορος.....Κριτικός Αρχιτεκτονικής υπεύθυνος του Archizoom Papers EPFL
- Vitali** Daphne | **Βιτάλη** Δάφνη.....Ιστορικός τέχνης, Επιμελήτρια ΕΜΣΤ

Οργάνωση εργαστηρίου

Συντονισμός

Κουζούπη Ασπασία.....PhD, Μεταδιδακτορική Ερευνήτρια Σχολής Αρχιτεκτόνων Μηχανικών ΕΜΠ
Αρχιτέκτων ΑΠΘ, Αρχιτέκτων Τοπίου MAS_ETHLA, Εικαστικός ΑΣΚΤ, Διδάσκουσα ΤΑΜ ΠΘ

Σύμβουλοι διοργάνωσης:

Μωραΐτης Κωνσταντίνος [επιβλέπων ΜΔέρευνας].....PhD, Ομ. Καθηγητής Σχολής Αρχιτεκτόνων Μηχανικών ΕΜΠ

Ρόδη Άλκηστις.....PhD, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια ΤΑΜ Πανεπιστημίου Πατρών

Διδακτική ομάδα

Υπεύθυνη διδασκαλίας

Κουζούπη Ασπασία, PhD.....Διδάσκουσα, Τμήμα Αρχιτεκτόνων Μηχανικών Πανεπιστημίου Θεσσαλίας

Συν-διδασκαλία

Νουκάκης Γιώργης.....Αρχιτέκτων ΕΜΠ, Msc Συμβιώσεις ΤΑΜ ΠΘ

Διδασκαλία ειδικών προσεγγίσεων

Τζιρτζιλάκη Ελένη.....PhD, Αρχιτέκτων, Community Artist, δίκτυο νομαδική αρχιτεκτονική

Καπετάνιος Ανδρέας.....PhD, Επίκουρος Καθηγητής Τμήματος Ιστορίας Ιόνιου Πανεπιστημίου

Σκουνάκη Ιουλία.....ΥΔ Πανεπιστημίου Αιγαίου, Αρχαιολόγος- Μουσειολόγος

Διεπιστημονική ομάδα

Συσχέτιση με τα Μακρά Τείχη ως αρχαιολογικό απόθεμα

Αναγνωστοπούλου Άννα Μαρία.....PhD, Αρχαιολόγος ΕΑΠΝ

Σκιαδαρέση Ειρήνη.....Αρχαιολόγος ΕΑΠΝ

Συρόπουλος Γιάννης.....Αρχαιολόγος ΕΑΠΝ

Μελέτη υδρολογίας ποταμού Ιλισσού / φυσικών-κοινωνικών πτυχών ποταμού Ιλισσού

Δευτεραίος Πάνος.....Πολιτικός Μηχανικός ΕΜΠ, ΥΔ ΕΜΠ Τομέας Υδατικών Πόρων

Νουκάκης Γιώργης.....Αρχιτέκτων ΕΜΠ, Msc Συμβιώσεις ΤΑΜ ΠΘ

Χάρη Χαρίκλεια.....Αρχιτέκτων ΑΠΘ, ΜΑ ΑΣΚΤ, ΥΔ Σχολής Αρχιτεκτόνων Μηχανικών ΕΜΠ

Ψηφιακή ιχνηλάτηση του ίχνους των μη ανεσκαμμένων τμημάτων των Μακρών Τειχών

Κιούσης Πάνος.....Χωροτάκτης ΤΧΠΠΑ_ΑΠΘ-Msc Geomatics

Κυριακού Πέτρος.....Τοπογράφος ΕΜΠ

Κουζούπη Ασπασία.....PhD, ΜΔ Ερευνήτρια Σχολής Αρχιτεκτόνων Μηχανικών ΕΜΠ

Γραφιστική επιμέλεια τεύχους

Χαρχαρίδου Ελένη.....Αρχιτέκτων, απόφοιτη ΤΑΜ ΠΘ

Διεπιστημονική Κριτική επιτροπή σπουδαστικών προτάσεων [αλφαβητικά]

Βροντίση Μαρία.....PhD, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Τμήματος Αρχιτεκτόνων Μηχανικών ΠΘ

Μαρλαντή Μαρία.....Επίκουρη Καθηγήτρια Σχολής Αρχιτεκτόνων Μηχανικών ΕΜΠ

Μπαμπάλου Μπούκη.....Ομότιμη Καθηγήτρια Σχολής Αρχιτεκτόνων Μηχανικών ΕΜΠ

Σκιαδαρέση Ειρήνη.....Αρχαιολόγος ΕΑΠΝ

ΤΙΤΛΟΙ ΕΙΣΗΓΗΣΕΩΝ και Περιπατητικών Διαλέξεων [με αλφαβητική σειρά]					
Εισηγητές [με αλφαβητική σειρά]	Ιδιότητα Ομιλητή	Τίτλος Θεωρητικής εισήγησης	Ημ.	Περιπατητική διάλεξη	Τόπος διεξαγωγής
Αναγνωστοπούλου Άννα Μαρία, Phd, Σκιδαρέση Ειρήνη, Συρόπουλος Γιάννης	Αρχαιολόγοι ΕΑΠΝ	« Μακρά Τείχη: Παρελθόν, Παρόν, και Μέλλον »	14/9	στη συνέχεια της θεωρητικής διάλεξης θα ακολουθήσει περιήγηση	Ίδρυμα Μιχάλης Κακογιάννης Και Επιτόπου, στο ύπαιθρο
Βιτάλη Δάφνη	Ιστορικός Τέχνης Επιμελήτρια ΕΜΣΤ	« Μια ανασκόπηση στην έκθεση Διευρυμένες Οικολογίες του ΕΜΣΤ »	22/9		Τηλεδιάσκεψη / ΤΑΜ ΠΘ
Catsaros Christophe	Κριτικός αρχιτεκτονικής, συντάκτης archizoom papers/ EPFL	« Επιστροφή στο Tohoku »	21/9		Τηλεδιάσκεψη / ΤΑΜ ΠΘ
Δεμίρη Κωνσταντίνα, PhD	Ομότιμη Καθηγήτρια Σχολής Αρχιτεκτόνων Μηχανικών ΕΜΠ, εκ των Διευθυντών Σπουδών του ALA Erasmus+ Joint Master	« ΑΣΤΙΚΟΙ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΙ ΧΩΡΟΙ: ΠΟΡΩΔΗ ΟΡΙΑ-ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΔΡΑΣΕΙΣ »	15/9		ΣΑΜ_ΕΜΠ κτίριο Γκίνη αίθουσα T10
Δευτεραίος Πάνος	ΥΔ ΕΜΠ, Τμήμα Υδατικών Πόρων, Σχολή Πολιτικών Μηχανικών, ΕΜΠ, ειδικευμένος σε θέματα εξερεύνησης και αποκατάστασης ιστορικών υποδομών ύδρευσης		14/9	« Αναγνώριση των μεταβολών της κοίτης του Ιλισού στην περιοχή γειτνίασης με τα Μακρά Τείχη, κατά τον 20ό αιώνα »	Επιτόπου, στο ύπαιθρο
Θεοχαράκη Αννίτα, PhD	Δρ Αρχαιολόγος «Δίπυλον» εταιρία μελετών αρχαίας τοπογραφίας	« Χαρτογραφώντας τις Αρχαιότητες των Αθηνών »	23/9	περιπατητική διάλεξη σε τμήματα του τείχους της Κλασσικής Αθήνας 17/9	ΣΑΜ_ΕΜΠ κτίριο Γκίνη αίθουσα T10
Καναρέλης Θεοκλής	Καθηγητής Τμήματος Αρχιτεκτόνων Μηχανικών ΠΘ	« σχεδιάζοντας σε περιβάλλοντα ερειπίων »	20/9		ΤΑΜ ΠΘ
Καπετάνιος Ανδρέας, PhD	Επίκουρος Καθηγητής Τμήμα Ιστορίας, Ιόνιο Πανεπιστήμιο	« Πέτρα πάνω στην πέτρα - όρια διαχωρισμού ή νήματα συνοχής; Παραδείγματα από το αρχαίο Λαύριο »	13/9	Εργαστηριακή-διαδραστική διάλεξη	Ίδρυμα Μιχάλης Κακογιάννης, Foyer 1 ^{ου} ορόφου
Κιούσης Πάνος	Χωροτάκτης ΑΠΘ Msc Geomatics Uni-Toulouse	« GIS-Based and Statistical Approaches to detect the trace of the Long Walls »	15/9		ΣΑΜ_ΕΜΠ κτίριο Γκίνη αίθουσα T10
Κυριακού Πέτρος	Τοπογράφος ΕΜΠ				

Μάρδα Νέλλη, PhD	Καθηγήτρια Σχολής Αρχιτεκτόνων Μηχανικών ΕΜΠ	« Χαρτογραφώντας τα Κρυφά Αστικά Τοπία »	16/9		ΣΑΜ_ΕΜΠ κτίριο Γκίνη αίθουσα T10
Μαρλαντή Μαρία	Επίκουρη Καθηγήτρια Σχολής Αρχιτεκτόνων Μηχανικών ΕΜΠ	« Ο Λόγος της Γραφής: Πλατεία Κοτζιά »	17/9		ΕΜΠ, κτίριο Γκίνη, αίθουσα T10
Μάρου Θάλεια	Υ/Δ και Ε.Ε.Δι.Π. Τμήματος Αρχιτεκτόνων Μηχανικών ΠΘ	« Σύγχρονες οχυρώσεις της Πόλης: Συνδέσεις Αστικού- Αγροτικού »	22/9		TAM ΠΘ
Μπαμπάλου Μπούκη	Ομότιμη Καθηγήτρια Σχολής Αρχιτεκτόνων Μηχανικών ΕΜΠ	« Ερμηνεύοντας τον τόπο: Λόφος Φιλοπάππου »	15/9	περιπατητική διάλεξη στον λόφο Φιλοπάππου, 18/9	ΣΑΜ_ΕΜΠ κτίριο Γκίνη αίθουσα T10
Νικολίνα Μυωφά PhD	Κοινωνική Γεωγράφος, Ερευνήτρια, Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο	« Ο προσφυγικός συνοικισμός του Ταύρου και η έκταση των πρώην φυλακών Συγγρού »	14/9	στη συνέχεια της θεωρητικής διάλεξης θα ακολουθήσει περίπατος	Ίδρυμα Μιχάλης Κακογιάννης Και Επιτόπου, στο ύπαιθρο
Μωραϊτης Κωνσταντίνος, PhD	Ομότιμος Καθηγητής Σχολής Αρχιτεκτόνων Μηχανικών ΕΜΠ	« Τα Μακρά Τείχη, η ιστορική αφήγηση και η θάλασσα της δημοκρατίας »	13/9		Ίδρυμα Μιχάλης Κακογιάννης, Foyer 1 ^{ου} ορόφου
Νουκάκης Γιώργης	Αρχιτέκτων Msc 'Συμβιώσεις' TAM ΠΘ	« Ιλισσός: Ζώνη Επαφής »	16/9		ΣΑΜ_ΕΜΠ κτίριο Γκίνη αίθουσα T10
Ρόδη Άλκηστης, PhD	Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Τμήματος Αρχιτεκτόνων Μηχανικών ΠΠ	" ΕΝΘΕΣΕΙΣ, ΠΑΡΑΘΕΣΕΙΣ ΚΑΙ ΑΝΤΙΘΕΣΕΙΣ ΤΟΥ ΠΑΛΑΙΟΥ ΚΑΙ ΝΕΟΥ ΣΤΟΝ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΟ ΚΑΙ ΤΟΝ ΑΣΤΙΚΟ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟ "	13/9		Ίδρυμα Μιχάλης Κακογιάννης, Foyer 1 ^{ου} ορόφου
Σκουνάκη Ιουλία	Υ/Δ Πανεπιστημίου Αιγαίου,, MSc Αρχαιολόγος- Μουσειολόγος	« Μακρά και (σχεδόν) αόρατα μνημεία: το Αδριάνειο Υδραγωγείο ως παράδειγμα ανάδειξης »	15/9		ΣΑΜ_ΕΜΠ κτίριο Γκίνη αίθουσα T10
Τζιρτζιλάκη Ελένη, PhD	Δρ. Αρχιτέκτων, Communityartist		15/9	« Με την Κοινότητα »	Επιτόπου, στο ύπαιθρο
Τζώρτζη Τζούλια, PhD	Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Department ABC, Politecnico di Milano	« Φυσικές Λύσεις στην Πόλη (Natural Based Solutions in Urban Areas) »	17/9		Τηλεδιάσκεψη ΣΑΜ_ΕΜΠ κτίριο Γκίνη αίθουσα T10
Χαρίκλεια Χάρη	Υ/Δ Σχολής Αρχιτεκτόνων Μηχανικών ΕΜΠ, Επιμελήτρια Πρακτικών Συμμετοχικού Σχεδιασμού	« Τα Ρέματα ως Κοινά »	20/9		Τηλεδιάσκεψη / TAM ΠΘ

1 ^η εβδομάδα WORKSHOP «Σχεδιάζοντας τη Συνύπαρξη με τα Μακρά Τείχη στην επιφάνεια της πόλης»						
ΩΡΕΣ/ΗΜΕΡΕΣ	Δευτέρα 13	Τρίτη 14	Τετάρτη 15	Πέμπτη 16	Παρασκευή 17	Σάββατο 18
10:00-10:15	προσέλευση	Συζήτηση προγραμματισμού επιτόπιων περιηγήσεων	Δημιουργία ομάδων εργασίας σπουδαστών/	Συζήτηση προγραμματισμού Ημέρας/ Ανάλυση Προγράμματος	Συζήτηση προγραμματισμού Ημέρας/ Ανάλυση Προγράμματος	
10:15-10:30	Συστάσεις: Αυτό-παρουσίαση σπουδαστών [1,5ω]	Διάλεξη Νικολίνας Μωυφά [30λ]	Διάλεξη Ντίνας Δεμίση [45λ]	10:15-11:00 Διάλεξη Γιώργη Νουκάκη [45λ]	10:15-11:00 Διάλεξη Τζούλιας Τζώρτζη [45λ]	
10:30-10:45		10:15-10:45	[10:15-11:00]			
10:45-11:00		Συζήτηση [1,5λ]				
11:00-11:15		Διάλεξη από αρχαιολόγους ΕΑΠΝ* [30λ]	Διάλειμμα 15''	Διάλειμμα 15''	Διάλειμμα 15''	
11:15-11:30		11:00-11:30	11:15'-12:00 Διάλεξη Μπούκης Μπαμπάλου [45λ]	11:15-12:00 Διάλεξη Νέλλης Μάροδα [45λ]	11:15-12:00 Διάλεξη Μαρίας Μαρλαντή [45λ]	
11:30-11:45	Εισαγωγική Διάλεξη από Ασπασία Κουζούπη , και ευχαριστίες/ Εισαγωγή στο αντικείμενο. Στόχοι, Μαθησιακά αποτελέσματα [30λ]	Επιτόπια περιήγηση: αρχικά με την Μωυφά Ν. στις κοινωνικές κατοικίες, και με αρχαιολόγους της ΕΑΠΝ [Αναγνωστοπούλου Α.Μ., Σκιαδαρέση Ε., Συρόπουλο Ι.] , στα εμφανή ανασκαμμένα τμήματα των Μακρών Τειχών σε Ταύρο, Μοσχάτο [2 ω 30']	Εργαστήριο σχεδιασμού 2α: σημεία ανάδυσης των Μακρών Τειχών [2ω] Διδακτική ομάδα, Παρουσίαση των σημείων πιθανής ανάδυσης των Μακρών Τειχών από τους Πάνο Κιούση και Πέτρο Κυριακού	Εργαστήριο σχεδιασμού 2β: χειρισμοί ανάδυσης των Μακρών Τειχών [2ω] Διδακτική ομάδα, Συζήτηση με την Ιουλία Σκουνάκη συμμετοχικός σχεδιασμός για ανάδειξη αρχαιολογικού αποθέματος	Εργαστήριο σχεδιασμού 3α: πράσινες και κανές υποδομές και Μακρά Τείχη [2ω] Διδακτική ομάδα	
11:45-12:00						
12:00-12:15						
12:15-12:30		Διάλειμμα 30'				
12:30-12:45		Διάλεξη της Αλκιστής Ρόδη & συζήτηση				
12:45-13:00						
13:00-13:15						
13:15-13:30						
13:30-13:45						
13:45-14:00						
14:00-14:30	Διάλειμμα	Διάλειμμα	Διάλειμμα	Διάλειμμα	Διάλειμμα	Μόνο απογευματινές περιηγήσεις

Ολοκλήρωση πρωινής ζώνης εργασιών

Απογευματινή ζώνη εργασιών 1 ^{ης} εβδομάδας								
ΩΡΕΣ	Διάλειμμα 30'	Διάλειμμα 30'	Διάλειμμα 3ω	Διάλειμμα 3ω30'	Διάλειμμα 30'	Διάλειμμα 30'		
14:00-14:15								
14:15-14:30								
14:30-15:00	Εργαστηριακή-διαδραστική διάλεξη του Ανδρέα Καπετάνιου [συνολικά 3ω] ⇒ [Α' μέρος 2ω]	Εργαστήριο σχεδιασμού 1 διαγράμματα επί χάρτου, προβολές χαρτών: εκπαιδευτική απόδοση της λειτουργίας των Μακρών Τειχών διαχρονικά [1,5ω]			14:30-15:45 Περιηγητική διάλεξη με την Αννίτα Θεοχαράκη στα Κλασικά Τείχη της Αθήνας [από την Πλατεία Κοτζιά στην Πλατεία Κλαυθμώνος]			
15:00-15:30								
15:30-16:00								
16:00-16:30	Διάλειμμα 30'	Διάλειμμα 30'						
16:30-16:45	Εργαστηριακή-διαδραστική διάλεξη του Ανδρέα Καπετάνιου	Επιτόπια περιήγηση στην Φαληρική κοίτη εκτροπής του Ιλισού και διάλεξη in-situ με τον Πάνο Δευτεραίο [2,5ω]	Επιτόπιο εργαστήριο «Με την Κοινότητα» με την Ελένη Τζιριζιλιάκη [17:00-19:00]		Λήξη εργασιών 5^{ης} ημέρας	16:30-18:30 Επιτόπια περιήγηση και διάλεξη με την Μπούκη Μπαμπάλου , στην υπαίθρια έκθεση γλυπτικής στο λόφο Φιλοπάππου [2 ώρες]		
16:45-17:00								
17:00-17:30								
17:30-17:45	Διάλειμμα 15'			προφορική ιστορία : κάτοικοι της περιοχής και ανάμεσά τους ο Τέας δήμαρχος Ταύρου				
17:45-18:00	Διάλεξη Κωνσταντίνου Μωραΐτη & συζήτηση [1,5 ώρα]			Δημήτρης Σούτος 17:30-19:15	Λήξη εργασιών 6^{ης} ημέρας			
18:00-18:30								
18:30-19:00								
19:00-19:15		Λήξη εργασιών 2^{ης} ημέρας	Λήξη εργασιών 3^{ης} ημέρας	Λήξη εργασιών 4^{ης} ημέρας				
19:15-19:30	Λήξη εργασιών 1^{ης} ημέρας							

2 ^η εβδομάδα WORKSHOP (Σχεδιάζοντας τη Συνύπαρξη με τα Μακρά Τείχη στην επιφάνεια της πόλης)						
ΩΡΕΣ/ΗΜΕΡΕΣ	Δευτέρα 20	Τρίτη 21	Τετάρτη 22	Πέμπτη 23	Παρασκευή 24	Σάββατο 25
10:00-10:15				Συζήτηση προγραμματισμού Ημέρας: ΟΛΟΚΛΗΡΩΣΗ I & II	Συζήτηση προγραμματισμού Ημέρας: ΟΛΟΚΛΗΡΩΣΗ II & III	10:00-15:00 ΤΕΛΙΚΗ ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ, ΚΡΙΤΙΚΗ, ΚΑΙ ΔΙΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΣΥΖΗΤΗΣΗ
10:15-10:30				Διάλεξη Αννίτας Θεοαράκη [45']	Εργαστήριο σχεδιασμού ΟΛΟΚΛΗΡΩΣΗ II [λεπτομέρειες, υφές] Διδακτική ομάδα [1,45ω]	ΚΡΙΤΕΣ: 1. Μπαμπάλου Μπούκη, Ομότιμη Καθηγήτρια ΕΜΠ 2. Βροντίση Μαρία, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια ΤΑΜ ΠΘ 3. Μαρλαντή Μαρία, Επίκουρη Καθηγήτρια ΕΜΠ 4. Ειρήνη Σκιαδαρέση, αρχαιολόγος, εκπρόσωπος της ΕΑΠΝ
10:30-11:00						
11:00-11:15	Προσέλευση	Προσέλευση	Προσέλευση	Εργαστήριο σχεδιασμού ΟΛΟΚΛΗΡΩΣΗ I [συναρθρώσεις] Διδακτική ομάδα [1ω]		Προσκεκλημένοι στην διπιστημονική Συζήτηση: Ν. Μυωφά, Π. Δευτεραίος, Ι. Σκουνάκη
11:15-11:30	Συζήτηση προγραμματισμού 3 ημερών στο ΤΑΜ_ΠΘ [20-22/9]	Εργαστήριο 3β: Βιοποικιλότητα και κοινότητες στη ζώνη των Μακρών Τειχών Διδακτική ομάδα 12:00-14:00 [2ω]	Διάλεξη Θάλειας Μάρου [1,5ω]	Διάλειμμα 30'	Διάλειμμα 30'	
11:30-12:00	Διάλεξη Θεοκλή Καναρέλη			Εργαστήριο συνθετικού σχεδιασμού ΟΛΟΚΛΗΡΩΣΗ II [λεπτομέρειες, υφές] Διδακτική ομάδα & [2ω]	ΟΛΟΚΛΗΡΩΣΗ III παρουσίασης συνθετικού σχεδιασμού [layout] Διδακτική ομάδα [2ω]	
12:00-12:15	και συζήτηση [1ω15']					
12:15-12:30	11:30-12:45					
12:30-12:45	11:30-12:45					
12:45-13:00	Διάλειμμα 15'		Διάλειμμα 15'			
13:00-13:30			Διάλεξη Δάφνης Βιτάλη 13:00-14:00			
13:30-14:00	13:00-14:00 [1ω]					
14:00-14:30	Διάλειμμα μεσημβρινό	Διάλειμμα μεσημβρινό	Διάλειμμα 30λ	Λήξη εργασιών 10 ^η ημέρας	Λήξη εργασιών 11 ^η ημέρας	
Ολοκλήρωση πρωινής ζώνης εργασιών						

Απογευματινή ζώνη εργασιών 2 ^{ης} εβδομάδας						
14:00-14:30	Διάλειμμα 2ω	Διάλειμμα 2ω				
14:30-15:00			Εργαστήριο συνθετικού σχεδιασμού ΟΛΟΚΛΗΡΩΣΗ I [συναρθρώσεις] [3ω]			
15:00-15:30						
15:30-16:00						
16:00-16:30	Εργαστήριο 4α: όρια Παλίμψηστα-σύνθεση παλίμψηστων Διδακτική ομάδα [3ω]	16:00-17:00 Διάλεξη Christophe Caisaros [1ω]				
16:30-16:45			Εργαστήριο 4β: Υποδομές και όρια Διδακτική ομάδα [2ω]			
16:45-17:00						
17:00-17:30				Λήξη εργασιών 9 ^{ης} ημέρας		
17:30-17:45						
17:45-18:00						
18:00-18:15	Διάλεξη Χαρίκλειας Χάρη					
18:15-19:00	[1ω]					
19:00	Λήξη εργασιών 7 ^{ης} ημέρας	Λήξη εργασιών 8 ^{ης} ημέρας				

ΥΠΟΜΝΗΜΑ	
ΕΜΠ [αίθουσα T10 στο ισόγειο του κτιρίου Τσιτσα, με παράθυρα ανοιγόμενα]	10:00 έως 14:00 τις ημέρες 15/9, 16/9, 17/9, 23/9, 24/9
Ίδρυμα Μιχάλης Κακογιάννης [foyer 1 ^{ου} ορόφου, σε επαφή με το αίθριο & παράθυρα]	[για 3 ημέρες] 13/9, 14/9, 25/9
Επιτόπιες περιηγητικές διαλέξεις και εργαστήρια στην περιοχή του Ταύρου	14/9, 15/9, 16/9, 18/9
Επιτόπιες περιηγητικές διαλέξεις και εργαστήρια στο κέντρο των Αθηνών	17/9 ή 18/9
ΤΑΜ ΠΘ 11:00-19:00 [αίθριο στο ισόγειο , με παράθυρα ανοιγόμενα]	20/9, 21/9, 22/9
Διάλεξη μέσω τηλεδιάσκεψης, θα παρακολουθήσουμε από τη ΣΑΜ_ΕΜΠ/ το ΤΑΜ_ΠΘ	
Ώρα λήξης εργασιών	Κυμαίνεται ανά ημέρες [14:00, 15:00, 17:00, 19:30,]
Συντομογραφίες: *ΕΑΠΝ: Εφορεία Αρχαιοτήτων Πειραιώς και Νήσων, αρχαιολόγοι: Δρ Α.Μ. Αναγνωστοπούλου, Ε. Σκιαδαρέση, Ι. Συρόπουλος	

